

450
అవలవ్యక్తంబు
సప్తాంధ్రప్రదేశిని

పె. సంభంపాటి
నామాలక్ష్మమ్మమ్మ

పరవస్తు చిన్నయమారి

వ్యక్తగ్రాహకాని

తర్కాచార్య. భాషాపరిణ.

భంపాట రమణోపాధ్యాయము

1928-

కవిజ్ఞాన పరిషత్

రామమందిరం వీధి • విజయవాడ ౨

క్వారిటీ ప్రదర్శన :

ప్రథమ ముద్రణ :

సెప్టెంబర్ 90

6-7863

494-02255
9.1.1-100

వెల : రు. 30.00

4/896

ప్రచురణకర్త :

కప్పగంతుల మురళీకృష్ణ

ముద్రణ :

మార్కెట్ ఆర్ట్ ప్రింటర్స్

విజయవాడ-2

పీఠిక

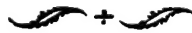
పాఠ్యమొలలోకెల్ల వ్యాకరణ మొంతముఖ్యమో, అంత కష్టమునన్న నంగతి యెల్లరకుఁ దెలిసినదే. దానిని ముఖము చేయుటకే సూరి “దారి వ్యాకరణము”ను వ్రాసినాఁడు. అది పేరునకు “దారివ్యాకరణముగాని ప్రారము నే యున్నది. దాని విప్పటికిఁ దగినట్లు ముఖము చేయుటకే యీ వివరణము వ్రాసితిని.

తొలిగా నన్నయ భట్టారకుఁడు “అంధ్రకర్ణి చింతామణి”యను తెనుఁగు వ్యాకరణమును సంస్కృత భాషలో వ్రాసెను. దానికి వృత్తిగా అధర్వణాచార్యులు “అధర్వణ శారికావళి”ని వ్రాసెను. ఈ రెంటినిఁ గలిపి యహోబిరి పండితుడు “అహోబిరి పండితీయ”మను పెద్దవ్యాఖ్యానమును వ్రాసెను. పైమూఁడును సంస్కృతముననే యుండుటచే సూరి తెనుఁగున వ్యాకరణ సూత్రముల రచించెను. అదేకాలమున శిష్టకృష్ణమూర్తి శాస్త్రి గారు “హరి శారికలు” వ్రాసిరి. హరిశారికలు సంస్కృతమున, దారివ్యాకరణము తెనుఁగుననున్నను, నొకదాని నొకటి పోలియుండుటచే ననువాదము లని కొందఱి తలంపు. కాని, ఏది మూలమో, ఏది యనువాదమో యను విషయము చివరగ్రస్తమైనది. దాని విషయమిటుఁ బ్రస్తావించను. నేఁజెప్పఁ దలచిన దొక్కటే నత్యము — సూరి వ్రాసినను, శాస్త్రిగారు వ్రాసినను నన్నయార వ్యాకరణములమూలమునకే కాన వానినిఁగూడ డింకించుచు నన్నిటి నొకే దృష్టితోఁ (ఏకకాలీనత్వేన) జూచి నచోఁ జనువదలకే యది తేటపడుటయేకాక ముఖ్యమగును. ఆ దృష్టితోనే. నేను చింతామణి హరిశారికలు, దారివ్యాకరణములను వరుసగా విచ్చితిని. దారి వ్యాకరణ సూత్రములకే వరుసగా ననుసరించితిని.

విద్యార్థుల కొక్క హితవు — విద్యార్థులు బాలవ్యాకరణ సూత్రములను వివరణమును జరుపుకొన్న శాస్త్రము. యూవివర్సిటీ పరీక్షలకువలయుక్తముగా సంతరించినందున. హెచ్చుగా నెంతయున్నను, వారికిఁ గావలసిన దానిలో లోపములేదు. కనుక నది కోవయోగము విద్యునవి మనవి పేయించున్నాను తక్కినవి తదజ్ఞలైన విజ్ఞులకిని వేరఁ చెప్పఁబనిలేదుగదా. నహృదయులిద్దాని సరసముగా గ్రహింపఁగోరెద.

విజయవాడ }
11-11-90

ఇట్లు
వ్యాఖ్య త

శ్రీ పరవస్తు చిన్నయసూరి

19వ శతాబ్ది తొలి సంవత్సరంలో అనగా 1809లో ఫుట్టి 19వ శతాబ్ది ద్వితీయార్థపు తొలి సంవత్సరంలో అనగా 1862లో పరమపదించిన శ్రీ పరవస్తు చిన్నయసూరి కేవలం 53 సంవత్సరాలే జీవించాడు.

శ్రీ పరవస్తు చిన్నయసూరి చాత్తాద శ్రీవైష్ణవుడు. (సాతావి) ఉత్తరదేశం నుండి వచ్చి స్థిరపడిన తుటుంబం. శ్రీ పరవస్తు అనునది బ్రాహ్మణులవలె ఒక మతము. సూరి అనునదీయన విరుదము. సూరి అంటే వండితుడు. వీరిది గాగ్గేయన గోత్రము. అవస్తంభసూత్రుడు, యజ్ఞాక్షయ్యుడు. వీరి తండ్రి శ్రీ వేంకటరంగ రామానుజాచార్యులు. మంచి పండితుడేగాక, శ్రీ వైష్ణవమత ప్రచారకుడు. అయిన ఉభయ వేదాంతి. అనర్గళముగా భగవద్భక్తిని గురించి తిరువక్కేణిలోని రామానుజ కూటములో ఉపన్యాసాలిస్తుండేవాడు.

ఓసారి వీరి ఉపన్యాసము విన్న ప్రతివాది భయంకర శ్రీనివాసాచార్యులుగాదు వీరిని త్రిమతాచార్యులలో మధ్యముడు విశిష్టాద్వైతమత స్థాపకుడు అయిన శ్రీ రామానుజాచార్యులవారి జన్మస్థలమైన పెరంబుదూరు వకు తీసుకుని వెళ్ళి ఆక్కడి వైష్ణవాలయంలో పూజారిగా నియమించి విత్తము ఆ దేవాలయంలో బ్రావిడ దివ్యప్రబంధాలను దేవతాసమర్పణమున బారాయణ చేయునట్లు ఏర్పాటు చేశాడు.

ఆక్కడియన వాగ్దాటికి, పాండితీ ప్రకర్షకు ఆచ్చెరువొంది భక్తన గణం వైష్ణవం పుచ్చుకుని అసంఖ్యాకంగా శిష్యులై నారు.

శ్రీరంగ రామానుజాచార్యులు బ్రావిడ వేదాంతమందేగాక ఆంధ్ర సంస్కృతములలో గూడా కడు నమర్దులగు వలన అనతికాలములోనే అయిన భ్యాతి ఆ చుట్టుప్రక్కల వ్యాపించినది.

అప్పటికింకా ఆచార్యులవారికి చిన్నయసూరి ఫుట్టి వుండలేదు. ఒకే ఒక్క గుర్రుకై. ఆమెకు వెదవఃం ప్రాప్తించుట వలన శ్రేయోభిలాషి శ్రీనివాసాచార్యులగారి పరిహార శ్రీరంగ రామానుజాచార్యుల దంపతులు

వ్యత్రాపేష్టియాగం చేసి యజ్ఞపాయనం (అన్నం, పాలు, పంచదార, తేనె ఓక్రితం త్రాగారు.

ఫలికంగా చిన్నయి వుట్టారు. ఆయనకు కుడికంటిలో పుట్టుమచ్చ వుండుటవలన మహానీయుడవుతాడని పలువురు వినివారు. చిన్నయ్యకు 18 సంవత్సరాలు వచ్చినా అక్షరం ముక్కారలేదు.

ఆకఠాయగా తిరుగుతూ తల్లివెంట పేరందొళ్ళకు వెళ్లి పాటలు పాడుతుండేవారు. ఎట్టకేలకు చిన్నయ్య తండ్రి ప్నేహితుడైన రామానుజాచార్యులవద్ద విద్య నేర్చుకొనుటకు కుదిరింది. బాలరామాయణం, ఆంధ్ర నామసంగ్రహం అమరకోశం చదువుకున్నాడు.

అప్పటికే యుక్తవయస్సు రావడంవలన బ్రిటీషు తూర్పు ఇండియా కంపెనీలో శ్రీ గాజుల లక్ష్మీనరసింహులుగెట్టిగారి నిపాఠశుతో స్కూలులో పండితునిగా ఉద్యోగంలో చేరాడు.

ఓవైపు ఉద్యోగం చేస్తూ శ్రీ కంచి రామానుజాచార్యులవారివద్ద తర్క, మీమాంస, అలంకార శాస్త్రములును, శ్రీ చదలవాడ శ్రీరామశాస్త్రి గారి వద్ద యజుర్వేదము, యజుర్వేదబ్రాహ్మణము, ఇంద్రా ప్రాకృతాంధ్ర, తమిళ సంస్కృతములలో అఖండ పాండిత్యము సంపాదించి హయగ్రీవో పాసనాపరుడై దీర్ఘకాలధ్యానము వలన ఉత్తమ పండితుడై నాడు.

ఆ వెంటనే నన్నయ భట్టారకుల ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి, అధర్వణ శారికలు, అప్పకవీయములను, పదవ నన్నయ్య తిక్కనల మహాభారతాన్ని విమర్శనతో చదువుటవలన బాలవ్యాకరణమును వ్రాయగలిగాడనిఅంటారు.

1858లో బాలవ్యాకరణము వ్రాయుటకు పూర్వమే యాయన 1853లో సంజ్ఞ, నంది శబ్ద క్రిమి ప్రకీర్ణ పరిషేదములన్న శబ్ద లక్షణ సంగ్రహము 570 సూత్రములతో రచించి తృత్యకగా గాజుల లక్ష్మీ నరసింహులు గెట్టిగారి కుకితము చేశారు. ఆ తరువాత తత్వము తద్వన పరిషేదములగల ఆంధ్రభాషాను శాసనమును 1853లోనే నీతిచంద్రికను రచించి అప్పటి చైరక్టరుగానున్న అర్బున్ నాథ్ కు అంకితం చేశాడు.

ఇక వ్యాకరణాన్ని ప్రఖ్యాత పండితకవి శ్రీ వేదము వట్టాభిరామ శాస్త్రిగారు పద్యములలో వ్రాసిన 'పట్టాభిరామ పండితీయ'మును వ్యాకరణమును ఆధారముగా చేసుకుని రచించినాడని శ్రీవావిళ్ళ వెంకటేశ్వరశాస్త్రిగారు వారి సీతీచంద్రిక పీఠికలో వ్రాశారు.

ఆ తరువాత చిన్నయసూరి దృష్టి విఘంటువుమీదకు మళ్ళినది. తెలుగులో ఒక్క విఘంటువు కూడా లేకపోయినే అవి ఆయన అంత వరకూ పద్యాలలోనున్న విఘంటువులను పరిశీలించడం ప్రారంభించాడు. అప్పటికి తెలుగులో వున్న పద్య విఘంటువులివి.

1) వైదిపాటి లక్ష్మణకవి ఆంధ్రవామ సంగ్రహము, 2) అడిపము సూరకవి ఆంధ్ర నామ శేషము 3) కవి చౌడప్పవినీసముఁ, 4) గణప వరపు వెంకటేశకవి వెంకటేశ ఆంధ్రము, 5) కస్తూరి రంగకవి పాంబ విఘంటువు, 6) కోటి వేంకనాథ్యనిఆంధ్రవాస్తవము(ఆంధ్ర అమరము) కాగా, ఆ శతాబ్దిలోని సుపరుపాటి సుబ్రహ్మణ్యము మామిడి వెంకయ్య 1816లో వ్రాసిన 'ఆంధ్రదీపిక' అనే విఘంటువును 1849లో అచ్చు వేశారు. ఇక 1821లో ఎ.డి. క్యాంబెల్ ఆంధ్రాంగ్ల విఘంటువును, 1862లో ఛాలెన్జర్ ఫిలిప్ వ్రాసు మరియొక ఆంధ్రాంగ్ల విఘంటువును ప్రచురించారు.

కానీ విఘంటువు ప్రారంభములోనే 1862లో శ్రీ సూరి మృతి చెందారు.

అక్షర గుచ్ఛము, దాతుమార, విభక్తి బోధిని వ్రాసి తెలుగులో వచన భారతాన్ని వ్రాయాలని సంకల్పించి, పచ్చయప్ప కళాశాల సంస్కృతాంధ్ర పండితుడగు శ్రీ వైయోకరణం రామానుజాచార్యులవారితో కలిసి అది నభావర్యాల పూర్తిచేసి తిరుపతి వేంకటేశ్వరుని కంకితము చేసి అచ్చువేశారు. అంతే!

శ్రీ సూరి విఘంటువు, వచన భారతము అగిపోయినవి.

శ్రీ సూరి కొన్ని రచనలు బ్రిటన్ లోని వస్తుప్రదర్శనశాల (మ్యూజియముతో ఉన్నవి).

ఈయనను ఆ రోజుల్లోని ప్రముఖులైన మహామహోపద్యాయ శ్రీ కొక్కాండ వెంకటరత్నము, శ్రీ కంఠమూరి వీరేశలింగము, హైందవ వేదాంతోన్నత పాఠశాల స్థాపకులు శ్రీ ఆర్. శివశంకర పాండ్యాళ్ల అధునికాంధ్ర గద్య విరూపకగా పరిగణించారు.

1860లో మద్రాసు పాఠ్యపుస్తక విస్తరణ సంఘానికి, ఛాపా నమిరికి అధ్యక్షుడిగా పనిచేశాడు శ్రీసూరి.

ఇక చిన్నయసూరి జీవితంలో తరచు కలుసుకునే ఆ ప్రముఖులు శ్రీ వావిళ్ళ రామస్వామిశాస్త్రి, శ్రీ పురాణం హయగ్రీవశాస్త్రి (రాజధాని కళాశాల సంస్కృత పండితుడు), శ్రీ చదలవాడ శ్రీరామశాస్త్రియ, వారల్పాయి-శీతరామశాస్త్రియ తండ్రియార్ పేటలోని వావిళ్ళ వారింట ప్రతి అధివాసు సమావేశమయ్యేవారు.

ప్రాచీన యుగమున ప్రథమ వ్యాకరణకర్తగా సన్నయ భట్టారకుడు, ఆధునిక యుగమున వ్యాకరణ విరూపకగా శ్రీ చిన్నయసూరియ పుట్టి యుండకపోతే తెలుగుభాష స్థితిగతులెలా ఉండేవో వూహించలేని విషయము. అందుకే కళాప్రిహరణ శ్రీ వజ్రం చిన శీతరామశాస్త్రిగారు ఆంధ్ర యూనివర్సిటీవారు ప్రచురించిన ఆంధ్ర వ్యాకరణ సంహితా నవ్యనవ్యము గ్రంథములో చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణము పోయనిదో పోల్చిన వాఙ్మయ మడుగుంటిపోయి యుండెడిది అని వ్రాశారు.

ఈయన బాలవ్యాకరణాన్ని, నీతిచండికలను పెక్కు సంవత్సరాలు పాఠ్య గ్రంథాలుగా ఆ రోజుల్లో పెట్టారు.

శ్రీ
ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణి
(శ్రీ నన్నయభట్ట ప్రణీతము)

విశ్వక్రేయః కావ్యం, తదదోషా పరికృతా చవాగిధౌ ।
సా వాగ్యా రసవృత్తిః సాధ్యో హి రసో

యథాతథం కవిభిః ॥౧॥

తా. విశ్వమునకు శ్రేయస్కరమైనదే కావ్యము. అది దోషవృత్తి ములై, అలంకారయక్తములైన వాగర్థ స్వరూపము. ౨ నము సుత్పాదించు నదియే శబ్దము. కవులచే రసము తగురీతిగా సాధింపదగినది.

స్వస్థాన వేషభాషాభిమతా వృన్తో రసప్రలుబ్ధధియః ॥

లోకే బహుమన్యంతే వైకృతకావ్యాని చాన్య దపహాయ ॥౨॥

తా. లోకములో రసలోభముకల్గిన పండితులు స్వస్థానమందలి వేష భాషలపై నభిమానము కల్గినవారై, అన్యదేశ్య భాషాకావ్యములను వదలి, స్వభాషా కావ్యముల నాదరింతురు.

సిద్ధి ర్లోకా ద్దృశ్యాలోకోఽనన్యా దృశశ్చ నిత్య శ్చ ।

అనియమా ధ్నామ్యం హి యత్తవ త్రంశః ॥౩॥

తా. ఆంధ్రశబ్ద స్వరూపసిద్ధి లోకమువలన నెఱుగదగినది. ౧ లోక మొకే రీతిగా విత్యమైయుండదు. కావున సుశబ్దావళి పరిజ్ఞానమును సంస్కారమునకై యుపయోగించును. “ఏకశబ్దస్వయంక-జ్ఞాత స్వయంకే లోకే కామయ గృహతి” అవికదా వచనము. నియమ్యమే ములేనిది గ్రామ అదే అపత్రంశమనగా.

కాస్త్ర మపారుష మాద్యం ప్రాయిక నిత్యప్రయోగ లక్ష్మితత్ ।
దృశ్య మతిస్థవిరం యద్భాత్వా శబ్దః ప్రయుక్త అర్థనమః॥౪॥

కా. ఈకాస్త్ర మపారుషము నాద్యమునై, బహుప్రయోగ శరణ్య మై యనాదియైయున్నది. తీనినిఁజెలిసి ప్రయోగించిన పదమార్గ శబ్ద కుల్యఃపేయగును.

అద్యప్రకృతిః ప్రకృతి శ్చాద్యే నీషా తయో ర్పవే ద్వికృతిః
తేవలతయానునర్పకుభే చ యేయం యథాతథా భాషా ॥

కా. సంస్కృత ప్రాకృతములు తెనుగునను ప్రకృతులు, నీ తెనుగు భాషవికృతియు నగును. ఇయ్యది సంస్కృత ప్రాకృతములవలెనే స్వతంత్రమై, వేఱుగానుండి, వాని ననుసరించుచున్నది.

—o—

అంధ్ర శబ్దచింతామణి వృత్తిభూత

హ రి కా రి కా వ లి

శ్రీ నరీ న్దనశైలాగ్ర వాసి న్రతక్య గ్ర వారిదం ।

కంచన ద్విజరాజాంకం కమలాశ్రిత మాశ్రయే ॥

శ్రీ మ త్కదంబవర్యః స్థిర లనదైశ్చర్య య క్పిరం జయతు ।

ఇన గాలగోత్రధర్య మ్పరిత శ్రీ కాళహస్తి నగరీళః ॥౨॥

శ్రీమద్వరదామరకుల భామా పరరామసూ క్తిక స్సోఽహం

మమతి ర్వృత్తిం నాన్ననసూత్రాదాంకృష్టమూర్తి రిహ కుర్యే ॥ ౩ ॥

అతులా మత్స్యతి ప్నేయ మద్రాంత వినుతాకృతిః
 డిగంత వ్యాపిని జ్యోత్స్నా దినోతు రసికావళిం ॥౪॥
 మాత్స్యర్య మునివృత్తి సుత్సార్య మదీయకృతి రియంజ్యోత్స్నాః
 కోకా వివ సవివేకాన్ లోకా విహ రంజయతు చకోరా వ్యా ॥౫॥

జయతి నకల విద్యాజన్మభూమి ర్దగత్కాం
 జవితనరసచేత స్సంప్రతోషాద్యభాషాః
 తదనుసరణీలా దత్తపీఞ మనీషా
 తరళయతి చ శీర్షం తాప దేవాండ్రభాషా ॥౬॥

శ్రీరామాయణ భారతాదివచనోదారార్థ పల్కికభూ
 పారాశర్య ముఖాన్ ప్రణమ్య కవిశాధారా విదానీతనాన్
 దీరానంతర మిత్రమాత్ర పదపీదూరా వశీవాదరా
 దారాధ్య వ్రక్కతార్థ సార్థపుటనాచారాయ వమ్య గ్యతే ॥౭॥

యే కేచన వ్రక్కతిమత్స్యరిణో మదీయ
 గ్రంథం నదర్థ మపి సంప్రతి దూషయన్తి
 బుద్ధ్యాపి సాద్విద మితి స్థితి మాత్యజిత
 ప్రేపీహ భూతకవితుల్యకయా ప్రణమ్యాః ॥౮॥

క్రియా హనుమత్సౌమిత్రి శత్రుష్ణ భరతాగ్రజైః
 విభిషణాంగదర్షణై స్సహితం రామ మాశ్రయే ॥౯॥

శిష్ట కులకలకజంబిరి శీతకరః కృష్ణమూర్తి పంఖ్యావాన్
 షడ్వర్ససి స్వతంత్ర స్తపోతి హరికారికావళిం వృత్తిం ॥౧౦॥

(ఇంతవరకు విడి పీఠికాప్రాముఖము తక్కినది సూత్రముల క్రింద
 నియమింతును.)

“అదీయోనా స్మృతా వర్ణా” అను వ్యవహారమున్నను, అయ్యది పంయుకాక్షరముగా “కషయోక్యోగేక్షః” అని (క+ప+అ=క్ష) చెప్ప

బడినందున దాని కక్షరాంతరముగాఁ బరిగణనములేదు. ధాతుపాఠమున జొరబాటువులను షాంతధాతువులలోఁ జేర్చిచెప్పబడిన క్షలోచివరషకారమున్న దనివృద్ధము. మాత్రుతికు లకారాదీకారాంతము పంచాక్షర్యములను జపమాలిక గాఁగొని క్షకారమును పేరుపానగా లెక్కింతురు. కాననే జపమాలి “కక్షమాలి” యని పేరు వచ్చినది. అకారాది క్షకారాంతః అక్షః తత్కృతా, తత్ప్రతినిధిభూతా వా మాలా అక్షమాలా)

ఇక క్షకారము విషయమున - మాహేశ్వర సూత్రములలో క్షకారమును జెప్పకున్నను, “లక్షయోర్లక్షయో త్యైకత్వ” మనియు, “లో క్షః” అనియుఁ జెప్పబడుచుచేతను, లోకవేదముల రెంటినువ్వురణ భేదము వృద్ధముగానుండుబట్టియు వర్ణాంతరము లాదని చెప్పను వీలవడదు.

చిం. ప్రకృతే న్ను తే దళోనా న్స్యః॥

“ఋ ॥ వర్ణా హ్రస్వదీర్ఘా వైజాద్యా వనువాసికౌ.

శషా వేతే దళోనా న్స్యః ప్రాకృతో క్రిషు వర్వదా.”

బా. ౨. ప్రాకృతమునకు వర్ణము : నలుపది.

అ అ ఇ ఈ ఓ ఊ ఏ ఓ అం అః. క ఖ గ ఘ, చ ఛ జ ఝ, ట ఠ డ ఢ ణ, త థ ద ఢ న, ప ఫ బ భ మ, య ర ల వ, స హ ళః కొందఱ మతంబున హ్రస్వ వక్రములును బ్రాకృతమునఁగలవు. కొందఱ మతంబున వక్రకములును గలవు. ఏ ఏ ఓ ఓలు వక్రములని, ఐ ఔలు వక్రకములని ప్రాచీనులు వ్యవహరించుదు.

సంస్కృత భాషావికారముల ప్రాకృతభాషలు నలుపది (నాలుగు + పది) వర్ణములు ఈ భాషప్రాకృతము, చొరవేని, మాగవి, పైగావి, చూకె,

అవశ్రంశమునవి యారు రకము ౨. ప్రకృతి ప్రత్యక్షాభివ్యక్తి కలిగి
ప్రకృతము - అనగా సంస్కృతము. దానినుండి పుట్టిపడి ప్రాకృతము.
అంతియకాని, ప్రాకృతము మొదటిది. దానిని సంస్కరించగా సంస్కృత
మైన దనుకొనుట పొరపాటు.

చిం. షట్త్రింశ దత్ర తే.

ద్వివిధాదుదేదోతోదో వక్రతమా ననుస్వారౌ ।

కగచజయుగ బదణ తదస పదిమ యరలవ నహళంతుహర్వర్గః ॥

బా. ౩. తెనుగునకు వర్ణములు ముప్పదియూట.

అ అ ఇ ఈ ఓ ఓః ఎ ఏ ఐ ఒ ఓ ఔ ం క గ
చ చ జ జ ణ ణ ణ ణ త ద న ప బ మ య ర ల వ స హ శ.

గు. ఇవి తత్వమేతరమైన తెనుగు భాషలో సహజముగా మన్నవి.
దీనినే నన్నయ“ద్వివిధాదుదేదోతోదో వక్రతమా ననుస్వారౌ. క గ చ
జ యు గ బ ణ ణ త ద న ప బ మ వ స హ శ ం తు హర్వర్గః”
అని వర్ణమాలను కంఠోత్క్లృత్య చెప్పినారు.

చిం. అన్యే దాను ప్రవిశన్తి శబ్దయోగవశాత్.

బా. ౪. ఋ ఋ ౩ ఋ. విసర్గ ఖ ఛ ర థ వ మ య ర ధ ధ ధ జ ఞ
శషలు సంస్కృత సమయాలను గూడి తెనుగున వ్యవహరించబడు

ఋకువు, పిక్కాణము క్షప్తము, ాకారము, దుఃఖము, ఖర్గము,

మదిము, చక్రము, యరము, కంఠము, ఠక్క, రథము, ధరణి, పణము,
భయము, వట్టి, అట్టి, శరము, పండము.

గు. ఈ 19 వర్ణములును తెనుగులో లేకున్నను, (ఋక్ష:-
ఋక్షము'కబ్బిములద్వారా కానంబడును. ఇక్కడ గమనించవలసినదొక్కటి-
సంస్కృతమున లేక, తెనుగుననున్న యక్షరములు - ఎ ఓ (చ జ.
(అ వర్ణాంతరమన్నచో నదియు)

చిం. క చ ట త పా, పరుషాఢ్యా: గజదదబాన్తు సరళా:

కా. ౫. క చ ట త ప ల వరుషములని, గ జ ద ద బ ల సరళ
ములని చెప్పబడు.

గు. పరుషముగా-గట్టిగాఁ బల్కఁబడునవి కాన పరుషములనియు,
తేలికగాఁ బల్కఁబడునవి కాన సరళములనియుఁ జేళ్ళు. ఈయైదిఁటికికాకే
రకపు వ్యాకరణ కార్యములు విధింపఁబడుఁగాన వీనికిఁ గలిపియే సంజ్ఞ
యాయఁబడినది.

చిం. స్థిరా ఇతరే

కా. ౯. ఇతరములగు హల్లులు స్థిరములు.

అ మ ఓ ఛ య ష త థ ణ థ ధ న ప భ మ య ర ల వ శ
క్ష న హ క.

గు క మొదలు క వరకునున్న 34 అక్షరములలో బరుష సరళ
ములు 10 పోను మిగిలిన 24ను స్థిరముఁ-మార్పులఁ జెందక స్థిరముగా
నుండునవి.

చిం. అద్దస్త్యస్త్రాలవ్య క్షు ర్వక్ర స్సాన్యన్మిత ప్పవర్ణ శ్చ.
హరికారిక. కాలవ్య దంత్య భేదేన చక్షాతు వికృతా ద్విధా.

కా. ౧. దంత్యకాలవ్యము రయిన చజలు సవర్ణంబులు.

కాలవ్య చకారంబు దంత్యచకారంబునకును దాలవ్యజకారంబు
దంత్యజకారంబునకును గ్రహకంబు లని తాత్పర్యము.

గు. సవర్ణములు = సమమైన వర్ణములు = సజాతీయములు. గ్రాహకము లనగా గ్రహింపఁజేయునవి. తెనుగున మాత్రమే చఱలు దంత్య తాలవ్యములని రెండు రకములుగానున్నవి. దంత్యములనగా దంతములతో నుచ్చరింపఁబడునవి. చ ఱ లు తాలవ్యములనగా తాలపురి (చెలపురి)చే నూదఁబడునవి చ ఱలు. ఈ రెంటికి యతిప్రాసాదులమైతి కలదని భావము వ్యాకరణవార్య మేదైననొక్కవానికిఁ జెప్పినచోరె ందపవానికిఁ జెప్పి నట్లే. ఉపాహరణకు - వరుషములకు సరళములు వచ్చుననగావాకుటావలె చ కు ఱ వచ్చుననియర్థము.

హ. ఇదీ దేదోద్వయయుత తాలవ్యా లా న చాన్యతః.

బా. అ. ఇ ఈ ఏ ఏరింగూడిన చ ఱ లు తాలవ్యములు.

చిలుక, చీమ, చెరి, చేమ, జరి, జీడి, జెట్టి, జేజె.

గు. చి = చ + ఇ. కనుక చ ఱ తారములైన(జెప్పిన నొకగచ్చులతోఁ గూడినపుడు తాలవ్యములే యగును. వాటిని "చిలుక" అని దంత్యముగా నుచ్చరింపరాదు.

హ. అ దా దు మా దె దే దొ దో దొ ద్దా దంత్యా వేవ.

బా. అ. అ ఆ ఉ టి బ ట దొ ల్లం గూడిన చఱలుదంత్యములు.

చిరి - వావ - చుక్క - చూపు - చొక్కు - చోటు - చొకః
జముడు - జాతు - జొన్న - జూయ - జొన్న - జోరి - జొకు.
ఇదంతములైన చ ఱ లు సమేతరళబ్రంహు లందులేవు.

౧. పై యువాహరణముల(బట్టి “అ అ డ డః ఓ ఓ ఔ ఔ” లతో కూడిన చ జ ల దంత్యములే (దంతములతో నువ్వరింపఁబడునవే)యగును ఐకారముతోఁగూడిన చ జ ల తెనుఁగు మాటలలో లేనందున వానిని వివక్షింపలేదు. సంస్కృతముననున్నవి తాలవ్యములే కాని దంత్యములు కావు. కనుక వానివిగూర్చి పండియమే పొదుముచు.

సూరిగారు చై జై లతో ప్రారంభింపఁబడు పదములు తెనుఁగున లే వనిరి. కాని, అంధ్రనామసంగ్రహమున పైడిపాటి రత్నాకరచి. చైపురి సాకిరి. చాయమగఁడు (దేవ. 16 ప.)చెయి యనఁ జై నాగఁ జెయ్యి చే నా హస్తా, హ్వాయము లగు మానవ. 21 ప.) అనిరెండుచోట్ల ‘చై వాచి’ యున్నారు గుప్తాస్త్ర ప్రకాశకారులు వ్రాసినట్లు “చైపురి”ను కొందఱు సాహసికులు’ చెయువుల’గా మార్చిరి. కాని, యతిభంగమును వారుగూర్తింప లేదు ప్రాసయతికై నను గురుపూర్వత్వనియమము భంగపడును కద. “చై -చెయ్యి.” ఈ పదము నెవరు నుదహరింపక పోవుటకుఁ గారణము తెలియదు.

హ. అత్ర కేచ | వచంతి తత్త్వం బహుషు నమే దంతోపధా చక్షోః | న తదన్యన్య తారూఢం తదభావేపి నంగతే | కేచిద్రాజ్ఞోపి సర్వత్ర న తచ్ఛేష్ట మనంగతే :

జా. ౧౦ సంస్కృతసమంఘరిం దికారాంతములయినశబ్దముల యుపధాచజలు బహువచనము వరం దిగువపుడు దంత్యములగు.

ఇవిదప్ప సంస్కృత సమంఘరించు దంత్య చ జ ల లేవని తాత్పర్యము. ఉపధయవగాఁ దుది పర్వమునకు ముందు

వర్ణము. ఉ. అచ్చ - అచ్చున, కౌచి - కౌచ్చున, పీచి - పీచున
 రాజి - రాజున, వాచ-వాచున: మణియి రాజో శబ్దం దొక్కటి
 సంస్కరముక్తంబు కావించియ్యి. కతిరములైన వ జ ల మహాహరణములు
 పొడవు, వామరము, చక్రిక, హిర్ణము, కోరు, చొర్యము, జయము,
 జాతి, జాన్మ, జాదము కత్కపిలు.

స. "అక్షాంత్యా హ్వయ్యి ఎవచా" అను సూత్రనిరూపము కుతి
 వర్ణమునను, హ్వయ్యివర్ణము: హ-విరూపము ఎవచ. కతి సంస్కృతములైన
 ఎవములు. పీచికోచి రాజ్య, విజయ విజయవసము ఎవదైవపు మహారాం
 ములైన చంత్క: వ జ ల గా మోపియి. పీచి-పీచులు. కట్టివితప్ప కట్టిన
 సంస్కృతనమములు అ ల ప క ట ట ట ట లో లం హాపి వ జ దహర
 చంత్కములు రావని మహాహరణమన్నాయి (చక్రిక-పురిచితి) రాజు
 శబ్దము కర్తారాతి విజయవసము రానియ్యుకరారమున్నంపిన చంత్కజ్ఞ
 యుక్తముగానే వర్ణింపబడునది. "కతి సంస్కృత నమమురాను. అచ్చ
 తెనుగు శబ్దముని కొంతలు చెప్పిరి. అట్లుయినచో చంత్కముకావుచిక్కం
 తుడేలేదు కను సంస్కృతమున చంత్క: వ జ ల లేనందున నా ఎవముం
 మొదలు చంత్కయుక్తముగా వివరించెను.

రిం. ప్రాతిపదికం హి నామ, సత్కయ ఇహ వర్ణక, క్రియా
 వామ, ప్రాజా స్పహనతో ఒచోదించు రనుస్వార, విజచో
 వర్ణ, వ కతమ చిల్, హం స్మిన్ స్పహనతి, ప్రాజేనః
 ప్రకాశ్యో న,

కా. ౧౧ నకారము ద్రుతము.

ద్రుతమనగా నవసరములేనిచో ముఖగిహివునది.

గు. నకారమున్. వచ్చెన్-వచ్చె. ఈ రెండు వదములకు వర్గ మొక్కటే. వహిమన్ను, లేకున్ను, అర్థమహిమ, అవసరములేనిచో వహిగా వద్యముండు గతిమం కమనగా మంపరిపవనకు "కా వచ్చె ముక్కనాముపు. మి-దాగ." అన్నను అర్థదాహిమ. కొన్ని వదముల చివరనున్న నకారము తీసివేసినచో వద్యమహిమ-లేకు, లేదు. "లేన్" అను విభక్తి న్రత్యయచుట్టరాదు "రామునిచే రాజ్యపేంఁబడియె" వన్ను న్ను నకారమును తీసివచు అర్థదాహిమలేదు కాన "ద్రుతమనగా ఏ వద ముం చివరి నకారమును తీసి వేసినను అర్థదాహిమ" అర్థి నకారము"అని వివరించుకొనవలెను.

"ద్రుతాభ్యో హి" అన్న హ్రస్వముచే లేవరి నకారమునకేద్రుతత్య సంజ్ఞ చేదు. దివగా తత్వవిజ్ఞప్తనకారమునకుఁ బ్రయోగముంబుద్ధి ద్రుతత్య విధి కావలయుటచే ద్రావన్యాకర్త "ద్రుత్యహగమావ్యయాత్యకందైదు త్యవిజ్ఞప్తంనైవ నకారము ద్రుతమి" అని హ్రస్వీకరించినారు. కొంతలు "ద్రుతాభ్యో హి" అని ముక్తవిజ్ఞప్తనకారముచే హ్రస్వీకరించినచో వీరత్యవిధి కల్గదని కాని ఇకలే అన్నపుడునకుఁ బదసవరకేరముని యర్థము చెప్పుకొన్నప్పుడీ దాహిమ కాన మన్నది ద్రుతిహార్యకమానే కేవల నకారమునకు ద్రుతత్య సంజ్ఞ చేసె ననుకొనవచ్చు.

చి. అన్యే ద్రుతద్రుతకృతయో యే మన్యర్థ్యమ తీవర ద్రుతా నిత్యం.

కా. ౧౨ ద్రుతాంకముయొక పదము ద్రుతద్రుతకృతము.

ప్రథమా కయి పట్టి యొక్కేతరములయిన విభక్తులు, ఉత్తమ పురుషైకవచనంబులు, భూతతద్ధర్మాద్యర్థిక ప్రథమపురుషైకవచనంబులు, అశీరాద్యర్థకంబులయిన యెదు తవర్థకంబులు, శతృకు మానంతర్య చేదాద్యర్థకంబులు, నేను నాను పదంబులు, వలె ప్రభృతులను - ద్రుతప్రకృతి కంబులు. నన్నున్, నాచేతన్, నాతోడన్, నాకొఱకున్, నావలనన్, నాకంటెన్, నాకున్, మాలోపరిన్, మాయంబున్, వత్తున్, వచ్చెదన్, వచ్చెన్, వచ్చున్, వచ్చెడున్, ప్రసన్నులయ్యెడున్, కావుతన్, కొట్టుచున్, కొట్టన్, కొట్టఁగన్, కొట్టుదున్, కొట్టివన్, వలెన్, ఎంతయున్, పోలెన్, అయ్యున్ ఇత్యాదు లాహ్వాంబులు.

హ. ప్రథమైకపట్టియొక్క వ్యతిరిక్తభక్తయః

అశీరాద్యర్థయెదుతా పుత్రమైకవచాంశ్యపి

అతీతతద్ధర్మాద్యర్థ ప్రథమైకవచాంశ్యపి

శత్రానంతర్యకుమేచేదాద్యర్థాతా(తాను)న్వపినేన్వపి (నేను)

దేశ్యేవాద్యా నైవైవాన్యై ర్ద్వితప్రకృతయన్మృతాః

గు. ద్రుతమైన వకారము ప్రకృతి సిద్ధముగా చివరనున్నవి. ద్రుత ప్రకృతికము ౧. వీవివి ద్రుతాంతములుగానే వాడవలెను. ఈ భాషలో నున్న కష్టముతో నొకటి - కద్రుతప్రకృతిక పరిజ్ఞానమే. కావ దాని కనువగు సూత్రపట్టిక విచ్చుచున్నాడు.

1. ప్రథమా - దిముపురు, సంబోధన ప్రథమము, కై వత్తున్, వట్టి పంపమి, యొక్క-వచ్చి. (కూర్చి, గుఱించి) కాక తక్కిన విభక్తి ప్రకృతయములు. ద్వీ నన్నున్, తృ. నాచేతన్, చ. నాకొఱకున్, పం. నావలనన్, నాకంటెన్, ష. మాకున్, మాలోపరిన్, స. మాయంబున్

2. ఓ త్రమపురుషలోని యేకవచములు నేను వత్సన్, పేఁజ్చెదన్ మొ.

3. భూత వ్రథమపురుషైకవచనములు-వచ్చెన్, చేసెన్, వెళ్లెన్ మొ.
తద్ధర్మార్థక ప్రథమ పురుషైకవచనములు - వచ్చున్, వచ్చెడున్ వచ్చె
డిన్.

4. ఆశీరాద్యర్థకములు-వీవన, కావము మున్నగు వర్ణమిచ్చునవి.
వర్ణకములగా ప్రత్యయములు. దేవతలు మనకు ప్రసన్నులయ్యెడున్,
రాముడు వన్నుఁగావుతన్,

5. శత్రుర్థకము - కొట్టుచున్, తుమ్మర్థకము-కొట్టెన్, కొట్టెగన్,
అనంతర్యార్థకము-కొట్టుచున్, చేదర్థకము కొట్టినన్.

6. నేను కాను పదములు వ్రథమావిభక్తులైనను ద్రుతాంతములే.
సాధారణముగావచ్చు ద్రుతప్రకృతికము లివి, ఇంకను లేకపోలేదు.

చిం తిజ్మర్థ శేషషష్ఠి ను స్కూర్మప్రవచనీయవిభక్తిః॥
కించి త్రప్తశంసనాద్యుత వంతాప యదా తదా కి మేవాంశ్చ॥
క్వాకిం తూష్టి మాద్యా నభిదధతి కలా

ద్రుతో న యేషాంష్యాత్॥

హ. కళా న్నదతిరిక్తా స్తు కళావిద్వి రుదీరితాః॥

బా. ౧౩ ద్రుతప్రకృతులుగానికర్తవ్యములు కళ లనఁబడును.

రాముడు, రాములు, హయము. విష్ణువు, గోద, పేద ఆయ్య,
అమ్మ, రామునికై : జ్ఞానముఁబట్టి. నాయొక్క. ఎచ్చిరి, వచ్చిరివి, వచ్చిరి

వచ్చితిని, రాడు, రాదు, రాను, రావు, రాము, కొద్దిక, తిద్దిక. ఎత్తిరి, ఎత్తిరి, ఊరక, మిన్నక, బిరి, అక్కట. ఏరికత్తాదు లాహించునది.

గు. వన్నయ కళలను విపులీకరించగా నూరి ద్రుతప్రకృతికములను విపులీకరించినాడు తెనుగున కళలు, ద్రుతప్రకృతికములేకప్పు మాడవ రకపుపదములులేవు. కాని నిర్వచించునపుడు చివర నకారమున్నవి, లేనివియని చెప్పవలెగాని కళలు కానివి ద్రుతప్రకృతికములని, ద్రుతప్రకృతికములు కానివి కళలని చెప్పరాదు. గ్రంథకర్త యొకదాని లక్షణము చెప్పెను గాన రెండవదానిని పరిశిష్ట శ్ఛాయముగా గ్రహించెను. తిజ్యధ్య-మధ్యమ పురుషులు రమాంతక్రియఁను-వచ్చితివి, వచ్చితిరి, వచ్చిరి, వచ్చితిమి. శేషవస్తీ-యొక్క, అయ్య....నా యొక్క పఱకు ప్రథమాకై వట్టియొక్కలు మన-ప్రథమావిభక్తి. కర్మప్రవచనీయజ విభక్తిః-కూర్చి, గుఱించి యను నవి. కించిత్-ఇంచుక, కొంచెము; ప్రశంసనా-బిరి, మేలు, అచ్చుక-అహా బిరా, సంకాప-అక్కట. అయ్యో, యదా-ఎప్పుడు, తవా, అప్పుడు, కిం-ఏమి, ఏవ-ఎ, ఏ, అ అను నవధారణార్థకప్రకర్యములు, క్త్వా-చేసి. వచ్చి, కిరి-చేసెనది. తూష్టిం-ఊరక, మిన్నక, అధికబ్రముచే రమాంత క్రియలు, కైపట్టి, వ్యతిరేకార్థములగు రాడు, రాదు, రావు. రానుమున్నగు లని గ్రాహ్యములు. “అధారములేకను” మున్నగుచోల్ల లేక అనునది అస్త్యర్థక కలుగునకు వ్యతిరేక క్త్వార్థకము కాన కళయే. అక్కడనున్నది సముద్పాయక “ను” వర్తకమే కాని ద్రుతముకాదు.

చిం. నిర్ద స్యాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్వార్థభేదతో ద్వివిధః, హ్రస్వా త్కూర్షోఽపి భవేత్

హ. హ్రస్వాత్స్వరః ఖండమిందుః పూర్వమిందు ర్విభాషయా |

డా. ౧౪ హ్రస్వముమీడి అందలిండవనకుఁ బూర్ణబిందవ
వైకల్పకముగ నగు.

అడఁకువ-అడఁకువ; అరఁటి-అరఁటి; ఎఱుఁగుట-ఎఱుంగుట;
బరఁగము-బరంగము, మగ టిమి-మగంటిమి.

గు. అనుస్వారము (౮-నున్న) సిద్ధము, సాధ్యము అని రెండు
రకములు సిద్ధమనఁగా థాషలో స్వతస్సిద్ధము. సాధ్యమనఁగా వ్యాకరణ
సూత్రములచే సాధింపఁబడినది. అది మఱల అర్థము పూర్ణము [అర-నెఱ]
అని రెండు రకములు. అనగా సిద్ధా ర్థానుస్వారము, సిద్ధపూర్ణానుస్వారము,
సాధ్యార్థానుస్వారము, సాధ్యపూర్ణానుస్వారమునని నాలుగురకములైనది.

హ్రస్వముపై-అ, ఇ, ఓ, మున్నగు నక్షరములమీదనున్న అర
నున్న నిండునున్న వికల్పముగా నగును. “అరఁటిలో సిద్ధా ర్థానుస్వారము.
ఇది వికల్పముగా నిండునున్న కాఁగా, “అరఁటి” అనును. అట్లే తక్కి-
నవియు.

చిం. దీర్ఘా చేర్చి త్థందవివ న జ్ఞేయః.

హ. దీర్ఘాదుపరి పూర్ణానుస్వార స్సాధ్యో న చ క్వచిత్.

డా. ౧౫. దీప్తిముమీద సాధ్యపూర్ణము లేదు.

వాడు, వీడు, రాడు, లేడు, కాఁబోలు, కాఁబట్టి, గోగులు,
రేగులు.

గు. దీర్ఘముమీడి యరమున్న యరనున్నయే అని చింతామణి.
హ్రస్వముమీడి యరమున్న నిండునున్న వికల్పముగా నగునని చెప్పినందున
నది సాధ్యపూర్ణానుస్వారమగుచున్నది. ఇక దీర్ఘముపైనో హ్రస్వమే

యగు సన్నమాటకు సాధ్యపూర్ణానుస్వారమని యర్థతస్సి, ధ్రువమందుండగా వివృతీకర్తలు దానిచే వ్యక్తము చేసిరి.

“వాడు” అన్నపుడు “వ+అ” దీర్ఘముమీద (-అరసున్న విందు సున్న కాదు “వాండు” అనురూపముండదు. వాడు-డుక్ పచ్చివరూపము కాన్+బోయ-కాటోయ. ద్రుతము విందు వంశేషలు విభాషనగునున్న సూత్రముచే విందువులలో వర్తించుచుపెచ్చును. గోను+య- అచ్చి-19 సూత్రముచే గుక్ రాగా గోగులయినది ఇవచ్చియు వ్యాకరణ కార్య సాధ్యములు కాన పూర్ణములు కావు. పిదపూర్ణములుందును (గాండ్రు మను, ఓండ్రపెట్టు, మొ.)

అ. కా. తృతీయే ప్రథమే పరే పర ఏవ హి దృశ్యతే
విందు రైవ్యకృతమధ్యేతు నాన్యవర్తే పరేతు న,
హ. కా. సమేత రేషు శబ్దేషు వైకృతేషు ప్రదృశ్యతే
అనుస్వారస్తు పరుషాత్సరళా దపి పూర్వభాక్,

కా. ౧౬ సంస్కృతసమేతరంజులయిన తెనుగు శబ్దములయందుఁ
పరుషసరళములకు ముందే విందువు కానందుచున్నది.

వంకర, కిలకువ, మంచు, త్రాచు, దంట, బాటు, కొంత,కోత,
ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

గు, భాష నాగురకములని ముందుఁ జెప్పఁబడును. అందు
సంస్కృతవచనము కాక తక్కిన భాషలో అరసున్నగాని, విందునున్నగాని
పరుషసరళములకు ముందే విందును. అట్లు లేనిచో పది తెనుగుకావని
యేలుగునది.

శంఖము, సఃపము, పిండము, కంఠము, కంఠ, అంధుడు, గంప
నము, విష్కంభము, సంయమి, సరిరంభము, సంవత్సరము, పంచక
హంస మున్నగువని సంస్కృతసమములు.

చిం. అద్యః క్రియాను భూతార్థదోతిన మాద్యగం
వినా పర్వః

అ. కా. వికృతిపదాదౌ ప్రథమాతంత్ర తృతీయాను
నానీకౌ నస్తః॥ ఇయథా అప్యదోదంతవత్ప్ర నాత్రపదాదిగః.

కా. ౧౭. యకారమును పుచ్చావోవోయను తెనుగుమాటలు
మొదట లేవు.

ఏవడు, ఏక్కడ, ఏమి, ఏరి, ఏంత, ఊరు, ఒకడు, ఓడః హరి
యతడు, నిద్రవోయి విడ్డిబోల్ల సంవిషకంబున వచ్చిన యకారంబులుగాని
పూర్వవిద్ధంబులుగావు వోర్వ వోడవ్య శబ్దంబులు దప్ప సంస్కృతసమంబు
లందు సహితముపుపూ వోవర్ణాదులగు శబ్దంబులులేవని యెఱుంగునది.
ఉదకము, ఉర్మిక, ఓదనము.

గు. యకారముతో ప్రారంభమగు పదములు తెనుగులోలేవు. పై
విధివై యువాహరణమున ప్రకారమన్నియు సజావులే. చింతామణి
కర్త-వినియెను మున్నగు భూతార్థక్రియలందును, పదాదినన్న - యెవడు
యెక్కడ, యేది మున్నగునవితప్ప తక్కినవన్నియును సజావులే యని
మాత్రించెను. ఆకారమునకు భాషలో యాదీ శబ్దములురెడితెలివనియు, నందు
వనే "పర్వత్రాజ్య త్కార్యం జ్ఞేయం యన్య ప్రతప్రకృతికేభ్యః" ప్రత

ప్రకృతికములకు యాదినదములు వరమైనపుడచ్చనకువలెనే వ్యాకరణ
కార్యముచేసికోదగినదని చెప్పెననియు తోచును.

ఇక సూరి యకౌరమును మాత్రమే చెప్పఁగా నధర్వణుఁడు య,
ణ, శ, లనుగూడ పఠాదిన లేవని చెప్పెను. వారికిఁ తరువాతి వాఁడై యుం
డియు సూరి వానిఁ చెప్పకుండుట చింత్యము. పుష్పావోవోఁగూడ వోధృ
వోధవ్యపదములే యుంచెననెను. కాని మఱికొన్ని పదములు - వోళికా,
వోటా, వోద్రః, వోద్రీ, వోదః, వోదారి, వోరకః, వోరటః, వోరవః,
వోరుధానః, మున్నగు వోకాలాది శబ్దములు నిఘంటువులఁగానందించుచున్నవి.

చిం. లఘవోఽలఘవశ్చేతి ద్వైధాంతస్థాన్వదన్తి కాస్తారః

అన్యేఽన్యవ్యాకరణస్పష్టా, రన్వైత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః॥
అద్యః క్రియాను భూతార్థ ద్యోతినమాద్యగం వినానర్వః॥
యశ్రుతిమార్గాలఘుయం పవదన్తి ప్రాణతః పరంప్రాణం
నాన్యేషాంవైధర్మ్యం లఘుమూనాం

రయోస్తు నిత్యం స్వాత్॥

హ. ద్వైధాంతస్థా భవంత్యత్రలఘవోఽలఘవోమతాః॥

కా. గా. య ర ల వ లు లఘువులని, యలఘు వులని ద్వివి
ధంబులగు.

హరి యతఁడు-ఇత్యాదు లందాగమ యరము లఘువు తక్కిన
యరము పెరిఘువు. విఱుగు, మెఱుగిత్యాదులందు లేవని లఘువు-ఇదే

శకటరేఫంబి చెప్పఁబడును. శకటరేఫము తత్సమ తదృపము లందులేదు. పెరుగు, కరుగిత్యాదులందురేఫములమున, ఏళులు, పాళులు, శ్రాకులు బహుత్వమందు రలదల నాదేశమయిన శకార మలమువు తల, నెల యిత్యాదు లందలి లకారము లమువు. అకఁడు వలికె నిత్యాదులందున్న పాదేశవకార ము లమువు. తక్కిన వకారమలమువు. వర్ణనసూమ్నాయుండలి శకారము వర్ణాంతరముగాని, యలము శకారముగాదని యెఱుంగునది.

గు. “య ర ల వ” లు లమువులని, అలమువులని రెండురకములు లమువు లనఁగా ‘యశ్శ్యోచ్చారణే డిహ్యగ్రోపాగ్రమధ్య మూలానాం తై థిల్యం జాయతే న లమూచ్చారణః’ అని కౌముదిలోఁ జెప్పిన రీతిగాఁ దేలికగాఁబఱకఁబడునని లమువులు. ఒత్తిపఱకవలసినని యలమువులు. వీని విర్యచనము మకరముగాఁగాని, సామ్యానుగతికముగాఁగానిలేదు సంస్కృత వ్యాకరణమున నాదేశయకారమును లమువుగాఁజెప్పగా, విటఁగూడ నాగమ యకారమును లమువుగనే చెప్పినాడు. సహజమైన యకార మలమువు వకారమునకు విధే.

శకటరేఫము-అలమురేఫము. ఇది వ్రాతలో బండివలెనుండుటవలన, దీనికి శకటరేఫమనియు, బండి తా యనియుఁ జేర్లు వచ్చినవి. ఇదిభాషలో సహజముగా నుండునది కానఁ బ్రయోగమునుబట్టి యెఱుంగ దగినదే.

“శకటరేఫము తత్సమ తదృపములందులే”దని వృత్తిని సూచిచెప్పినాడు. కవినంశయవిచ్ఛేదమున “ఊచిపలుకుచోట నొగిఁదేర్చి పలికిన, రేఫగు. శకటరేఫగాని, తదృపవుఁ బదముఁ దవలిన సూరేఫ, రేఫగాని

శకటరేఫగాదు." అని యున్నదానిని, "పదము మొదట నిరుధఃఙదీఢద్య వంబుల, రేఫగాని శకటరేఫగాదు." అను దిట్టకవి పేంకటార్యవరుని మత మును మూల ధనునుంచెను. కాని కూచిమంచి తిమ్మకవి వర్వలక్షణ సార సంగ్రహమున "నిక్క-వినుచు మగుణనిర్ది దిట్టకవి పేంకటార్యవరుఁడువలెకె పది హుక్కి" అని ఖండించెను. అహోబలపతి కవిశిరోభూషణమున "ఉవ తారితా-ఉత్కెఱు, కర్కరం-కఱకు, మూర్త-మొఱు" మున్నగు తద్య పములందు శకటరేఫ మున్నదని చెప్పెను. ప్రౌఢవ్యాకరణమున చాల యుదాహరణము లీయఁబడినవి వీరుక-విటికి, గోరోచన-గోఱణము, కురవ-గొఱపము, గరుత్-గఱి, గురు-గఱువ, ఇత్యాదులు రేఫ శకటరేఫ పరిజ్ఞా నమునకు ప్రయోగమే శరణము దహవచనమున "ర లడ" లరాదేశముగా వచ్చిన శకార మలఘువు. దీనికిని వర్ణసమామ్నాయమునాని కాకును భేద మున్నది. సంస్కృతములో "లడయో ర్లళయోఽయైవ" అని అగ్నిషీదే-అగ్నిషీశే. కలా-కళా" అభేదమున్నను, తెనుఁగున "మంగళము X మంగ లము! కళ X కల:" మున్నగుచోట్లవిరుద్ధార్థములు వచ్చుచున్నందున "లళ"ల కభేదమును చెప్పక శ శారమును వర్ణాంతరముగాఁ జెప్పెను. అగమ యారము లఘువన్న విషయమునే నన్నయ "అచ్చుకంటెఁబరమైసయకా రమువలె వివిధించు వచ్చు లఘుయకారమగు"ననెను

చిం. తజ్జా నమాచ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి. ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా తుభ్యా తు నమా.

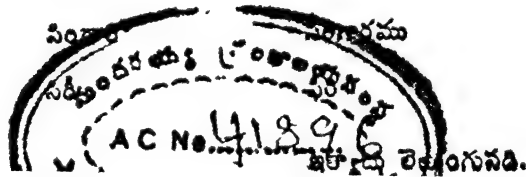
హ. తత్సభా తద్భవా దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా.

భా. ౧౯. సంస్కృతప్రాకృతశుక్లింబగు భాషతత్సంబంధము.

సంస్కృతము - సంస్కృతనమము	సంస్కృతము-సంస్కృతనమము
రామః - రాముడు	గోః - గోవు
విద్యాః - విద్య	నాః - నావ
హరిః - హరి	ద్యౌః - దివి
దేనుః - దేనువు	హృద్ - హృది
భూః - భువి	జగత్ - జగత్తు
పితా - పిత	జగము

ఇత్యాదు లాహ్వాంబులా.

సంస్కృతము	ప్రాకృతము	ప్రాకృతనమము
అగ్నిః	అగ్గి	అగ్గి
అటిః	అడి	అడి
అలిః (వజ్రా)	ఓలీ	ఓలి
కటుః	కారో	కారము
గౌరవమ్	గారవం	గారవము
జటా	జరా	జర
మిరా	మేరా	మేర
యమః	జమో	జముడు
రాక్షీ	రాడి	రాడి
కృష్ణారః	వింశా	వింశనమము
శ్రీః	సద్భుందరయః	సద్భుందరయము

గు. తత్ + సమము-సంస్కృత ప్రాకృతములతో సమమైవతి. తత్సమము. అనగా సంస్కృత ప్రాకృతశబ్దములలోని ప్రకృతులను యథాస్థితముగా గ్రహించి విభక్తి ప్రత్యయముల హర్షలతో మాత్రమేర్పరు పదములు. గమనించదగిన చొక్కటి. ప్రాకృత సమమని యథాహరించిన అగ్ని, జముడు, రాణి, జడ పదములను దద్యవములుగాఁ జెప్పచున్నాము. ఇక్కడ నవి తత్సమములుగాఁ జేర్చొవఁబడినవే: యనుసందీయమునకు—

“పదలక నిష్టాక్షరములు

పొదలిన వర్ణములు దూరిపోఁబడినఁగ న

ర్థదమై ప్రాకృతవిభమగు

నది తద్యవ పదములఁగ నభిమతమమ్యేన్”

అను కావ్యాలంకార చూడామణి చెప్పినవానినిబట్టి సంస్కృత శబ్దములనుండి పుట్టినవి కాన తద్యవము లనవచ్చుననిపించును. కటుశబ్దసమమన్న “కారము” అను పదము ఐరశబ్ద భవమని కొందఱి యభిప్రాయము. “త్రిరాత్ర ముభయోరథశ్శుక్ల బ్రహ్మచర్యం ఐరంపతి వర్ణనంప” అను నావస్తంబసూత్రము బట్టి ఐరమనగాఁ గారమనియుఁ దద్యవము కారమనియు వ్యక్తమగుచున్నది. ఐరమన లవణమని యొక యభిప్రాయమున్నను, లవణపద నన్నిధానమున దానికక్కడ నా యర్థము కాదని స్పష్టము.

చింతావక్తవత్సయజ్ఞా తజ్ఞా

డా. ప్రొం. సంస్కృతప్రాకృతభవంబగు భాష తద్యవంబు

సంస్కృతము-సంస్కృతభవము

సంస్కృతము-సంస్కృతభవము

అకాశః	—	అకాశము	మృగః	—	{ మౌము
కుడ్యమ్	—	గోడ			{ మౌగము
చన్ద్రః	—	చంద్రుడు	వక్తః	—	వంకర
తమస్కః	—	తమగము	వేసరిః	—	వేసడము
తామసరమ్	—	తామర	సముద్రః	—	సంద్రము
నారాచః	—	నారినము	సూరీ	—	సూది
విభం	—	{ నెపము	స్మరః	—	మరుడు
		{ నెపము			
ముఖమ్	—	{ మొకము	హరణమ్	—	అరణము
		{ మొగము	హరికాశమ్	—	హరిదళము

ఇత్యాదులు గ్రహించునది.

సంస్కృతము		ప్రాకృతము		ప్రాకృతభవము
అన్గారః	—	ఇంగారో	—	ఇంగరిము
అన్పరాః	—	అన్పరా	—	అన్పర
అన్పర్యం	—	అన్పరం	—	అన్పరుపు
పన్పాశత్	—	పన్పాసా	—	పనన
పుథివీ	—	పుథవీ	—	పుథమి
ప్రయాణమ్	—	ప్రయాణం	—	వయానము
ప్రవాళః	—	వవాళో	—	{ వవడము
				{ ఎగడము

మత్సరః	—	మచ్చరో	—	మచ్చము
యజ్ఞః	—	జిజ్ఞో	—	జిజ్ఞము
లక్ష్మిః	—	లచ్చి	—	లచ్చి
విష్ణుః	—	విణ్ణా	—	వెన్నుడు
నైద్యం	—	నెజ్జో	—	నెజ్జో
స్తమ్భః	—	ఖంభో	—	కింబము
సూరిమ	—	ఘోరం	—	ఘోరము

ఇత్యాదులు తెలియునది.

గు. తత్-సంస్కృతప్రాకృతములనుండి, భవ-పుట్టిన భాష-తదృవము. సంస్కృతమునుండి పుట్టినది, సంస్కృతమునుండి ప్రాకృతముపుట్టగా, వానినుండి పుట్టినదియునవి రెండురకములై వను తదృవముగా నొకటే. “పర్జలోపాగమా నై కే సర్వస్యం సదృవే పదే” అన్నట్లు పర్జములు లోపించుట, అగమముగా వచ్చుట, విపర్యాసము చెందుట మున్నగునెన్నో మార్పులు తదృవమునఁ గాననగును అనియువాహరణంబులందట్టి చూడగా మనస్పష్టమగును.

చిం. ప్రవాహిని దేశ్యా

రా. ౨౧. త్రిలింగదేశ వ్యవహారి నిర్దంబు భాష దేశ్యంబు, టిరు, పేరు, ఇల్లు, ముల్లు, కోట, పేట, దూడ, పేడ, కోత, లేత. కావి, మోవి - ఇత్యాదు లరయునవి.

గు. త్రిలింగదేశమనఁగా శ్రీ చైలము, దక్షిణము, శ్రీ కాళహస్తి క్షేత్రములకందేశము. దక్షిణమునే కొందరు ద్రాక్షరామమనియు నందురు. శ్రీ కాళహస్తికి దినులు కాళేశ్వరమునుచెప్పుదురు. ఈ కాళేశ్వర

ము. హైదరాబాదు రాజ్యములోని వెలగండల జిల్లాలో గోదావరీనదియు వింధ్రావరీయుఁ గలియుచోటనున్నది. కాని దీని విషయమైన షేత్ర మాహాత్యుద్యోతకంబులగు శతకాదులు కావరావు. శ్రీ కాళహస్తినిఁగూర్చి “శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్యము” ధూర్జటికవి విరచిత ప్రబంధమే కాక, “శ్రీకాళహస్తిశ్వర శతకము”నూడ లోకవిదితము. మఱియొండు త్రినగ శబ్దభవనము తెనుఁగు వదమందురు. కొందఱు రూపాంతరమే తెనుఁగు వదమందురు అట్టి యీ తెనుఁగు దేశమున వ్యవహారముననున్న భాషమే దేశ్యము.

ఇంపు “కోట, పేట” అనుపదముల దేశ్యములుగాఁజెప్పెనుగాని “కోట్టార పుట్టపాట్టాళ్ళ” అమరత్రిలింగశేషము, “పింరావిటజనాశ్రయః” అమరపద పారిజాతము, వీనిఁబట్టి కోట్ట-కోట, పింరా-పేట-గాఁదద్వపములుగాఁ గన్పట్టుచున్నవని ప్రాధవ్యాకర్తి వ్రాసెను

దేశ్యము-స్వదేశ్యము, అన్యదేశ్యమునవి తెందురకములు, రాష్ట్ర దస్తావేళ, మతరలు మున్నగు హిందూస్థానీ పదములు, పేషను, రోడ్డు క్లాసు, మాష్టరు మున్నగు నాంగ్లపదములు. తాయి, వాయి, తిరుమార్తము మున్నగు వలవపదములు, నింకనెన్నో సరిహద్దుదేశ్యములువచ్చి చున భాషలోఁ గలిసినవి. అవి తత్తత్కాలిక శిష్టవ్యవహారత స్పిర్తంబులగుటకవి ప్రయోగంబులఁగావ నగుచున్నదే.

చిం. అనియమా ధ్వామ్యంహి.

కా. ౨౨ లక్షణ విరుద్ధంబగు భాష గ్రామ్యంబు.

వస్త్రాదు, తెస్త్రాదు వచ్చేవి, తెచ్చేవి, వచ్చేవాడు. తెచ్చేవాడు, వచ్చేటివాడు, తెచ్చేటివాడు—ఈ భాష ప్రయోగంబున కనర్హంబు.

గు. ఏ వ్యాకరణ మాత్రములచేత సాధింపఁబడని భాషకు గ్రామ్యమనిపేరు. ఇప్పుడిప్పుడు కొందఱు వండితు లా భాషను మాత్రమేల వదలి వలెనన్నట్లు దానికిని కొన్ని నియమముల నందిగట్టుదు వ్యాకరణమును రచించుచున్నారు. రచింపను వచ్చుఁగాని యది విరవధికమైవందనున యథా రూపసాధన మాత్రసాధ్యమని సామాన్యముగాఁజెప్పి, గ్రామ్యమని భాషకు నాలవ విభాగము చేయకపోవటమే మంచిది.

కవిశ్రయేతర ప్రయోగములలో సంస్కృత నాటకములందుఁబ్రాక్యతమువలె గ్రామ్యమునూడ తత్తజ్జాతివర్ణముననందుఁ బాత్ర వీక్షణకై వాడుక భాషకన్నట్లుచున్నది.

హ. గ్రామ్యాపే గ్రాహ్యతాం యాతి యద్యార్థ్యవ్యవహరభాక్.

దా. ౨౩. ఆర్య వ్యవహారంఽయి దృష్టంఽయి గ్రాహ్యంఽయి

పెద్దలు వ్యవహరించిన మాట గ్రామ్యంబయిన గ్రహింపదగునని తాత్పర్యము. కఱకంఠుఁడు, ప్రాణి౯ద్దము. జీవకట్ర, కపిలకన్నులు, కపిలగర్దము, కపిలజడలు.

గు. గ్రామ్యమైనను శిష్టులు ప్రయోగించినచో గ్రహింపఁదగినదే. “శాస్త్రప్రయోగవచసో శ్చాస్త్రంబలవచచ్యతే. అవిష్న స్నేవదే తేన ప్రయోగాశ్రయణం హితం” అను నధర్మశాసితా ప్రకార మేవదమునకు వ్యాకరణ కార్యము ప్రత్యేకముగాఁ గనఁబడదో యక్కడ ప్రయోగమే శరణము. కఱకంఠుఁడు మున్నగు వధుములు శంకరసమానములు, కఱకెనుఁగువదము, కంఠుఁడు-సంస్కృతవదము. ఇట్లుదాహరించినవన్నియనిం తే. సామాన్యములేమి సంస్కృతాంధ్రవదముల రెంటిని సమానముగాఁ గూర్చు

రాదు. అయినను మహాకవి ప్రయోగంబులఁ గానంబడు చున్నందున వియ్యవి దూష్యంబులు గావని చెప్పఁబడినది.

సూరి పీఠిని గ్రామ్యములనఁగా, ప్రౌఢవ్యాకర్తకద్యవంబులన్నాఁడు. గరళకంఠ శబ్దభవము కలుకంఠుడు. ప్రాణకుద్దిక-ప్రాణగొడ్డము. ఇవి హంసయాన-అంచయానవలె మిశ్రనమానములని నమర్పించెను. కాని “జీవ గత్ర”కుమాత్రమట్టియాధారము కురురలేదు. “కలుకంఠా త్తమియిపుము” థార. అర. 1 ఆ, “ప్రాణ గొడ్డములగు పనుల వారలఁ దీరఁ దలచిన పుణ్యంబు కలిమిచేసి. థార. ఉచ్ఛోగ. 1 ఆ. రావెచిత్కము జీవగత్ర. విజయ. 1 ఆ. “అపనరజ్జుండయి వ్యాసుఁ దేతెంచెనంత వత్తపపి, కవిలగడ్డంబును, గవిలజడలును, గవిలకన్నులును దవినయన్నువ నల్లనైన దీర్ఘ పుఁ దనువునుజూచి యువిదకన్నుంగవ తెలువకయుండె భయమున.” థార అడి 4 ఆ. ఇంచు కపిలశబ్దభవము కవిలశబ్దమందురు.

ఇటసంజ్ఞలనఁగా వ్యాకరణ శాస్త్రమునఁ బ్రత్యేకముగా సంకేతించ బడిన పదములఁగూర్చి వివరించినందుకు దీనికి సంజ్ఞాపరిచ్ఛేద మని పేరు.

గుర్తించుకొనఁదగిన సంజ్ఞలు-అచ్చు, హల్లు, వక్రము, వక్రతమము, పరుషములు, వరళములు, స్థిరములు, కళలు, ద్రుతప్రకృతికములు, నవర్ణ ములు, దంత్యశారవ్యములు, ఉపధ, చైకల్పికము, సిద్ధ, సాధ్యమిందువులు లఘు-అలఘు య ర ల వ లు, అగమాదేశములు, తత్వము, తద్యమ, దేశ్య, గ్రామ్యములు.

చిం. ఇంద్రాద్వా అపిచగణాః।

తా. సంస్కృతముననున్న “భ, య, ర, త, మ, న”
లేకాక తెనుఁగున “న, ల, న, గ, న, ల, భ, ర, త” లనునిండగణము
లును, “గ, ల, న”లను సూర్యగణములును,” ర, గ, ర, ల,
త, గ, భ, గు, భ, ల, ఘ, మ, ల, ఘ, న, గ, గ, న, ల, ల, న, గ, ల,
న, ల, గ, న, గ, ల, న, ల, గ, న, ల, ల”లు చంద్రగణము తిందున్నవి.

చిం. వళిరాద్య మనంత రాక్షరం ప్రాసః।

తా. మొదటియక్షరమునకు వళి-యతి యనియు. రెండవ యక్ష
రమునకుఁ బ్రాస మనియుఁ జేరు.

చిం. న పదా న్యవ్యయ ము ప్రిజ్ఞాత్వతుమునాం.

తా. అవ్యయములు, సుబంశములు, తిబంశములు, క్రియాంశములు,
తుమున్నంతములయొక్క పదములువిందుఁ బ్రయోగింపఁబడవు.

చిం. అనుకృతే న్ని వాక్యం తు.

తా. అనుకరణమున వాక్యములున్నవి.

చిం. విరళాన్ పేచోషాదిక శబ్దాన్ ప్రవ్యాహరన్తు శబ్దజ్ఞాః।

ఇహతు ప్రవ్యాహర్యం నశ్కేతిత నుప్రసిద్ధమేవ పదం॥

తా. వ్యాకరణశాస్త్రజ్ఞులు ప్రయోగవిరళములగు పేద, ఊషమున్నగు
పదములఁ బ్రయోగించినను, తెనుఁగున మాత్రము సంస్కృతపదములను,
కవినంకేత నిద్రములైన, నుప్రసిద్ధమైన వాని మాత్రమే ప్రయోగింప
వలెను ఇది నన్నయ కావ్యము.

ఇది సంక్షా పరిచ్ఛేదము.

సంధి పరిచ్ఛేదము

చిం. నన్ది రాస్సాచో చ్యనుతః.

హ. అచ్యుతన్పంః:

కా. ౧. ఉత్తవ కచ్చువరంబగునవుడు సంధియగు

పూర్వవర స్వరంబులకుం బరస్వరం చేకాడేశంబగుట సంధి
యనఁబడును.

రాముఁడు	అతఁడు	రాముఁడతఁడు
సోముఁడు	ఇతఁడు	సోముఁడితఁడు
మనము	ఉంటిమి	మనముంటిమి
అతఁడు	ఎక్కడ	అతఁడెక్కడ
ఇతఁడు	ఒకఁడు	ఇతఁడొకఁడు

గు. సంధియనఁగా గలయిక. కావి యిది ప్రత్యేకార్థముఁ జెప్పు
చున్నాఁడు. సంధి రెండు పదములకు జరుగునుకదా. అందుపూర్వస్వరము-
మొదటియచ్చు; పరస్వరము-తర్వాతియచ్చు, ఈ రెండచ్చులను - గొట్టి
వేసి, వానిస్థానమునఁ బరస్వర మేకాడేశమగుట-ఒక్కటియే వచ్చుట
సంధియని నిర్వచించినాఁడు. ఈ లక్షణము వర్వత్రసరిపోదు. పరకాడేశాది
సంఘటనలవచ్చులే లేవందున నేకాడేశాదురావు. అయినను అచ్చంధిలోఁ
గొన్నిటి కిది సామాన్యలక్షణ మనుకొన్నచో దోషమురాదు.

ఉత్త-ప్రాప్తమైన యుకారము. “తపర వ్రక్కారన్య” అనుసూత్ర
వ్రకార మేయచ్చు తర్వాతఁ దకారము వాడుదురో, అయచ్చుప్రాప్తమైన
ప్రాప్తమునకు. దీర్ఘమైన దీర్ఘమునకు గ్రహణము. సాధారణముగా

వ్యాకరణమున ఉకారమన్నచో ఉ, ఉకారములు లేండు నర్థములు. కాని తపరకరణము చేసినందున మత్తన ప్రాస్థావకరము మాత్రమే యర్థమైనది.

రాముడన్న పదములోని చివరి యక్షరము దు-ద+ఉ+అతడు కలియుచుండ ఉ+అ లను గొట్టివేసి పరస్వరమైన అకారమేరాగా ద+అ=డ దీని నేకాదేశనంది యనిగాని, పరరూప నందియనిగాని యన వచ్చును. సంస్కృతముననున్న పూర్వరూపనంది తెనుగునలేదు (దాసో+అహం-దాసోఽహం).

చిం. అనాదిపు విభక్తి షూతోవా; చోర్వా స్యా ద్వితర మాన విహితస్య.

హ. ఆద్యాన్య విభక్తే శ్చతు చోస్తువా

హ. ౨. ప్రథమేతర విభక్తి శత్రువు వర్ణంబులందున్న యుకారంబునకు నంది వైకల్పికంబుగా వగును.

వస్తున్ - అడిగె	{	నన్నడిగె
	{	నన్నువడిగె
నా కొఱకున్ - ఇచ్చె	{	నా కొఱకిచ్చె
	{	నా కొఱకునిచ్చె
నాకున్-అదరువు	{	నా కారదువు
	{	నాకు నాదరువు
నా యందున్-అళ	{	నా యందాళ
	{	నా యందునాళ
ఇందున్-ఉన్నాడు		ఇందున్నాడు
		ఇందునున్నాడు

ఎందున్-ఉంటివి	{ ఎందుంటివి
	{ ఎందునుంటివి
వచ్చుచున్-ఉండెను	{ వచ్చుచుండెను.
	{ వచ్చుచునుండెను
చూచుచున్-విగెను	{ చూచుచేగెను.
	{ చూచుచునేగెను.

గు. ప్రథమ+ఇతర విభక్తియందున్న యుకారములకు - ప్రథమ తప్ప తక్కిన విభక్తులలోనున్న యుకారములకు - నున్, కొఱకున్, కున్, అందున్- అనునవి. శత్రువు చువర్జము- వర్తమానార్థకమైన- చున్ అన్నిటికి వచ్చియు ద్రుతప్రకృతికములే.

పీనిలోని యుకారమునగా ద్రుతము లోపించినగాని యుకారము లేదు. కనుక పీ సూత్రముచే ద్రుతము లోపించునని జ్ఞాపకమగుచున్నది. వైకల్పికమునగా సూత్రములోఁ జెప్పిన కార్యము వచ్చుట-లేదా-రాకుండుట, కాన విటనందియైనచో నన్నడిగెనవియు, సంధికావిచో “నన్నున్+అ(న్న,డిగె”నవియు నై నవి. తక్కినవిస్తే యెఱుంగునది.

హ. ప్రాణా త్వరస్య ప్రాణస్య సంధ్యభావేయదాగమ,

బా. 3. సంధిలేవిచోట స్వరంబుకంటెం బరంబున స్వరంబునకు యదాగమంబగు. అగమం బనగా వర్ణాధిక్యంబు.

మా	—	అమ్మ	—	మాయమ్మ
మీ	—	ఇల్లు	—	మీయిల్లు
మా	—	ఉరు	—	మాయూరు

గు. "అద్యంతై టకితా" అను సూక్రము ద్, కలు వేని చివర చెప్పబడునో ఆ నైత్యము లాద్యంతైవయవములుగా వచ్చునని యర్థము. ఈ యదాగమము (ఉన్న యక్షరము లన్నియు నుండఁగా గ్రొత్తయక్షరము వచ్చిచేరుట అగమము) పరస్వరంబునకు వచ్చును. అనఁగా మా+అమ్యులో పరస్వరము-అ-చాని కాద్యవయవముగా ననఁగా య్+అ-య-అగును. యద్+అగమము-యదాగమము. యద్లో య్-అను హల్లే ప్రధానము. ద్-అద్యవయవముగా వచ్చునని సూచించునది. య్+అ-య. ఈ అకార ముచ్చారణ సౌలభ్యముతోపమే కాని ప్రత్యేక ప్రయోజనపేమియు దీనికిలేదు.

చిం వాత,

హ. కా. అత న్నంది స్తు బహుళం.

కా. వ. అత్తనకు నంది బహుళముగా నగు.

మేన+అల్లుడు—మేనల్లుడు, మేనయల్లుడు

పుట్టిన+ఇల్లు—పుట్టినల్లు, పుట్టినయల్లు

చూడక+ఉండెను—చూడకుండెను, చూడకయుండెను.

బహుళగ్రహణముచేత ప్రీవాచక తత్వము నందోధనాంతంబులకు నంది లేదు.

అమ్యు+ఇచ్చెను—అమ్యుయిచ్చెను

దూత+ఇతడు—దూతయితడు

చెలువుఁడ+ఇందము—చెలువుఁడ యిందము.

నంవక్యశ్రీయంబునకు నందియగునని యధర్వణావాడ్కలు చెప్పిరిగాని ఛానికిం బూర్వ కావ్యంబులందుఁ ప్రయోగంబు మృగ్యంబు.

అనునిక కృతు లంబోకానొకచోట శ్రీ వాచక తత్వమంబులకు సంధి గానంబడియెడు. గంగనురాసె, నెరితిచ్చెను. వెలయూర్వాచుల సంధిలేమి బాహుళకముచేతనే యవి యూహించునది.

గు. అత్తు-హ్రస్వమైన ఆకారము. దీనికప్పు పరమైనపుడు సంధి బహుళముగా వచ్చును. బహుళమునగా “క్వచిత్ప్రవృత్తిః క్వచిదప్రవృత్తిః క్వచిద్విధాషా క్వచిదన్య దేవః విచే ర్విధానం బహుధా సషిక్ష్య చతు ర్విధం బాహుళకం వదన్తి” అను రాశికాపృత్తికార పదసముంబట్టి నాల్గు రకముల రూపములు వచ్చును. ప్రవృత్తి-నిత్యముగా ప్రవర్తించుట. అంత, అకు మున్నగునవి పరమైనపుడు నిత్యముగా వచ్చుట. కొందఁ+అంత— కొందంత. చింత+అకు—చింతాకు. అప్రవృత్తి-నిత్యముగా సూత్రము ప్రవర్తింపకపోవుట_శ్రీ వాచకములకు, తత్వములకు, సంబోధనాంతము లకు సంధిలేదు.

అమ్య యిచ్చెను. (శ్రీ వాచకము) దూత యితఁడు - తత్వము. (శ్రీ సమము): చెరువుఁడయిందము - సంబోధనాంతము. విభాష-వికల్ప ముగా వచ్చుట, లేక రాకుండుట - షేనయ్యఁడు, షేనయ్యయ్యఁడు అన్యదేవ అననుగతికమైన వేఱు రూపమువచ్చుట_ఒక+ఒక - ఒకానొక, తమల+ అకు-తమలపాకు ఇత్యాదులు.

అధర్వణావాద్యుల “భవన్తి కేచి చ్యుట్వాస్తు సాంగత్యే నైవ పాదవః కుత్రచి త్వంస్కృతీయో ఒవి ప్రాణో వ్యత్ర చ్యుతో భవేత్” సంస్కృత కల్పముల చివరనున్న యచ్చునకును సంధికల్గిననెను మృగ్యంబు పెరుకఁదగినది. అనఁగా ప్రచురముగాఁబ్రయోగముచేతలేదని

యర్థము. గంగ+అనుకాసె-గంగమకాసె. గంగ-తత్పమము. నెల+అ+ఇచ్చెను నెల+అ+స్త్రి వాచకము.

నెల+అ = నెలయారు మున్నగుచోట్ల నిత్యముగా సంధికాదు-అనగా “నెలారు” రూపము తప్ప. “పడకుటెకాని చేస్తుడిగె పక్షము పక్షి జానువుర్ చొరన్ అము, 4 అ.” “ఆ ప్రక్కన్ ద్వితాజూడ రయ్య నభవారీ రంగభర్తాడు. ఆము, 6 అ. ఇట్టి తత్పమాచార సంఘాలు తప్పదున్నవి “అకు, అంక, అమ్మ, అయ్య, అన్న, అక్క, అప్ప” వీనికి సంధి నిత్యమనిరి కాని అకు పరమైనపుడు “పాటింతురెద్దలు తద్ద నమ్మి నుయిదాచే వాని కిం జంతయూ కంటైనన్ (పాండు. 4. అ) ఇకారమునకాకు పరమైనపుడు సంధి శ్రుతి కటవుగా నుండును. మద్రాకు కాటాకు, మున్నగువానిని కాటియాకు, మద్రయాకు అనుటయే లెన్న. “అంక” పరమైనపుడు సాధారణముగా సంధియగు. “తనయంత”కానగా వచ్చు వేట పొగడరాన పడక తనయంత జగములఁ బరగుచుండు. విర్య. 1 అ ”

అవధారణార్థకమైన అకారమునకు సంధి కలుగదు. “నీవ యసుం గుండెలివి” అట్లయగు నాచుత్పరముత్పేయ” మున్నగునవి.

“కురువృద్ధ రాజులొద్ద” “నీ కల్లిదండ్రులొద్ద” “రాజులొద్ద” ‘సురారులొద్ద కరుపారడి పుచ్చినయమ్మ’ ‘చదివించెద నాయ్కలొద్ద’ ‘కామ రస నేత్రలింగ బంధులుగారె’ మున్నగు తత్పురుషులందును సంధి కన్పట్టు చున్నది.

చిం. ప్రాయ స్తు స్యాత్కిమాదిక స్వేతః

హ. కా. కిమా దీతో విభాషయా.

గా. ౫. ఏహ్యపరియత్తునకు నంది వైకల్పికముగానగు. ఏమి, మఱి, కిషి, అదీ. అవి, ఇదీ, ఇవి, ఏదీ, ఏవి - ఇదీ యాకృతిగణంబు.

ఏమి....అంటివి	{ ఏ మంటివి ఏమి యంటివి
మఱి....ఏమి	{ మఱేమి మఱియేమి
హరికిన్....ఇచ్చె	{ హరికిచ్చె హరికినిచ్చె

గు. ఏమి మున్నగు వానిలోని ప్రాప్త్య ఇకారమునకునందివికల్పము. అవగా నంది రావచ్చును, లేదా మానవచ్చును. 'కి' షష్ఠీవిభక్తి ప్రత్యయమైన 'కిన్' అన్నది. ఈ చెప్పబడే దాని చివరనున్న ద్రుతమును వదలి యికారమునకు మాత్రము నధియగుననికెరియఁబడుచున్నది. ఆకృతిగణంబోలికచే నూహించుకోఁదగినవి. ఇకారనందికల శిష్టప్రయోగంబుల విందుఁ జేర్చుకోవలెనని తాత్పర్యము. అంద్రభాషాభాషణమున 'బంతి+ఇది-బంతిదీ' అనియు, నర్వరక్షణసార సంగ్రహమున 'అనతిచ్చు, మగనాలు' పురుటాలు, బందెడ్డు, పెండ్లాడి, పెండుంగరము, వైడందెనా, తంద్రేడి' మున్నగు వానికిని వికల్పనంది చెప్పఁబడినది ఆచోబంపతి 'మగనాలు' వికల్పనంది యనెను. కాని "ఓర్పుమైనుప్పిండి యుపవాసముండవి, మగనాలి నరిఁదోల్చఁదగవ విధము" రాశీ. 2 ఆ. "అనమయంబున నృగవియాండ్రును గన్మయ" ఉత్తరరామా. అవి ప్రయోగమున వికల్పము గవ పడుచున్నది. 'పిండుచునట్లుగావఁ చెలివొంది' భార. ఉద్యో. 1 ఆ. "ఇది యొకపేరి"

భా. ఉచ్ఛ్వా. 1 అ 'కడతయనువుగజేసి హొయ్యిరుమఁగావి' భా. విరా. 1 అ 'శయ్యఁజేసి గనువో యొరియన్' భా. శర్క. 1 అ. ఇక్కడి ప్రయోగంబులు కవిశ్రయేతరుల రచనల లెక్కకు మీఱియున్నవి.

భా. ౨. క్రియాపదంబులం దిత్తునకు సంధి వైకల్పికముగా వగు.

వచ్చిరి....అప్పుడు = వచ్చిరప్పుడు, వచ్చిరియప్పుడు

వచ్చిరిమి....ఇప్పుడు = వచ్చిరిమిప్పుడు, వచ్చిరిమియప్పుడు

గు. క్రియాపదముల చివరనున్న యకారమునకు మాత్రమే యీ వికల్పము.

చిం. నిత్య మనుత్తమ పురుషక్రియా స్వీతః.

హ. కా. మధ్యమక్రియేత స్సంధి స్యాత్.

భా. ౩. మధ్యమపురుషక్రియలయం దిత్తునకు సంధియగును.

వీరివి....అప్పుడు = వీరివిప్పుడు

వీరితి....ఇప్పుడు = వీరితిప్పుడు

వీరితిరి....ఇప్పుడు = వీరితిరిప్పుడు.

గు. ఉత్తమపురుషకాక తక్కిన ప్రథమ, మధ్యమ పురుషేశ్వరము నను నిత్యమని నన్నయ చెప్పఁగా, మధ్యమపురుషకు నిత్యమని సూరి చెప్పెను. దీనివలనఁ జై సూత్రము వ్యర్థమగుచున్నది. మధ్యమ పురుషకు నిత్యమనఁగా వరిశిష్టన్యాయాత్మ ప్రథమోత్తమే కారములకు వికల్పము

సిద్ధించెను గదా. “ప్రథమే చోత్తమే చైవ త్రియేతో వా భవే చ్యుతిః” అన్నది దీనికిఁ బ్రోద్ధురకము.

చిం. అపి శబ్దార్థ స్థేతః

గు. అపి శబ్దార్థకమైన ‘ఏని’ శబ్దములోని ‘ఇ’కారమునకు లోపము వికల్పముగా వచ్చును.

ఎందేని+దెందము=ఎందేనిదెందము, ఎందేదెందము.

హ కా. క్షార్థేతో నైవ నర్వదా

డా. య. క్షార్థంబైన యికారమునకు నందిలేదు.

వచ్చి....ఇక్కడను=వచ్చియిచ్చెను

గు. ‘క్షార్థేతో నభవేత్సదా’. అన్నకారిక దీని కాధారము కావచ్చును. తెనుఁగున దాతువులన్నియు సుకారాంతములే. భూతకాలికా సమాపక క్రియకుఁ చివర ‘ఇ’ చేరును. వచ్చు+ఇ=వచ్చి. వెళ్ళి, చేసి మున్నగునవి.

ప్రాధవ్యాకర్త కొన్ని ప్రయోగములఁజూపి దీనిని విరాకరించెను. ‘ఇకఁడు మడియాగ్రపురోహితుఁ డితనికి నెల్లపనులు నెఱిగించివుడే. ‘భార, ఉద్యో. 1 అ.’ (ఎఱిగించి భగన్ అని పారాస్తరము కలదు.) ‘నమ్ముముత్తైదువుమోవగు, జమ్మి వెనంబ్రాకి విడిచి చావము నాకం, దీమునుదుఁ జేమునదిరే, కమ్ముఁసందమ్మహిజము మలనకనెక్కెన్. భార. ఏరా. 4 అ.’ దీనిలో ‘అందిమ్ము అంది+ఇమ్ము’ అని క్షార్థసంది యను కొనుచున్నారు. కొని అం+ఇచ్చు-అందిచ్చు అను శబ్దపల్లవముగాఁ జెప్పికొన్నచో దోషము రానింపదు. ఇక, ఎఱిగెఁగెఱిగి-భాగ’ ‘అనవల

పంటగా తెలుగవా. విజయ. 1 ఆ' ఇక్కడి ప్రయోగములు నిరాకరింపఁదగినవి.

హ. కా. ద్రుతప్రకృతికానాంతు సంధి ర్నేతాదికాన్విహ

హ. కా. ఇతాదులకుఁదప్ప ద్రుతప్రకృతికములకు సంధిలేదు
ప్రథమేతర విభక్తివిధి నిరవకాళంబు గావున దీనిని బాపించెడివి.

వచ్చున్....ఇప్పుడు—వచ్చునిప్పుడు

చూడన్....అయితి—చూడవయితి

ఉండెడిన్....అతఁడు—ఉండెడినతఁడు

ఇక, ఇగ, ఎట్టకేలకు, ఎట్టకేని, ఈయవి యితాదులని యెఱుంగునది. వీనికి సంధి వైకల్పికము.

గు. ఇక, ఇగ, ఎట్టకేలకు, ఎట్టకేని-అను నీ నాల్గు ద్రుతప్రకృతికములకుఁదప్ప తక్కినవానికి సంధిజరుగదని దీని యర్థము. సంధిపరిచ్ఛేదమున రెండవ సూత్రములో-ప్రథమేతర విభక్తి శత్రర్థ చువర్ణంబులందున్న యుకారములకు సంధి వికల్పించుని చెప్పఁబడినది. అవికూడ ద్రుతప్రకృతికములే ఇతాది సూత్ర ప్రకారము ప్రథమేతర విభక్తి సంధి జరుగరాదు. కాని, అట్లు సంధి జరుగనిచో ప్రథమేతర విభక్తి సంధి సూత్రము వ్యర్థమగును అనగా దానికిఁ బ్రవృత్తియే లేకపోవును. అదే నిరవకాళమగుట. వ్యర్థమైన సూత్రము వ్యాకర్త చెప్పునా? చెప్పుడు కాన, ఆ చెప్పుటవలన, నీ రెండు సూత్రములను నమస్కరించి మరొక సూత్రము చెప్పుకోవలెను. 'ఇతాదులకు, ప్రథమేతర విభక్తి శత్రర్థ చువర్ణంబులందున్న యుకారములకుఁదప్ప, ద్రుతప్రకృతికములకు సంధిలేదు' అని. దీనివలన నేడియు

గు. అప్రేడిత మనఁగా రెండుసార్లు వ్యరింపబడిన పదములలో రెండవది. 'ఔర+ఔర' అప్రేడితం ద్వితీయ క్తం' అని యమరమునఁ జెప్పినట్లు రెండు మూడుసార్లు వ్యరింపబడినదని యర్థము కాఁగా 'తస్యపర మాప్రేడితం' అను కౌముదిసూత్ర ప్రకారమీ యర్థము వచ్చెను. తఱుచుగ ననుటచేతఁ గొన్నిచోట్ల వికల్పమని తెలియచున్నది. 'ఏమియేమి' అన్నది వికల్పమున కువాహరణము 'ఏగి యేగి' యన్నపుడు త్వాన్వేకారమగుటచే సంధికాదు.

చిం. పరిమితౌ నమస్తానాం

హ కా. అనంద్యవగ్గతే నంది రపదాదిస్వరే ప్యచః

జా. ౧౧. అంద్యవగాగమంబులందప్ప నపదాది స్వరంబుల పరంబగునపు డచ్చునకు సంవియగు.

మూర ఎఁడు మూరెఁడు

వీసె ఎఁడు వీసెఁడు

అత్తి ఇంచు అత్తించు

నిర్ణి ఇంచు నిర్ణించు

అంద్యవగా గమంబులు పరంబు లగునపుడు యథాసంభవముగా గ్రహించునది. రామరించు-రామరియంచు; హరియంచు; ఎనిమిదవది, ఎనిమిదియవది.

ఆం. 'అంచు, ఆవ' అనునవి పరమైనప్పుడురప్పు, మరి ఏ పదాది కాని యచ్చు పరమైనను సంవి నిత్యముగానగును. 'ఎఁడు, ఇంచు' అన్న వానిలోనున్న యచ్చు పదాదినున్నది కాదు. పదమనఁగా విభక్తి ప్రత్యయ

ముచు కాని క్రియావ్రత్యయములైన దుష్టతలు కాని కలది. 'ఎదురు, ఇందు' అన్నవి వ్రత్యయములే కాని పదములుకావు. వీనికి స్వతః శ్రముగా నర్థము 'వియ్యగం శక్తిలేదు' అందుచే, 'ఎదురు, ఇందు' ఎందుమైనపుడు సంపద్యమైవది. 'అందు, అవ' వరిమైనపుడు సంపది వికల్పముగానైవది. ప్రయోగములబట్టి యీ సంపది దహాశముగా జరుగుచున్నవి. 'హరియందు' నిత్యప్రపృత్తియు, 'రాములందు, రాములయందు' వికల్పమును, 'పమనొక్కటప' అన్నచో నిత్యముగను రూపములగును

హ. కా నిదు, నదు, రదు, చిలు, కుటుగత

దయ్యో: పాణి పరే తు తా ద్వో నై:

కా ౧౨. కుటు చిలు కదు నదు నిదు శబ్దముల 'అ,ద'ల కచ్చు వరంబగునపుడు ద్విరుక్తబకారం బగు.

కుటు	ఉనురు	కుట్టునురు
చిలు	ఎలుక	చిట్టెలుక
కదు	ఎదురు	కట్టెదురు
నదు	ఇల్లు	నట్టిలు
నిదు	ఉరుపు	నిట్టూరుపు

గు. 'కుటు, చిలు,'లలోనున్న 'అ'కారమునకు 'కదు, నదు, నిదు'లలో మున్న 'ద' కారమునకు ద్విరుక్తబకారము (ద్వై'అవేళమగును అనగా అ ద లను గొట్టివేసి 'ద్వ' వచ్చును కుత్ + ఉ + ఉనురు = కుట్ట + ఉ + ఉనురు = కుట్టు + నురు = కుట్టునురు. ఇట్లే తక్కినవియు.

‘కడునెండ యెక్కువంతకు భార. ఆర. 2అ.’ ‘కడునదికు రోడఁదొడరిన, భార. నదా, 1అ.’ ఏనిలోని “కడునెండ, కడునదికురోడ” నన్నవదములు నమానపదములుకాక వ్యస్తపదములు. సూత్రములోఁ జెప్పకున్నను నమస్త పదములకే యీ చెప్పిన నంది విత్యమని చెప్పుకొన్నచో నీ దోషమేరాదు. “కుఱుచ, చిఱుత” శబ్దముల కంత్యాక్షర లోపమురాగా శేషించిన రూపములే “కుఱు, చిఱు” పదములు. ఈ లోపము వృత్తిలోఁ (నమానమై నవుడు)గలుగును. “చిటైలుక” మున్నగుచోట్ల “చిట్టి+లుక” అనియు, చిట్టిలోని టాప్విత్వమునకు లోపమురాగా “చిటివాప” మున్నగు రూపము లేర్పడినవని, ప్రాచ్యవ్యాకర్త చెప్పెను.

చిం గనడదవా న్ముఃప్రథమామాత్రా దాత్మా న్మదో
ర్విన్నైవైతే

హ. కా. గనడదవాః పరుషాణాం, పరతః ప్రథమాంతతో
బహుళం మ్యః.

బా. ౧౩. ప్రథమ మీడి పరుషములకు గనడదవలు బహుళముగా
వగు.

వాడు	—	కొద్దై	—	వాడుకొద్దై, వాడుగొద్దై
అవుడు	—	చనియే	—	అవుడు చనియె, అవుడు ననియె
నీవు	—	ఓక్కరివి	—	నీవు ఓక్కరివి, నీవు డక్కరివి
మీరు	—	తలెడు	—	మీరుతలెడు, మీరుదలెడు
వారు	—	పోరు	—	వారుపోరు, వారు వోరు

అప్పుడెప్పుడను శబ్దములు విశ్లేషకవచనాంతములు-వాగనుశాసనులు
యదా తదా యవిగ్రహించుట ప్రవంశార్థమని యెఱుఁగునది. ఈ కార్యము
కళలగు క్రియాపదములమీద వహితముకానందియెడి.

రాధ కదా రాధకదా, రాధగదా
వత్తురు పోదురు వత్తురుపోదురు, వత్తురుపోదురు

గు ప్రథమా విభక్త్యంత పదముఁగిది పరుషములకు గనఁదదవలు
పడునగా (యథాక్రమముగా) వచ్చును. చివర “ఉమువులు” ఓన్నను.
ఊర్జియాదివిభక్తి ప్రత్యయములు లేకున్నను(అన్న, తండ్రి, సీత మున్నగు
వానిలో దుమువులు లోపించును.) ప్రథమావిభక్తిలోనున్నట్లే, తెలియ
వలెను. “వాడు, నీవు” ఏకవచనములు. “మీరు, వారు” బహువచనములు
“అశురు” అన్న దవ్యయము. అవ్యయములు అప్రప్రథమా విభక్తికములై.
యుండును. శావత్రిథమా విభక్త్యంతములే వన్నయ కళంను జెప్పవచ్చుదు
‘నున్’ అని ప్రథమా విభక్తిని ముందుగా జెప్పి, “యదా తదా” అని
తర్వాత జెప్పినాడు. అన్యదెప్పుడను పని ప్రథమావిభక్తికములేయైన
యెడల ‘నున్’ అనుటతోనే సరిపోవుచుండ, మఱలజెప్పుటచే ‘అన్యదీన్య
దెన్య’డను పని ప్రథమా విభక్తికములుకావని ప్రశ్న యుదయించినది.
దానికి సూరి “ప్రపంచార్థమని యెఱుంగునది” అని సమాధానమిచ్చెను
వృష్టార్థమై చెప్పినదేకాని పుర్ణగ్రహణమునకుఁ బ్రత్యేక పరిమేమియు
లేదని తాత్పర్యము “తలఁడు” అన్నది “తలఁగు” ధాతువునకు సంక్యవర్ణము
క్రియాపరిచ్ఛేదము. 101 సూత్రముచే లోపించఁగా విష్పన్నమైన రూపము.
“తొలఁగుడు” అని యర్థము. రాధ-వచ్చు ధాతువు వ్యతిరేకార్థకప్రథమ
పురుష బహువచనరూపము. పోరు-పోవుధాతువుయొక్క (వ్య ప్ర. పు. 2 (
రూపము.

“పరుషా వా న్యరూ పేణ ప్రథమాంతో పరిస్థితాః॥ కాకా సంబో
ధనే చాపి హ్యవ్యయే కర్మధారయే॥ అచేతనార్థకే కట్టే ఇతి కృంగార
భూషణః” అని కృంగారభూషణుని మతమున “కాకు పర్యబోధకములైన

“ఎ ఏ ఆ” ప్రభృతులును, సంబోధనాంశము , అవ్యయము , సచేత నార్థకములును పూర్వమైనప్పుడు వికల్పము. “పనావృత వృత్తంబులుగాని సింహములకున్ పేగంబుచేదొందుఁ గావతగం బొందుట కార్యమీయుట యము స్సంతుష్టిమైనున్నికిన్.” ధార. ఉచ్ఛ్వా. దీనిలోని “కాన” అన్నది పనార్థకము (కాన .. అదని) కాని “కావన్..అందుచే” అనునదికాదు. కావున దీనిపైనున్న తకారము దకారముకాలేదు.

చిం. న వికృతిశబ్దా త్పరత స్సాంస్కృతికానాం
భవన్తి గనదదవాః॥

హ. కా. వైకృతేభ్య స్సాంస్కృతికపరుషాణాం న తే
మతాః॥

బా. ౧౪. తెనుగుమీఠి సాంస్కృతికపరుషములకు గనదదవలు
రావు.

వాడు	కంసారి	వాడుకంసారి
వీడు	చక్రపాణి	వీడుచక్రపాణి
ఆయది	బంకృతి	ఆయదిబంకృతి
అది	తథ్యము	అది తథ్యము
ఇది	వథ్యము	ఇది వథ్యము

గు. తెనుగు శబ్దముతర్వాత వచ్చిన వంస్కృత శబ్దములోని కదట తసలకు గనదదవలురావు. వాడు అన్నది తెనుగు పదము. కంసారి సంస్కృతపదము. అందుచే నిది కకారమునని గకారముకాలేదు. విర్వచ

నోత్తర రామాయణమున “ఇట్లుదపంబు వేయుచుండెద” 5 అ. “పెంపు పరీక్షింప” వను. “ఎవ్వండు పరించెడువాడు ధన్యుడు మునిప్రవరా” కాశీ. “వీరల్గోపించిన” ఉ. హరి. అని తెనుగులమీది పరుషములకును గనదదవాదేశము కన్పట్టుచున్నది. “తవశృద్ధిభవము దపసు” అని చూచు కొన్నచో నీ దోషము రాదు. “తెనుగుమీది” అనుటచే సంస్కృతశబ్ద ములమీది వానికి రావచ్చునని తోచుచున్నది. “రావలియై సురరాజ్య శ్రీ వారింపంగఁడగు విశేషమున” భర. ఉచ్ఛ్వా. 1 ఆ శ్రీ+పారింప” అనుచో సంస్కృతము మీదిది కాన దీనికి వాదేశము విరాటాధము. చింతామణిలో “ప్రథమామాత్రాత్” అని మాత్రపదము వేసి, నేను, తాను ప్రథమలుకన్క రావలసి వచ్చునని శంకించుకొని, “అత్మావ్యవోర్వివై వ” అని వానికి ద్రుతప్రకృతికములై నందున సరగాదేశమేకాని గనదదవలు రావని చెప్పెను వానికి సూరి ద్రుతప్రకృతికములలో జెప్పినందున విట వేరుగా జెప్పలేదు.

చిం. పరుషాణాం గనదదవా స్ఫుః పదా ద్వంద్వే
హ.కా. ద్వంద్వే పదోపరిస్థానాం పరుషాణాం భవంత్యమి

బా. ౧౫ ద్వంద్వంబునం బదంబువయి పరుషములకు గనదదవ లగు.

కూర	కాయ	కూరగాయలు
కాయ	చేయి	కాయచేతులు
టక్కు	టెక్కు	టక్కుటెక్కులు
కల్లి	కండ్రి	కల్లిదండ్రులు
డిరు	పల్లె	డిరుపల్లెలు

గు. ద్వంద్వ సమాసమున సుక్తపదాదీయందున్న పరుషములకు గనదదవలగును అగుననఁగా దలుచుగనగునని భాషము. కూర+కాయ =

కూరగాయలు మున్నగుచోట్ల నాదేశము వచ్చినది. ద్వంద్వ సమాసమునఁ బూర్వపదియు తఱుచు (సమాస 7. సూత్రముచే) శ్రీ సమమగును. దీని నీయాదేశమురాని ప్రయోగమునను గలవు. అందఱందములు, కండతుండెములు, రాకపోకరా, అప్పాచెల్లెండ్రు “కళ్యప బాక్యలిరువు రప్పాచెల్లెండ్రవిమిషుల సమర గణముంగనిరి” నిర్వ. 4 అ ఇట్లాదిపదాంకి స్వర దీర్ఘము సంస్కృతములోను గలదు. మిత్రావరుణులు, అగ్నిహోములు మున్నగునవి. అన్నాదమ్ములు మున్నగు ప్రయోగములు విశ్లే సాధువు లగును.

చిం. పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్వరణా స్పృః

హ.కా. ద్రుతప్రకృతికా ద్యాంతి పరుషా న్వరణాత్మకాం

హ. ౧౬. ద్రుతప్రకృతికముమీడి పరుషములకు నరళములగు.

పూచెను	కలువలు	పూచెను గలువలు
తోచెను	చుక్కలు	తోచెను చుక్కలు
చేసెను	టక్కులు	చేసెను డక్కులు
నెగచెను	తమములు	నెగచెను తమములు
మొగిచెను	వద్యములు	మొగిచెను వద్యములు

గ. పూచెను— చివర నకారమున్నది కాన నిది ద్రుతప్రకృతికము దీనిమీదనున్న “కలువలు”లో కకారమునకు గకారము వచ్చినది. ఇట్లే “కచటకవ”లకు ‘గజదదఱ’లు వరుసగా వచ్చును.

చిం. తద్వృత్తం చ బిందు స్పాన్యత్

అనికారగతే తస్మి న్నపి నరణా ఏవ వంతి తే పరతః

హ.కా. వాదేశ నరకాధస్తు ద్రుత స్సంశ్లేష విందుభాక్

బా. ౧౭. ఆదేశ సరళములకు ముందున్న ద్రుతమునకు విందు సంశ్లేషములు విభాషనగు. సంశ్లేషంబునఁగా మీఁది హల్లుతోఁ గూడి కొనుట

పూచెను గలువలు	పూచెంగలువలు
	పూచెఁగలువలు
	పూచెన్గులువలు

తోచెను జాక్కలు	తోచెంజాక్కలు
	తోచెఁజాక్కలు
	తోచెన్జాక్కలు

చేసెను దక్కులు	చేసెందక్కులు
	చేసెఁదక్కులు
	చేసెన్దక్కులు

నెగదెను దమములు	నెగదెందమములు
	నెగదెఁదమములు
	నెగదెన్దమములు

మొగిదెను బిద్యములు	మొగిదెంబిద్యములు
	మొగిదెఁబిద్యములు
	మొగిదెన్బిద్యములు

పక్షంబున స్వత్వంబు. స్వత్వంబునఁగా ద్రుతంబునకుఁ బ్రకృతి భావము.

గు. ద్రుతప్రకృతికముమీద నాదేశముగా (వక్షేపమును గొట్టివేసి దాని స్థానమున) వచ్చిన నరకములకు ముందున్న - పూర్వమందున్న ద్రుతమునకు—ను కారములకు విందు సంశ్లేషములు- విందు- నిందునున్న, అతిసున్న, సంశ్లేషదిన(గా మీది హల్లుతోఁ గూడికొనుట, ఇవి విభాషగా వచ్చును. విభాష-వికల్పము: వై కల్పికమునన్న నొక్కదే. సూత్రమునఁ జెప్పిన కార్యము వచ్చినవచ్చుట, లేదా రాకుండుట రాని పక్షమున మరొక రూపము కల్గును. అనఁగా ద్రుతమునకు నతిసున్నవచ్చిన రూపమొకటి-పూచెఁగఁగవలు: విందునున్న వచ్చిన రూపము రెండు— పూచెఁగఁగవలు: సంశ్లేషము వచ్చిన రూపము మూడు-పూచెఁగఁగవలు: పక్షంబున-ఇవేవియు రానిపక్షమున, స్వత్వము. ద్రుతము ద్రుతముగానే యిందుట. అప్పుడు, చింతామణి- అవిభాగతే తస్మిన్నపి - ద్రుతము వింద్యాది రూపములుగా మాఱుకున్నను; తే-పరుషములు: నరకా ఏవనన్తి- నరకములేయగును అన్నప్రకారముగా పూచెను గలుగవలు" అని యగును. అనఁగా మొత్తము నాలుగు రూపము లేర్పడునని తేలినది. ఉదాహరణము లైదు నైదు నరకములకుగా నీఁబడినవి.

చిం. యగ్వా ద్రుత పకృతికా త్వరత స్మరతే స్థితే చ నన్య స్యాత్ అయికి చ సంశ్లేష స్సాన్యత్.

హ. కా. వా స్యాతాం లోపసంశ్లేషో ద్రుతన్య స్మరతే స్థితే.

డా. గ. అ ద్రుతంబునకు నరకస్థిరంబులు పరంబులగునపుడు లోప సంశ్లేషంబులు విభాషనగు.

వచ్చెను - గోవులు	{	వచ్చెగోవులు వచ్చెన్గోవులు వచ్చెనుగోవులు
మెఱసెను - ఖడ్గము	{	మెఱసెఖడ్గము మెఱసెన్ఖడ్గము మెఱసెనుఖడ్గము

గు. పూర్వసూత్రమున నాదేశ సుకములు పరమైనపుడు వచ్చు రూపములఁ బెప్పియున్నాఁడు. ఇప్పుడు నైఋత్యమైన సుకములుకాని, నీరములు (పదుష సుకములుకాక తక్కిన యక్షరములు) కాని పరమైనపుడు స్రుతమువకు లోపముకాని సంశ్లేషముకాని వికల్పముగావగను. పక్షమున స్వత్వమును. మొత్తము మూఁడు రూపములు సిద్ధములగుచున్నవి. పదుషములు పరమైనపుడు లోపముకాదు. ఇక్కడ నదివిశేషము. ఇక్కడ నెఱుంగురాదు.

చిం విందుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్.

హ వర్గయుక్తరీతేషు స్యా త్పూర్ణ విందు ర్ద్వితః క్వచిత్.

బా. ౧౯. వర్గముక్తురీతములు పరమలగునపు యొక నొకదో స్రుతమువకుఁ బూర్ణమిందువును గానం బిడిమెడి.

వచ్చెను	చాత్రీపతి	వచ్చెంచాత్రీపతి
పాడెను	గంధర్వుఁడు	పాడెంగంధర్వుఁడు
కన్	దోయి	కందోయి

ఈ చింతామణిలో “క్వచిత్, కేచిత్” అన్నవానికి “వర్గయుక్తులు, పరమములు పరమైనపుడు”నని విద్వేషించినా లీవాక్యకర్తలు. వర్గయుక్తు-

అనగా వర్గములలో సరియక్షరములు. క చ ట తపవర్గలైడు. అందునరి-
2,4 అక్షరములు-"ఖ, ఘ, ఛ, ఝ, ఠ, డ, థ, ఢ, ఘ, ఢ." వీని నేయొత్త
క్షరముని పలుకబడిని(బట్టియో, క్రిందనున్న గీతం(బట్టియో వియ్యరు కాని
యది సరికాదు. క్రిందగీసిన గీత లొత్తులుకావు. ఒత్తులమనదము హల్లులు
వంయు క్తములగునపుడు వానికి బదులుగా వ్రాయ(బడు గుర్తులకే రూఢ
మైనది కన్ను-రూపాంతరము కను:దానికి రూపాంతరము కన్ ఇది 22వ
సూత్రముచేఁ దొలిప్రావృమైన "క"మీద నలుమన్నరాదు. "ఓకానొకచో"
నన్నంపునఁ బ్రయోగములు తక్కువయని సూచన యగుచున్నది.

ఏకవతా ప్రకమున కన్నిహల్లులును బరములైనపుడు వచ్చు రూప
ములన్నియు వీయబడినవి. అచ్చులు పరమైనచో "వచ్చెన్+అతఁడు-
వచ్చెనతఁడు" అను నట్లు కలియును కాని చింతమణికారుని పుతమున
యకారాదిపదములు కొన్ని యున్నంపున (అద్యః క్రియాను భూతార్థద్యోః
తివ మాద్యగం వినా నర్వః) వాని విషయమై యేమగును? అన్న ప్రశ్న
యుదయించినది. "నర్వః త్రాజ్య త్కార్యం జ్ఞేయం యన్యః ద్రుతప్రకృతి
కేభ్యః" ద్రుతప్రకృతికములకుఁ బరమైన మకారమునకునచ్చునకుపలెనే
కార్యము తెలియఁదగినది. అని చెప్పుటచే యకారాది పదములున్నట్లు
విశ్వయముకాఁగా మఱి యచ్చు పరమైనప్పుడేమి జరుగునో? యన-
"దక్షిణశ్లేషా నాని ద్రుతన్యః ద్రుతమున కచ్చుపరమైనపుడులోప సంశ్లేష
ములురావు." అని చెప్పియున్నాఁడు.

ద్రుతమునకు మకారము పరమైనపుడు గొన్నిచోట్ల ద్రుతమునకును
మకారమే వచ్చుచున్నది. "కృచిత్కేచిత్" అనుటచే ద్రుతమున కట్టి తఱి
పూర్ణమింపువారాఁగా దించువునకు మకారము పరమైనపుడు మకారము
వచ్చును. "కమ్మని లకాంతమ్మల కుమ్మెననివచ్చు." భార. అది. 5అ
(కున్+మొనని) "వృష్టిశేనమ్మ హానది" భార. ఆర. 3అ. చేసెన్+

మహానది) వీనిలో ద్రుతమున కమస్వారముగా నది మకారమైనది. “అహమాదీనాం ద్విత్వం” అను సూత్ర వ్యాఖ్యానమున నహోబరి వండితీ యమున ‘శబ్దానా మంత్యభాగేషు యోఽహస్వారః ప్రదృశ్యతే. తస్మాచ్ఛి వరతో మ స్స్యా త్వత్వత్ర కవినమ్మతే. కేచి ద్యదంత్యభేదత్వ మను స్వారమకారయోః అనుస్వారమకారయో రభిన్నత్వంచ కుకారే పర ఏవ” అనుది కిదే కాత్వర్యము.

చిం ద్రుతస్య స్యా ట్లక్ వాక్యాంత గత పదానాంచ హ. లోపిః బహుళ మంతే స్యా ద్ధృతాచోఽపి ద్రుతస్య వా.

కా. ౨౦. అవసానంబునందు ద్రుతస్వరంబునకేనివి, ద్రుతంబునకేని లోపంబు బహుళంబుగా నగు.

వాడువచ్చెన్, వాడువచ్చె, వాడువచ్చెను. ఈ లోపంబు పద్యాంత ములయందు గదామసారంబుగ వ్యవస్థితంబయియుండు. గుత్వవసాయి యగు పద్యంబుతుదను న్వత్వంబులేదు. అతిశయముగ బుద్ధిమంతుడగు బుధపేవన్.

గు. అవసానమనగా నమాప్తి. వాక్యనమాప్తి, లేక పద్యనమాప్తి యైనను కావచ్చును. ద్రుతముయొక్క యచ్చునకు లోపము- వచ్చెన్: ద్రుతమునకు లోపము-వచ్చె. పద్యాంతము లందు గదామసారముగ గవివివక్షితమైనమైయుండును. గుర్తుచిహ్నముండవలసివలెననికావ్యపితృమహర్షి ‘బుధపేవన్’ అన్నట్లు లోపించు. శబ్దత్వమున్న గుప్తమైనచో లోపము సూర్యునకు లకాంగి మ్రొక్కె. బా. ౬ ఆ. ౪ ఆ. అ. ౨ లోపము కలుగు.

హ. శృంగార భూషణమతే ద్రుతా దపి పరో ద్రుతః

టా. ౨౦. కొన్నియెడల ద్రుతంబుమీద నకారంబు గావంబడియెడి. అదియునున్నకః దిపంబునుంబోలే.

గు ప్రకముమీద నకారము కొన్నిచోట్ల గనపడుచున్నది అది యను+న్+కాక, దిపంబును+న్+పోలే; ఈ నకార మవసరమైనను శైలికాక గుణముచే కల్గించును దోషములేదని భావము. 'నాకునుం బోంఁగ నీవ భర్తవడి' భార. అది 3 అ. 'సంతకనక్కర్తి పిందనక్కరి యును నత్యంత మహారాజ్యమును, భార."

హ. శబ్దాద్య హ్రస్వతో నార్థమిందు, క్లోపో ద్రుతవ్యవచినేతాఃటా.

టా. ౨౧. అట, యిట, చుడు శబ్దంబులందప్ప నుడికొలి హ్రస్వంబుమీద ఖండమింపువును, ద్రుతంబునకు లోపంబునులేవు.

ముంకొంగు, క్రొంచినీడి, కన్వోయి.

గు. నుడి=మాట-పదము. అట=వచ్చినాడట, నేర్చినట. ఇకన్=(చూ) ఇక=ఇంకను. చుడు-వచ్చినాడు నుడి, చేసెఁజాడి మున్నగుచోట్ల వాడెదడు చుడు—నుమ్మునకు వర్కాయపైవడితామూఁడు పదములందుఁ దప్ప, మాట మొదటిహ్రస్వముపై నర్థమింపులేదు. "ఎడు" అను మాసార్థ ప్రత్యయమునకున్నను, అది ప్రత్యయమేకావి పదముకాదు. పదమునగా విభక్తిగ్రాంత్యయాంక పైవెడి. ప్రత్యయమునకు విభక్తిప్రత్యయములుంకవు. కాననది పదముకాదు. "అంట, ఇంక, చుడు" అవియు నీమాట లుండవచ్చును సంక్ష. 14వే. విందుమన్నయు రావచ్చును.

ముందు+కొంగు 36వ సూత్రముచే దొరియచ్చుమీడి వర్తంబులు (ందు) లోపించగా ము+కొంగునకు 37చే ముగగమంబులాగా ము+సు+కొంగు ద్రుతకార్యము ముంగొంగు. అదేక నొకములకు ముందున్న ద్రుతమునకు విందు సంశ్లేషములు రావలసి యుండగా విందువులలోవిందు విందువు మాత్రమే వచ్చును. 37 సూత్రమున వృత్తిలో వ్రాయబడిన 'వ్యవస్థిత విభాషచే నీనుగగమ ద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబులే'దన్నవాక్యముం బట్టి 'మున్గొంగు' అని సంశ్లేషమురాదు. కాన నొకేరూపముండును.

క్రొత్త+పసిడి 38వ సూత్రప్రకారము లోపనుగగమములు రాగా క్రొ+న్+పసిడి=క్రొంబసిడి యగును. ఇం కే రూపమునురాదు.

కన్ను+దోయి=కన్దోయి ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదము 7వ సూత్రముచే ద్విత్వసకారలోపములాగా 'కను+దోయి'యై ప్రకీర్ణ. 16చే సులోవి యుత్తము లోపించగా "కన్+దోయి" యగును. 18చే వరకము వర మైనపుడు ద్రుతమునకు లోపమువచ్చి 'కదోయి' అనువనిష్టరూపమునిద్దింపఁ బోగా, నీ సూత్రముచే కన్లోవి సకారము ప్రథమస్వరముమీడిది కాన లోపించక సంశ్లేషము వచ్చును. 19చే విందునున్నయు వచ్చును. కం దోయి కానరెండు రూపము లేర్పడును. హరికారికలలో "ఇ(క, అ(ది" మాత్రమే చెప్పగా సూరి "చు(రు" కూడఁ జెప్పినాడు.

చిం. వాత్మాన్మదో ధృతస్య స్వాల్లక్

హ. అన్మదాత్మద్రుత సంశ్లేష బా క్చ న

బా. ౨౩. కాను నేను పదంబుల ప్రతంబునకు సంశ్లేషంబు లేదు.

కాను చదివె కాఁబడినె కాను జదివె

కాను వినె ... కావినె, కానువినె

దీర్ఘమీడిది గాన దీనికి నెఱుసున్నలేదు.

గు. చివర ద్రుతమున్న నేను, తాను పదములు ప్రకాంతములై ద్రుతప్రకృతికములేయను అరియకాని ప్రథమా విభక్త్యంతములై సంత మాత్రాన కళలుగావు కాగా, విభి ద్రుతమునకు నలుసున్న వచ్చును. దీర్ఘమీడిది కనుక సంఖ్య 16చే నిండునున్నరాదు. సంఖ్యేషము 17వ సూత్రముచే రావనియుండగా నీ సూత్రముచే దానిని విషేధించు చున్నాండు. తాను+చినె=తానినె, లోపము వచ్చిన రూపము. “తాన్వడివె” అను సంకీర్ణ రూపమురాదు. “కవదొవలును గాండివము నవరించెందును ముందలరరముకిగుప్తమే. నువిదవ దిగియెద కుభకర. మవునివిధమిట్లు పే యుచునుడునకందున్. భార. కల్య. 2 ఆ ఇందు మూడవ పాదమున “ఏను+విదవ” అని సంధికాగా గనడదవాదేశ పండియని కొందఱు శ్రమింతురు. కాని “ఏనువిదవ” అని కొన్ని ప్రతులలో నున్నందున వల్కుడియే గ్రహించదగినది. అంతేకాని “ఏను” కళమాత్రమెన్నడును కాదు.

చిం. ద్రుతస్య నర్వత్ర లు క్షమాసేషు

హ ద్రుతలోప వృక్షమాసేషు

దా. ౨౪. సమానములందు ద్రుతమునకు లోపంబు.

ఏల్లియ్యర్థములు, ఏల్లికలుషములు, నర్వప్రకారయంబయిన యెల్లి కల్పింబు ప్రకాంతంబయిన యవ్యయంబు. దీని కసమాసంబున విశేష్యంబు నకు ముందు న్రయోగంబులేదు.

గు. సమానములలో ద్రుతమునకు లోపము వచ్చును ఎల్లన్+౨ర్థ ములు ద్రుతలోపరాగా - ఏల్లి+౨ర్థములు=యదాగమము - ఏల్లియ్య

ములు అట్లే, ఎల్లన్ + కలుషములు. ప్రతము లోపించుటచే సరళదేశము రాలేదు. “ఎల్లకలుషములు” అనియేయైనది. ఎల్లన్ అను పదము సర్వవర్ణ్యము. అన్నియును వర్ణముకలది. ద్రుతాంతమైన యవ్యయము ఇది సమానం చేయబిచో (వ్యస్తముగా) విశేష్యమునకు ముందు ప్రయోగింపఁబడదని సూరి వ్రాయగా విమతందమున శ్రీనాథుడు వికాశదనే భిక్షనకు స్వత్తునో యెల్లన్ కియ్యలఁ గొందువత్తునో! అనివ్యస్తముగా విశేష్యము నకు ముందు వాడినాడు. “సమానంబునయందు” అన్న సూరి సూత్రం తప్పనియు, “సమానమునందు” అని కాని, “సమానమందు” అని కాని యుండవలెనని కొందఱు వ్రాయుచున్నారు. ఇట్టి ప్రయోగము లెన్నే నున్నవి “సంలింపిరి విందువ్వనంబునందు” “సరమునందుగన్ములు బృధూదరదేశమునందు నోరు” భార. ఆర. ౧౪ “మునివ్రవరునితనువు నయం దుద్భవమై” భార. ఆర ౩౪. మొదలైనవి.

చిం. ను మోచుతః.

పరుషే సరళే చైవ నమాసే నుముతో భవేత్.

అదృత స్సరళా దందు పట్టికూర్చి విభక్తిః.

తనెచటత్ర చిదతో వికారాచ్చాపి కేచనః.

(పుంప్యాదివిభారాత్)

హ. శ్రీవమానాస్తు నుక్.

హ. పుంప్యోశ్చ పరుషే తద్వ త్సరళే చోపరి స్థితే.

సోఽయం క్వచిత్ స్థితేపి ప్యా ప్నప్యా ప్నలుగఁగదాదిషు.

బా. ౨౫ వమానంబుల నుదంతంబులగు శ్రీవమంబులకుం వింపు లకుం బరుషసరళంబులు పరంబులగునవుడుముగాగమంబుగు. ౩౪౪౦ బరు

షంబులు బరంబులగునపుడు ద్రుతంబునకు విండు వంశేషంబులచే మూడు రూపంబులు నరకంబులు పరంబులగునపుడు లోపసంశ్లేష పూర్ణవిండుపురి చేత మూడు రూపములు. విధాన సామర్థ్యమువలన దీనికి లోపములేదు. వక్ష్యమాణ విధిచే స్వత్వములేదు.

చిగురు కయిదుపు		చిగురుంగయిదుపు
		చిగురుగయిదుపు
		చిగురున్నయిదుపు

తళుకు ...గజ్జెలు		తళుకుగజ్జెలు
		తళుకున్నజ్జెలు
		తళుకుంగజ్జెలు

సింగపు....కొదము		సింగపుంగొదమ
		సింగపుకొదమ
		సింగపున్నొదమ

ఉన్నతంపు....గొడుగు		ఉన్నతంపుగొడుగు
		ఉన్నతంపున్నొడుగు
		ఉన్నతంపుంగొడుగు

నలుగవాద్దుల సి హగసుంబు లేదండ్రు. ఈయాగమం దొకానొక చోట స్థిరంబుపరంబగుచో గానంబడియెడి. గరువ పుష్కరువు.

గు. నమానములలో హ్రస్వ+ఉకారమంత మందుగల శ్రీనమము లకును (ప్రథమా విభక్తిలో "దుముపు" య చేరనివి)పు, ంపులు చివరనున్న

పదములకును పరుషము కాని, స. శములుకాని పరిచ్ఛేదమును గాగమము-
(నెకారమైక్కువగా వచ్చుట) వచ్చును చిగురు+న్+కయిదువు- చిగురు-
త్రినమము, ఉకారాంతము' కయిదువులో పరుషము పదమైనది కాన
నుగాగమము (న్)వచ్చినది. ఇప్పుడు ద్రుతకార్యము- (16, 17 సూత్రము
లచే రూపములు) అతిసున్న, విందుసున్న, సంశ్లేషమునువచ్చి మూడురూప
ములు, తరుకు-త్రినమము. గ్రద్దలులో నరకము పరిచ్ఛేదము. కాన 18వ
సూత్రముచే లోపము, సంశ్లేషము 19 సూ.చే బూర్ణదిండువునగును.
24వ సూత్రముచే నీ ద్రుతమునకు లోపమురాదా? అను ప్రశ్నరాగా
“విధానసామర్థ్యమువలన దీనికి లోపములేదు” అన్న ద్రుతము అనగా- నునా
గమ మీ సూత్రముచే విధించినాడు. వెనుకటి సూత్రముచే లోపించినచో
విధానమే వర్జ్యమగును. కాన నిది లోపమురాదు. ఇత నా విధింపబడిన
లోపము సహజ ద్రుతాంతకర్తవ్యములకే యని యెఱుంగునది. వక్ష్యమాణవిధి-
26వ సూత్రవిధివలన, దీనికి స్వత్వము- “చిగురును గయిదువు” అన్న రూపం
లేదు. పరుషసంకమమునే సూత్రమునఁ జేర్కొన్నను స్థిరములు పెరమై
నవుదుగూడ నీ యాగమము - నుగాగమము- సంశ్లేషము, వచ్చినరూపము
గరువపు+న్+మరువు-గరువపున్మరువు-అనికన్నరుదున్నది. “నాయగు+
కడలు” అన్నచో “నాయగు” నకు “ప” అదేశముగాఁగానరు+కడలు=
పరు+న్+కడలు=పరుగడలు: పరుగడలు, అని యును. కాని
సంశ్లేష రూపముండదను వర్తమున “ని యాగమం చ లేదండ్రు” అనెను.

హ. కా. పేషు ద్రుతవ్య న వ్యం.

డా. ౨౬. సమానంబులందు ద్రుతంబునకు స్వత్వంబులేదు.

గు. సహనమములలో ద్రుతమునకు స్వత్వము- “ను” రూపముతో
మందురు, మరుగు చిగురున్+కయిదువు-చిగురును గయిదువు-కాదు.

హ. కా. మగ్గుజ్ఞ తలఁబ్రాలుపు.

కా. ౨౩. తలఁబ్రాలు మొదలగునమానంబులద్రుతమునకు లోపము లేదు.

తలఁబ్రాలు, ఒడిఁబ్రాలు, పేనఁబ్రాలు. ఊరఁబండి, ఊరఁబిచ్చుక, తోడఁబుట్టువు, తోఁబుట్టువు, ఒల్లఁబాటు, ఒడఁబాటు - ఇత్యాదులు.

గు. 24వే నమానములందు ద్రుతములోపము రావలసియుండఁగా నీ పేర్కొన్న నమానములకు మాత్రము ద్రుతలోపమురాదని యర్థము. తల+ను+ప్రాలు (తలపైఁబోయు నియ్యము), తలఁబ్రాలు. ఇట్లే తక్కినవియు. 26వ కిది యవవాదసూత్రము.

చిం సామానాధికరణ్యే ఘాదంతానాం టుగాగమో
౨చి స్సౌత్.

హ. టు గచ్యుతః కర్మధారయే.

కా. ౨౪. కర్మధారయందులందుత్తన కచ్చు ఎరం బగునపుడు టుగాగమం బగు.

కఱకు	—	అమ్మ	—	కఱకుదమ్మ
నిగ్గు	—	అద్దము	—	నిగ్గుదద్దము
వరసప	—	అలుక	—	వరసపులుక

గు. కర్మధారయ్యనను నములో, హస్యో (ఉ) కారమునకు, అచ్చు వరమైనచో, టుక అగమము బ్-అనున దంతావయవముగా వచ్చుట, బరుగును. కఱకు+బ్+అమ్మ-కఱకుదమ్మ. ఉదాహరణములు మూడును

విశేష పూర్వపద కర్మధారయములే. “కర్మధారయంబునందు”నని యేక పదనము చెప్పక, దిహాపదనము చెప్పబడే కర్మధారయేతర సమానము లలోఁగూడ నీ యాగమముండునని సూచింపఁబడినది. అప్పుడు— ‘సమా సంఘరి’ అనుటయే యుక్తము వేయ్యటావు (షత) మదవుదేనుఁగు (తృ.త) మొదలై నవి. ఉకారాంతములకేకాక తక్కినవానికి నీయాగమము కన్పట్టుచున్నది మిదైటిల్లు, వల్లెటూరు, దుక్కిరెద్దు, తేనెచీగ, వక్క- బెముక మొదలై నవి.

హ. తత్ర పేర్వాది శబ్దానా మచ్యయం స్యా ద్విభాషయా.

బా. ౨౯. కర్మధారయంబునందుఁ బేర్వాది శబ్దముల కచ్చు పరం బగునపుడు టుగాగమంబు విభాష నగు.

పేరు	—	ఉరము	—	పేరుటరము, పేరురము
చిగురు	—	అకు	—	చిగురుటాకు, చిగురాకు
పొదరు	—	ఇల్లు	—	పొదరుటిల్లు, పొదరిల్లు.

గు. పూర్వసూత్రముచే వికృతముగాఁ జెప్పిన టుగాగమమును దీవిచేఁ గొన్నిచోట్ల వికల్పముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. టుగాగమముగా - పేరు టరము. రావిచో - ఉత్తన కచ్చు పరంబగునపుడు సంధి వికృతము సూత్ర ప్రకారము సంధికాఁగా - పేరురము’ అగును

చిం. దారార్థే ఒక ఉదాహరణ:

హ. అలౌ దుగపి పేదాదే:

బా. ౩౦. పేదాది శబ్దంబుల కాలుశబ్దము పరంబగునపుడు కర్మ ధారయంబునందు టుగాగమం బగు.

పేద అది పేదరాలు

దీద ... అది దీదరాలు

పేద, దీద ముద్ద బాలెంత, కొమ, జవ, అయిదువ, మనుమ, గొడ్డు, ఇవి పేదరాలు. ఇందు జవ్వని శబ్దమునకు జవాదేశంబుని యెఱుంగునది. 'పిరాంతమునందున్న జవరాండ్ర'నని ప్రయోగము.

గు. పేద+అది. "అది" అనఁగా స్త్రీయని యర్థము. దీదదైన పనిత యని. ఇది కర్మధారయము. ఇందు రుక్+అగమము=ర్ అంతావ యవముగా వచ్చును. పేద+ర్+అది=పేదరాలు. ఇట్లే దీదరాలు, ముద్దరాలు, బాలెంతరాలు, కొమరాలు, "జవ్వని+అది" అని యుండఁగా "జవ్వని"కి 'జవ' అదేశమై జవ+ర్+అది=జవరాలు - అయినది. అయిదువరాలు, మనుమరాలు, గొడ్డురాలు మొదలైనవి.

హ. కా. ఉచ్చాత స్తత తత్సమే

కా. ౩౧. కర్మధారయంబునం దత్సమ శబ్దముల కాని శబ్దము పరంబగునపు దత్సంబున కుత్సంబును రుగాగమంబునగు.

దీర అది దీరురాలు

గుణవంత అది గుణవంతురాలు

ఇచ్చట వృత్తియం దాని శబ్దము స్త్రీమాత్రపరము.

గు. పేదరా, దీరురాలు మున్నగు సమానములలోనున్న "అది" శబ్దమునకు స్త్రీ యనియే యర్థము, కాని భాక్యయని యర్థముకాదు. వృత్తి యందున్ = సమానంబునందున్న శబ్దములకాని శబ్దమునకై, కర్మధారయ

మైనచో అత్యంబునకున్—అకారమునకు, ఉత్వంబు-ఉకారము; వచ్చును. దీర్+ర్+అం. “దీర్”లోని అకారమును గొట్టివేసి - యుకారము వచ్చి “దీరు” అయినది. కర్మధారయమనగా దీర్మైన ప్రియని యర్థము వచ్చునది. తత్పురుషాచులైనచో - దీరునియొక్క భార్యయను సర్వమున నీ రూపమురాదు. అప్పుడు ‘మగనాం, మగవియాయ’ అనునట్లు ‘దీరుని యాయ’ అనియే యగును. ఉత్వరుగాగమములు రెండును రాతె.

చిం. మోశ్య విభక్త్యైకవచనకే పుంపూ

హ. పుంపూ స్యాతాం చ మో రత్ర

బా. ౩౨. కర్మధారయంబులందు మువర్ణకంబునకుఁ బు, రంపులగు.
సరసము మాట సరసపుమాట, సరసంపు మాట
విరసము పదము విరసపుపదము, విరసంపు పదము

గు. కర్మధారయ సమానమున మువర్ణముఁకు‘పునంపు’లాదేశముగా వచ్చును. సరసము+మాట-సరసపుమాట, సరసంపుమాట.

చిం. నస్యా తద్ధర్మోతః

హ. తద్ధర్మభేదక స్తోతో భవే దచి నుగాగమః

బా. ౩౩ ఉదంతమగు తద్ధర్మార్థక విశేషణమున కచ్చు పరమగు నపుడు నుగాగమంబగు.

చేయు అతఁడు చేయునతఁడు
చేసెడు అతఁడు చేసెడునతఁడు

గు “చేయు” అను దాతుపులో తద్ధర్మకాలిక క్రియాజన్య విశేషణములు మూఁడు “చేసెడు, చేసెడి, చేయు.” అందుచారాంతములు రెండే.

వాని కచ్చు వరమైనదో నుగాగమగును చేయు+న్+అకడు - చేయు
వకడు. చేసెడు+న్+అకడు - చేసెడునకడు "అమరులకరవిసోదము
చూపు నమయమాంత్రికు నోర వెడలగ్ని దీప్తులనగ" హంస 5 ఆ.
(వెడలు+అగ్ని) ఇట్లు నుగాగమము లేకుండ వాసిన ప్రయోగము
రిగ్రహ్యములు.

చిం. షష్ఠ్యా ఉతో ఽచి ను మ్మేచ

హ. నుగో రు రచి షష్ఠీ సే

కా. 34 షష్ఠీనమానమునం దుకార ఋకారములకు కచ్చు వరమగు
నవుడు నుగాగమం దగు.

రాజయొక్క — అజ్జ — రాజనాజ్జ

విభాత్యయొక్క — అనతి — విభాత్యనానతి

గు. షష్ఠీ కత్పురుష నమానములో ఉకార, ఋకారములకు అచ్చు
వరమైనదో నుక్+అగమముగా వచ్చును. రాజ+అజ్జ ఇది షష్ఠీనమానము
సూరియొక్క అని చెప్పుట స్పష్టముగా తెలియుకొఱకే. నుగాగముగా
రాజ+ఓ+అజ్జ - రాజనాజ్జ అగును. చిరమతీరో 'చ'రారమునే
ఋకారగ్రహణముగా, సూరి కంఠోత్క్తా చెప్పినాడు విభాత్య+
అనతి. విభాత్య-ఋకారాంతముకదా. దానికచ్చు వరముగా, 'విభాత్య
+ఓ+అనతి' అని నుగాగముగా విభాత్యనానతియైనది. ఈ యగ
మము కొన్నిచోట్ల లోపించినట్లగుచును. 'గోకులమిల్లియ దప్పకుండ
'హరి.పూ 5 ఆ. (గోకులము+కల్లియ) 'విర్జరోత్తమ వింబంబొప్ప'హరి.
6 ఆ. (వింబంబు+ఱప్ప) "అద్వితరాకుహరు మొగమందము" రుక్మి5ఆ.

(మొగము+అందము) 'దీనపెచ్చమునకునై తనమేనగరి సొమ్ము, కొడుకక
బచ్చింటిగురువనై.' పాండు 3అ. (బిచ్చు+ఇంటిన్) 'శిర పందంబిర
యన్' కణ. 7అ. (శిరసు+అందంబు) 'అరిరణేసితి విషధరాజంత వాని'
నైష. (రాజు+అంత) 'గట్టు రాజులుడు వింటి నేర్చున' రామాభ్యు.
(రాజు+అల్లుడు) 'అన్నన్న మొగము పెన్నునిదున్నన్న జయించుగనుచు.
విజయ. 1 అ. (పెన్నునిదున్ను-ఎప్పువతి-రిక్తిమొక్క, అన్న-చంద్రుడు)
ఇట్టి మహాకవి ప్రయోగములు గ్రాహ్యములు.

హ. ఉదంత శ్రీమనవ్యచ. పుంప్రోశపిగుణార్థస్యాదంత
స్యాపి తనే పరే.

డా. ౩౫. ఉదంత శ్రీనమంబులికును, బుంపులికు, నదంత గుణ
వాచకం బులికును దనంబు వరంబునవును సుగాగమబగు.

సొగసు — తనము		సొగసుందనము
		సొగసుదనము
		సొగసున్దనము
వరనపు — తనము		వరనపుందనము
		వరనపుదనము
		వరనపున్దనము
తెల్లి — తనము		తెల్లిందనము
		తెల్లిదనము
		తెల్లిన్దనము

గు. ప్రాప్తమైన యుకారాంతములైన ప్రీనమములకును, ష, ంష లకును ప్రాప్తమైన యుకారాంతములైన గుణవాచకములకును 'తన' శబ్దము పరమైనచో ముగాగమము - "న" జరుగను. ఉకారాంత ప్రీనమమునకు- సౌగను+న+తనము. ద్రుతకార్యము అర్థమిందు, పూర్ణమిందు, సంశ్లేషము లచే మూడురూపములు. 'తెల్ల' అదంతగుణవాచకము. "తెల్ల, నల్ల, పచ్చ, వెల్ల", మున్నగునవి అదంత గుణవాచకములు.

హ. కా. ప్రాతా ద్యాద్యాచ్చరే వర్ణా లుప్యంతే బహుళం తు సే.

హ. ౩౧. సమానంబునం బ్రాతాదుల కొలియచ్చమీడి వర్ణంబుల తెల్ల లోపంబు బహుళంబు గానగు.

ప్రాత	—	ఇల్ల	—	ప్రాయల్ల, ప్రాతయిల్ల
లేత	—	దూడ	—	లేతదూడ, లేదూడ
పూవు	—	తెమ్మ	—	పూతెమ్మ, పూవుతెమ్మ

గు. ప్రాత + ఇల్ల విశేషణ పూర్వపదకర్మధారయ సమానము. ఇందు 1 దొలియచ్చు. ప+ర+ల, ల+ల. ఇందులో "అ" మొదటి యచ్చు. దాని త్వరాతి వర్ణముల కప్పిటికిని లోపమువచ్చును. ప్రా+ ఇల్ల యదాగమముగా-ప్రాయల్ల, బహుళముకాన, వికల్పముగా లోపించగా - అనగా లోపం రావచ్చుదు - ప్రాత+ఇల్ల యదాగమము-ప్రాతయిల్ల.

హ. కా. పరుషే లుప్తశేషవ్య తవే దపి ముగాగమః

హ ౩౨ లుప్తశేషమునకుం బరుషములు పరమగునవును ముగాగ ములుగు.

ప్రాత - కెంపు - ప్రాగెంపు
 లేత - కొమ్మ - లేగొమ్మ
 పూవు - తోట - పూదోట
 పీడు - కడ - మీగడ
 కెంపు - కామర - కెందామర
 చెన్ను - తోవ - చెందోవ

చెన్నుకల్లుం వృత్తినిశోడాత్థకంబు. బహుళగ్రహణముచే మీదు ప్రభృతులందు విటలోపంబు నిత్యంబు. వ్యవస్థితవిశేషచే నీ ద్రుతంబునకు సంశ్లేషములేదు.

గు. యప్తశేషము = లోపించగా మిగిలినది. వానికిఁ బరుషములు పరమైనచో నుగామము వచ్చును. ప్రాత+కెంపు. కిరిసూత్రముచే దొరి యచ్చుమీది వర్ణములు లోపించగా మిగిలినది. ప్రా+కెంపు నుగామము రాగా- ప్రా+న్+కెంపు. ద్రుతకార్యం. పరకాదేశం, ద్రుతమునకు నల్లనున్న రాగా - ప్రాగెంపు-అను. దీర్ఘముమీడిది కాన దీనికి నిందు మన్నరాదు 'చెన్ను' అన్నది వృత్తినిసమాసములో, తోట + అర్థ కంబు—ఎఱుపను నర్థం విచ్చును. సూత్రమున లోపం బహుళముగా నగునవి బహుళపదము వాచినందున నాదుగురకముల రూపములవచ్చును. "మీదు+కడ=మీగడ" అనియే లోపం నిత్యం. "మీదుగడ" అను రూపముండదని యర్థం "క్రొత్త+కుండ" అనుచోటలోపమురాదు. క్రొత్తకుండ అనియే యగును విభాష - ప్రాత యిల్లు ప్రాయిల్లు అన్య రూపం-"క్రిందు+కన్ను-క్రీగన్ను" ఈరూపములు బహుళపద సామర్థ్య మేయని చెబుతున్నది.

వ్యవస్థిత విభాషయనగా : 8వ సూత్రముచే ద్రుతమునకు సంశ్లేషం వచ్చి “ప్రాన్తేంపు” అని కావలసియుండగా, బ్రయోగానుసారముగా విభాషయందుండి నీ ౩7వ సూత్రముచే వచ్చిన ప్రతాగమమునకు సంశ్లేషము రావని యర్థం. ఈ విషయం కొంత 22వ సూత్రమువద్ద వివరింపబడినది.

హ.కా. అద్యశేషస్య క్రొత్తస్య నుద్దేస్వ పరహంః క్వచిత్¹

దా. ౩౮. క్రొత్తశబ్దమున కాద్యక్షుశేషమునకుం గొన్నియెడల సుగాగమమును, కొన్నియెడల మీడి హల్లునకు ద్విత్యంబు వగు.

క్రొత్త	వాయ	క్రొంజాయ
క్రొత్త	...	చెమట	క్రొంజెమట
క్రొత్త	పసిడి	క్రొంబసిడి
క్రొత్త	కారు	క్రొక్కారు
క్రొత్త	కావి	క్రొత్తావి

వరుషేతరంబులు పరంబులైనపుడు సుగాగమ ప్రాప్తిలేమిం జేసి వానికి ద్విత్యంబగు.

క్రొత్త	గండి	క్రొగ్గండి
క్రొత్త	నవ	క్రొన్నవ
క్రొత్త	మావి	క్రొమ్మావి

తెంహళి తెంబడలవి ప్రయోగంబులు గానబడియెడి. దహళగ్రహముచేతఁ గ్రొత్తకుండ రిక్తామిల లోపంబు లేదు. క్రిగదుపు, క్రిగారు,

క్రింద-ఇత్యాదులఁ గ్రంథ శబ్దమునకు బుద్ధివేషమునకు దీర్ఘము బహుళగ్రహణము చేతనని యెఱుఁగునది.

గు. ప్రాతాది శబ్దములకును, క్రొత్తశబ్దమునకు పంథిలోభేదమున్నందున దీనినిఁ బ్రత్యేకముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. క్రొత్త+వాయ. పూర్వ సూత్రముచే మొదటి యక్షరము మాత్రము మిగులఁగా క్రొ+వాయ. సుగామమురాఁగా- క్రొ+న్+వాయ. ద్రుతకార్యము క్రొంజాయ. వ్యవస్థిత విభాషచే సంశ్లేషమురాదు. తొఁహ్రస్వముమీఁది దగుటచే నతి సున్నరాదు. “క్రొత్త+కారు” - అవ్యక్షరశేషమునకు - క్రొ+కారు-నకు మీఁది హల్లునకు- కకారమునకు, ద్విత్వమురాఁగా - క్రొ+కొ+కారుక్రొక్కారు అయినది. పరుషములు పరమైనపుడు మాత్రమే సుగామము వచ్చును., పరుష+క్షరములు=పరుషములుకాని యక్షరములు పరమైనపుడు మీఁది హల్లునకు ద్విత్వము మాత్రమే వచ్చును. క్రొత్త+గండి - క్రొ+గండి - క్రొ+గ్+గండి=క్రొగ్గండి. కెంఱాఁ, కెంజడలు “ఝ, జ” అన్నవి పరుషములు కాకపోయినను సుగామము వచ్చి ద్రుతకార్యముగాఁగా కెంపు+ఝాఁ = కె+ఝాఁ = కె+న్+ఝాఁ కెంఱాఁ. ఈ రూపము లీసూత్రప్రకారము సాధింపఁబడవు కాన నిపాతము అనుకోవలెను. నిపాతములనఁగా - వ్యాకరణ సూత్రములచే సాధ్యంకాది, ప్రయోగమునందున్న రూపములు. బహుళ మన్నందున వచ్చు నాల్గరూపములు వైసూత్ర వ్యాఖ్యానమున నీయఁబడినవి. క్రిందు+కడుపు=క్రి+కడుపు-క్రి+న్+కడుపు-క్రీగడుపు. క్రి-క్రీగా దీర్ఘమగుట బహుళమగుట వలన జరిగినది. ఇట్లే తక్కినవియు.

హ. కా. కేషాంచి త్కేషుచి న్నుక్చ లోపో ద్విత్వంచ దృశ్యతే.

బా. ౩౯. అన్యంబులకు సహిత మిక్కార్థంబులు కొందొకచోఁ గనబడియెడి.

ఓకానొక శబ్దంబున కొకానొక శబ్దము పరంబగునపుడు తొంటి యట్లు లోప, మగాగమంబులు, గొందొక శబ్దము పరంబగునపుడు లోప ద్విత్వంబులును ప్రయోగంబులందుఁ జూపబ్బెడునని తాత్పర్యము.

పడి	—	తొమ్మిది	—	పంచొమ్మిది
తొమ్మిది	—	పడి	—	తొందడి
పంక	—	చెఱుగు	—	పంజెఱుగు
పగము	—	కోరు	—	పంగోరు
విండు	—	వెఱు	—	వివ్వెఱు
విండు	—	వెఱుగు	—	వివ్వెఱుగు
నెఱు	—	తఱి	—	నెత్తఱి
నెఱు	—	నడుము	—	నెన్నడుము
నెఱు	—	మడి	—	నెమ్మడి
నెఱు	—	పడి	—	నెవ్వడి

గు అన్యంబులకున్ - ప్రాతాదులు, క్రొత్త శబ్దముకాక యితర శబ్దములకుఁగూడ ఇక్కార్థంబు - లోప, మగాగమ, ద్విత్వములు, రానబడియెడి = ప్రయోగము ననుననించి వచ్చుచున్నట్లు కనిపించుచున్నవి. ఈ యర్థమే మూలములో నైత మియ్యబడినది. పడి+తొమ్మిది=ప+న్+ తొమ్మిది=పంచొమ్మిది ఇది మగాగమము వచ్చిన రూపము. విండు+ వెఱు=వి+వెఱు=వివ్వెఱు. ఇది మీఁది హల్లువకు ద్విత్వమువచ్చిన రూపము

38వ సూత్రమున 'క్రొత్తది శబ్దములకు'నని "అతి" పదము వేసినచో
 ఏ 39వ సూత్ర మక్కఱయే లేకపోవును. అయిన యిది నృష్టార్థమేయనుకో
 వచ్చును. 'నెన్నడుము'లో, బూర్వపదము "నెఱి" అని యందురు.
 నెఱి=నిండు: నెఱి=రమ్యమైన. పూర్వమైన నడుమనుటకన్న రమ్యమైన
 నడుమనుటయే రమ్యము. తత్పమ శబ్దంబులు వరమగునపుడుకూడ నీద్విత్య
 మగవడుచున్నది. నెఱి+మనము=నెమ్మనము 'నెచ్చెలి, నెవ్వడి, నెవ్వగ'
 అనుచోట్ల 'నెఱి'యే పూర్వపదము. కవ్వడి మున్నగునవి యీ సూత్రము
 క్రిందికే వచ్చును.

హ.కా భవ త్యామ్రేడితపరే కదాదే: ప్రథమా దచః,

నర్వేషా మపి వర్ణానా మదంతం ఉద్యయంమతం॥

దా ౪౦ అమ్రేడితంబు పరంబగునపుడు కదాదుల కొలి యచ్చు
 మీఁది వర్ణంబుకెల్ల నదంతంబగు ద్వితీ క్రతుకారం బగు.

ఈ సూత్రంబునకు భృశార్థంబునందు ద్వితీ క్రతుంబు విషయంబని
 యెరుంగునది

కడ	—	కడ	—	కట్టకడ
ఎదురు	—	ఎదురు	—	ఎట్టయెదురు

కడ, ఎదురు, కొన, చివర, తుద, తెన్ను, తెరువు, నడుము, పగలు,
 ఏడుగు, బియలు, మొదలు—ఇత్యాదులు కదాదులు.

గు. అమ్రేడితము= రెండుసార్లుచూరిన(బడిన పదములలో రెండ
 వది (చూ. 10 హ.) పరమైనచో కొలియచ్చు=మొదటి యచ్చు: మీఁది
 వర్ణంబు కెల్లన్=తక్కువ యక్షరముల కన్నిటికిని: అత్+అంతముగు.

హస్తాకారాంతమైన ద్విరుక్తకారము = బాద్విత్వము = ద్ + ద్ +
 అ = ద్ద, కడ-దీనిలో క్ + అ, ద్ + అ = వర్ణములున్నవికద. అందు దొరి
 యచ్చు క్ + అ. దానిమీఁది యక్షరములు ద్ + అ. అను గొట్టివేసి “ద్ద”
 అదేశముగా వచ్చును. కడ + కడ = కద్దకడ. భృశార్థంబునందు ద్విరుక్తంబు
 = అత్యంతము ననునర్థముగో రెండుసార్లుచ్చరింపఁబడినవి. విషయంబు =
 లక్ష్యములు. “కడ + కడ” అనఁగా మిక్కిలి కడ యని యర్థము చిద్ద
 చివర, తుద్దతుద, నద్దనడుము = మిక్కిలి మధ్య. పద్దపగలు, బద్దబయలు,
 “మిద్దమధ్యాహ్నము, నద్దనడువీధి” మున్నగువానిలో మధ్యాహ్నము,
 నడువీధి యన్న పదములే ద్విరుక్తములై నవని యెరుంగునది. ‘తెద్ద తెన్ను,
 తెద్దతెరువు’ అన్నవి ప్రయోగ బాహుళ్యమున నున్నట్లు కన్పడదు.

హ.శా. విభక్తిలోపా బహుళం పరే త్వాప్రేడితే భవేత్

దా. ౪౧. అప్రేడితంబు పరందిగునపుడు విభక్తి లోపంబు
 బహుళంబుగా నగు.

అప్పటికిన్....అప్పటికిన్	{ అప్పటప్పటికిన్ అప్పటికప్పటికిన్
అక్కడన్ అక్కడన్	{ అక్కడక్కడన్ అక్కడ నక్కడన్
ఇంటన్....ఇంటన్	{ ఇంటింటన్ ఇంటనింటన్
ఊరన్....ఊరన్	{ ఊరూరన్ ఊరనూరన్

గు. అప్పటికిన్+అప్పటికిన్- ఇందాప్రేడితము పరిమైనది కనుక విభక్తియైన “కిన్” అన్నది బహుళముగా- వికల్పముగా లోపించగా అప్పటి+అప్పటికిన్=అప్పటిప్పటికిన్. ‘అప్పటిప్పటికిని జిహ్వత్రువృద్ధి. మను 2 ఆ.’ లోపించినదో రవ సూత్రముచే ‘అప్పటికప్పటికిన్’ అయినది. వికల్పమనకి, బహుళమన్నందున ‘ఇందుక, చాదులలో నన్య రూపము-తుదియక్షరము లోపించుట జరిగినది. ఇందుక+ఇందుక= ఇందు+ఇందుక—ఉరొసంధి కాగా—ఇంచించుక వైనది.

హ. యథాప్రయోగం గ్రాహ్య స్సృష్ట స్తుత్తముర్వా
దయో మిధై:

బా. ౪౨ అందమకు ప్రభృతులు యథాప్రయోగముగ
గ్రాహ్యంబులు.

అందమకు, ఇత్రంకులు, ఇల్లింక్కులు, చెల్లెచెదరు, చెల్లాచెదరు,
తుత్తమురు, తుత్తవియలు, మిఱుమిట్లు - ఇత్యాదు లెరుంగునది.

గు. అందమకు మొదలైనవి ప్రయోగముల వసునరించి గ్రహింపఁ
దగినవే కాని యనుగతిగా నొక్క సూత్రముతోఁ జెప్పబడు పలులేరివివి
యర్థము. అందుకు+అందుకు = అందమకు ఇంకులు+ఇంకులు=ఇత్రం
కులు; ఇల్లులు+ఇల్లులు (మిక్కిలి పెనుకతోటగుట్ట) ఇల్లింక్కులు,
చెదరు+చెదరుచెల్లెచెదరు, = చెల్లాచెదరు, తుమురు+తుమురు=తుత్త
మురు=మిక్కిలిపొడి, తునియలు+తునియలు = తుత్తవియలు, మిట్లు+
మిట్లు=మిరుమిట్లు.

చిం. ఇచ్చ విభక్త్యంతిమవ్య

హ నమాన ఇచ్చేక తోడ వలనానాంసకాంతుతం

బా. ౪౩. చేత తోడ వలనరి కిత్వంబు సమానంబులందగు.

ఏచేతన్	ప్రోపు	ఏచేతి ప్రోపు
నాతోడన్	చెరిమి	నాతోడి చెరిమి
ఏవలసన్	భయము	ఏ వలసి భయము

గు. సమాసములోచేత, తోడ, వలనల కిరారము వచ్చును. ఏచేత + ప్రోపు. సమాసములో విభక్తి ప్రత్యయము లోపించినచో 'అలుక్సమాస' ముండురు. ఈ అలుక్సమాసములో చేతన్ + ఇ = చేత్ + అన్ — లోని 'అన్'ను గొట్టివేసి "ఇ" రాగా, 'ఏచేతి ప్రోపు' అగును. ఇట్లే నాతోడి చెరిమి, ఏవలసి భయము మున్నగునవి. "లోడి"కి బదులు 'తోటి' యని కొందరు వాడుచురు, అది తప్పు.

చిం. జే రతి చ

హ. అలి గంద్వింద్యెందుపు స్యా. దెండో రైపు
వేతి కేచన.

డా. ౪౪. అంబాదుల కలిగాగమంబు సమాసంబునందగు.

నా యండన్	—	కరుణ	—	నా యందలి కరుణ
ఇందున్	—	జనులు	—	ఇందలి జనులు
ఎందున్	—	వారు	—	ఎందలి వారు

ఎంబు శబ్దమున కిరిగాగమము కొండరు లేదంటు.

గు. 'అంబు, ఇంబు, ఎంబు' పదములకు సమాసమున "అలి" గాగ మము = అలి-అగమముగా వచ్చుచుండును. నాయందున్ + అలి + కరుణ = నాయందలి కరుణ "ప్రథమేతర విభక్తి నంబి యిది (బ్రవర్తింపను. ఉకారమునకు వంధి విత్యముగనే యగును. లేవిచో "నాయందనలి కరుణ" అను నవిష్టరూపము విషున్నము కావలసి వచ్చును. కొండటి మతమున "ఎంబు" శబ్దమునకు "అలి" గాగమము రాదు.

చి. శబ్దా త్తచ్చబ్దాత్.

హ. అతస్తు బహుళం లోపోవృత్తా వద్యవి శబ్దయోః.

బా. ౪౫. అది, యవి శబ్దముల యత్తునకు వృత్తిని లోపము బహుళముగ నగు.

నా అది నాది, నాయవి

నా అవి నావి, నాయవి

అవతములగు తద్దర్శ విశేషణములకు మీద లోపము లేదనియు విదంతములగు తద్దర్శ విశేషణములమీద నిత్యం బనియు బహుళ గ్రహణముచే నెఱుంగునది.

వచ్చునది, వచ్చునవి, వచ్చెడిది, వచ్చెడివి.

“అది, అవి” శబ్దములలోని, అత్తునకున్ = అకారమునకు, వృత్తిని = సమానమున — లోపము బహుళముగానగును. నా + అది = అకారమునకు లోపమురాగా-నాది; లోపమురావి పక్షమున, యదాగమము వచ్చి ‘నాయది’యగును. బహుళమునచేడితద్దర్శవిశేషణములైన-వచ్చెడు, వచ్చెడి, వచ్చు-నవిలో ఇకారాంతములకుఁ బరమైనపుడు నిత్యముగా లోపము - వచ్చెడి + అది = వచ్చెడిది; వచ్చెడి + అవి = వచ్చెడివి ఇకారాంతములకుఁ బరమైనచో లోపమురాదు వచ్చున్ + అది = వచ్చునది; వచ్చున్ + అవి = వచ్చునవి నీ + అది - నీది; నీయది. సమానము కానిచో 9వ సూత్రమున సుదాహరించినట్లు ‘ఉంచెడినది’ అని యుండును. ‘మీరు నాకు నేను మీకు నెన్నుడుము వ్విహితమాదరించినదియులేదు’

భార. వధా. 1 అ ఇచ్చుట - ఆచరించిన+అది=అకారవంధిచేయఁగా—
ఆచరించినది, యదాగమమున-ఆచరించినయది అని యూహించునది

చిం. ప్రథమావైభక్తిక మో ర్భిందు శ్చ మహాన్
పత్రియాధేషు

హ. వా. లోపః పూర్ణభిందుశ్చ పద్మాదిషు పరేషు మోః.

భా. ౪౬ వ్యాసలు పరిమలనపుడు మువర్ణమునకు లోప పూర్ణ
భిందువులు విభాష వగు.

భయము - పడె		భయపడె
		భయంపడె
		భయముపడె
సూత్రము - పట్టె		సూత్రపట్టె
		సూత్రంపట్టె
		సూత్రముపట్టె

ఈ కార్కము కర్తృవాచి మువర్ణకం ఎనకుం గలుగదు. గళము
పడియె, అశ్వము పడియె.

గు. పడు+అడులు=వద్యాదులు, పడు మున్నగు శబ్దములు-పడు,
వట్టు, పాటు, పఱుచు, పెట్టు - అనునవి. పరములైనపుడు “ము” కారము
నకు లోపమునాని, నిందునున్నరాని, వికల్పమునుబడె నీ రెండును రాని
రూపమును కల్గెను. భయపడె-మువర్ణతోపముపెచ్చినది. భయంపడె-నిందు
మున్న పచ్చినది. భయముపడె - లోపపూర్ణభిందులు రానిరూపము. కర్తృ
వాచి=కర్తను చెప్పెడి మువర్ణకమునకుఁ బరిపైనపుడు, పద్మాదులకి

రూపములురావు. గజము, అశ్వము-కర్తలు, కాన, గజపదె, అశ్వపదె, అని కాలేదు. “భయముపడియె”నన్నపుడిది, కర్మవాచకమైన మువర్తకము. “అప్పుడు ధర్మహానికి భయంపడి నిర్మితివో కదంకతో” భార. విరా. 5౮ “సరఃగువీధులు సూత్రపట్టినట్లు” అము. 1౮. “ఎట్లు ప్రణలింగం నీవును నావదః కోర్చి భంగపాటు తీర్చికొనుము. భార. విరా. 1౮ “భంగ పఱుతునదుము పఱుతుఁజెఱుతు” భార. విరా. 2౮. ఇత్యాదులు దాహరణములు. పద్మాదులలోఁ జెప్పిన -“పఱుచు, పాటు” అనునవి “పడు” అనువు నుండి పుట్టిన రూపములే. పఱుచు-పడుదాటువు ప్రేరణార్థకరూపము. “పాటు” పడు దాటువుయొక్క కృదంతరూపము “అదంతపాది శబ్దేతు పత్యర్థేమిందులోపకౌ వర్తకస్యాత్రకథితౌ క్విచిత్తుకపిసమ్మతేః” అన్న సధర్మణకారికలో “అదంత పాదిశబ్దే” అని చెప్పుటచే “పాటు” అను అకారాంతశబ్దములకు సంగ్రహముచేయఁగోరికొందఱు ‘అ+అంత=అంత’ అని చెప్పికొనిరి. కాని యారీతిగాఁ జెప్పినను “అంత+అంత=అదంత” యగును. కాని “అదంత”యని కాదు కాక, అట్లుచెప్పి అకారాంతమైన “పాటు” శబ్దమును సాధించినను, “పెట్టు” అన్న యేకారాంతశబ్దము నెట్లు సంగ్రహింపవలెను? అన్న ప్రశ్న కుత్తరముగా చింతామణిలో “పతి క్రియార్థేషు” అని ‘పతి’ ఛాత్వర్థక క్రియలకే కాని “పెట్టు” అన్నదానికి రాకూడదని వన్నయ యుక్తేశమవిహితా చెప్పిరి. కాని “పతిక్రియార్థే” అని యేకపదనము చెప్పినను “పడు, పాటు, పఱుచు” మున్నగునవి వచ్చుచుండఁగా “పతిక్రియార్థేషు” అని దిహావచన సామర్థ్యముచే “పతిక్రియార్థేతర పదము వరమైనను వచ్చు”నని స్ఫురించుచున్నది. ఇట్లే టుగాగమ సంధిలో ‘పామానాధికరణ్యేషు’ అని చింతామణిలోను, “కర్మ ఛాయంతరి”నని సూరియు దిహావచనము వాడుటచే కర్మధారయేతర సమాసములలోఁగూడ వచ్చుననివారిముద్దేశ్యముగా లోగడచెప్పఁబడినది.

ప్రకృతమునఁ గపింజలాచికరణ న్యాయమున “ఎరు, పెట్టు, పట్టు” మూఁడు విధ గ్రహింపఁదగినవి.

హ. మో ర్మధ్యమన్య లోపో వా పరయోర్హల్వి
రామయోః.

బా. ౪౭. మధ్యమపురుష మువర్తకంబునకు హరివసానంబులు పరంబులగునపుడు లోపము విధాన వగు.

చూడుము — నన్ను — చూడు నన్ను, చూడుమునన్ను
ఇటు — చూడుము — ఇరుచూడు, ఇటుచూడుము.

చూడునునియె, వినునునియె- ఇచ్చటి నచ్చువరమయినది లోపములేదు.

గు. మధ్యమపురుషలోని ముకారమునకు హల్లు పరమైనను, తరువాత నక్షరములు లేకున్ననులోపము వికల్పముగావచ్చును. “చూడుము+నన్ను” హల్లుపరమైనది కాన ‘ము’ లోపించినది - చూడుస్వన్నుఃవికల్పము కాన “చూడుము నన్ను” లోపించని రూపము “ఇటు+చూడు” చూడుము తరువాతఁ బదములేదు కనుక ‘ము’లోపమువచ్చి “ఇటుచూడు” అయ్యింది. అచ్చు పరమైనదో “చూడుము+అనియె” ఉకారసంధిగాఁగా “చూడునునియె” అని యైనది. అంతేకాని, “చూడనియె” ననియెన్నడును కాదు. సంధియైన రూపములు ప్రయోగములో విరళముగానున్నవి. “అడిచె నీదు పంచెము (అడుము+ఇచె=అడిచె)” కణ.రి.అ.భవచ్చిత్రేప్పికంబెద్ది చెప్పనినన్ (చెప్పుము+అనినన్)” మార్కం. 1౮. “కావుకావనువారిగదిసి (కావుము+అనువారిన్)” వసు. 1౮. ఇక్కడు లాహ్యంబులు.

హ. వా స్యా త్లోప స్తు నర్వ త వ్యతిరేకన్య మధ్యమో,

డా. ౪౮. వ్యతిరేక మధ్యమ మువర్ణకంఠాన కెల్లయెడల లోపంబు విభాష నగు.

నమ్మకుము — ఇది — నమ్మకిది, నమ్మకుమిది

గు. వ్యతిరేకార్థక క్రియలి మధ్యమ పురుషముకారమున కచ్చు పర మైనను లోపము వికల్పముగా వచ్చును. ఎల్లయెడలన్ = ఏది పరమైనను. నై సూత్రమునఁ జెప్పిన హంవసానమునను, నిషేధించినయచ్చుపరమైనను- అని యర్థము. నమ్మకుము + ఇది అచ్చుపరమైనది. అయినను నందిమైనది. నమ్మకిది వికల్పముకొన 'నమ్మకుమిది' అనియు నగును.

హ. అప్రేడితే ఎరే మధ్య ముదుష్లోపో విభాషితః

డా. ౪౯. అప్రేడితంబు పరంబగునపుడు మధ్యమ ముదుష్లోక లోపంబు విభాషనగు.

ఉండుము — ఉండుము — ఉండుండుము, ఉండుముండుము

కొట్టుండు — కొట్టుండు — కొట్టుకొట్టుండు, కొట్టుండుకొట్టుండు

గు. అప్రేడితము పరమైనపుడు మధ్యమ పురుషపైకవచన మువర్ణ కమునకును, దిహవచనమైన దుక్వనకును లోపము వికల్పముగానగును. 'ఉండుము + ఉండుము'లో రెండవ 'ఉండుము' పరముకాఁగా మొదటి దానిలోని "ము" వర్ణము లోపించినది "ఉండుండుము" లోపించనిదో "ఉండుముండుము". మధ్యమపురుష దిహవచనమున దుక్-నకు-కొట్టుండు + కొట్టుండు' దుక్ "తీతుడిండు పూర్వంబగు"నన్న సూత్రముచే "దు" తిందు పూర్వముకాఁగా నర్పించుచువచ్చి "కొట్టుండు" అనియైనది. 47వ

కిది యవచాద సూత్రము. అందు సామాన్యముగాఁ జెప్పఁగా నింవాప్రేరితము పరమైనపుడవి విశేషముగాఁ జెప్పినందున నిదివానికి బాధకమై ఇందుఁ జెప్పఁబడు తార్కమమును విరాడాదుముగాఁ జేయును అపవాదమనఁగా సామాన్య సూత్రముకన్నఁ దక్కువ శక్తిములందుఁ ప్రవర్తించునదని యర్థము.

హ. వివర్గలోపా లనుకృతౌ

బా. ౫౦. వివర్గంబున కనుకరణంచాన లోపంది.

వర్తకాంశ్రీః — అనియె — వర్తకాంశ్రీయనియె.

గు. అనుకరణంచాన = సంస్కృత పదము నున్నచాని నున్నట్లు తెనుఁగులోనికిఁ జెచ్చినపుడు, వివర్గంచానకు = “ః”కు లోపము వచ్చును. వర్తకాం శ్రీః+అనియె = వివర్గ లోపించగాఁ - వర్తకాంశ్రీ+అనియె. యాగమములాగా - వర్తకాం శ్రీయనియె.

చిం. లోపా నమ ఆదితే వివర్గస్య

హ. ఓర్నమోహో రవే త్తు వా

అన్యతాత్రాప్యేక దిష్టం స్యా దితి తేవి దృఢాషిరే.

బా. ౫౧. అనుకృతిని నమకృద్ధము తుడి యత్తున కోర్కము విశాషనగు.

తుభ్యంసమః—అనె— $\left\{ \begin{array}{l} \text{తుభ్యం సమోయనె} \\ \text{తుభ్యం సమయనె} \end{array} \right.$

ఈకార్యము లాతిపోనహితము గానందియెడి “గతాను గతికో లోకో యిదియను”.

గు. అనుకుంజమునందు ‘నమః’అను శబ్దముయొక్క చివరి అకారము ఓ కారము వికల్పముగానగును. “రుద్యంసమః+అనె” అని 50వ సూత్రముచే వివర్గలోపించ గా “రుద్యంసమః+అనె” “నమః” మకారముమీడి అకారమున కోరారములాగా ‘రుద్యంసమో+అనె’ సంవిలేవిదోదయదా గమముచేయగా ‘రుద్యం సమోయనె’ అని యును. ‘మానమథనాయ మదనాయమథనభాయ మనసిజాయ నమో నమయనుచుమొక్కి’ వసు 3 ఆ. “విణాచుహరాయనమోయనుగావి” వరా ఆ. ఈకార్యము = ఈవివర్గమున కోరారము వచ్చుట. లాతిపోనహితము = నమశ్శబ్దమునకేకాక తక్కినవానికిని ‘గతానుగతికోలోకః+అదియను’ 50వే వివర్గలోపము వచ్చి అకారమున కోరారములాగా ‘లోకోయిదియను’ అయినది.

హ. ద్వైహలోంత్యస్యానుకృతౌ.

బా. ౫౨. అనుకుంజమునందు మదిహల్లునకు ద్విర్యవనంది.

కింతత్ అనియె కింతత్తనియె

కన్తమ్ . అనియె కన్తమ్మనియె

గు అనుకుంజమునందు చివరి హల్లునకుద్విత్వమువచ్చును ‘కింతత్’లో, జీవరమున్న ‘త్’ కారమునకు ద్విరుక్తిలాగా ‘కింతత్+త్+అనియె= కింతత్తనియె’ అగును. ‘జ్ఞాతిశ్చేదనలేన కిమ్మనెడువాడారూఢినత్యమ్ముగన’ వసు. ఆ ౩. అత్కారం పృథివీం తక్ కేత్తనెడు వాక్యం బ్రత్రతం చేప్పిపా కాశి. ఇట్టివి యూహ్యంబులు.

చి. అహమాదీనాం ద్విత్వం.

హ. మోహమా దేర్థ్యయింతువా.

బా. ౫౩. అనుకరణము పందహమాదుల మకారంబునకు ద్విరుక్తి విధానము.

దాసోహం అనె దాసోహమ్మనె, దాసోహమనె

తత్కర్తవ్యం అనె తత్కర్తవ్యమ్మనె, తత్కర్తవ్యమనె

గు. అనుకరణమున 'అహమ్' మున్నగు శబ్దములలోని తుడి మకారమునకు ద్విత్వము వికల్పముగానగును. 'దాసోహమ్+అనె' మకారమునకు 'అను' ధాతువు పరముకాగా మకారమునకు ద్విత్వము 'దాసోహమ్+మ్+అనె=దాసోహమ్మనె' వచ్చినది అదివికల్పమగుటచే 'దాసోహమ్+అనె=దాసోహమనె' అని యైనది. అహమాదులకనుబడిదక్కినపదములలోని మకారమునకును ద్విత్వము కల్గును. తత్కర్తవ్యమ్+అనె లోని మకారమునకు నిచ్చే జరిగినది.

హ. ఉతో నామ్న ఇతో వుక్.

బా. ౫౪. ఉదంత నామంబున కనుకరింబునందు వుగా మంబగు.

ఇయందేను: అనె ఇయందేనువనె.

అనుకృతిని విరుదకుంగుఱుచయగునని యొకండు వరికె, నది వివాకరంబు. "దుర్బలస్య బలం రాజా యనవివే."'

గు. హ్రస్వఃకారాంతమైన నామము ననుకరించునపుడు పుక + అగమము వచ్చును. “ఇయంధేనుః+అనె” 50వే విసర్గ లోపించగా “ఇయంధేనుః+అనె.” ఇది ఉకారాంతమైనది కనుక పుగాగమమురాగా “ఇయంధేనుః+వ+అనె = ఇయంధేనువనె” అయినది. విడుదకున్ = దీర్ఘమునకు; కుఱువ=హ్రస్వము. ఒకండు = కశ్యప్ (అదరణీయము కానవచ్చుచు చెప్పుమాట); నిరాకరంబు=నిరాకరింపదగినది. (ప్రమాణము లేని దగుటచేననుట) “రాజా+అనె” రాజాలోని దీర్ఘము దీర్ఘముగానే యున్నది కాని హ్రస్వము కాలేదు కదా. అందుచే నాతనిమాట ప్రమాణముకాదని భావము.

హ వాక్యాంతే సంధి ర్న దోషభాక్.

బా. ౫౫. వాక్యవసానంబున సంధిలేమి దోషంబుగాదని యార్థ్యంబు.

సత్యము సర్వశ్రేయము. అది లేనిచోసర్వధర్మములు పట్టములు. ఇట్లు సంధివిరహంబు కావ్యంబులం బాదాంతంబులం జూపబడినది.

గు. వాక్యము చివరసంధి లేకున్నచో దోషములేదు సంస్కృతమున సంధి “వాక్యేతు పా వివక్ష మపేక్షతే” అని వాక్యమున వివక్షదీనముగా వికల్పమని చెప్పగాఁ దెనుఁగున వాక్యమధ్యన సంధి నిర్వముగాఁ బాటింప వలెనని యీ సూత్రముచేఁ దెలియుచున్నది. అది పద్యములలోనైనచో సంస్కృతమున రెండవ పాదాంతమున ముఖ్యంగా విరామము కల్గును. కాని తెనుఁగున నాల్గపాదములును గలియవలెను, అట్లుకాక విరళముగాఁ బాదాంతములందు వినంధి కనపడుచున్నది. “పదగనున్నహనుమ భయ విహ్వలుఁడు గాఁడు, అరదమునకు సూతుఁడచ్యుతుండు” ఇక్కడఁబాదము

చివరనున్న “కాఁడు+అరదము” ఉకారాకారములకు సంధి నిత్యముగా రావలసియుండఁగా సంధికాలేమి “సర్వతీర్థాధిగమనంబు సర్వవేదః సమధి గమము సత్యంబుతో సరియుగావు, ఎఱుఁగుమెల్ల ధర్మములకు నెల్లఁబెద్ద, యెండ్రునత్యంబు ధర్మజ్ఞులైన మనుయ” భార. ఆది. 4 ఆ “కాపు+ఎఱు గుము” ఇక్కడకూడ సురారసంధియే. ఇట్లు సంధిచేయకున్నను దోషము లేదు.

చింతామణిలో నొపనిభక్తిక సంధి యీ పరిచ్ఛేదముననే చెప్పఁబడి నది. కాని బాలవ్యాకరణము ననుసరించుచున్నందున నఁటినే దానిని వ్రాయుచును.

—: ఇందు జ్ఞప్తియందుండుకోదగివ సంకేతములు :—

ఉత్త, స్వరము, సంధి, యదాగమము, బహుళము, శ్రీవాచకము, త్వాన్తము, అప్రేడితము, పదము, అదేశసరళము, సంశ్లేషము, స్వత్వము, వర్గయుక్కు, అవసానము, అనుకరణము, శ్రీనమము, పుంపులు, టుగాగ మము, రుగాగమము, ముగాగమము, తద్ధర్మార్థకవిశేషణము, వృత్తి, విభాష, వ్యవస్థితవిభాష, లుప్తశేషము, ద్విత్వము, ద్విర్వచనము, భృశార్థము, అరి గాగమము, తర్తృవాచి, మధ్యమముడుజ్ఞాన, నిడున, కుఱుచ, సంధి.

సంధి పరిచ్ఛేదము

శ్రీ

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థ ప్రకాశిని

తత్పమ పరిచ్ఛేదము

చింతామణి. దు ము వు ల వః ప్రథమాస్మాత్
హరికారిక. దు మూ వు లా చ ప్రథమా

బా. ౧. దుమువులు ప్రథమ
చిం. కూర్చిలను నయో భవే ద్విశీయాతు
హ. నుర్విశీయా

బా. ౨. నువర్లంబు ద్విశీయ
చిం. తో చేత తోడ చేచ తృతీయాయాః
హ. తతః పరా చేతతోడా

బా. ౩. చేతతోడ తృతీయ
చిం. కొఱకు కయిచతుర్థ్యాః స్తః
హ. కొఱకు కైచ చతుర్థీ

బా. ౪. కొఱకు, కయి చతుర్థి
చిం. పట్టి వలన కంటె ఇతిపంచమీ
హ. త్వథ పంచమీ కంటె వలన పట్టితి
బా. ౫. వలన, కంటె, పట్టి పంచమి

చిం. అథలోపల కికు యొక్కనాఁ

హ. షష్ఠి లోపల యొక్క కు

బా. ౭ కు, యొక్క, లోపల షష్ఠి

చిం. అంద్విందునాన్తు నప్తమి

హ. నప్తమి నాందు

బా. ౭ అందు, న నప్తమి

గు. తత్సమములనఁగా - సంస్కృత ప్రాకృత సమములని సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదముతో సంకేతించినను, ఇచటఁ దత్సమ పరిచ్ఛేదముని, దీవిలో సంస్కృత సమమైన యాండ్ర వదములను మాత్రమే సాధించుచున్నాఁడు. పై సూత్రముకు విభక్తి ప్రత్యయములు చింతామణి ప్రాచీనము, తక్కినవి తర్వాతివియు నగుటచే చింతామణిలోఁ జెప్పిన కొన్ని ప్రత్యయములను తక్కినవారు చక్కగా సంక్షేపించినారు ఉదా: వి, ను, ద్విశీయ. “వి” తీసివేసిరి. ‘చే, చేత, తోడ, తో, తృశీయ’ చింతామణి. ‘చే తో’ లను వదలిరి. ‘కి, కు’ షష్ఠిలో “కి”ని వదలిరి ‘అందు, ఇందు, న, నప్తమి’లో ‘ఇందు’ వదలిరి. ద్విశీయలో “హర్షి”ని వదలిరి ఈ వదలిన వానిని రూపాంతరమున సాధించిరి. అది ముందు స్పష్టమగును.

హ. నుక్తాదే:

బా. లా. తృశీయాపలకు నుగాగమబగు.

రామునిచేతను, రామునితోడను, రామునికొఱకును, రాముని వలనను, రామునికంటెను, రామునకును, రామునియందును.

వ్యా. తృతీయ మొదలు న ప్రతి వలకునున్న విభక్తి ప్రత్యయము లకు 'సుక+అగమము' సు-అంతాగమముగా వచ్చును. సుక అవి కొవ్విల్లా చేర్చుటచే ఆ యర్థము వచ్చినది. ఇది సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమున వివరింపఁబడినది.

హ. పట్టియొక్క కయీ నివనా

బా. ౬. కయి, పట్టి, యొక్కలకు సుగాగమంబు లేదు.

రామునికయి, జ్ఞానముఁబట్టి, రామునియొక్క.

వ్యా. ౩వ సూత్రముచే 'కయి, పట్టి, యొక్క'లకును సుగాగమము ప్రాప్తించఁగా దీనిచే విషేషించినారు. విభక్తి ప్రత్యయములలో సుగాగ మము వచ్చినవి. ప్రతప్రకృతికములు: రానివి కళలు నవి తెలియునది.

హ. చేత లోపల తోదానాం శేష ఆద్యక్షరవ్య వా

బా. ౧౦. చేత తోడ లోపల వర్ణకంబుల ప్రథమాక్షరంబులు వై కర్పికంబుగా శేషించు.

ప్రత్యయంబు వర్ణకంబని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు.

రామునిచే-రామునితో-వనములలో.

వ్యా. 'చేత, తోడ, లోపల' అను వానిలోని మొదటి యక్షరములు మాత్రమే వికల్పముగా మిగులును. అనఁగా "చే, తో, లో" అవియగును. అర్థము మాత్రము మారదు. "ప్రత్యయ ఇహ వర్ణకః" అని చింతా మణిలో-సంస్కృతములోఁ బ్రత్యయమని వాదఁబడునదే తెనుఁగున వర్ణక మని చెప్పఁబడునని చెప్పినారు.

హ. దు రేకవచనే ముర్దువ న్నథా న శ్వాథవాచకః

బా. ౧౧ దుముపున రేకవచనంబులు.

ఏకత్వ సంఖ్యను బోధించు ప్రత్యయం బేకవచనంబు.

రాముఁడు, సోముఁడు, వనము, భవము, చేనువు, భానువు.

వా. “దు, ము, పు, న” ఈ ప్రత్యయము రేకవచనమునమాత్రమే చేరును. “రాముడు, వనము, చేనువు, ఆకాశమున” ఇవన్నియు నేకవచనములే. “న” నప్తమీ విభక్తి ప్రత్యయము. దీనికి మూలమున సుదాహరణ మియ్యలేదు.

హ. ట ర్పహూనాం

బా. ౧౨. టవర్ణంబు బహువచనంబు.

బహుత్వ సంఖ్యను బోధించు ప్రత్యయంబు బహువచనంబు.

రాములు, సోములు, వనములు, భవములు, చేనువులు, భానువులు.

వ్యా. సంస్కృతమున ద్వివచన మొకటున్నది. తెనుఁగునలేదుకాన, ఒకటికన్న నెక్కువ-అనేకము-వస్తువులను బోధించునది బహువచనము. బహువచనమున “లు”చేరును. రాములు మున్నగునవి యుదాహరణములు. “టవర్ణంబు” అని మూలమున నేప్రమాదముననో పడియుండవచ్చును. “఑వర్ణకంబు” అని యుండుట లెస్స.

హ. తదితరై సర్వై చోభయవాచినః

బా. ౧౩వి తక్కినవి. యుభయంబులు.

మిగిలిన ప్రత్యయము లేకత్వ బహుత్వములకు బోధకములని యర్థము. వనమును, వనములను, వనమువేరిను, వనముల చేతను, వనముతోడను, వనములతోడను.

వ్యా. తక్కిన ప్రత్యయము లేకవచనమంబు, బహువచనవచనమును వచ్చును ఏక-వనమును, బహు-వనములను తక్కిన విధి.

చిం. ఓయీ త్యా మంత్రణంచ విప్రితాస్మాత్.

హ. ఓస్యా దామంత్రణేతస్య.

డా. ౧౪. ఓ యామంత్రణంబునందగు.

ఓ యను శబ్దము సంబోధనంబునం దగునని యర్థము. ఇది సంబోధ్య వాచకమునకు ముందే ప్రయోగింపబడును. ఓశబ్దంబు తొలుత గియు సంబోధ్యవాచకంబు ప్రయోగింపవచ్చును ఓరాముఁడ! ఓ రాములార! రాముఁడ! రాములార!

వ్యా. సంబోధన ప్రథమా విభక్తికి ప్రత్యయములుమున్ను చెప్ప నందున విప్పుడు చెప్పుదున్నాఁడు సంబోధనమున “ఓ”వచ్చును. విశేష మేమనఁగాఁ దక్కిన ప్రత్యయములన్నియుఁ బ్రాతిపదికకుఁదరువాతరాఁగా నిది ముందే వచ్చును. ఓ రాముఁడ-ఓ రామ! సంబోధించునపుడు-ఓశబ్దంబు తొలుంగియు-ఓశబ్దమును వదిలికూడ ప్రయోగించుటకలదు. “ఓరాముఁడ!” అన్నను “రాముఁడ!” అన్నను సమమే.

హ. యి క్వి గ్రిక్పార్థ భేదతః.

డా. ౧౫ ఓ శబ్దంబునకుం బురుష, నీచస్త్రి, పురుషామంత్రణంబు లందు యి, పి, రి పర్వములు విశేషరూపగమంబులు.

ఓయి రాముడ! ఓరాముడ! ఓసి ముష్టరాల! ఓముష్టరాల! ఓరి
దుష్టరాల! ఓ ముష్టరాల!

వ్యా. ఎరుష, నీచపురుష, నీచస్త్రీ, సంబోధనమునందు ఓ యను
వానికిఁ గ్రహముగ “యి, సి, రి” అనునవి అంతాగమములు వికల్పముగా
వగును. అనఁగా “ఓయి, ఓసి, ఓరి” అనిగాని, ఓ అనిగాని సంబోధనకు
ముందు వచ్చును. పురుషామంత్రణము—ఓ రాముడ! నీచపురుషా మంత్ర
ణమునకు—ఓరి దుష్టరాల! నీచస్త్రీ సంబోధనకు—ఓసి ముష్టరాల! వికల్పము
కనుక, “యి సి రి” రాని వక్షమున “ఓ” అనియే యుండును.

హ. మైత్రాంబ రిక్సి కౌ జ్ఞేయా వేషాం దీర్ఘాపి దృశ్యతే।

స్వాతంత్ర్యేణ ప్రయోగోఽపి క్వచి త్సుకవి సమ్మతే॥

దా ౧౬. ఓరి యోసి మైత్రియందుం గలవు.

ఓరి చిన్నికృష్ణ! ఓసి ముష్టరాల! ఓయి మొదలయిన వానికిస్వతంత్ర
ప్రయోగముంగలదు. సంగతియె యోయి! ఓసి పోవే. ఓరోరి యింకెందు
బోవచ్చు? నీనికి దీర్ఘమంగలదు. ఓయి విప్రకులావకంస! ఓరి దుష్టవి
కారులారా! ఓసి ననుజెనకలకు.

వ్యా. నీచ సంబోధనమందే కాక; స్నేహముతో, విరుచువపుడును
‘ఓరి, ఓసి’ అనునవి వాడబడును. స్వతంత్ర ప్రయోగమనఁగా సంబోధన
వదము లేకుండ ఓయి మొదలైనవి మాత్రమే వాడుట. ఉదా. సంగతియె
యోయి=ఓయి! సంగతియే? నీనికి దీర్ఘముల కువాహరణములు ‘ఓయి,
ఓసి, ఓరి’ అనునవి. ఈ పై రెండు సూత్రములకును అధర్వణకారిక లాభా
రము. “వికృతావత్రలోపస్యాత్సం బుద్ధోఽయి పదేతు యే॥ సహుర్వత్ర

స్థిక స్వాద్రో ఇతి శ్రీ వాచకో భవేత్. పురైవ ప్రయోగస్తు స్వాద్య
యోరపి వాద్యవత్. నీచతాయాం రిసీ స్వాతాం క్వచిన్మైత్రాంచ
తప్రుతిః అన్య త్రాపి క్వచిద్రోస్యా ద్రూథ శబ్ది ప్రయోగతః”
పై సూక్రముల యర్థమే కాక యిందు మరొక విశేషము చెప్పబడినది.
శ్రీవాచక సంబోధ్య వాచకము చివర “రో” అనునది చేరును. “కమల
దళాక్షిరో వినవుగా కల యొక్కటి కంటి వేకునన్ ప్రభా. 1 ఆ రమడిరొ
భృత్యులందు నపరాధము గల్గిన నాయకుల్. భాగ. 4 స్కం. మొదటిది ‘రో’
అని దీర్ఘమునకును, రెండవది ‘రా’ అని హ్రస్వమునకు నుపాహారము.
ఇదిగాక, దేశ్య శ్రీవాచక శ్రీనమ శబ్దంబులపై నేకవచనమున “అల, కాన”
అనునవి యంతాగమంబులగు. “భవ్యవతి దేవతావార వరమపుణ్యః ధర్మమే
మఱకుండుమీ తల్లికాన. నై, 7 ఆ. మాసామికాన, మాయమ్మకాన
మున్నగునవి. “అక్కరి కన్యకాత్వమిటు లాటిదిపోవ నకారణంబిసి,
కెక్కడిచూలు వచ్చె” నిర్వ, 2 ఆ. ‘అల’ దీర్ఘమునగును. “కే” సరిచి
కొను నెలపుల, లాలలు దొరగంగ వసలా! అని యొటయన్
ఉ, హరి. 4 ఆ.

చిం. శ్రీ పకు ౩ దా నివనావ్యే మహదాభ్యాః

తద్విశేషణాశ్చాపి

హ. శ్రీ తిర్యగ్గద భిన్నా న్నద్యే దకా మహదాహ్వయాః

దా. ౧౦. శ్రీ తిర్యగ్గద భిన్నంబులును, వావి విశేషణంబులును
మహత్తు లనంతరు.

తిర్యక్కు లనఁగాఁ బ్రభువశ్యదులు. జడములనఁగా నచేతనములు.

వ్యా. శ్రీలు, వకుపులు, చక్షులు, జడములు (చెల్లు, కొండలు.
నదులు మొదలైన వచేతనములు—చైతన్యములేదివి, సైతక తక్కినవద్దాము

యను, వాని విశేషణములును మహత్తులని చెప్పబడును. దీనివలన నమహత్తు లనఁగా-తిర్యగ్గడములనియు, ప్రీంకు మహతీయనియు దెలియుచున్నది.

హ. మిత్రా దిక్తి ఐమహతాంఘరింగ నమతాతువా.

దా. ౧౮. క్తి బంబులు మిత్రాదులు మహద్వాచకంబులు విభాషం బుంబింగ తుల్యంబులగు.

మిత్ర శరణ ప్రధాన పాత్రాదులు మిత్రాదులు.

వ్యా. సంస్కృతమున నపుంసక లింగములై, తెనుఁగునమహద్వాచ కములై-పురుషులను జెప్పవో, నవి వికల్పముగా మహత్తులగును. మిత్ర(న) ప్నేహితుఁడు మిత్ర(పుం) - సూర్యుఁడు, శరణం(న) - దీక్కు, రక్షణ. ఇల్లను వర్తమున నిది యమహద్వాచకము పాత్రం(న)-పాత్రుఁడు-అర్హుఁడు పాత్ర-గిన్నె యను వర్తమున నమహత్తు ఇవి మహద్వాచకములై నపుడు— మిత్రుఁడు-మిత్రము, శరణుఁడు-శరణము, పాత్రుఁడు-పాత్రము అను రెండు రూపములను బొందును సూర్యుఁడు, ఇల్లు, గిన్నె అనువర్తమున “మిత్రుఁడు, శరణము, పాత్ర” అనియే యుండును. శరణశబ్దమునకు “శరణ” అనియు రూపాంతరము కలదు.

హ. జి ద్విందుపూర్వః

దా. ౧౯. జిత్ర విందుపూర్వంబగు.

జిత్ర మిత్రగాఁగల దానికి ముందు విందువు వచ్చునని యర్థము. కర్మార్థము ప్రత్యయాదులందు విబద్ధమణి, ప్రయోగించునపుడు మానం బుడు వర్త మిత్తు నాఁబడు. ఉదాహరణముమీద స్పష్టంబగు.

వ్యా. జీత్తు=జకారముత్తుగాఁ గలది. వింశపూర్వంబు = విందు
నున్నగాని, అరనున్నగాని పూర్వమందుఁగలది: అగు=అగును. “జీత్తు”
అనఁగాఁ బ్రత్యయములకుఁ గొన్ని ప్రయోజనములకై చేర్చఁబడి, ప్రత్యయము
చేరఁబోవునదికిఁ దొంగివోవునది. ఉదా : దుక్ లో జ్ జీత్తు. జ్ ను జీత్తుగాఁ
జేర్చుటచే “దు”వర్ణమునకు ముందు విందువు వచ్చునను ప్రయోజనము
కల్గుచున్నది. కాని “రాము+దుక్” చేర్చవలసి వచ్చునదికి “రాము+జ్”
అనియే యగును. కార్యార్థమై ప్రత్యయమునకుఁ జేర్చఁబడినను ప్రయోగ
మున నుండదని స్పష్టమైనది.

హ దుమంత సంజ్ఞో దుక్ ప్రకృతిర్మతః

బా. ౨౦. దుజ్వర్ణకంబునకుం బ్రకృతి యయినది దుమంతం
బనందదు.

సృష్టము.

వ్యా. దుక్ ప్రత్యయమునకు, ప్రకృతి=ప్రాతిగదిక = నామము
విభక్తి ప్రత్యయములు చేర్చఁదగిన మూలరూపము. దుక్ చేర్చుటకుఁ దగిన
దానికి దుమంత మని పేరు.

చిం మహతోత ఉ ద్విభక్తై

హ. పుంలింగస్య మహద్వాచి నామ్నోంత్యస్యాత్
ఉద్యవేత్

బా. ౨౧. పుంలింగంబయి మహద్వాచకం బయిన నామంబు తుడి
యత్వంబు కుత్వఁబగు.

నామంబనగాఁ బ్రాతిపదికము. డిద్ద, రాఘ, భార్గవ, రాజ, పురుష-
ఇట్టివి ప్రాతిపదికములు. డిద్ద-రాఘ-భార్గవ-రాజపురుషు.

వ్యా. సంస్కృతమున పులింగమైయుండి, మహద్వాచకమనఁగా
బంధునిజెప్పు ప్రాతిపదిక చివరనున్న ఆకారమునకు ఆకారము వచ్చును.
'రామ్'లోఁ జివర (మ+అ) ఆకారమున్నదే, అది "ఁ"కారమై మ+ఁ
= 'రాఘ' అయినది, అట్లే తక్కినవియును.

చిం. మహత స్సో ర్ధ జనితో భవే త్పుంసి

హ. పులింగా న్యహతో దుష్ స్యాత్

బా. ౨౨ పులింగమగు మహద్వాచకమునకు దుష్టగు.

ఇచ్చట దుష్టను దానియందు జకారమిత్తు గావున - జిత్తు లిందు
పూర్వంబగునను సూత్రముచేత దువర్ణమునకు ముందు నున్న వచ్చును.
లిమ్మట జకారము లోపించును. ఁ. డిద్దుడు-డిద్దుండు, రాఘుడు-
రాఘుండు, భార్గవుడు-భార్గవుండు.

వ్యా. సంస్కృతమునఁ బులింగమై మహద్వాచకమైన ప్రాతిపది
కకు దుష్ చేరును. ఉదాహరణలన్నియును బులింగములు, మహద్వాచక
ములు. వానికి దుష్ చేర్చఁగా-రాఘ+దుష్. ఇప్పుడు 19 సూ.చే లిందు
పూర్వమై 'రాఘుడు', రాఘుడు' అయి, ప్రయోగింపఁబోవునదికి
చార్యము పూర్తియైనందున విత్తగు జకారము లోపించఁగా "రాఘుడు"
అగును. సంఖ్య 14 సూ చే హ్రస్వముపీడిది కాన వికల్పముగా నిందు
మన్నయై "రాఘుండు" అగును.

దీనినిట్లు వ్రాయవచ్చును. 'రామ' ఉంబింగమైన మహాద్వాచకమైన దుమంతము. 21 సూ.చే అత్వంబున కుత్వమురాగా 'రామ' 22చే దుష్ చేరగా "రాముడుక్" 19చే బిందు పూర్వత్వమురాగా "రాముడుక్" సంక్షా 14చే, "రాముండుక్" జకారమిత్తుగావున బ్రయోగమున నదిలోపించగా "రాముడు, రాముండు" అని రూపద్వయము నిష్పన్నము అగును.

విం, ని రమో మహతాం లుక్ప స్యాత్

కర్మప్రవచనీయకే కూర్పి॥

మహతో నితా విభక్తౌ టాదౌ వచన ద్వయే క్రమేణస్తః॥

హ. టా దివిభక్తౌ నిర్నే త్యేకే దుమంతన్య నిగాగమః॥

ద్వితీయాద్యేకవచనే సర్వత్రావి విభాషయా॥

బా. ౨౩. దుమంతంబునకు ద్వితీయా ద్యేకవచనంబు వరంబగు నపుడు విగాగమంబు సర్వత్ర విభాషనగు.

రామునిని, రాముని, రామునిచేతను - రాముచేతను, రామునికిని, రామునకును, సర్వత్రయనుట వగాగమ బాధనార్థము.

వ్యా. దుమంతములైన "రాము, దిష్ట, మగ"మున్నగువానికి, ద్వితీయాది విభక్తులలోని యేకవచనము పరమగునపుడు విక+అగమము= వికారమంతావయవముగా వచ్చును. సర్వత్ర=అన్ని విభక్తులలోను యీ చెప్పుటచే 28 సూ.చే జెప్పఁబోవు వగాగమమును వికల్పించి విగాగము వచ్చునని తెలియచున్నది. దీని ప్రక్రియ యేదవగా "రాము+ను" 23చే విగాగమము వికల్పము కలుక నదిరాని పక్షమున - "రాము+ను" 23చే

“ను” వర్తించు “ని”యై “రాము+ని=రాముని” యగును. ఇట్లే తృతీ యాదీ విభక్తులందును విగాగమము వచ్చినచో రామునకును రానిచో “రామునికిని” అగును.

హ. వత్త్రైలింగ దుమంత ప్యానుదంతన్య తు నిత్యతః

బా. ౨౪. అనుదంతమగు తెనుగుదుమంతమునకు విగాగమము విత్యముగావగు.

మగనిని, మగనిచేతను, మగనికిని అనుదంతంబును పర్యవసము చేత-తమ్మునిని, తమ్ముని, తమ్మునిచేతను, అల్లునిని, అల్లునిచేతను, అల్లు చేతను: బల్లిదునిని, బల్లిదుని, బల్లిదునిచేతను, బల్లిదుచేతను ఇక్కాదులందు విగాగమంబు పాక్షికంబుని యెఱుంగునది.

వ్యా. ప్రాప్త్య ఉకారాంతములుకాని, దుమంతములైన తెనుగు శబ్ద మొలకు విగాగమము విత్యము మగ-ఇది ఉకారాంతముకాదు, దుమంతము. దీనికి-మగ+ను చేర్చఁటోగా విగాగమము వచ్చి “మగ+ని+ని=మగ నిని” అనియే యగును. కాని “మగని” అనికాదు. ‘మగనిచేత’ అనవలెను. కాని “మగచేత” అనరాదు. పర్యవసమనగా “ప్రసజ్య ప్రతిషేధోయం క్రియయా నహయత్రన=ఇ పర్యవసాన స్ప విజ్ఞేయో యత్రోత్తరపదేన న=ఇ” నిషేధము క్రియతో నన్వయించినపుడు ప్రసజ్య ప్రతిషేధమని, ఉత్తర పదముతో నన్వయించినపుడు పర్యవసామని చెప్పఁబడును. అను దంతమనగా నుదంతముకాక, కొన్ని యుదంత ధర్మములు (దుమంతత్వాదులు) కలవను వర్తము వచ్చును. అట్టివి-మగ, మనుషు, రే, వ్రే, ఈ, కా, ప్రత్య సూంతంబులు మున్నగునవి మగాదులు. వీనికి నిత్యముగా వచ్చును. తెనుగుఁ దుమంతములైన న-తమ్ము, బల్లిదు, అల్లు మున్నగువానికి 23 మా.చే

వికల్పము. పర్యవసాన సామర్థ్యమువలన అనుదంతములైన వగాదులకు రాదు. పాక్షికము=వికల్పము.

హ. యస్తు దుమంతస్యోపరి, ను న్నంఘటిత స్తదుత్వ మిత్వం స్యాత్.

బా. ౨౫. దుమంతంబు యది నువర్తకంబు నుత్పంబున కిత్వందిగు.

నువర్తంబు ద్వితీయ యను సూత్రముచేత — రామును — అని ప్రాప్తింపఁగా నీ సూత్రముచేత ను వర్తకోత్పమున కిత్వంబు సిద్ధించె. రాముని, భార్యని.

వ్యా. నన్నయ “ని ను” ద్వితీయా విభక్తి ప్రత్యయములుగాఁజెప్పి ‘నిరమోమహతాం’ అని దిత్వీయావిభక్త్యైక పదనమున “ని” మహత్తులకగు ననెను. వీరు “ను” ప్రత్యయమును మాత్రమే చెప్పి దానికి :త్వము సాధించుటకై సూత్రాంతరమును కల్పించిరి. దుమంతముమీదనున్న “ను” ప్రత్యయములోని యుకారమున కికారము వచ్చును అనఁగా “ను” “ని” గా మారును “రాము+ను=రాము+ని=రాముని” అగును.

హ. ఉత ఇత్వం స్యా దేః పరభాజాం కు, ను, పుక్రియా విభక్తీనాం.

బా. ౨౬. ఇకారంబుమీది కు ను పు క్రియావిభక్తుల యుత్వంబున కిత్వందిగు.

హరిని, హరికిని, శ్రీని, శ్రీకిని, వారిని, వారికిని.

వ్యా. ‘కు, ను, పు’ అనుపవికారి క్రియావిభక్తులుగాని ఇకారముమీద వచ్చుచో వాని యుకారమున కికారము వచ్చును. “హరి+కు” హరి—

ఇకానా న్తముగదా సు-ఇకారముమీదనున్నది. కాన “ని” యైనది. అట్లే ‘హరి+కు+ను=హరికిని’ అగును. శ్రీ+ను-ఈకారముకూడ ఇకార మనుటచే గ్రహింపబడును. కనుక దీనిమీద సుకారములోని యుకారమున కికారమువచ్చి ‘శ్రీని’ యైనది, క్రియావిభక్తికి - వచ్చితి+రు=వచ్చిరి. పువర్ణకమునకు -నుబుద్ధి+వు=నుబుద్ధివి.

హ. ఈదాతుయుష్మ దర్శేభ్య స్తాసా మోర్నేత్వమిష్యతే.

టా. ౨౦. ఈదాతు యుష్మదర్శంబులమీది వాని యుత్సంబున కిత్సంబురాదు.

ఈరు, ఈవు, ఈను, ఈము, నీకు, మీకు.

వ్యా. “ఈ” అను దాతువున కిచ్చునని యర్థం. 25వే సుత్వమున కిత్వము రావలసియుండగా దీనిచే నిషేధించుచున్నాడు. ఈ దాతువు మీది వానికి-ఈరు, ఈను, ఈవు, ఈము. యుష్మదర్శములు=నివు మీరు వను నర్థముకల నీశబ్దము. దానికి- “నీకు, మీకు” అని యుకారమేయుండును గాని యుకారమురాదు.

చిం. నః కౌ.

హ. కు వర్ణకే నగో రుశ్చ.

టా. ౨౧. కువర్ణకంబు పరంబగునపు రు కార -ఋకారంబులకు పగాగమంబగు.

రామునకును, విష్ణువునకును, ననితృనకును, రిచాతృనకును.

వ్యా. కు ప్రత్యయము పరమైనపుడు ఉకార, ఋకారా న్తములైన శబ్దములకు నక్+అగమము - సకారము ప్రాతిపదిక తర్వాత వచ్చును.

‘రాము+కు’ ఉకారాంతప్రాతిపదికపై కు చేర్చబడినట్లుగా, నగాగమము వచ్చి ‘రాము+న+కును-రామునకు’ నగును. అట్లే నవిత్య, విధాత్య శబ్దములు ఋకారాంతములు. వానికి నగాగమము వచ్చినది. అగమశాస్త్ర మవిత్యమని కొందరు నగాగమములేకున్నను దోషములేదనిరి. కావిపువర్ణము మీద కు చేర్చబడునపు తస్మిన్ పదమై శ్రుతి కటువుగా నుండును. కాన నగాగమము విత్యముగా జేర్చబడే మంచిది. ‘ఏ తోపుర్వక, ఏది రాక్షసును, దనుజరిపుకు’ విత్తాదు లస్మిన్ములగును. ‘రాముని విభవరి తంబుగ, రామాయణము న్నదింపి ప్రాచేతమతున్’ భాస్కరరామా. ‘వంతుకు వచ్చు నత్యగిరువమ్మిక జెల్లదటంచు మానినీ’ పారి. 1 అ. ఇట్లు నగాగ మము లేవి ప్రయోగములున్నవి. ‘వంతున వచ్చు’ అని పాఠాంతమున్నది.

హ. తయో రంతే నుగాగమః

డా. ౨౯. ఉకార ఋకారముల కందు వర్ణకము పరందిగునపుడు నుగాగమంబగు.

రామునంచును, విష్ణునంచును, విధాత్యనంచును

వ్యా. ఉకార ఋకారాంతములకు “అంచు” అను సప్తమీ విభక్తి ప్రత్యయము పరమైనపుడు నుగాగము=ను చేరుట జరుగను. ‘రాము+అంచు=రాము+న్+అంచు=రామునంచు.

హ. పుమ్యో రాగమయో రంతే ను గృపేత్తు విభాషయా

డా. ౩౦. అగమ ము పువర్ణకంబుల కందువర్ణకము పరందిగు నపుడు నుగాగమంబు విభాషనగు.

వనమునందును, వనమందును, దేనువునందును, దేనువందును.

వ్యా. అగమముగా వచ్చిన ము, పు ప్రత్యయములకందుప్రత్యయము పరమైనపుడు నుగాగము వికల్పముగా వచ్చును. వనము- ఇచ్చట-ము- అగమ మువర్ణకము. వనము+అందును అని కలియునపుడు నుగాగమము వచ్చి “వనము+న్+అందును=వనమునందును అగును ఇది వికల్పము కనుక నుగాగమము రానిపక్షమున ఉత్తరసందియమై ‘వనమందును’ అగును. అట్లే దేనువునందును, దేనువందును అన్న రూపములు. ఈ “ము,పు,”లు ప్రథమా విభక్తి ప్రత్యయములు కావు. 40, 49 సూత్రములచే నాగమ ముగా వచ్చినవి.

హ. బహుకాయాం ద్వితీయాది విభక్తీనాం లదాగమః

టా. ౩౧. బహుత్వంబున ద్వితీయాది విభక్తులకు లదాగమంబగు. రాములను, రాములచేతను, విచాత్మలను, విచాత్మలచేతను.

వ్యా. ద్వితీయ మొదలైన విభక్తులకు బహువచనమున లకారము ముందాగమముగా వచ్చును. ‘రాము+ను’ దీనికి బహువచనమున ‘రాము+లను=రాములను’ అగును.

చిం. ఆమస్త్రీణ సుజ సోస్త్రః క్రమేణ చాదార దాగమావస్త్రే

హ. సంబుద్ధ్యంత పదాంతోతోఽద్వా

టా. ౩౨. సంబోధనంబు సందేశార్థంబయిన పదంబు తుది యుకారంబున కకారంబగు.

ఓ రాముఁడా! ఓ వృక్షము! ఓ శంభువా! ఓ కొడుక!

వ్యా. సంబోధన ప్రదమైక వచనమునకు “సంబుద్ధి” యని పేరు. సంబుద్ధిలో ప్రాతిపదిక చివరనున్న ఉకారమునకు ఆకారము వచ్చును; ఓ+రాముఁడు= దులోని యుకారమున కకారమాదేశముకాఁగా ‘ఓరాముఁడా! అయినది, మిగిలినవిచ్చే.

హ. తస్యే త శ్చ దీర్ఘతా

దా. ౩౩. సంబోధనమునందుఁ బదంబు తుది యకారేకారంబులకు దీర్ఘంబు విభాషనగు.

ఓ రాముఁడా. ఓ రాముఁడా! ఓ చెలియా. ఓ చెలియ! ఓ హరీ! ఓహరి! ఓతంద్రీ! ఓతంద్రీ!

వ్యా. సంబోధనమునఁ బ్రాతిపదిక చివరనున్న ఆకార, ఇకారము లకు దీర్ఘము వికల్పముగానగును ‘ఓరాముఁడా! అనిరాముఁడు శబ్దమునకు 32 సూ.చే ఆకారమురాఁగా దీనిచే దీర్ఘమువచ్చి “ఓరాముఁడా!” అయినది. ఇకారాంతమునకు “ఓహరీ!” దీర్ఘము రానివక్షమున “ఓరాముఁడా! ఓహరి!” అని ప్రాప్త్యమేయగును. దీనికధర్వణకారిక ‘సంబోధనేనాదీర్ఘస్యాః త్రయోగన్య తథాగతేః భవే ద్రాదికామేవ దీర్ఘత్వం ప్రకృతేభ్యుచేః”

చిం. నామంత్రణే దు జిత్యన్యే

హ. లోపోవా సంబుద్ధిః. కృతో స్సంస్కృత నామతః.

దా. ౩౪. కృతోత్కంబిగు సంస్కృత నామంబున సంబుద్ధి దుష్టమునకు లోపంబు విభాషనగు.

ఓరామ-ఓకృష్ణ-పూర్వసూత్రముచేత దీర్ఘంఁబు—ఓరామా! ఓకృష్టా!
సంస్కృత నామందినుబిడేసి - ఓతమ్ముడ - ఓ బల్లిదుడ-ఇత్యాదులందు
లోపంబు లేదు.

వ్యా. కృతోత్కంబగు-కృత=వ్యాకరణ సూత్రమువే సాధింపబడిన
ఉత్కంబగు=ఉపాదము కలిగిన, సంస్కృత నామంబు = సంస్కృతము
మంది తెనుగులోనికి వచ్చిన ప్రాతిపదికకుఁ బరమైన సంబోధన ప్రథ
మైక వచనములోని దు ప్రత్యయమునకు లోపము వికల్పముగా నగును.
ఓరామ—రామశబ్దము సంస్కృతినామము 21, 22, రచే ఉత్వము, దుష్టవచ్చి
“రాముడు” అయినది. సంబోధనైకవచనములో 34వే దుష్ట లోపించగా
“ఓరాము” అయి, 32వే ఉత్వమున కత్వమురాగా రామ! 33వే దీర్ఘము
రాగా “ఓరామా!” అగును సంస్కృత నామందినుబిడే ‘బల్లిదు’ మున్నగు
కృతోత్కములైన తెనుగు నామములకు రానందున “ఓ బల్లిదా!” వంటి
అనిష్ట రూపములురానివి. కృతోత్కమునుబడి నహజముగా మూఁకారంతము
లైన సంస్కృత నామములకు “శంధు, విష్ట” మున్నగువానికి దుత్వలోప,
అత్వములు వచ్చి “ఓశంధా ఓ విష్టా!” వంటి అనిష్టరూపములును కలుగవు
“శంధుడ! ధానుడ!” వంటి రూపములుండును. అమహత్తులకుఁ గూడ
మహత్తులుగా వివక్షింపబడినపుడు ఉత్వ దుష్టలు విభాషగావచ్చి, సంబ
ద్ధిలో పాక్షికమైన లోపము వచ్చును. “మేఘా, మేముఁదా! మేఘమా!”
ఇత్యాది.

హ. నై నర్థికోదంత నామ్నో వాద్యామూం తస్య
తూ, పుతః

దా. ౩౫. ఉపంత సంస్కృత నామంబుమీద సంబద్ధి దుష్టనకు
మూఁకారంబు పుతం బాదేశంబు విభాషవగు.

ఓవిష్ణూ ౩. ఓశంభూ ౩. పక్షంబునందు-విష్ణుడ-శంభుడ-ఇత్యాది.

వ్యా. ఉకారాంతమైన సంస్కృత ప్రాచీనదీకమీద సంబోధన ప్రథమైక పదనమున దుష్పర్థకమునకు ఉకార స్థితము వికల్పముగా నాదేశ మగును స్థితమనగా మూడు మాత్రాకాలము యిచ్చరింపఁబడునట్లు. హ్రస్వమున కొకమాత్రః గురువునకు రెండుమాత్రయ. స్థితమునకు మూడు మాత్రకాలము నియమింపఁబడినది. మాత్రాకాలమనగా హ్రస్వమైన యచ్చు నుచ్చరించుటకుఁ బట్టుకాలము. “విష్ట” అను దాని యుకారము నకు ఋతముగాగా ‘విష్టా 3’ అని యగును. వికల్పముగాన స్థితమురాని పక్షమున - విష్టడ! యగును. ఉదంత సంస్కృత నామందినగా నహ ణోదంతమని గ్రహింపవలెను ‘సంబోధనే స్థితం ప్రాహః కేచిద్ధూరాదికే భిక్షా’ అను వధర్వణ్యునికచే ‘అకటా యేమనిహరుదాన విసువా!’ కలా. ‘ఏవ్యివిగాంతుః దెర్పిగదవే తెరువద్దీ’ మను. మొదలైన ఆకారాద్యచ్చుల కున్న స్థితములు సాచితములగును. స్థితము గురువేయగును.

చిం. ఆమంత్రణ ను జసోస్తః క్రమేణ చా దార దాగమా వస్తే.

హ. సంబోధనే స్మృదే కాన్యవచనే త్వారగాగమః.

దా. ౩౬. సంబోధనంబు బహువచనంబున కారగాగమందిగు.

ఓ రాములార-ఓకృష్ణలార-దీవికిం బాక్షికంబుగ దీర్ఘంబగు. ఓ రాములార-ఓకృష్ణలార.

వ్యా. సంబోధన ప్రథమాదికలమునకును-అన్యవిధమునకు ‘అరిక్ + అగమము = ‘అరి అనువదించి-అంతావయవముగావచ్చును. ఓరా

మురు+అర=ఓరాములార. దీనికి 3౩నూ.చేవికల్పముగా దీర్ఘమురా(గా-ఓరాములారా! అను. సంబోధ్యవాచకములు, వాని క్రియలును బహువచనాంతములైనను, క్రియలపీఠవచ్చు అమ్మములుమాత్ర మేకవచనాంతములేయగును. 'మనయశోద చిన్ని మగవానిగనెనఁట, చూచివ తమమ్మ సుదతులార!' భాగ 10 వృం.

హ. అర ఇద్ధమయోగే వా.

భా ౩౨. మధ్యమ పురుషయోగంబునం బారగాగమంబు విభాషనేగు.

వినుఁడు బారికులు-వినుఁడు బారికులార-వచ్చితిరి కాంతలు-వచ్చితిరి కాంతలార. 'అన్నలార! మిమ్ము నడిగెద నొకమాట.' ఇచ్చట మధ్యమ పురుషయోగంబు లేమింజేసి యారగాగమంబు నిత్యంబు.

వ్యా. సంబోధ్యమునకు మధ్యమపురుషక్రియతో సంబంధమున్న పురు సంబోధన వాచకపదమునకు 'అర' గాగమము వికల్పము. "బారికులు! వినుఁడు" వినుఁడు-మధ్యమ పురుషక్రియ. దీనితో బారికులకు సంబంధమున్నది. కాన అరగాగమము వికల్పముగా వచ్చినది. 'అన్నలార! మిమ్ము నడిగెద నొకమాట' దీనిలో "అడిగెదను" అన్నదుక్తమ పురుషక్రియ. కాన సంబోధనమునకు మధ్యమపురుషతో సంబంధములేదు. అందుచే అరగాగమము నిత్యముగానే వచ్చును.

చిం. బు జసోఽని శసోఽరాంతాత్ లాంతాత్తు రురౌ
తయోః క్రమేణ న;

హ. అదంతఃదిరాద్య లోపధాత్.

పరస్య మహతో లన్య విభక్తౌ. రేఫ ఇష్యతే.

బా. ౩౮. అదంతంబయి, దీర్ఘ పూర్వలోపధంబయిన మహత్తు మీది విభక్తి లకారంబునకు రేఫంబగు.

బాయరు-బాయరను - బాయరచేతను. నృపాయరు - నృపాయరను - నృపాయరచేతను. దయాకుశబ్దంబున కిట్లు రేఫంబు గానంబడినది. దయా కురు-దయాకురను-దయాకురచేతను.

వ్యా. అదంతంబయి = ప్రాస్వలకారాంతమై: దీర్ఘపూర్వలోపధం బయిన-ఉపధయనగాఁ జివరి యక్షరమునకు ముందువర్ణము. “అలోంత్యా త్పూర్వఉపధా” అని సూత్రము. దీర్ఘము పూర్వమందున్న లకార ముపధ గాఁగలిగినదై మహత్తయిన శబ్దముమీది విభక్తి లకారమునకు రేఫము వచ్చును.

‘బా+య’బా-లో బా+య+అ-ర్ ఉపధకనుక నది లోప ధము. దీనికిఁబూర్వమునదీర్ఘ మున్నది. కానదీర్ఘ పూర్వలోపధమైనది అకారాంతమై, మహద్వాచకమునైనది. కాన దీనికిమీదవచ్చు బహువచన లకారము రేఫమైనది. 21వ అర్థమున కుర్వమురాలగా “బా+య=బాయరు” అయినది. “నృపారి, గుణశీరి” మున్నగునవిట్లే-నృపాయరు, గుణశీయరు- అగును. ఈ సూత్రము తత్వము పరిచ్ఛేదములోని దగుటవలనను, వెనుక 34,35 సూ లలో సంస్కృత నామంబులకవి చెప్పటంబట్టియు సీకార్యం సంస్కృత శబ్దంబులకేగాని తెనుగు శబ్దంబులకుఁగాదు. కాన “గోరి, మారి, బేరి” మున్నగు వానికిరాదు. అదంతంబునటవలన “దయా కారి, కరుణాశీరి, దృఢతాయ” మున్నగు వానికిరాదు. మహద్వాచక మున్నందున ‘పుష్పపూరి’మున్నగు వానికిరాదు, దీర్ఘపూర్వత్వ విశేషముచే “నదిరి, వి క రి”మున్నగువానికిని రేఫముకాదు. దయాంబారి గ్యాప్టాశీరి

దయః యను పదంత దయః శబ్దమునకు, కరుణః శబ్దమునకును పదంతత్వముండుటచే రేఫవచ్చినను, అయిచ్-ప్రత్యయంతమైన 'దయః' శబ్దముపై ఏ సూత్రముచే రేఫమురానందున విశేషించి చెప్పకొన్నాడు. దయాఽ+ఐ=దయాయః లకయోరధేవాత్ - దయాకురు. జరిస్తామంటు వర్ణంకరిం. చెరిరన్నభివయంబులోఁగొనియె వానింజొంగంభీర్య శీయరు పంజోభము నొందువారి నెడదన్తోఁగొంచు వర్తింపకే." పాఠి. 4 ఆ ఇందు గంభీర్యశీల శబ్దబహువచనమేగాని గంభీర్యశీల శబ్దముకాదు.

చిం. స్యా ద మహతాం విభక్తై సోశ్చము.

హ. అదంతానా మమహతాం క్లిబానాంచ మువర్తకః.

బా. ౩౯. అమహ వ్యుప్పంనకముల కదంతంబులకు మువర్తకంబగు.

వృక్షము, ఋక్షము, దైవము, కళత్రము - అపత్యము క్లిబంబులు మిత్రాచలను సూత్రంబునఁ బాక్షికంబుగం బులింగత్వం బతి దేశించుటం జేసి పిత్రాది శబ్దంబులకు ద్వైరూప్యంబుని యెఱుంగునది ౬. మిత్రుఁడు-మిత్రము, కరణుఁడు-కరణము.

వ్యా. ప్రాప్త్యాకారాంతములైన, అనుహతులకును, నపుంస లింగ శబ్దంబులకును మువర్తకమువచ్చును. "వృక్షము-ఋక్షము" ఇవి అకారాంతములు, అమహవ్యావకములును. నపుంసకలింగములు రాకపోయినను పైరెండు లక్షణములు వట్టిసంపద మువర్తకము వచ్చినది. "దైవము-కళత్రము-అపత్యము" అనునవి ఆకారాంతములైన నపుంసకములు. రానప్పనికి మువర్తకము వచ్చినది. ఇట్లు చెప్పక, అదంతములు, ననుహతులైన నపుంసకములకే

యన్నచో వృక్షము - ఋక్షము మున్నగువానికే రాకపోవును. నవ్వంశక ములకవి చెప్పనిచో దైవము మున్నగునవి ఆమహత్తుఁ కానందున రాక పోవును కావున సూత్రముననున్న 'అహమన్నవృంశకములకు'నన్న చానిని విడచిసి అదంతములకు నన్నది ప్రత్యేకముగా నన్వయించుకోవలెను. 18 సూ.చే మిత్రాది శబ్దములకుఁ బులింగత్వం పితృముగానతిదేశించుట (లేవివాచికఁ గల్గించుట)చేఁ బులింగమైనపుడు మిత్రుఁడనియు, పితృత్వమున మిత్రమనియు రూపములు.

హ. తె షా మన్య విభక్తౌ ముక్

బా. ౪౦. వానికి మువర్ణకేతర విభక్తి దివమగునపుడు ముగాగ మందిగు.

వృక్షమున, వృక్షమును, ఋక్షమున, ఋక్షమును.

వ్యా. వానికి = పై సూత్రమున నుదాహరించిన వృక్షాదిశబ్దములకు మువర్ణక + ఇతర విభక్తి = ప్రథమైక వచనముకాక తక్కిన విభక్తులు - పరమైనపుడు, ముగాగము వచ్చును. వృక్ష + ల ముగాగమము రాగా వృక్ష + మ + ల = వృక్షములు. వృక్ష + ము + ను = వృక్షమును ఇత్యాదులు.

హ తన్యమోః కార్య మిష్యతే

బా. ౪౧. మువర్ణకంబునకు విధించు కార్యము ముగాగమంబు నకు నగు.

మువర్ణకంబునకు విధించు లోపాదేశాది కార్యములు ముగాగమము నకు నహితము పచ్చునని యర్థము.

వ్యా. ము ప్రత్యయమున కేయే కార్యములు చెప్పఁబడుచో, అవ వ్వియు నీ ముగాగమంగా వచ్చిన 'ము' కారంబునకును వచ్చును. మువర్ణ

కమనకుఁ గొన్ని తోపాదేశములు ముందుఁ జెప్పచున్నాఁడు. అవన్నియు
ఏ ముకారంసకుఁగూడ కల్గుటకే ఈ సూత్రం చెప్పఁబడినది.

చిం. తదుపరి పునర్ముఖా ప్రాచాం

హ. మోర్య ద్విత్వం పూర్తమిందు పూర్వోబు ర్వా
విభాషయా

తా. ౪౨. మువర్ణకమునకు మాముడిమిని పూర్తమిందు పూర్వక
మువర్ణకము విభాషనము.

వృక్షమ్ము-వృక్షంబు, ముక్షమ్ము-ముక్షంబు. పూర్వసూత్రముచే
ముగాగమమున కీకార్యంబు. వృక్షమ్ము-వృక్షంబు. ముక్షమ్ము-
ముక్షంబు.

వ్యా ప్రతిమైక పదం మువర్ణకమునకు మాముడి=మూపుదొడ్డు
గాని, విందుసన్న ముంబున్న ఎ—ంబు-గానిబుచ్చును. “చాపరేపర్యమింబు
స్యా న్యో వరే షేకసం తపేత్” అనుకారిక సూత్ర ముగాగమముగా నచ్చిన
మకారమునకు ఐ పరమసంపుడు మింబుత్వమును. మకారం పరమైనపుడు
కరియుటయు జరుగును. వృక్షము-మాముడిచ్చిన-వృక్షమ్ము. వృక్ష+ంబు
=వృక్షంబు. 41లో మువర్ణకమునకుఁ జెప్పిన కార్యము ముగాగమము
నకుఁ గూడ వచ్చుననుటచే - వృక్షమ్ములు - ఇచ్చుట నాగమ మువర్ణకమునకు
మాముడిచాగా వృక్షమ్ములు, పూర్తమిందు పూర్వక మువర్ణకముగా
వృక్షంబులు-అందు. అట్లే తక్కినదోడ్లును.

చిం చిక్కతా క్య చిచ్చులోపా మోర్ధ్వ క్కాక అది
మన్యభవేత్

హ. ముగాగమవ్య రోపస్యాన్లు రయోర్నేచ కుత్రచిత్.

తత్పూర్వ స్వర దీర్ఘతా వహ వైభాషికోమతః.

బా. ౪౩. "య, ర, న"య పరమంబులగువు చొకా నొకచో ముగా గమంబునకు రోపంబును, రత్పూర్వస్వరంబునకు దీర్ఘంబును విభాషనగు

వత్రాయ-వత్రాయను-వత్రాన వగదాయ-వగదాయను-వగదాన. ఒకా నొకచోట ననుటచే నీ కార్యంబునకుం ప్రయోగ వైరిక్యంబు సూచించం బడియె.

వా. "య, ర, న"య పరమైనవురు కొన్నిచోట్ల మువర్తమునకు రోపమువచ్చి దానికిఁ బూర్వమునున్న యచ్చునకు దీర్ఘము వికల్పముగా నగును. వత్ర+ము+య-43చే మువర్తమునకు రోపము, తత్పూర్వస్వరము నకు దీర్ఘములాగా 'వత్రాయ.' అగును. ఇట్లే 'వత్రాయను-వత్రాన' మున్నగు నవి. 'ఒకానొకచోట' అనుటచేత ప్రయోగవైరిక్యంబు = ప్రయోగములు తక్కువగానున్నవని తెలియుచున్నది.

చిం సోర్దు గితః.

హ. రైగ్లావు గ్యంత నామర్యః ప్రథమైకంతు రోపవాక్.

బా. ౪౪ ఇగ్లేరా యుగంతంబు ప్రథమైకవచనంబునకు రోపం బగు.

ఇకారాంతములకు, గ్లైరై శబ్దములకు, మజియు మగాగ మాంతంబు లకుం బ్రథమైకవచన రోపంబగు.

హరి—గిరి—శ్రీ—దీ.

వ్యా. ఇకారాంతములైన శబ్దములకు, గ్లో, రై శబ్దములకు, ఉగంతంబులకు-68 సూ.చే జెప్పబోవు ఉగాగమము వచ్చు శబ్దములకును, ద్విధ మైకవచన ప్రత్యయమైన “రు” లోపించును. “హరి” ఇకారాంతము. దీనికి రు చేరగా “హరి+రు” రు లోపించి “హరి” అగును. ఇకారాంతములనుబట్టి ఈకారాంతములును గ్రహింపబడినవి. కాన ‘శ్రీ-ధీ’ అన్నవి కూడ నువాహరింపబడినవి. “ఇగ్లోరై+ఉగంతంబుల = ఇగ్లోరాయుగంతంబుల” అని సూత్రము. తక్కిన వాని కొకశబ్దములక్రిందనే యువాహరణ రీతియబడును.

చిం ఉ ద్భవమత్యే.

హ. బహుష్వి దుత్.

బా. ఇత్తునకు బహువచనంబు పరంబగునపు రుత్వంబగు.

హరులు-గిరులు-కవులు-రవులు-యామినులు-ధామినులు.

తపరకరణంబుచే దీర్ఘంబున కుత్వంబులేదు. శ్రీలు - ప్రిలు ల్కోరిలు.

వ్యా. ఇత్తునకున్ = హ్రస్వమైన ఇకారమునకు-బహువచనముపర మగునపుడు ఉకారమాదేశమగును. హరి+ఁ=రిలోనియికారమునకుకారము లాగా “హరులు” అగును. యామిరి ధామిరి శబ్దములు సంస్కృతమున ఈకారాంతములైనను 54 సూ.చే హ్రస్వముచేయగా “యామిని-ధామిని” అగును. అప్పుడు బహువచనమున “యామినులు - ధామినులు” అగును. తపరకరణమునగా-“ఇకారంబునకు” అనేక “ఇత్తునకు” పని “ఇత్” అనుట ‘తపరస్త్యాంస్య’ అను సూత్రముచే తపరకరణముచేసి యిట్లే హ్రస్వ ఇకారమునకే గ్రహణము కాని దీర్ఘము గ్రహింపబడదు. కాన శ్రీ+లు=శ్రీలు

అనియే యగునుగాని 'బ్రహ్మ' కాదు. గుప్తార్థప్రకాశకలో "రక్తి, రాశి, సర
దేశి, పేశి" ఇత్యాది శబ్దార్థపూర్వకేకారాంతములకు బహువచనముచేర్చునపుడు
శబ్దమున "న" వర్ణంబగును. రాశి-రాసులు, రక్తి-రక్తములు-వరదేశి-వర
దేశులు, పేశి-పేసులు" ఇట్లుగునని చెప్పుబడినది. కాని యుదాహరణముగా
లక్ష్యములేవియు నీయబడలేదు రాశి-కి(దద్యవము రాసి. దానికి
బహువచనము-"రాసులు" అగును. తక్కినవియు నాలోచింపఁదగినవి.
నన్నును "ప్రీష్టాశా హ్రస్వ స్వ్యాత్-నవ దేశ్యవదే నచైకవర్ణేపి" అని
చెప్పిన దానినిబట్టి దేశ్యవదమైన "లకోరీ"కి బహువచనమున 'లకోరీలు'
అని సూరి యుదాహరించెను. కాని దేశ్యవదములైన "నవలా, నేజీ,
లకోరీ, లేజీ" మున్నగువానికిఁ బ్రయోగమున హ్రస్వరూపము లగవదు
చున్నవి 'హ్రస్వోదేశ్యేనవాక్యచిత్' అను నధర్వణకారిక దీనికిములము
కావచ్చును. దీర్ఘమునకు 'నకనాదిన్నవలా నాకానాకమదున్నారీరోరత్న
ము' మను. 2 అ హ్రస్వస్వరమునకు-"అన్నవలముద్దమోమును, దిన్నవి
నెన్నుదుము నగపు దేరెరుగన్నుల్" విక్ర. 5 అ. "కల్పమొగ్గనేజానటు
చిమ్మి" యను. 3 అ "అనుగుఁజాట్టించైన యలవసంతునిరాక, విరవాడి బలు
నేజి విలుగఁజూచి" చంద్ర, 3 అ. "నేజము గొవియిప్పొలున, నేజమునిం
జేర్తుననుచు" శంకర 5 అ "హెచ్చిన దొమ్మనిదగ్గ గవియించిన చూపు
లకోరి రోలం" చంద్రా. 1 అ. ఈరీతింగెందరి యు, ల, కోరీ మరకాడి
కాకఁగూర్చు చకోరీ చంద్ర. "రాణనొప్పారు పైరాణంబు సింగిడి, తకు
కు లకోరీల తలకనంబు" మను. 6 అ. "తెల్లనియొక కత్తలానిలేజీ హయ
మున్" నైష. 5 అ. "సోమటలెల్లి వర్ధపులుగు గుఱములెల్లిను తేజాలస్పరిన్"
విక్ర 1 అ. అదికాక కొందఱు "తచ్చవస్యాపి శబ్దస్య దీర్ఘాంతత్వంక్యచిద్వ
వేతే". అను నధర్వణకారిక యాధారముగా "పల్లకి" శబ్దమునకు "పల్లకి"

అని దీర్ఘమున్నదనిరి బహువచనమున “పల్లకిలు-పల్లకులు”రెండు రూపములునుండును. మఱియొందఱు “ప్రొల్లనత్పల్లకి శబ్దయః” అను ప్రయోగాను పౌరము సంస్కృతమునఁగూడ పల్లకిశబ్దమున్నదనిరి. “పల్లకిలునందిరిములు వారువందిరిను దంతులు నాది గల్గు వాహనం, యి” కర్ణ. 2 అ. “పల్లకులన్ మహాప్రేమల భద్రగణంబుల నందరింబులన్” జై. 2 అ.

చిం ఇదుపోత మోత మానాం బహువచన ఉపోత్తమేత ఇద్యవతి.

హ వికృత్యా మిదంతో పోతమ ఇత్తధా.

డా. డా. వికృతియం దిహంతముల యు పోత్తమేత్వంబునకు బహువచన బరంబగునపు డుత్వంబగు.

ఇచ్చట వికృత శబ్దముచే సంస్కృతసమేతరంబు గ్రహింపవలయు. కలికి—కలుకులు. మురికి—మురుకులు. చెలిమి—చెలుము. బలిమి — బలుములు. ఉపోత్తమేత్వంబున కనుబండేసి-జిగి, విసి - ఇత్యాదులందుత్వము లేదు. జిగులు-వినులు.

వ్యా. “క్ర్యాదీనా మంత్య ముత్తమం. తన్య సమీప ముపోత్తమం” అను పదనానుపౌరము మూడు మొదలెన్నియక్షరములున్నపదములోనైనఁ జివరి యక్షరమున కుత్తమమనియు, దానికి ముందున్న యక్షరమునకు ‘ఉపోత్తమ’ మనియుచేరు. కలికి-సినిరో మూడక్షరములున్నవి. కి- ఉత్తమము లి-ఉపోత్తమము కలికి+ఱ-45చే-కలికులు-ఇప్పుడు45చే‘లి’లోని యిక్కరమునకుక్కరముఁరాగా కలుకులు’అయినది సూత్రములో ‘వికృతి’ అను పదమునఁగ దదృవమనియేగాక. తత్సమముకానిదని యర్థము చెప్పుకొన్నందున “కలికి, మురికి, చెలిమి, బలిమి”వంటి యచ్చికపదముల కిక్కరము

వర్తింబినది. తత్వమేతరముల కన్నం పనఁదప్పముపదముల కికార్యమురాదు నమితి-నమితులు. దీనిలో సుశోత్రమమైన 'మి' ముగామాటలేదు. ఓపోత్ర మేత్వమనుటవలన రెండక్షరములేయున్న "జిగి,నిసి" యను పదములలోని యుపోత్రమేత్వమున కుత్వమురా లేదు "జిగులు" అయినది కాని "జగులు" కాలేదు.

హ నో హోత్రమే దు ద లతో పథే వ్యవహదిషుః.

డా. ౪౭. రం దో పథ సవ్యాపిం యుపోత్ర మేత్వంయన కుత్వంబు గూగదు.

పందిరి-పందిరు, పిడికిలి-పిడికిళ్ళు; రాపిడి-రాపిడులు; తొమ్మిది తొమ్మిదులు.

వా. "ర, ల, డ" లు ఉపథగాఁ (చివరి యక్షరమునకు ముందక్షుముగా) గల పదములకు, నవ్యాపింతు - తొమ్మిది మొదలైన వానికి సుశోత్ర మేత్వమున కుత్వమునాను. 46వ కిది బాధకము. పంత్రి - రోపథము కనుక సుశోత్రమమైన "ది" "దు"గా మాటలేదు. 'పందిరుల' అయినది అట్లే 'పిడికిళ్ళు, రాపిళ్ళు' అన్నవి. తొమ్మిది-బహు వచనమున "తొమ్మిదు" కాలేదు. అదిపదములదే "పనిమిద్ది, పగిద్ది, చెయిద్ది" మున్నగు పదములలోని యుపోత్ర మేత్వమునకు సుత్వంబురాదు. "పనిమిదులు, పగిమిదులు, చెయిమిదులు" మున్నగునవి యూహ్యంబులు.

చిం నర్వత్ దో తో ర్వు ర్పవతి మువత్.

హ. గవో కారాంత శబ్దానాం నర్వత్తాపి వ్యవర్తకః

డా. ౪౮. ఉకారాంత గో శబ్దంబులకంతర వ్యవర్తకంబు.

తరువు, చేనువు, మరువు, గోవు. అంతటననుట స్త్రీలింగ ప్రథమైక వచనలోప బావనార్థము.

వ్యా. ఉకారాంత శబ్దములకు, గోశబ్దమునకు నన్నిలింగంబులందును ప్రథమైక వచనమున “పు” ప్రత్యయము వచ్చును “తరు” ఉకారాంతము. కనుక దీనికి “తరు+పు” అని పు చేర్చుగా “తరువు” అయినది “గో” శబ్ద మొకారాంతము. దీనికి “పు” చేర్చగా “గోవు” అయినది. “అంతట” ననుట పరిప 57వ సూ.చే తెప్పబోవు స్త్రీలింగ ప్రథమైకవచన లోపము ఉకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములందును, గోశబ్దమునకునురాదు.

హ. విభక్తౌ నుగ్ను ఖిన్నాయాం గోర్నిత్యౌ బహుళంతు వాం.

బా ౪౯. పువర కేతరవిభక్తి పరమసంహృత మకారాంతంబులను బహుళంబుగా, గోశబ్దమునకు నిత్యంబుగా పుగాగమంబు.

తరువులు-తరులు, చేనువులు-చేనులు, గోవులు.

వ్యా. పువర్ణకముకాక తక్కిన విభక్తి ప్రత్యయములు పరమైనపుడు ఉకారాంతములకు బహుళముగాను, గోశబ్దమునకు నిత్యముగాను పువర్ణ మాగమమగును. తరు+లు-చేను+లొగా పుగాగమమువచ్చి “తరు+పు+లు=తరువులు.” పుగాగమము వికల్పముకాన తరులు” గోశబ్దమునకు నిత్యముకాన “గోవులు” అనియే కాని “గోలు” అని యుండదు. ఇదిగాక “రాహు, బాహు, కేతు, దిండు” శబ్దముల ప్రథమైకవచన పువర్ణకము నకు లోపము వికల్పముగానగును. రాహు-రాహువు “పర్వములేకయును రాహు ధనునిబట్టెన్.” భార. శర్మ. 2౪. “అగ్గలింబి రాహును బాహు న్నకెంబి కడవఁజూరినమల్లురఁగాననెంచు.” భార విరా. ఆ2. ఇట్లు

పువర్ణకలోపము సంస్కృతశబ్దములకేగాక కొన్ని తెనుగు శబ్దములకును గన్పట్టుచున్నది. “పుట్టు-పుట్టువు.” పట్టు, చుట్టు, తట్టు, రట్టు ఇత్యాదులు.

చిం. దు బృహత్పదానాంవా.

హరి. ఉకారాంతాత్తు బహుళం మహతస్సాన్యి ద్వి
వర్ణకి.

బా. ౫౦. ఉకారాంతంబగు మహత్తునకు పువర్ణకము బహుళముగా నగు.

విష్టవు-విష్టుడు, శంభువు-శంభుడు, వసువు-వసుడు.

వ్యా. ఉకారాంతములైన మహద్వాచకములకు నువర్ణకము ఏక ల్పముగానగును. విష్టవు. పువర్ణకము రానిపక్షమున 22సూ.చే దుక్ పచ్చి ‘విష్టుడు’ అగును “వఅచ భవ్యవివా వివాపనుడువనుడు” వసు. ‘మను వట్వాది శబ్దానాం వ దు జ్జీకృ ప్రయుజ్యతే.’ అనునధర్వణకారిక ప్రకారము మను, పటు, మచు, కటు, దను ప్రభృతులు ముక్కాదులు — వీనికి దుక్, విగామము రానిదను. కాని మచు, వటు శబ్దములకు దుక్ ప్రయోగములందుఁ గావంబడుచున్నది.

‘చండస్పూర్తి వటుండు గాంచె’ యగ. “ఓ మగువ లారవిస మామ న్మటు వరవి పేనమామ న్మడువిన” వైజ. “పువర్ణక భవిత్కత్ర క్వచి చ్చిత్కం క్వచిత్తువా” అనునధర్వణకారిక ప్రకారము పుట్టు-పుట్టువు, అన్ను-అన్నుత-దండు-దండువు-ఇత్యాదులు గ్రాహ్యంబులు.

హ. అహిప్రసూంవినా కద్రూ మవ్యి వస్సాన్యి
త్ప్రయోగతః.

కా. ౫౦. కద్రవ నాగమాత.

కద్రవ-కద్రవను, కద్రవలను.

వ్యా. 48 సూ.చే ఊరారాస్తమైన కద్రూశబ్దమునకు - “కద్రువు” అను రూపము రావలసియుండగా (బ్రయోగానుసార మది చిష్టమైనందున “నాగమాత యర్థమైనపుడు కద్రువు” అని యుండునని నివర్తింపఁబడినది. వివర్తించుటయనగా సామాన్యశాస్త్రముచే వచ్చు రూపముకన్న పేరైన రూపమును సాధించుటచే నిష్పన్నమైన రూపమును జెప్పుట. గోరొచనం వంటి రంగు అను స్థలమున కద్రూశబ్దము పులింగము అప్పుడు ‘కద్రువు’ అనియే రూపముండును.

చిం. దా బవిధాతా దేరు.

హ. రంత శబ్దమునకు ప్రీవద్వావోత్పంచ భవేత్తథా.

కా. ౫౧. ఋకారంతం వన కత్వంబును ప్రీవద్వావంబునగు.

ప్రాత, జామాత, భర్త, హర్త, గంత, హంత.

వ్యా. ఋకారమంతమందున్న శబ్దములకు అత్వంబును=అకారమును, ప్రీ వద్వావంబును=ప్రీలింగ శబ్దముతో నమముగానుండుట (పథమైక పదన లోపము కల్గుట) కల్గును. “ప్రాత్య”శబ్దము సంస్కృతమున ఋకారాస్తము. దీనికి ప్రథమైక పదనమున “అత్వము”రాగా “ప్రాత” అగును ప్రీవద్వావము వచ్చుటవలన గుర్త లోపమువచ్చి “ప్రాత”అయినది తక్కిన చిట్టే

చిం తన్యచనా, తానుభౌ రమేశనమా.

హ. విధాత్య, ధాత్య, నవిత్య నేత్య, దాత్య మహాత్మ్యహ.

డా. ౪౩. విధాతృ ధాతృ వాతృ సవిత్వ సేత్వ శబ్దములకు మహత్తుః కత్వ స్త్రీ వద్వావంతులు విభాషనగు.

విధాత-విధాతృడు, ధాత-ధాతృడు, వాత-వాతృడు, సవిత్-సవిత్వడు, సేత్-సేత్వడు

వా. మహద్వాచకములైన విధాతృ మున్నగు శబ్దములకు అత్వ= ఆకారమును, స్త్రీ వద్వావంతులు=ప్రథమైక వచన లోపము వచ్చుటయు నీ రెండును కలిసియే జరుగును. లేదా జరుగకుండును. ఇట్లు కలిపి చెప్పఁబడిన కార్యద్వయమునకు సన్నియోగ శిష్టవిధి యందురు. విధాతృ-అత్వము రాగా-విధాత+డు-చేయఁబోగా స్త్రీ వద్వావమువలన దుక్ లోపమువచ్చి- 'విధాత' అయినది. అత్వస్త్రీ వద్వావములు రానివక్షమున 22 సూ.చే దుక్వచ్చి 'విధాతృడు' అగును.

విం. దీర్ఘాణాం హ్రస్వ స్వాంతః ఈదంతా ఇద్యదేన కృత హ్రస్వాః

హ. హ్రస్వో నామాంత్య దీర్ఘవ్య

డా. ౪౪. నామంతుల చుది దీర్ఘంతులకు హ్రస్వంబగు.

రమా-రమ, వనితా-వనిత, విద్యా-విద్య, లక్ష్మి-లక్ష్మి, వేనావి-వేనావి, ఇట్లు కృతహ్రస్వములకు హ్రస్వాంతములకుఁ బోలేఁగార్కంబగు. అక్షయ-వేనాసులు, ఏరులు.

వా. ప్రాతిపదికకున్న దీర్ఘము హ్రస్వమగును. రమా-మాదీర్ఘము హ్రస్వముకాగా 'రమ'యైనది. లక్ష్మి-లక్ష్మి. హ్రస్వము చేయఁబడిన యీకారాంతముల కికారాంతములకువలెనే ప్రథమైకవచనలోపము. బహు

వచనము వరమైనపుడు తుత్వము వచ్చుట మున్నగు కార్యములు జరుగును లక్ష్య-లక్ష్యలు, వహాశబ్దమునకు వధువు-వధువులు ఇత్యాది.

“కదనంబు పేసి మడిసిరి, వదినుత గురుకర్ణ శల్య నాగపురీకుల్”
భార. అది. 1 అ. ఇచ్చట నీ కాంతమైన వదీశబ్దము ప్రాప్తమైనది ఇది
నిర్దేశమానమే కనుక నా ప్రాప్తత్వమును సంస్కృతముననే సాధించుట మం
చిది. “ద్యాపి” స్పంజ్ఞా చందసో ర్పహళం” అను సూత్రముచే దిహాశ
ముగా ప్రాప్తము వచ్చును. “ఏత్య దూతికృతమార్గదర్శనః” రము 19వర్గ.
23 శ్లో. అచ్చట మల్లినాథ శ్యాఖ్యలో ‘ద్యాపి’ రీతిప్రాప్త్యః. కాళిదాస
పత. ‘అపి మాషం మషం కుక్యాచ్యం చో భరిగం త్యజే ద్ధిరాం’ అనియు
‘వై దేహి బంధో ర్భృదయో వివ్రదే’ అనుచోట వై దేహి వచమునకు వచ్చిన
ప్రాప్త్యమునకు మల్లినాథుడే వ్రాసినాడు. ఆ రీతిగా ‘వదినుత’ అన్నచోట
వదీశబ్దము ప్రాప్తమగుట సుసాచితమే యగును. కాని యధర్వశాపాద్యులు
‘ప్రాప్తో దీర్ఘ సమాపేపి క్వచిత్ జీవః ప్రయోగతః’ అనుకాశచే సాధించి
నాడు. కొన్ని శబ్దములు సంస్కృతముననే ప్రాప్త్య దీర్ఘోభమాంతములుగా
నున్నవి. “ధరణి-ధరణి, క్షోణి-క్షోణి, పురంద్రి-పురంద్రి, మువశీ-
మువశి, రాత్రి-రాత్రి, రజని-రజని” ఇత్యాదులు.

చిం. నదేశ్యపదే, నచైక వర్తేపి

హ. భవే నైకాక్షరవ్య సః

బా. ౫౫. ఏకాక్షరంబులకు ప్రాప్త్యంబులేదు.

జ్యై, మా, డా, శ్రీ, త్రి, హ్రీ, ధీ, భీ, భూవు.

వ్యా ఒకే యక్షరమున్న సంస్కృతములకు ప్రాప్త్యమురాదు.

“జ్యై, మా” మున్నగునవి యేకాక్షరంబులే. 54 సూత్రమున కవవాదము.

“సకల జ్ఞేనేఽ రాజా వరసిజనేఽఽ.”మను. ‘బ్రూపు’ బ్రూశబ్దమునకు 48 సూ.చే పువర్ణకములాగా నేర్పడినది.

హ. వృద్ధాదే ర్వా యజ్ఞో లోపః,

బా. ౫౬. వృద్ధాదుల యజ్ఞనకు లోపము విధానము.

వృద్ధ-వృద్ధుడు, మూర్ఖ-మూర్ఖుడు, నీచ-నీచుడు, గృహస్థ-గృహస్థుడు, వార్షాకు-వార్షాకుడు.

వ్యా. వృద్ధ మొదలైన శబ్దములమీది యువర్ణకమునకు లోపము వికల్పముగా నున్న “వృద్ధ”శబ్దమునకు 21వే నత్వంబునకుత్వములాగా వృద్ధ అగును. లోపము వికల్పముకాన 22వే యుక్ వచ్చినచో ‘వృద్ధుడు’ అగును “ఛాత్ర మూర్ఖా నీచ వృద్ధా వదంతా వసి నమ్మతాః ఓత్సేనై వ తపంత్యన్యే ప్రయోగస్తత్ర కారణం” అను నధర్మజురారిక దీపికిములము. “నివు మూర్ఖపు శిశుపాలం” భార. వధా. “ఘనకోపము గదిరి నిడు గావున” భార. విరా. 2 అ.

చిం. అనుతాం త్రియాం నమానాం సర్వస్య త్రినమ స్యచ సుతోపః

హ. త్రిలింగ ప్రథమైకస్య లోపః,

బా. ౫౭. త్రి లింగంబుల ప్రథమైక వచనంబునకు లోపంబగు.

రమ, క్షమ, వనిత, పునత, విద్య, దేవత, మీననేత్ర.

వ్యా. త్రిలింగ శబ్దములయొక్క ప్రథమైక వచనమునకు లోపము కలుగు. “రమ+మ” చెందుచోగా నీ సూత్రముచే యువర్ణకమునకు లోపములాగా “రమ” యును.

చిం. బుగ్గుచ, తుక్కాచే రోమి,

హ. బహుళం మో ర్యధాదిషు

బా. ౫౮. చరిత్రాదుల మువర్తకమునకు లోపము బహుళంబుగా నగు.

చరిత్ర-చరిత్రము, చరిత-చరితము. అయక, అభిలాష, అక్షత, మోష, తరంగ, భ్రమ, విజృంభణ వధ, సేగ, స్ఫురణ, హంస, ఇత్యాదులు చరిత్రాదుల బహుళమువలన దర్పాదులకు ములోపంబు నిత్యము చక్క, పనప ఇత్యాదులు

వ్యా. చరిత్ర మున్నగు శబ్దముల మువర్తకమునకు లోపము బహుళముగా నగును చరిత్ర-దీనికి 3¹ చే మువర్తకముగా చరిత్ర+ము=చరిత్రము. దీని మువర్తకమునకు లోపము వికల్పముగాన లోపము వచ్చిన వక్షమున-చరిత్ర. “చరితాదిక శబ్దానాం లోపం తూభయథా భవేత్” అను కారిక వనునరించి కుకాదులకు లోపము నిత్యమును చరితాదులకు వికల్పము నగును ఈ శబ్దములకు మువర్తక లోపము మాత్రమే చెప్పినను, ముగాగమ లోపము కూడ వచ్చునని యూహ్యము. చరిత్రయ, చరిత్రలను, బహుళ గ్రహణ బలముచే దర్పాదులకు మువర్తక లోపము నిత్యము. దర్ప-పనన. పనన-పననాచచ్చబ్ధిభవమని సూరియే చెప్పెను. అది కాక పననచెట్టను నర్థమున నంన్యక శబ్దము కుదశబ్ధకము కుద యకుదము వైకృతముగాను. “కుదోష్ఠీ” నీరను నర్థమున “కుకము” అగును.

హ. ఏక బహుత్వయో,

పయోగో దేవీ సురయో, కనూదాదిత్య వాచినో,

బా. ౫౯. స్వర్గివాచి దేవసుర శబ్దంబు లేకత్వ బహుత్వంబులం బ్రయోగింపబడు.

దేవుడు, నకలమరులు. స్వర్గవాచియనుటచే భూదేవః య- భూసురుఁ డను ప్రయోగంబు లబాధితంబులయ్యె.

వ్యా. స్వర్గివాచి=స్వర్గములోనున్న వారినిఁ జెప్పునట్టి-దేవ-సుర శబ్దములు క్రమముగా ఏక, బహువచనములలోనే యుండును 'దేవుడు' అని యేకవచనమేకాని 'దేవులు' అని బహువచనముకేదు. కొందఱు 'దేవీ' శబ్దమునకును బ్రథమా బహువచనమున "దేవులు" అగును తనుక నానార్థములు రాకుండుటకై దేవశబ్దమునకు బహువచనము నిషేధింపబడెననిరి. కాని మాపులు, ఆలు, తమ్ములు మున్నగు నెన్నో పదములు బహువచన మాశ్రమున నానార్థముల నిచ్చుచుండ నిషేధము వీనికొక్క దానికే యుండె ననుట యప్రమాణము. ప్రయోగావశమే ముఖ్యపాఠము. అట్లే సుర శబ్దమున లేకవచనమున కల్లు (మద్యము) అర్థము వచ్చును కాన బహు వచనము మాత్రమే యున్నది-సురులు, స్వర్గివాచియైన పదములకే యని చెప్పుటచే భూనివాసులైన బ్రాహ్మణులను చెప్పి "భూదేవులు, భూసురులు" అను పదములు సాధు ప్రయోగములై నవి.

చిం శ్రీతర్క బహుత్వే సురాదే రనమాసే
హ. సురో నిత్యం వాసురః శ్రీసమ స్సంస్కృతపేనతు

బా. ౬౦. ముశబ్దంబు ఏకత్వంగా, నసుర శబ్దంబు వైకల్పికముగా శ్రీ తుల్యంబులగు. సంస్కృత సమానంబునఁగావు.

మరలు-అసుర-అమరుడు. నికలమరులు, నాపరామరుడు. ఏక మరణోపేక్షయైనమరలు, ఎల్లయనుడలు.

వ్యా. సుర శబ్దము విత్యముగా త్రీసమమగును దీని శేకవచనమునఁ బ్రయోగములేదని పై సూత్రమునఁ (59) జెప్పఁబడినదికదా. అనుర శబ్దము వికల్పముగా త్రీ సమమగును. కాని సమాసమున మాత్రము కావు మరియు, అనుర, అనురుడు. సంస్కృత సమాసములో-విభిన్నురులు. త్రీ సమమై నదో-విభిన్నురలు అనియే యగును. కాని యత్వంబున కుత్వమురాదు. తెలుఁగు సమాసమున-ఎల్లసురలు అనుర శబ్దమునకు సంస్కృత సమాస మున-రావశాసురుడు; తెలుఁగు సమాసమున-ఎల్లి-నురులు.

హ. దూతాదౌ బహుళం త్రీత్వం

దా. ౬౦. మితాదులకు త్రీత్వంబు బహుళంబుగనగు.

దూత-చూతుడు, యోధ-యోధుడు, శుంభ-పంభుడు, బహుళ గ్రహణముకే నమహత్త్వంబునందు విత్యంబు. సింగంబు దూత జంబు కంబు

వ్యా. దూత మొదలైన శబ్దములకు త్రీవచ్ఛావము= త్రీసింగ శబ్దము లతో సమముగా ముందు-ప్రథమైకవచన లోపము బహుళముగాఁగల్గును. దూత-ప్రథమైక వచనం లోపించిన రూపం. లోపించని పక్షమున 21, 22 లచే ఆత్మరూపమునచ్చి “చూతుడు” అగును. “విత్య సత్యరత విషదేశ పీఠుహ, కమరంగ దూతవై యభిమతంబు” ధార. 2౪. “లోపింపంజవదు జననాచనకు దూ, తునిఁ జంపుట నరకమౌట ద్రువమని రాధ్యుల” ధార. ౯౦తి. బహుళమునుటచే నమహద్వాచకమైనపుడు త్రీవచ్ఛావమే కాని పుంలింగమురాదు. “సింగంబు దూతయగు జంబుకంబు” ఇది దూతయన్నది జంబుకమునకు విశేషణమైనది. కాన నమహద్వాచకమైనది. “చూతుడు జంబుకంబు” అని మహద్వాచకంగా వాడరాదు. కాని విశేష్యమును

మహద్వాచకంగా వాడినపుడు విశేషణమునుగూడ మహర్తుగా వాడవచ్చును. హేముడు, దూతుడు.

చిం భూది వోస్తు టాయత్తత్

హ భువో టాయత్త దిష్కతే

డా. ౧౨. పృథ్వీవాది భూశబ్దమునకు భువియగు.

భువి, భువుఁ, భువిని, భువులను

వ్యా. భూమియను నర్థంపప్పు భూశబ్దమునకుఁ బ్రాతిపదిక “భువి” యున్నదగును. ఇకారాంత శబ్దములకుపలెనే దీని రూపము లెఱుఁగునది, స్వయంభూ, అత్యుభూ మున్నగు ప్రథవార్థక భూశబ్దమునకు-“అత్యుభువు, స్వయంభువు” అనియే యగును “పృథ్వీసరస్తు భూస్సాంతో నాత్యభ్యాదిరి హేష్కతే” అధర్వణరారిక.

చిం స్తో వావో రైనావోః

హ నావేతి నాపదవ్య స్మాద్భూతౌల్కంకేచిదూచిరే

డా. ౧౩. నౌ శబ్దమునకు నావయగు.

నావ, నావలు, మహానావ. కొండలు నావియనియు నాదేశంబగు సంధ్రు

వ్యా. నౌశబ్దమునకుఁ బ్రాతిపదిక “నావ”యగును. దీని కకారాంతము నకు పలెనే రూపములు. సంస్కృతరూపమును సిద్ధనమానముగాఁ దెనుఁగు పేసినపుడుగూడ “నావ” యనియే యగునని - యువాహరించుచున్నాఁడు.

“మహానావ” కొందఱు “నావి” అనియు రూపమున్నదనిరి. కాని ప్రయోగములోఁ గనరాదు.

చి. శ్రీ వద్దాః

హ. ఓత్వం వాస్యాచ్చరై గ్లావో

టా. ౬౪. రైగ్లా శబ్దముల కీర్త్యంబు విధాపనగు.

ఇగ్లా సూత్రముచేతం బ్రథమైకవచనలోపంబు. రో-రై, గ్లో-గ్లా.

వ్యా. రై, గ్లా శబ్దముల (బ్రాతిపదికలకు నోకారం వికల్పముగా వచ్చును. రో-గ్లో. ఓకారం వికల్పము కాననది రానిపక్షమున “రై, గ్లో” అనియే యుండును. “స్యాద్వక్రతమ యుగ్యన్య పక్ర వర్ణోద్వితీయకః ఐకారాంత న్వరూపేణ మతే భవతి భూర్వతేః ” “రోవెలఁడి-రై యిచ్చెను, గ్లాయదయించెను బ్రమోదకరుడై మింటన్ గ్లో కనుపించెన్” ఇత్యాదులు. వీనికి 54 సూ.చేఁ బ్రథమైక వచన లోపము కలును.

హ. ఐకార శ్రీ నద్యగృవేత్

టా. ౬౫. ఐకారం వీరుల్యంబు.

రైవి, రైకి, రైవి, రైకి, పైవి, పైకి.

వా. ఐకారాంత శబ్దముల కీకారాంత శబ్దములకువలెనే రూపములుండును. 26వ సూ.చే వీకారాంతముల మీఁదికుండువు విభక్తుల యుత్వంబున కిత్వంబునను చెప్పబడినది. “రై+ను” ఇత్వములాగా “రైవి” రై = చెయ్యి. రైవి=చెయ్యివి. గుప్తార్థ ప్రకాశికలో “పైవన్ అని పెక్కుచు

తప్పుగాఁ బ్రయోగింతురు. “పైనిన్” అనవలయునని యున్నది. కాని “పై+నున్=పైనిన్-ద్వితీయవిభక్తి. సప్తవీచిత్రక్తి ప్రత్యయమైన—నన్ జేర్చగా “పై+నను=పైనన్” అనుట విరాడాధము.

హ. విజ్ఞ దయో భవంత్యత్ర బహుళం క్లిబ తుల్యతాం।
కంధరా నాసికా దంష్ట్రా గ్రీ వోల్కా పాదుకా విధా।
విత్తాదయస్తు విజ్ఞద్యా జ్ఞేయాస్తత్ర తప్తయోగతః

దా. ౧౧. కంధరారులు క్లిబ తుల్యంబులు బహుళంబుగా నగును.

కంధరము-కంధరః; విధాశబ్దమునకుఁ గ్లిబ తుల్యత్వంబు నిత్యంబు-విధము, కంధరా, నాసికా, దంష్ట్రా, గ్రీవా, పాదుకా, ల్కా ప్రభృతులు కంధరారులు.

వ్యా. కంధర మొదలైన శబ్దములు నపుంసక లింగశబ్ద సమములు బహుళముగానగును. కంధరారులు సంస్కృతమున ప్రిలింగములు. వానికి నపుంసకలింగత్వాతి దేశము చేయఁబడినది. ప్రిలింగమైనదో 57వేఁ బ్రథమైకవచన లోపమువచ్చి “కంధర”యగును. నపుంసక లింగత్వమున39వే మువర్ణకమురాఁగా “కంధరము”అగును. విధాశబ్దము నిత్యముగా నపుంసక తుల్యమగును. “విధము” అనియేకాని “విధ” అని రూపముండదు. “విధో విధానే హస్త్యన్నే ప్రకారేవేతనేపిచ” అని విఘంటు ప్రకారం విధ శబ్దం పులింగముగాఁ గూడఁబుచ్చి “కంధర” నాసిక, దంష్ట్ర, గ్రీవ, పాదుక, ఉల్కా మున్నగు శబ్దములు కంధరారులు.

అజంత ప్రకరణము సమాప్తం

హరి.ం.త ప్రకరణము

చిం. ప్రథమైకవచన తుల్యం నిర్వృత హరిస్తమగుణవత్ప్రకృతి.

హ. హరిస్తం ప్రథమైకాస్త తుల్యం నామాత్ర కథ్యతే.

బా. ౧౭. హరింతంబు ప్రథమైక వచనాంతతుల్యం విందు నామందిగు.

రుక్, రాట్, మరుత్, వీరుత్, కర్మ, వర్మ, శ్వ శబ్దము దప్ప నకారాంతంబులెల్లం బ్రథమైక వచన తుల్యంబులై యునవి యెఱుంగునవి.

వ్యా. హరింత శబ్దములకుఁ సంస్కృతమునఁ బ్రథమైకవచనము నదీ. తెనుగున నామమగును. అనఁగా నాపై విధక్తిప్రత్యయముచేరును. “అర్థవదధాతు రప్రత్యయః ప్రాతిపదికం” అను సూత్రానుసారం ప్రాతి పదికము-నామమనఁగా - ధాతువు, ప్రత్యయము, ప్రత్యయాంతముగాక అర్థం కలిగిన శబ్దము. ఉదా :- రుక్-రాట్ మున్నగునవి శ్వశబ్దంతప్ప, కర్మ, వర్మ మొదలైన నకారాంతము లన్నిటికిఁ బ్రథమైకవచనమే నామ మగును

చిం. ద్విత్వోత్పే నర్వహలాం హస్యాత్ అగుణ వతాం నర్వహలాం సోర్లోపః

హ. ఏషా ముగ్ధాగమో ద్విత్వం భవే దంత్య హఃస్వమం

బా. ౧౮. ఏగాగమంబు ద్విత్వంబును దుది హల్లంతగు.

ఉగాగమముల కిన్లో సూత్రముచేఁ బ్రథమైకవచన లోపంబగు. రుక్కు, రాట్టు, మరుత్తు, వీరుత్తు ఉగాగమము లేమింటేని యిచట నాంతంబుల కత్రిలింగంబులకుం బ్రథమైక వచన లోపంబులేదు. కర్మము, పర్యము, చర్యము, సుధన్వుడు, సుత్రాముడు.

వ్యా. తుది హల్లునకు ద్విత్వంబును, ఉకారాగమమును పచ్చును. ఉగాగమము కర్తినపుడివి ఉగంతశబ్దములను రాన 'ఇన్లో' రాయుగంతంబుల ప్రథమైక వచనంబునకును లోపంబునను 44 సూ.చేఁ బ్రథమైకవచనం లోపించును. రుక్-ఇది సంస్కృతమునఁ బ్రథమైకవచనము. ఇదే తెనుఁగునఁ బ్రాతిపదికయగును. దీనికి ద్విత్వోత్పత్తములుగా - రుక్కు ఉకారాంత మగుటచే 48వే 'పు' వచ్చి, 44వే లోపించగా "రుక్కు" అనియే యుండును "రాట్టు, మరుత్తు, వీరుత్తు" లిట్లే "కర్మన్" ఇది నకారాంత శబ్దము. దీనికిఁ బ్రథమైకవచనము 'కర్మ' దీని చివర హల్లులేదు. తనుక ద్విత్వోత్పత్తములుగావు. అకారాంతమయిన యమహద్వాచకముకాన 39వే మువర్ణకము వచ్చి 'కర్మము' అగును. కాని 'కర్మ' అని యెప్పుడును వాడరాదు. దీనికి 'కర్మపు' అను రూపాంతరం ప్రయోగంలో నున్నది ధర్మము-ధర్మపు' అష్టిము-అర్థపు, పర్గము-పర్గుపు-పర్గు ఇత్యాదు లాహ్యంబులు. "భవేద్ద ర్యాది శబ్దానాం ముక్య వశ్చాత్ర కుత్రచిత్" అనుసారికచే నమర్చితములు "అవని యరాజకంబి నన యప్పుడు భూప్రజలందు సర్వధర్మపులుచొలంగు దేవముని ముఖ్యులు వాయుమరోలి వృష్టిలేదవు మఱి యర్థపులో దరుగునంబుదు." ధా. అది 4అ. సుధన్వన్ శబ్దము ప్రథమైకవచనము "సుధన్వన్" అన్నది. ఇదే తెనుఁగునఁ నామములుగా 54వే దుది దీర్ఘము ప్రాసన్యమై,

21, 22ంచే నుత్వము, దుష్టారాగా “సుధమ్వుడు” అగును. అచ్చే “సుత్రాముడు” శబ్దమును.

చిం. ద్విత్వస్తు దీర్ఘతో ఐహుళం

హ. దీర్ఘా త్వరన్యతు హలో ఐహుళం ద్విత్వ మిష్యతే

బా. ౬౯. దీర్ఘంబమీది హల్లనకు ద్విత్వంబు ఐహుళంబుగానగు.

వాక్కు—వాకు, స్వరాట్టు-స్వరాటు.

వ్యా. హల్ల దీర్ఘముమీదిదైనచో ద్విత్వము వికల్పముగానగును ఉత్వము వచ్చును. “వాక్” దీనిలోని కారమునకు ‘వా’ లోని దీర్ఘము పూర్వమందున్నందున ద్విత్వముగాగా “వాక్కు”. వికల్పముకాన ద్విత్వం రాని పక్షమున “వాకు” అరియు నగును 68లో ద్విత్వోత్పత్తములు కలిపి చెప్పబడినను, వావిలో ద్విత్వమును సూత్రమే యీ సూత్రము వికల్పించుచున్నందున “ఉత్వము” నిర్వారముగా వచ్చును.

చిం. గుణవద్గణో ద్వితీయైక వచన తుల్యో భవే ద్వికృతౌ.

హ. ద్వితీయైకాంత నదృశం నామ స్యా న్మతుబాదికం

బా. ౭౦ మతుబాదికంబు ద్వితీయైక వచనాంతతుల్యంబు నామబగు.

శ్రీమంతమ్, గుణవంతమ్, విద్యావంతమ్, అనన్యాహమ్, శ్వానమ్, ఉపాసహమ్, అవృరనమ్—ఇత్యాదులు.

వ్యా. మతుష్+అదికంఁ=మతుస్సత్వత్యాంతములు మున్నగునవి-
ద్వితీయా విధ త్రేకపచనముతోనమమయినవి నామములగును. శ్రీరస్యాస్తీతి
శ్రీమాన్. ఇది మతుదంత శబ్దము వీనికి సంస్కృతమున ద్వితీయైకపచ
నము—‘శ్రీమంతమ్’ పై నువాహరించిన పన్నియు ద్వితీయైకపచనములే.

చిం అన్యేషాఁచవాలు గస్తన్య. గుణవతాం యుమూ
ప్రాగ్యత్

హ. తదీయాంత్య మలోపస్పాన్యత్

౯. ౭౧ వానియంతిమ మరారంబునకు లోపంది.

శ్రీమంత, గుణవంత, విద్వాంస, అనన్యాహ ఇక్యాది వీని కజంత
ములకుం దోలె యుపాదులు యథాయోగ్యంబుగ నగు. అతఁడు శ్రీమం
తుఁడు. ఇతఁడు గుణవంతుఁడు. వాని వంశము శ్రీమంతము వీనివంశము
గుణవంతము; విద్వాంసుఁడు - విద్వాంసము. అనన్యాహము, శ్వాసము,
అస్పృశన. వక్ష్యమాణరక్షణంబుచే త్రీత్వంబున మతుడాదులు జ్యోతంబులె
యిండు గ్రహంపందిరు—శ్రీమతి - గుణవతి - విచక్ష - భవి. మహ్మ
వాచ్యందిగునపుడు శ్రీమంతురాలు, గుణవంతురాలు, విద్వాంసురాలనియు
బ్రయోగింపందగు.

వ్యా. “శ్రీమంతమ్” మున్నగువానిలోఁ దుది మరారము ‘మ్’
లోపించును. ‘శ్రీమంత, గుణవంత’ అని ప్రాతిపదికలగును. ఇప్పు డిది
అరారాంతములైనవి రావున రామ’ శబ్దమునకువలెనే 21, 22లచే నుత్వ
దుట్టలు వచ్చును. శ్రీమంతుఁడు మహద్వాచకమయినపుడే యుత్వదుట్టలు

వచ్చును. అమహద్వాచకమయగువును “శ్రీమంతము” అని 39వే మువ్వర కము వచ్చును “అస్సరా-అస్సరస” అనియేయగునుగాని “అస్సరస్సు” రాదు. శ్రీత్వంబున=శ్రీ అర్థమైనపుడు, వక్ష్యహజరక్షణంబుచే = 85వేల బెప్పబోవురీతిగా: మరున్+అయి-మరుదామయ. (జీ+అంత-అంత) ఈకారాంతంబులు మాత్రమే యిందు గ్రహింపబడును. మరుదంతముశ్రీని బోధించుచువుడు శ్రీమాన్-శ్రీమతీ, గుణవతీ, విదుషి, గునీ”అనీపీఠ్వాంతము లైనవానికి 54 హ్రస్వత్వమురాగా-శ్రీమతి, గుణవతి, విదుషి, గుని అనును. “శ్రీమంత” శబ్దమును గ్రహించి తెనుగున ప్రవాచకమయిన ‘అయి’ పదము చేర్చిరనో “శ్రీమంత+అయి=” సంధి 31వే నత్వంబున కుత్వంబును రుగాగమంబునురాగా “శ్రీమంతురాయి” అనును

“మరా, అకారాంత శబ్దములమీదను, మరారాకారము యేవధగా గల్గిన శబ్దములమీదను “మరువ”లోని మరారమునకు ప్రాయశఃముగ, “పరారమగును” “బుద్ధి, మతి, శ్రీమున్నగువానికి మరారమేయందును. “ధన, అవార, విద్యా”చి శబ్దంబు లరారారములే కనుక “ధనవంతుడు, అవారవంతుడు, విద్యావంతుడు” అనియు, “లక్ష్మి” శబ్దముమరారోపధక మునటచేత “లక్ష్మీవంతుడు” అనియు “యశస్, తేజస్” మున్నగు శబ్దముల కారోపధకములగుటచే “యశస్వంతుడు, తేజస్వంతుడు” ననియు బ్రయోగింపబడును

హ లోపో నస్యా న్ముదాచి నో,

బా. ౭౨. ముదాచులకుఁ బ్రథమైకవచన లోపంబులేదు.

ముదము, ఉపానహము, స్రజము.

వ్యా ‘ముత్’ మున్నగు శబ్దములకుఁ బ్రథమైకవచనకారము రాదు. ‘ముత్’ అన్నది హలంతము, ప్రతింగమునవచ్చి, 14వేల బ్రథమైకవచన

లోపమువచ్చి “ముత్త” అను నవిష్టరూపము రావలసియుండగా, 70లోని మతులాది గణములో మువాదులనుజేర్చి తద్వోషవారణం చేసెను 70చే “ముదమ్” అని ద్వితీయైకవచనాంతము నామమై, 67చే బ్రథమైకవచన లోపం ప్రాప్తించగా వీనిచే నిషేధింపబడెను. 71చే “ముదమ్” మూరం లోపించగా, అకారాంతమయిన యమహత్తుగాన మువర్ణకము వచ్చి “ముదము” అయినది “ఉపాసహము, స్రజము” లిట్లే.

హ. ఋత్విగాద్యా అమంతేన వదృశాన్సున్య ర్విథా షయా।

·డా. ౭౩. ఋత్విగాదులు ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యంబులు విధాషనం.

ఋత్విజా(దు)-ఋత్విక్కు, నీవృతము-నీవృత్తు, ఋత్విగాదికం బాకృతి గణంబు.

వ్యా ఋత్విగాది శబ్దములకు ద్వితీయైక వచనములతోననుమయినవి నామములగుట వికల్పముగావగును. “ఋత్విక్” దీనికి ద్వితీయైకవచనం “ఋత్విజమ్” 71చే మూరలోపంబారాగా “ఋత్విజ” అని అకారాంతమయినది మహద్వాచకముకాన 21, 22చే అత్వంబున కుత్వంబును దుక్తును రాగా “ఋత్విజా(దు)” అగును. వికల్పముకాక “ఋత్విక్” 68చే “ఉగా గమ ద్విత్యము” రాగా “ఋత్విక్కు” అగును ‘నీవృతమ్’ అనువానికి 71చే మూరలోపమువల్ల, అమహద్వాచకం కనుక 39చే మువర్ణకమురాగా ‘నీవృతమ్’, ఉత్వద్విత్యములురాగా ‘నీవృత్తు’ అగును. అకృరిగణమనగా, బ్రయోగానుసారము మరికొన్ని పదములం జేర్చుటకు వీలైన గణము వటిక్కు-పటిజా(దు), వేదవిత్తు-వేదవిదు(దు), సురద్విట్టు-సురద్విసు(దు), త్వక్కు-త్వచము, తటిత్తు-తటితము, జరిముక్కు-జరిముచము, మహర్లి

మమరిహము, కకుప్పు-కకుభము, ప్రావృట్టు-ప్రావృషము ఇత్యాదులు. అవత్తు-అవద, తృట్టు-తృష, సంవత్తు-సంవద, జ్ఞత్తు-జ్ఞద, డిక్కు-డిశ, రుట్టు-రుష, త్విట్టు-త్విష-ఇవియును ఋత్విగామిలోఁ జేర్చఁదగినవే. 68వే నుగాగమ ద్విత్యములుపచ్చి 44వేఁ బ్రప్తమైకవచన లోపమురాగా “అవత్తు” మొదలైన రూపములును, ద్వితీయైకవచనాంత్యమున్న పక్షమున “అవదమ్” 71వే మఱురిలోపం కలిగి “అవద” అందు నీవికీఁబ్రప్తమైక వచన ముపరకము, 57వే సంస్కృతమున త్రిలంగములఁబటవలన లోపం వఁగా “అవద” అందు ఇట్లుం ని యాకృతి గణములోఁ జేర్చఁదగిన పదముల రూపము రూపింపవలసింది.

హ. కేచిన్మహత్వే మతు ప్ర స్యా నాదేకమూచిరే.

బా. ౩౪. ఒకానొకచో మహత్త్వంబునందు మతు ప్రకారమున కానా దేకంబు విభాషనగు.

హనుమానుడు-హనుమంతుడు, భగవానుడు - భగవంతుడు- ఇత్యాది.

వ్యా. ఒకానొకచోని మహద్వాచకములోని మతు ప్రకారమునకు “అన” అదేకం వికల్పముగానగును. “హనుమంతుడు” ఇతిమతుబంతము. దీనిలోని మతున్ “హను+మత్”లోని తకారమున కానాదేకమురాగా ‘హను+మ+అన=హనుమాన’అగును ఇతి అరారాస్తముకాన 21, 22వే నుత్పరుజ్ఞులురాగా “హనుమానుడు” అయినది. ఇతి వికల్పము కావున 71, 72వే “హనుమంత” ప్రాతిపదికకాగా 21, 22లవే నుత్పరుజ్ఞులు పచ్చి “హనుమంతుడు” అగును. హనుమంతుడన్నవానికి హనుమయనియు రూపాంతరమున్నది. “పదగమన్న హనుమ భయవిహ్వలుడుగాడు” భార. “హనుమాన్మారుతాత్మజః హనుమంతం వ్యవర్జయత్” అను ప్రయోగాను సారము “హనుమానుడు, హనుమంతుడు” అనియు రూపములున్నవి.

హ. శ్రీత్వం స్యా త్కృష్టవర్తమాదే.

బా. ౭౫. విశ్వకర్మాదులకు శ్రీత్వంబగు.

స్త్రీలింగత్వాతిదేహించేత సుత్వదుష్టాలులేవని యెఱుంగునది. విశ్వకర్మ, కృష్టవర్త్య, అశ్వత్థామ, యవ, యజ్ఞ-ఇత్యాదులు.

వ్యా. విశ్వకర్మ మున్నగు శబ్దమున స్త్రీలింగతుల్యంబులగును. స్త్రీలింగత్వ మారోపించుటచే సుత్వదుష్టాలురాక ప్రథమైకవచనలోపము వచ్చును. ఇది విశ్వకర్మన్ శబ్దము. నకారాంతము, మహద్వాచకమును. దీని ప్రథమైకవచనము 'విశ్వకర్మ' అని దీర్ఘాంతము. 67వే విది ప్రాతిపదికగా గ్రహింపఁబడి, 64వే దీర్ఘమునకు ప్రాప్తమై, 57వే స్త్రీత్వము వచ్చుటచే 57వే బ్రథమైకవచన లోపంబురాగా "విశ్వకర్మ" అని రూపము విషున్నుచును. "కృచిన్మనుజ సంజ్ఞాయందుక్ నాస్తాన్నవిధీయతే" అను సధర్వణకారిక ప్రకారము అశ్వత్థామాదులకుఁ బ్రథమైకవచనలోపము. అశ్వ+స్థామ = అశ్వత్థామ. పృషోదరాదిగణంబులోని దగుటచే నకారమునకు తకారమువచ్చి "అశ్వత్థామ" అయినది. కొందఱు "అశ్వత్థామ" అని వ్రాయుట పొరపాటు.

హ. బ్రహ్మణో మహత స్తథా

బా. ౭౬. మహద్వాచకమయి పులింగంబగు బ్రహ్మశబ్దమునకు స్త్రీత్వంబగు.

బ్రహ్మ-ఈ శబ్దము చతుర్ముఖ ఋత్విగ్విప్రులకు వాచకంబు. తత్వతపోవేద యోగవాచకంబగునేని బ్రహ్మము నాఁడు.

వ్యా. “వేదస్తత్వం తపోబ్రహ్మ బ్రహ్మవిప్రః ప్రజాపతిః” అను విషయం ప్రకారము బ్రహ్మన్ శబ్దము వేదము, తత్త్వము, తపస్సు అను సర్థమున నపునశకము బ్రాహ్మణుడు, చతుర్ముఖుడు యజ్ఞం చేయుచు వాడు ననునర్థములో మహద్వాచకము, పుంలింగమునగు. కానఁ బుంలింగమయినపుడు ప్రథమైకవచనము ‘బ్రహ్మ’ అని యుండఁగా 54వే హ్రస్వముకాఁగా ‘బ్రహ్మ’ అగును. నపునశకమయినపుడు ప్రథమైకవచనము ‘బ్రహ్మ’ అని యుండుటచే 39వే మువర్ణకమువచ్చి ‘బ్రహ్మము’ అగును. ‘పుంబ్రహ్మచో వేదనశ్చ హ్రస్వశ్చేనైవ సంస్థితః’ అని యధర్వణకారిక.

విం. ఆత్మన ఇమనన్తానాం దావా

హ. పుంస స్తథా త్యేమన్నాంత మర్త్య సంజ్ఞాను తద్దహు

దా. ౭౭. ఆత్యేమసి జంతంబులకు, నాంతంబులగు మనుష సంజ్ఞ లకు స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగానఁ.

ఆత్మ-ఆత్మము-ఆత్ముడు, మహిమ-మహిమము, అచేమ-అచేమము, గరిమ-గరిమము, లఘిమ-లఘిమము, దేవశర్మ-దేవశర్ముడు

వ్యా. ఆత్మన్ శబ్దమునకు, ఇమనిన్ ప్రత్యయాంతములకు, నా తాంతములైన మనుష సంజ్ఞావాచక శబ్దములకును స్త్రీత్వం బహుళముగా నగును. “ఆత్మా యక్తో ధృతిర్బుద్ధి స్వరూపో బ్రహ్మపర్వత” అను విషయం ప్రకారం ప్రయత్నము, ధైర్యము, బుద్ధి, స్వరూపాలను దెలియఁజేయునపుడు “ఆత్మ, ఆత్మము” అగును. తేవుని పరమాత్మనుఁ జెప్పునపుడు “ఆత్ముడు” అవియున ఁను. స్త్రీత్వము వికల్పముగాఁజెప్పు

ఒకే 57వే మువర్ణలోపమురాంగా “మహిమ” 39వే మువర్ణకమురాంగా “మహిమము” అగును. “మహిమ, గరిమ, రఘిమ, అణిమ” వ్రథృతుః “ఇమనిచ్” వ్రత్యయాంతములా. ‘దేవశర్మ’ ఇది నకారాంతమయిననునుజ సంజ్ఞ. దీనికి స్త్రీత్వంరాగాఁ బ్రథమైకవచనమున ‘దేవశర్మా’ అన్న ద్వీము నకు 54వే హ్రస్వమై. 57వే దుఙ్వర్ణలోపం వచ్చి ‘దేవశర్మ’ అగును. పక్షమున దేవశర్మ ప్రాతిపదికమై అత్వంయిన కుత్వంయిన, దుక్తను 21, 22వే రాగా ‘దేవశర్మ్యుడు’ అగును. ఇట్లు కృతవర్మన్ శబ్దమునకును “కృతవర్మ, కృతవర్మ్యుడు” అవి రెండు రూపములు వచ్చును. “ఉఙ్వల ఘనశక్తివైది కృతవర్మ్యుని బాహునొంచి రైర్మనిశ్చలమతి” భార, ద్రోణ. 4 ఆ.

చిం దుస్సావి త్పదా రాజ్ఞః

హ. రాజశబ్ద స్సార్థపరో మహత్వైరాజరూపభాక్

బా. ౭౮. మహత్త్వంయిన స్సార్థపరంబగు రాజశబ్దము రాజా నాదిను.

రాజా-భగరాజ, అమహత్త్వంయినందు- రాజము - వృక్షరాజము. ఉపనన్దనత్వంయినందు-హతరాజుడు పరభరాముడు.

వ్యా. రాజశబ్దము మహాద్వాదకమై విశేష్య విఘ్నముకాకుండ రాజశబ్దార్థము ప్రధానమయినపుడు “రాజా” అగును. “భగరాజా” దీనిలోఁ గూడ “భగములకు గాజ”ని రాజశబ్దార్థము ప్రధానమయినది. తత్పురుష ముత్తరపద్ధాప్రధానంకవా. కాన దుఙ్వర్ణం లోపించి ఉత్వం వచ్చి “రాజా” అయినది. స్సార్థం ప్రధానమయిన నమహత్త్వముఁ జెప్పనప్పుడు “వృక్షరాజము” నట్లు “రాజము” అగును. సంస్కృతమున రాజన్ శబ్దము వ్రథమైకవచనము “రాజా” దీనికి 67వే బ్రథమైక వచనాంతరుత్వము

నామమై, 57వే హ్రస్వమై, 39వే మువర్ణకములాగా “రాజము” అయినది. “వృక్షరాజ” మన్నదిహాద తచ్చురుషాన గ్ వ ప్రత్యయంతమై అకారంతమయినది. కాన నూవర్ణకం వచ్చి “వృక్షరాజము” అగును. నన్నయ రాజ శబ్దసాధనకు “దు” వచ్చుననెను. “రాజన్+దు” అని యుండగా “దు” దిత్తురుటచే టిలోపం వచ్చి “రాజ్+క=రాజ” అగునని చెప్పెను. సూరి “రాజ” శబ్దమును నిపఠించెను. ఉపనర్జనత్వమునందున్=అప్రధాన మయినపుడు-అసంగ హతరాజం దన్నదానికి - చంపఁబడిన రాజులు కలవాడని రాజ శబ్దార్థ మప్రధానమయినది. అన్యపదార్థముప్రధానమయినది కద. అందుచే దానిలో “హతరాజ” అన్నది ప్రాతిపదికకాగా 21, 22లచే సుక్ష్మదుష్టాలువచ్చి “హతరాజుడు” అయినది. దుష్కర్మకారకమయినపుడు రాజశబ్దము కాలవ్యముగాను “రాజ” అన్నప్పుడు దంత్యముగాను నుచ్చరింపవలెను. ఈ సంగతి “రాజ శబ్దంబు దంతయు క్తంబు గానంబడియెడి” సంక్షా. 10 సూత్రమువద్దనూ చెప్పెను ఒకేదోట ద్వ్యర్థిరావ్యమున రాజ శబ్ద ముదంత్యముగాను, కాలవ్యముగాను బ్రయోగింపఁబడినదని “అకట పాఠరాజ యశమెన్నవైతి” రాఘవ. 1ల. ప్రయోగమునువాహరింతురు. రాజశబ్దం వైకృతముకాన దంత్యమగుటలో దోషంలేదని కొందఱిమతం. సాన్యకమునఁ కాలవ్యములైనవి తెనుఁగునదంత్యములుగా బ్రయోగింపఁ బడు పదములెన్నో యున్నవి. పంజరము-పంజరము, రజ్జు-రజ్జు, జాలము-జాలము, మంచము-మంచము ఇత్యాదులు. ప్రయోగానుసార మీ రాజ శబ్దమున కుభయరూపములు కానంబడుచున్నవి. తత్సమములనుగూడ దంత్యములుగా నుచ్చరించుట వాచకలోనున్నది. కాని యది పొరపాటు.

హ. ఇం దటి జ్జగతో నైవ్యలోప ఇష్టో విభాషయా

బా. ౭౯. జగదీంద్ర జీవుల తకారంబునకు లోపంబు విధింపఁగి.

జగము-జగత్తు, ఇంద్రజి-ఇంద్రజీవులు. ఋత్విగాదియగుటఁ జేసి యింద్రజీవులందు నియు వాడంబడు.

వ్యా. 'జగత్, ఇంద్రజి' శబ్దముల తకారము వికల్పముగా లోపించును. జగత్-తకారలోపముగా "జగి"నపుంసకము కాన 39వే మువర్ణకములగా 'జగము' లోపముగాని లక్షణమున 68వే సుగా ఋత్విత్వములు రాగా 'జగత్తు' అను స్మృతి ఇంద్రజి-తకార లోపముచేసిన "ఇంద్రజి" అనియు, లోపము చేయునపుడు 68వే సుగాగమ ద్విత్వములతో "ఇంద్రజిత్తు" అనియు, ఋత్విగాది గణములోనిది కాన ద్వితీయైకవచనాంత తుల్యము నామమై "ఇంద్రజితమ్" ప్రాతిపదికకాగా 72వే సంఖ్య మకారము లోపించి "ఇంద్రజితమ్" సహద్వాచకము కనుక 21, 22వే సుత్వ డుజ్జులరాగా 'ఇంద్రజితుడు' అను. 'నా కొమరుఁడీంద్రజిత్తుడు' అచ్చ. రా. యు. కాం. 'ఇంద్రజిత్తుఁడెప్పు డీనకులోద్భవునిచే' మొల్ల. యుద్ధ వాదులగుటచే సౌమిత్రిచే నిందఁ జిత్తుఁడిగెననుచుఁ జెప్పుట యును. మొల్ల. యుద్ధ. ౭౪. ఇచ్చట ఇంద్రజిత్తుఁడను ప్రయోగములు సామత్వకంకా కళంకికములు అంద్రకౌముచియందు మాత్రము 'ఇంద్రజిత్తు'దన్న హాసము సామత్వకాఁ దెప్ప దిడినది.

చిం. సాన్తా దపయః ప్రభృతేః స్తోపః

హ. సాంతానాం నన్యలోపః

బా. ౮౦. సాంతానంబుల మది సకారంబునకు లోపంబు విధింపఁబడునగు.

ఉరము-ఉరస్సు, వక్షము-వక్షస్సు, అర్చి-అరిస్సు, ఛనువు - ఛనుస్సు, ఆయువు-ఆయుస్సు. దిహుశక్రహణంబునందేసి పయఃప్రభృతుల సకారంబునకు లోపంబులేదు. పయస్సు, పయస్సు, సుస్సు.

వ్యా. సకారాంత శబ్దముల తుడిసరము దిహుశముగా లోపించును 'ఉరిన్' ఇది సకారాంత శబ్దము ఈ సూత్రముచే సకారలోపము రాగా 'ఉ' ప్రాతిపదికపైనది. అమహవ్యాచక నపుంసకముకాన 39చే మువర్ణకము వచ్చి 'ఉము' అయినది. లోపము రానిపక్షమున 68చే ఉగాగమ ద్విత్వమువచ్చి 'ఉస్సు' అగును "అర్చిన్"లోని సకారము లోపించగా "అర్చి" ఇకారాంతముకాన 44చే బ్రహ్మైకవచన లోపము కల్గగా "అర్చి" అగును. "ఛనున్" సకారలోపమురాగా "ఛను" ఉకారాంత ప్రాతిపదిక. 48చే పువర్ణకమువచ్చి "ఛనువు" పక్షమున "ఛనుస్సు" దిహుశమునకుచే "పయన్, పయస్, సరన్" ఈ శబ్దములలోని సకారము లోపించదు. ఉగాగమ ద్విత్వము రాగా "పయస్సు, పయస్సు, సరస్సు" అగును వీనికి "పయము పయము, సరము" అను రూపములుండవు "ఓజస్సు, అనస్సు, అంకస్సు, అంబాస్సు అగిస్సు" మున్నగు శబ్దము లకు మువర్ణకముకాదు. సరస్సునకు "సరము" అని ఒకకాచరితాహాత్యక్తి మున. "సరస్సు" భరంబు వచ్చి మనసనరంబు అని ప్రయోగింపబడినది.

హ అథద్వితీయైకాంత తుల్యతా.

సాంతానాం మహతాం వాప్యోదంత్య లోపోపివా భవేత్.

జా. అగ. మహవ్యాచకంబులకు సాంకుంబులకు తలోపంచేసి ద్వితీయైకవచనాంత తుల్యత్వం చేసెను.

అంగిరుడు-అంగిరసుడు; ఉగ్రశ్రవుడు-ఉగ్రశ్రవసుడు ప్రచే
యడు-ప్రచేతసుడు, ఊర్వరేతుడు-ఊర్వరేతసుడు.

వ్యా. మహద్వాచకములైన సకారాంత శబ్దములకుఁబరిచయము
లోపించుటకాని, ద్వితీయైకవచనాంతముతో నమమైనచే ప్రారబ్ధి
యగుటకాని వికల్పముగానగును. అంగిరస్-ఇదిసకారాంత శబ్దము అంగిరో
మహర్షి అర్థమున మహద్వాచకము. దీని కంతిమాక్షరము లోపించుచు
“అంగిర”అని యకారాంతశబ్దమువది 21, 22లచే నుత్పదుజ్జాయి
చేయఁగా “అంగిరుడు” అయినది. ‘అంగిరసమ్’ ద్వితీయైకవచనము / 1 చే
మకారము లోపించి 21, 22లచే నుత్పదుజ్జాయిగా ‘అంగిరుడు’
అయినది ఉగ్రశ్రవుడు=మహర్షి; ప్రచేతుడు=పరులుడు, ఊర్వరేతుడు
=ఊర్వరేతిస్కర్తము వ్రతముగాఁగలవాడు. ‘ఉత్తమాశ్రమ నిష్ఠితుఁ
డూర్వరేతుఁడైన కణ్ణమహాముని’ భా. అది 4ల ‘ముక్తులము ఘరి
తేజరిదటును నూర్వరేతసులైనన్’ భా. అది. 3ల.

హ. నిత్యం నలోప శ్రీత్వంచవేధసోఽథపురోధసః
స్యాత్థాం తే వా.

బ. ౮౨. వేధ పురోధ పురోధసుడు.

వేధశబ్దంబునకు నిత్యముగాఁ బురోధశబ్దంబునకు వైకల్పికముగా
నలోపశ్రీవద్యావంబులు దీనిచే నిపతింపబడియె.

వ్యా. ‘వేధస్’- ఇది సకారాంతము. దీనికి ౪0చే నకారలోపము
వికల్పముగావచ్చి వేధుడు-వేధసుడు అను రూపముఁబొందుటగా
దీనిచే నలోపము నిత్యముగాను, శ్రీవద్యావమును జెప్పఁబడు. “వేధస్”

నతోపముచేయఁగా 'పేద' త్రిత్యులిదేశముచేఁ బ్రతిష్ఠితపదన లోపము రాఁగా "పేద" యనియైనది. "పురోధన్" దీనికి సకారలోప, స్త్రీవద్భావములు వికల్పములు. కాన రెండును వచ్చినపుడు "పురోధ" అనియు, రాని పక్షమున "పురోధనమ్" అను ద్వితీయైకవచనాంతతుల్యము ప్రాతిపదికయై 71వే మకారలోపముకల్గి 21, 22లవే సుత్వదుత్వములురాఁగా "పురోధ సుడు" అయినది. ఈ రూపములు వినతింపఁబడినవి. వినతింపబడియినఁగా వ్యాకరణముచే నొక రూపము వచ్చుచుండఁ దద్విన్నముయిన రూపమును జెప్పబడి.

హ. సకారస్య ద్విత్యం వా మన ఆదిషు

టా. ౮౩. మనఃప్రకృతుల సకారంబునకు ద్విత్యంబు విభాషనగు.

మనసు-మనస్సు, శిరసు-శిరస్సు, నదసు-నదస్సు: వం బియ్యెనేని—
మనము, శిరము, నదము.

వ్యా. "మనస్" మొదలైన శబ్దముల తుది సకారమునకు ద్విత్యము వికల్పముగావగును. ఉత్వము మాత్రము వచ్చును. మనస్సు-మనసు. 68వే సుత్వద్విత్యములువచ్చిన రూపము-మనస్సు. ద్విత్యవికల్పముచే—మనసు. ఇట్లే శిరస్సు, నదస్సు, శిరస్సు, పక్షస్సు. యశస్సు, తపస్సు, తపస్సు, తేజస్సు మున్నగునవి. 80వే జీవరి సకారము లోపించి 39వేమువర్తకము రాఁగా-మనము, శిరము, నదము- వంటి రూపములు వచ్చును.

చిం. భూదివోస్తు జాయత్తత్

హ. జాయత్త ద్ధ్యు హృదోరూపం క్వతిచిత్క వయోవదన్

కా. ౮౪. ద్యుహృచ్ఛద్వింబులకు దీవి, హృది యగు.

దీవి-దీవులు, హృది-హృదులు.

వ్యా. 'దీప్, హృద్' అను పకార, దకారాస్త కర్తవ్యములకు సంస్కృతమున నప్తమీ విభక్త్యేకపదనమైన 'దీవి, హృది' అన్నవే తెనుఁగునఁ బ్రాతిపదికలగునవి దీవిచే వివరింపఁబడినది ఏక-దీవి, బహుపదనము-దీవులు.

చిం నియతశ్రీ ప్రత్యయస్తు నర్వాసాం
హ. శ్రీలింగా న్స్వస్వ నియత శ్రీ ప్రత్యయ నమన్వితాః

కా. ౮౫. శ్రీలింగాంశులెల్ల స్వస్వవియతంబులగు శ్రీప్రత్యయంబు లంగూడి యిందుఁ బ్రవర్తిల్లు.

నామము	శ్రీ ప్రత్యయాంతము	తత్వము
కర్తృ	కర్తృ	కర్తృ
జనయితృ	జనయిత్రీ	జనయిత్రీ
భాగ్యకాలిన్	భాగ్యకాలిని	భాగ్యకాలిని
బుద్ధికాలిన్	బుద్ధికాలిని	బుద్ధికాలిని
మతిమత్	మతిమతీ	మతిమతి
గుణవత్	గుణవతీ	గుణవతి
విద్యుత్	విద్యుషీ	విద్యుషి
పనజముఖ	పనజముఖా	పనజముఖ
	పనజముఖి	పనజముఖి
మీననేత్ర	మీననేత్రా	మీననేత్ర

అంగుడులకుఁ దప్ప సంయోగోపధంబులకు శ్రీప్రత్యయంబు లేమిం జేసి-మీననేత్ర, పద్మనేత్ర-ఇత్యాదు లసాచువులు.

వ్యా. పురుషవాచక శబ్దము స్త్రీవాచకము కావలసి వచ్చునపుడు సంస్కృతమున సమస్తప్రత్యయములలోనో అవే తెలుగుననుసమమున సంస్కృతమునఁ బ్రథమైకవచనమున దీర్ఘములైనవి తెనుఁగున 54వే హ్రస్వములగును. కర్త్రీ-కర్త్రీ మున్నగునవి. 'న్యాంగాచ్యోపనర్జనా దనంయోగోపధాత్' అను షాస్త్రముచే సంయుక్తాక్షర ముంధఁగాగలవానికి జీప్రత్యయముగాదు కాన 'మీసనేత్రి' కాదు. "మీసనేత్రా" అని అకారాంతమై తెనుఁగున అకారాంతమైన "మీసనేత్ర" అగును. "నాసిక-శిదర-ఓష్ఠ-జంఘ దంత, కర్ణ, కృంగ, అంగ, గాత్ర, కంఠ" శబ్దములకు వికల్ప మగుటచే : వి యకారాంతములు, వీకారాంతములునగును "కలకంఠీ, కల కంఠా" దీర్ఘములు హ్రస్వములై కలకంఠి-కలకంఠ" అనిరెందు రూపము లుండును. "నత్రజామంఘ మృగనేత్రి వారుగాత్రి 'షట్ప 4 అ.' అని వారు గాత్రితో నమముగా మృగనేత్రి యని యకారాంతముగానే తెలియకవాసిరి. ఈ ప్రయోగమున్నంత మాత్రాన విడి ప్రామాణికముగాదు.

చిం. వికృతావ స్త్రీలింగాః స్త్రీలింగక సర్వ నామ ధేయాన్యుః ఉరయవిధ మమహతీశాం.

హ. స్త్రీ బానాంతు మహత్యన్య స్త్రీలింగానాం విశేషణే

దా. ౮౬. మహతీతరంబులకు స్త్రీలింగంబుల విశేషణంబులకుఁ గ్గీ దివ్యంబు విభాషనం.

సవ్యంత మరోహి-సవ్యంత మరోహిణీ, హృద్యంబు విద్య-హృద్యంబు విద్య. మొదవులలో గల వరిష్ఠంబు-వరిష

వ్యా. మహతీవాచకములుకాని స్త్రీలింగంబుల విశేషణమునవలసినక ములు వికల్పముగానుండునది ఎద్దులక, ఎవ్వ, కపి-ఇవి తిక్కగ్ధక వాచక

ములు. సంస్కృతమున నివి త్రిలింగములు తనుక వీని విశేషములు త్రి
లింగములకాని, నపుంసకలింగములకాని కావచ్చును. వద్యలక మురోహరి
(నపుంసకము) మురోహరిణి (స్త్రీ) హృద్యము (నపుంసకహృద్య, స్త్రీ) పరి
ష్ఠము (నపుం) పరిష్ఠ (స్త్రీ) ఇత్యాదు లాహ్యాంబులు.

హ. భవచ్చ త్రాదయోనాత్ర ప్రయోగ వరణౌమతాః

హ. ౮౭. భవచ్చత్రాదుల కిందుఁ బ్రయోగంబులేదు.

భవదాదులకు హరింత నర్వనామంబులకును, శత్యరేపాంతాదుల
కును, దెనుఁగు భాషయందు వ్యవహారంబులేదని యర్థము. సమానంబులం
దొలుతం గదిసి యిందుఁ బ్రయుక్తంబులగు. భవస్థలంబులు త్వదాశ
యము, మత్పుత్రము, లనద్రూపము, భవిష్యత్కాలము, ధూర్వహము—
ఇత్యాదు లెఱుంగునది.

వ్యా. “భవత్” మొదలైన హరింతశబ్దములును, శత్యవ్రత్యయాంత
శబ్దములును, రేపాంత శబ్దములును దెనుఁగు భాషలోఁ బ్రయోగింపఁబడవు.
కాని సంస్కృతమున సమానముచేసి, తర్వాతఁ దెనుఁగులోనికిఁ దత్వమ
ముగాఁ జేసికొనవచ్చును. అనఁగా సమానములోఁగూడ పూర్వపదముగా
నున్నప్పుడేకాని పరపదముగా నున్నప్పుడు తెనుఁగులోనికి వాదని భావము.
భవత్, మత్ మున్నగు శబ్దములు, ‘లవత్ భవిష్యత్’ మున్నగు శత్యవ్రత్య
యాంతములు, ‘ధూర్, గీర్’ మున్నగు రేపాంత శబ్దములు విందు వాదఁ
బడవు. “భవస్థిర్ముఖ శబ్దానా మద్యయో ద్యుష్మ దన్యదోః తాషాయాం న
ప్రయోగస్యాదిత పిప్లాస్త పద్ధతిః” అను నధివ్యతారిక దీనికి మూలము.
సమాసాంతమునఁగాని, వ్యస్తముగాఁగాని వాదఁబడవు.

ఇది తత్వమ పరిచ్ఛేదము

ఆచ్చిక పరిచ్ఛేదము

హ. తత్వమెతర భాషేయ మచ్ఛేతి కవయోవదన్

భా. ౧. సంస్కృత సమేతరంబయిన యీభాష యచ్చ యవంబడు.
సృష్టము.

వ్యా. అచ్చ(ప్ర)=అచ్చ(వి). అచ్చ తెనుగు భాషనుగూర్చి కేల్చు
పరిచ్ఛేదము. సంస్కృత సమముకాక తక్కిన భాషకు “అచ్చ” భాషయని
పేరు. అదే యచ్చ తెనుగు.

చిం. వికృతౌ పర్వేశబ్దాః క్లి బసమాస్త్రి సమాశ్చ
నాన్యే స్మః

హ. స్త్రీసమాః ప్రాయశః క్లి బసమా శ్చబ్దా స్మః
రాచ్చికాః

భా. ౨. ఆచ్చిక శబ్దము లెల్లంబయిచుగ స్త్రీ సమంబయిం గ్లిబ
సమంబయి యుండు.

స్త్రీసమత్వాది దేశంబుచే బ్రథమైవదన లోపాపికంబును గ్లిబ
సమత్వాదిదేశంబుచే మువర్తకంబునగునని యెఱుంగునది. అన్న, మిన్న.
అద్ద, గద్ద, జాజ, గాజ, ఓడ, గోడ, ఇత్యాదులు స్త్రీసమంబయి,
దియ్యము, నెయ్యము, అల్లిము, మొల్లిము, సున్నము, సన్నము,
ఇత్యాదులు క్లిబసమంబులు. తఱచుగననుటచే బంబింగ తుల్కంబయిం

గొంపోక కలవని తాత్పర్యము. కొమరుడు, చందుడు, ముందు, కందుడు ఇత్యాదులు.

వ్యా. అచ్చ తెనుగు పదములన్నియు సాధారణముగా త్రీనమములో, నపుంసకసమములో యైయుండును. త్రీనమముని చెప్పటచే (త్రీత్వాతిదేశముచేత) త్రీలింగ శబ్దములకుపతే (ప్రథమైకవచన లోపము కల్గినవియు, నపుంసక తుల్యంబులగుటచే మువ్వర్ణకమువేరుననియుఁబెలియు నది. అన్న మున్నగునవి స్త్రీసమముల రుదాహరణములు ప్రథమైకవచన ప్రత్యయమైన 'డుముపుడు' లోపించినవి. బియ్యము మున్నగునవి నపుంసక తుల్యములు. కాన మువ్వర్ణకము వచ్చినది. సూత్రములో 'దఱుచుగ'ననిచెప్పటచే బులింగములతో నమమైనవియుఁ గొంపోక=(కొన్ని) శబ్దములన్నవని తెలియుచున్నది. కొమరుడు మున్నగునవి 'డు' చేరుటచే బులింగ తుల్యములు.

హ. ఆద్య ప్రకృతి తుల్య స్పృశ ర్పల్లిదాద్యాః

బా. 3. బల్లిదాదులు సంస్కృతి తుల్యంబులు.

మహత్త్వంబున వీని శుక్త్యధునాదులు నమహత్త్వంబున మువ్వర్ణకాదు లను స్త్రీత్వంబునంబులు శబ్దముతోడ నమానంబునం గలుగునని యెఱుంగునది. బల్లిడుడు, బల్లిదము, బల్లిదురాయి, బల్లిద, అక్కఱ, కావరి, బెట్టిద, బెడిద, పిసిమింత, మొక్కరి ఇత్యాదులు బల్లిదాదులు.

వ్యా. బల్లిద మొదలైన శబ్దములు సంస్కృత శబ్దములతో నమమైనవిగా నుండును. అనఁగా మహద్వాచక శబ్దములకు తత్సమ 21, 22 రచే

నుత్పత్తులువచ్చి బల్లిపడుతుంటే రూపములను అమహద్వాచకమైనపుడు తత్వము 39వే మువర్ణకము మొన్నునవివచ్చి బల్లిదమువంటిరూపములను స్త్రీవాచకములైనపుడు నంది. 31వే దుగాగమువచ్చి బల్లిదురాలువంటి రూపములను బొందును. బల్లివాదిగణమును మూలముననే చేర్కొన్నాడు

హ. మగాదయః

మహాంతః కించతై రాద్యా దుజంతోనోత్వ గామినః,

డా. వ. మహాత్మలకు మగాదులకుం గయిరాదులకును దుష్టకుః సుశ్యంబుగాదు.

మగఁడు, మనుమఁడు, కయిరఁడు, కత్తఁడు, మగ, మనుమ, రాయ, పాప, ప్రే. టే. ఈ శాస్త్రవ్యయంతములు - ఇత్యాదులు మగాదులు. కయిర, కత్తఁ, జన్న, నీరి-ఇత్యాదులు కయిరాదులు.

వ్యా. మహద్వాచకములైన మగాదులకును, కయిరాది కబ్జములకును దుష్టార్థకము మాత్రమే వచ్చునుకాని యుత్వమురాదు. మగఁడు, మనుమఁడు, పాపఁడు, ప్రేఁడు, రేఁడు, ఈ ప్రత్యయంతములు-తద్ధిత. 15వే వచ్చు నీ ప్రత్యయము చివరకరివి అదిమనీఁడు శాస్త్రవ్యయంతము-తద్ధిత. 11 సూ.వే వచ్చు శాస్త్రవ్యయమంతమందుఁగరివి. అది శాదు ఇత్యాదులు మగాదులు కయిరఁడు, కత్తఁడు, జన్నఁడు, విరిఁడు ఇత్యాదులు కయిరాదులు ఈ రెంటికివి ద్వితీయాద్యేకవచనమువరమైనపుడు విగాగమును బల్లిపాదులకువలె వికల్పముగాక, తత్వము 24వే నిత్యమని గుర్తుంచుకొఁదగినది. మగవిన్, రాయవిన్ అని నిత్యముగా విగాగమును

వచ్చునేకాని వికల్పముకాదు. రాయశబ్దము పూజ్ఞాయాం బహువచనమును వాచి రాయలు-రాయలతో-అనుట వాడుకలో నున్నది. కాని “రాయుడు” అనుట పొరపాటు.

హ. పగతాదే ర్పహుషులో రః

దా. ౫. పగతామరి బహువచన లకారంబు రేఫంబగు.

పగతురు, అల్లురు, నెయ్యురు, బలియురు, మార్తురు.

వ్యా. పగత మున్నగు శబ్దములలోని బహువచన లకారమునకు రేఫము కలుగును. పగత+ః. తిర్విషు. ౨1వే నుత్పత్తిముగా-పగతురు. దీనిచే లకారము రేఫముకాగా “పగతురు” అగును. ఇట్లే అల్లురు, నెయ్యురు, బలియురు, మార్తురు”నను రూపము లెఱుంగునది. మల్లశబ్దము సంస్కృతమైనను దాని బహువచన లకారమునకు రేఫము వికల్పముగాఁ గానఁబడుచున్నది మల్లులు-మల్లురు. ‘చరమును విద్యలావుమెయి దర్శముఁ జేర్చి పెనంగు జెట్టి మ, యర విఱుకున్ మఱిన్ గడియలోనన చూడ్కికి వేడ్క చేయుచున్. కా. విరా. 2౪. ‘వీరారి మల్లరకున్యట్టియగుంచడియ బంపువుర’ రామా. 1౪.

హ. దుమంతేషు కేషుచిత్

తద్యత్తత్రా క్షూర్ణమిందు పూర్వకోదశ్య దృశ్యతే

దా. ౬. కొన్ని దుమంతంబురి బహువచన లకారంబునకు రేఫం బును, దానికి ముందు పూర్ణమిందు పూర్వక దకారంబునగు.

గండండ్లు, మిండండ్లు ఇత్యాదులు.

వ్యా. కొన్ని దుమంత శబ్దములయొక్క బహువచన లకారమునకు రేఫమును, దానికిముందు పూర్వమందు పూర్వకదకారమును (ందో)వచ్చును. గండఁడు-గండండు. గండ+లు=గండ+రు=గండ+ండ్+ర్+ఉ=గండండు. ఇట్లే మిందండును. సరసింహవ్యాకరణ చారకుని మతమున 'గండలు, మిందలు' అను రూపములును గలవు.

హ. కావ్రత్యయాదృహుషులో రౌతు లఘ్వ లఘూ తయోః॥

లఘోరాదౌ విందుపూర్వ దకారః కవిసమ్మతః

టా. ౭. కావ్రత్యయంఽమీడి బహువచన లకారమునకు లఘ్వ లఘు రేఫంబులును, లఘురేఫంబునకు ముందులందుపూర్వక దకారంబు వగు.

విలుకాండు-విలుకాఁలు. వేఁటకాండు-వేఁటకాఁలు. వేడుకకాండు-వేడుకకాఁలు.

వ్యా. కావ్రత్యయముమీడి బహువచన లకారమునకలఘురేఫమును లఘురేఫము వచ్చునప్పుడు పూర్వమందు పూర్వక దకారమును వచ్చును. విలుకా+లు=విలుకాఁలు. విలుకా+ండ్+ర్+ఉ=విలుకాండు. “వేడుక కాండ్రై తిరు స వేళ్ళలనాడిన జాడవన్నున్, ప్లాడఁగఁబాడియొనె?” ఉ. రా. 4ల. “పారెఁడు నీరెడత్రెవ్వఁగఁ బాఱవెడిదమైన యెండదనుకఁగని ఘనం బాఱునువంత వేడుక, కాఁలులు జారయలుసాచి క్రిందుకొనంగన్” భార. కాంతి ౩ల.

హ. తే ప్రథమి బహువచనతః ప్రాగ్భవో

బా. అ. తే ప్రథమి బహువచనమునకు ముందు ధుజ్జగు.

తేరులు—తేండ్లు.

వ్యా. తే మొదలైన శబ్దముల బహువచనమునకుముందు ధుజ్జర్జ
కము వచ్చును. తే+లు. దుక్+రా+గా—తే+దుక్+లు—కత్సను. 19వే
విందు పూర్వత్వము కల్గి—తే+దు+లు. దీర్ఘముమీడిదీకాన నర్థము
స్వారము మాత్రమే కలుగును. తేరులు. అచ్చిక. 12వే దులోవి యుకా
రమునకు లోపమురాగా తే+డ్లు—15వే వఱకున్న విందునున్నయై—
“తేండ్లు” అగును

హ. కూతుస్తు సోరువర్జ స్పృశ్

బా. అ. కూతుశబ్దము ప్రథమైక వచనంబునకు రువర్జంబగు.

కూతురు, కూతులు, కూతురులు — కూతుళ్లు - కూతురి వికృతి
రూపంబులు గ్రామ్యంబులని యెఱుంగుకదీ.

వ్యా. కూతు శబ్దము మొక్క ప్రథమైకవచనమునకు ‘రు’వచ్చును
కూతు+రు = కూతురు. బహువచనము—కూతు+లు = కూతులు.
కూతురులు, కూతుళ్లు, కూతురివి మున్నగు రూపములు ధుజ్జములు.
“కూతు” అన్నదే ప్రాతిపదికగాన దాని బహువచనము “కూతులు”
అనియే యగునుగాని కూతురులు అని రువర్జపుటికము కానేరదు

హ. చెయువో స్పృశ దరిఘు తో బహులన్య విభాషయా

డా. గం చెయువు బహువచన లకారమున కలము రేఫంబు విభాషనగు.

చెయువులు, చెయువులు చెయువులును, చెయువురిను.

వ్యా. చెయువు శబ్దముయొక్క బహువచన లకారమునకు “అ” వికల్పముగావగును. చెయువు+లు=చెయువులు, చెయువులు. ఈ శబ్దము లోని యకారముమీది యకారమునకు లోపము ప్రయోగములలో నున్నది. “ఇంపుదగొత్తగ నొక్కచో నొకటి నొక్కటిగాంచి యెరియ్య చెయ్యుతన్” భార. ఉద్యో. 2.

చిం నిత్యం దారాదేశ్యస్యాల్లో ర్లులయో రురౌచ తత్రస్తః

హ. అల్పాదేశ్యహులోరో వింద్యా దిర్దశ్య పూర్వ లోర్భవతి.

డా. గం. అల్పాదుల బహువచన లకారమునకు రేఫంబును ముందటి యవర్ణంబునకు విందుపూర్వక డకారంబునగు.

అంధ్రు, అంధ్రను, అలు, చెలియలు, చెల్లెలు, కోడలు, ముఱదలు ఇవి యాల్పాదులు.

వ్యా. అలు మున్నగు శబ్దముల బహువచన లకారమునకు రేఫమును, దాని ముందట బహువచనమునకు యవర్ణమునకు పూర్వమిందు పూర్వకడకార

మును వచ్చును. అయి+య-రేఫమురా(గా-అయి+రు, ఇప్పుడు అయిలోని
అవర్ణమునకు “ండ్” రా(గా-“అండ్+ర్+ఉ=అండు’ అగును.

చిం. రోరి: దరిటా ముదితాం తన్య చవాలుక్
హ. దరియోష్ట రయోర్లోపో బహుష్లో ర్వహుళం మత:

డా. ౧౨. బహువచనము పరంబునవుడు దరిదరరి యుత్వంబు
నకు లోపంబు బహుళంబుగానగు.

గుంట్లు-గుండులు, గింట్లు-గిండులు, కాట్లు-కాలులు, మొనళ్లు-
మొనలులు, గొంట్లు-గొంటులు, తుంట్లు-తుంటులు, గోర్లు-గోరులు,
సీవిట్లు-సీవిరులు. బహుళ గ్రహణముచే విల్లులు, పిల్లులు, పులు లిత్కాదు
లందు లోపంబులేదు. తర్కములులంగోటి పిప్పరి శబ్దంబుల కివర్తంబు
చూపబడిదు. కోట్లు-కోటులు, పిప్పళ్లు-పిప్పలులు.

వ్యా. బహువచనము పరమైనవుడు ‘ద, రి, టి, ర’ అను నక్షరము
లలోని ఉకారమునకు లోపము బహుళముగానగును. గుండు+య-ద లోని
యుకారలోపమురా(గా గుండ్లు. వికల్పముకాన ‘గుండులు’ అని లోపము
రాని రూపము. కాదు+య-ఈ సూత్రముచే-కాదులోని యుకారమునకు
లోపమురా(గా కార్+య-14చే ద్రికృతి లకారమున కలఘులకారము
రా(గా ‘కార్+య=కాట్లు’ అగును. 13చే- ‘కాదు’ అనియు నుండ
వచ్చును. ఉకారము లోపించని పక్షమున-కాదు. గొంటు+య=గొంట్లు
-గొంటులు. గోరు+య=గోర్లు-గోరులు. ఇవి పెరునగా ‘ద, రి, టి, ర’ ల
కుహారణములు. సీవిరులు=వింశామరులు. ‘వింశామరుములన,వింశామరుల
నంగ, పీచోపులన(గ సీవిరులనంగ జామరాహ్వయములు.’ వేంకటేశ్వ
రాంధ్రము మానవపద్ధ. “సీవిరులన పీచోపులు నావింశామరుములకును
నామముల మెగ్గె” చేళ్ళనాహ్వయము.

బహుళమునుచే-విల్లులు, పిల్లులు మున్నగు వనియందు ఉకార లోపములేదు. తత్సమ శబ్దములలోఁ గోటి, పిప్పలి శబ్దములకునిట్టి యుకార లోపము గనఁబడుచున్నది. కోట్లు—కోటులు. అప్పకవి “యద్ధవంచకమునఁ దిక్కయొజ్జసారేఁ గాళ్ళుటంచు రచించుటఁగాంచి కవులు’ అని తిక్కన యద్ధవంచకమున “కాళ్ళు” అనివాడుటచూచి కవులెల్లు వాడిరని చెప్పినాఁడు. అతని మతమున “కాళ్ళు” అను రూపము దుష్టముగాఁ జేచును. కాని “వివిరోయుతీఁ గ కాళ్ళం బెనఁగెఁగ వాయాచుఁ బొంగి వీఘ్యుఁడు ద్రోణున్” ధార. ఆది. 5ఆ. “కాళ్ళమొప్పిద మాడుకట్ల నుజ్జ్వలము చేయంగ” భా. విరా 1ఆ.

హ. అయుక్తావా ముదంతానాం ధలరాం బహుళం భవేత్.

అ. ఘ ధ్లోత్రచ బహువచనే పరతః స్థితే.

భా. ౧౩. బహువచనము పరంబగునపు డనంయుక్తములయి యుదంతములయిన ద ల ర ల కలఘులసారంబు బహుళంబుగావగు.

త్రాకులు - త్రాడులు, గుమ్మరులు - గుమ్మరులు, మొగిరులు- మొగిరులు, పిడికిరులు-పిడికిరులు, ఊరులు—ఊరులు, పందిరులు— పందిరులు.

వ్యా. బహువచనము పరమైనపుడు నంయుక్తము కానివియు, ఉకారాకములైన ‘ద-ల-ర’లకు “ళ” బహుళముగావచ్చును త్రాడు +

అ=త్రాడులు, త్రాకులు. గుమ్మడి+లు=తర్కమ 45వే ఇకారమున కుకారమువచ్చి-గుమ్మడు ౨-అలఘులకారమురా-గా-గుమ్మకులు. ఇట్లే పిడి కిరి, పంపిరి-అన్నవియు జరుగును. త్రాడు-మొగిలు-డిగు-ఇవి ప్రకృతి పిర్థముగా నుకారాంత శబ్దములు. కావున వావి కి సూత్రముచే నలఘు లకారము మాత్రమే కలుగును.

హ. డలో రలఘులో నిత్యం బహుశ్చిష్టా ద్విరుక్తయోః॥

టా. ౧౪. బహువచన శ్లిష్టంబులయి యద్విరుక్తంబులయిన డకార, లకారంబుల కలఘులకారంబు నిత్యంబుగనగు.

త్రాళ్లు, గుమ్మళ్లు, మొగిళ్లు, మొనళ్లు, విళ్లు, సిళ్లు.

వ్యా. బహువచన లకారముతోఁ గూడినవై, ద్విత్వముకాని డకార, లకారములకు నలఘులకారము (ళ) నిత్యముగానగును త్రాడు+లు= 12వే డకారముపిడి యుకారము లోపించ-గా-త్రాడ్లు. ఈ సూత్రముచే డకారమునకు 'ళ'కారమురా-గా-త్రాడ్లు అగును. 12వేఁ జెప్పబడిన యుకారలోపము బహుళమగుటచే లోపముకాని పక్షమున -త్రాడులు, శకారము వచ్చినచో-త్రాకులు అవి తెందు రూపముండును. గుమ్మడి-గుమ్మళ్లు, మొగిలు-మొగిళ్లు, మొనరి-మొనళ్లు, విడి-విళ్లు, సిడి-సిళ్లు.

హ. సంయోగే ఖండ బిందుః పూర్తం నర్వతే ఏక పదే ఛివేత్.

టా. ౧౫. నమాన పక్షంబునందు సంయోగంబున పరంబగునవే తెల్లచో ఖండబిందునకుం బూర్తంబును.

అనఁటలు-అనంట్లు, పనఁటలు-పనంట్లు, గోఁటలు-గోంట్లు, తేఁటలు-తేంట్లు, ఏఁటలు-ఏంట్లు, కాఁటలు-కాంట్లు ఏంట్లు, కాండ్లికామిలండు దా కుఱదేశంబు కొందఱు వక్కాఁడంచరి తెనుఁగున విందుపూర్వక స్థిరంబు లేమింటేని యడి గ్రహ్యంబుగాదు.

వ్యా ఏకపదమున బహువచన రికారముతోఁ బ్రకృతి సిద్ధముగా నున్న హల్లు సంయుక్తమైనచో దానికి పూర్వమందున్న యటనున్న విందు నున్న యగును. అనఁటలు-ఇది యేకపదము. టలోని యుకారము 12 యా చే లోపించఁగా-అనఁట్లు-అయినది అప్పుడు న తర్వాత నున్నయటనున్న విందునున్నయై అనంట్లు అయినది. ఇట్లే తక్కినవచ్చియు. ఏంట్లు, కాంట్లు అను శబ్దములలోని డికారమునకు 13వే కికారమువచ్చి ఏట్లు-15వే ఏంట్లు అని రూపమునని కొందఱునుకొనిరి. కాని సంజ్ఞా 16లోఁ జెప్పినట్లు తెనుఁగు పదములలోఁ బరుష సరళములకు ముందే విందువిందు పుండును కాన కికారము పరుష సరళములలో నేమొక్కటియుఁగాదు కనుక నది ప్రామాణికముగాదు. వేఁటలులోని డుకారము ప్రభుమైకపదన ప్రత్యయమేకాని సహజము కానందున, ఏఁడు-ఏఁడులు, ఏంట్లు వలె వేఁడు-వేఁడులు-వేంట్లు అగునని చెప్పరాదు. దానిని బహువచనమున (వే+ఱ=వేఱ) (గొల్లలు) అగును. త్రివచకమైనచో వేఱ-వేఱలు (గోపికలు) అగును.

విం, నలలో ర్పిండు యుతో డుర్వా బులయో,

హ. నలలో ర్లే బహుష్వాప విభక్తిక గతవ్యచ!

దువర్ణ పూర్ణమిందు సదాదౌ బహుళం భవేత్

డా. ౧౬. జానవిభక్తికంబుల యివర్ణ, సరియవర్ణములకు బహు వచనంబు పరంబగునపుడు పూర్ణమిందు పూర్వక దువర్ణంబు బహుళంబుగా నగు.

కొడవలి - కొడవందులు - ఓల్లోపంఱు-కొడవండ్లు. పక్షంఱునం దరిఘులకొంఱు-కొడవకులు-కొడవళ్లు-కొడవకులు. రోకలి ప్రభృతుల కిట్లు రూపంఱు లెఱుంగునది. ఇల్లు-ఇందులు-ఇండ్లు-ఇల్లులు. ఇట్లు కల్లు, వల్లు, ముల్లు, విల్లు శబ్దంఱులకు రూపంఱులు తెలియునది. మర్య నిమ్నార్థ కంఱులయిన కల్లు, వల్లు శబ్దంఱులును, డెల్లు ప్రభృతి శబ్దంఱులు ననౌవ విభక్తికంఱు లగుటంజేసి వాని కి కార్యంఱులేదు.

వ్యా. ఐవవిభక్తికములనఁగా విభక్తి వరమగునపుడు - ఇంటి తివర్త ములు పచ్చి మార్పుచెందునవి. అట్టి శబ్దముల తివర్తమునకు, సరిఁగకారముతోఁబూతిన-లువర్తమునకు (ల్లు) బహువచనము పరమైనపుడు పూర్వ దిండు పూర్వక దువర్తము ఁదు బహుళముగా వచ్చును కొడవలి. ఇది యౌవవిభక్తికమైన తివర్తము. (కొడవలి+ని=కొడవంటివి.) కొడవలి+లు=వీనిచే 'లి'వి కొట్టివేసి ఁదు లాఁగా-కొడవందులు-12చే సుకారము లోపించినదొ-కొడవండ్లు. ఈ దువర్తమువచ్చుట బహుళముగాఁ గాన, రానివక్షమున-కొడవలి+లు-శత్రువు. 45చే విత్వమున కుత్వమువచ్చి కొడ వలు+లు-13చే సరిఘకారమునఁగా - కొడవలులు.14చే-కొడవళ్లు- అనియు తెందు రూపములువచ్చును. అరిఘుల కారమునాడ బహుళము కనుక నది రానివక్షమున-కొడవలులు అనియునుండును అనగా మొత్తము కొడవలి+లు=కొడవలులు-కొడవకులు-కొడవళ్లు - కొడవందులు - కొడ వండ్లు అయి పరకములును, 17చే జెప్పఁబోవు-కొడవండ్లులు అన్నరీతిని గలిపి యాదు రూపములు గలుగును "రోకలి" ఇట్టిదే. సరిఘవర్తము=ల్లు వీనికి-బహువచనము పరమైనపుడు-ందు పచ్చి ఇందులు - 12చే దుకొని యుకారము లోపించఁగా-ఇండ్లు. ఇట్లు అని యరిఘు లకారము క్తమైన

రూపమురాదు. 13లో వసంయుక్త ధ ర ర ర కే కాదేశము చెప్పబడి వదవి గుర్తించువది. కల్లు-ముల్లు, పల్లు-విల్లు మున్నగువాని నిష్టేరూపములు కల్లును. కల్లు=తాయి, మద్యము. పల్లు=పల్లపుప్రదేశము, దంతము. అని తెండర్పములున్నవి. అందు మద్యమను సర్వమున “కల్లు” శబ్దమును, నిన్ను (పల్లము) మనుసర్వమున పల్లు శబ్దము నొపవిభక్తికములుగావు. రాన నాయ ర్థమున వానికవి, తెల్లు మున్నగుశబ్దములకును దౌపవిభక్తికములుకానందున ఈసూత్రమునఁ జెప్పిన యాదేశమురాదు. కల్లు పదమును నేత్రమను సర్వమునఁ బ్రయోగించిరి ‘ఏవేయ్యతలఁపఁగ విసచంద్రులను బండికండ్లుగాఁ గండ్లుగా పేనతఁజేసి.’ భల్లా. 1౪.

చిం. అపి సంయుక్త నమాప్తౌ భూయోస్తే లుః
ప్రదృశ్యతే నామ్నాం.

హ. క్వచిన్నామ శ్లిష్ట బహువచనం బహుయుతం
ముహుః

టా గ౩. ఒకానొకచో నామంది సంశ్లిష్ట బహువచనాంత తుల్యం
బయి బహువచనంది నెనయు.

కొదవండ్లులు-కొదవండ్లులను-కొదవళ్లులు-కొదవళ్లులను. ఇట్లు
పయోగదృష్టించులు గ్రహించువది.

వ్యా. ఒక్కొక్కచో బ బహువచనముతోఁగూడిన నామవాచకముపై
బహువచనము కనబడుచున్నది. కొదవలి+లు=కొదవళ్లు. ఇది బహువచ
నాంతరూపమే. దీని పైని మఱి బహువచనముకలిసి - “కొదవళ్లులు”
అగును. ఇట్లు బహువచనాంతముపై బహువచనమున్న రూపములుప్రయోగ

ములో నున్నచో వానినిగూడ గ్రహింపవచ్చును. “నుందరినాకోడలదుర
యందభ్యర్థితపు నీవ.” భార. పద. 2ల. ‘అచ్చెరువుగాదె యెవ్వరి
యాండురింకఁ బరిభవంబును బొందక బ్రతుకువారు.” భార. విరా. 3ల.
‘వివిమిడి నాదువల్లభకు పీండుడు గ్రమ్మఱనింత చేసిరే” భార. విరా. 3ల’
ఓక్కనరికిఁ బతులు పెక్కుండు రగుటిడి వతులకోర్కి గాన నరివకృష్ట’
భార. అది. 4ల. ‘వెలయాండు రనుగొండియల బివారికా శ్రేణుల
కొంబొండ చెలువట్టి.’ హరి. ఉ. అ6. ‘చూవదులచూడ్కి కొకవింత
సొబగొనచ్చె’ కగా 7ల. ఇట్లే బహువచనములపైనున్న బహువచనముల
గ్రహించునది

చిం. న్యస్తాన్నాముః కు జ్ఞో ర్భహువచనే.

హ. కలను ప్రభృతేర్షుః కుఙ్భ వే నిత్త్యం బ హువ్యయం

దా. ౧౮ కలన్వాదుల నువర్ణంబు కుఙ్భగుః బహువచనము
పరంబగునపుడు నిత్యముగానరు.

కలను-కలఁకు- కలఁకులు. కలను, కెలను, కొలను, కొలను,
గవను, నెలను’ మ్రాను, పరను, వలను, ఇవి కలన్వాదులు.

వ్యా కలను మున్నగు శబ్దములలోని ‘ను’ వర్ణమునకు కుక్ అదే
ముగా వచ్చును. ఇది యేకవచనమున వికల్పము. బహువచనమున నిత్య
ముగానగును. కలను-కుక్ రాఁగా, కుక్ ణిత్తుకమకఙ్ఠిత్తుమిందుపూర్వంబగు నను
సూత్రముచే బిందువు పూర్వమునరాఁగా-కలఁకు-అగును. రానిపక్షమున-
కలను. బహువచనమున-కలఁకులు. వంజ్ఞా. 14చే ప్రాస్వముమీదిది కాన

● దబిందువు పూర్ణదిందువై-కలంకులు అనియునను. తక్కినవానికి విస్తేయేకవచనమున రెండు రూపములును, బహువచనమున చొక్కరూపమును గ్రహించునది. “కాంతురు నమ్రత్వముగానలో మునలిహనుల్ వితర్కింపఁగాన్” వను. 1 అ. అన్నచోట మునలిహనులనఁగా తీర్థవృక్షములనియు తురుష్కులనియు రెండర్థములు. బహువచనమున మాకుల్ అని యుండవలసియున్నను శ్లేషతై-యిట్లు వికల్పింపఁబడినదని వ్యాఖ్యానించిరి. ఇట్లు శ్లేషతై-యెన్నోచోటలఁ బదములను విరుద్ధముగావారిరి. ‘విరసుండై కొఱతం బదుంగుకవివృత్తీభృతృమీవక్షితిన్.’ మను. 1 అ. ఇచ్చట కొఱత యని యకారమధ్యముగా నొక యర్థమునను, కొరుత యని యకారమధ్యముగా నొక యర్థమునను విభిన్నమైన పదమును వాడినారు. మహాకవులు శ్లేషతై వాడినందున నది గ్రహింపఁదగినది.

హ. గుప్తేను గోసు నో

హ. ౧౯. అట్లు రేను గోసుశబ్దంబుల మవర్తంబు గుఱు.

రేను-రేగు-రేగులు. గోగు-గోమ-గోగులు.

వ్యా. పై సూత్రములో కుక్ వచ్చినట్లే రేను గోసు శబ్దముల మవర్తమున కేకవచనమున వికల్పముగాను, బహువచనముననిత్యముగాను ‘గుక్’ వచ్చును. ఇదియు తిత్తుగావున దిందుపూర్వమైరేను-రేగు-రేగులు అగును ‘కేషాంబిన్నంత శబ్దానాం కుప్యార్థః స్థానార్థః దిందుకా’. అను నధర్వణకారిక దీవికీప్రోద్ధరకము

చిం. కుత్ర చిన్నులోపశ్శ

హ. లోపశ్చన్యాదే ర్నో ర్పహూచితే.

డా. ౨౦. బహువచనము - పరంబగునవుడు చేను పేను మీను శబ్దముల నువర్ణము లోపించు

చేను-చేలు, పేను-పేలు, ను-మీలు.

వా. బహువచన రకములు మున్నైనవుడు చేను పేను మీను శబ్దముల చివరి యక్షుమైన 'ను' లోపించును. చేను+లు=చేలు. పేలు, మీలు. 'మీనులు' అని యొక్కచో నున్నది. "జలజములన్ మృతాలములఁ జక్రయుగంబుల గండుమీనులన్" కవి కర్ణరసాయనము. ఇది "గండుమీనున్" అనిన విరుద్ధమును.

హ. రేయ్యా ద్యంత్యాక్షర స్థావి లోపో బహుషు పేవ్యసౌ.

డా. ౨౧. బహువచనము పరంబగునవుడు రేయి ప్రభృతుల యక్షరము లోపించు.

రేయి-రేలు, తాయి-తాలు. వేయి-వేలు, వ్రాయి-వ్రాలు ఇత్యాదులు. ఈ లోపంబు సమాసములందుం జూపబైదు రేరాజు, మగదాపతము, వేవైదుంగు.

వ్యా. బహువచనము పరమైనవుడు రేయి మొదలైన శబ్దములదివర యక్షరము లోపించును. రేయి+లు=రేలు. ఇట్లే తాలు, వేలు, వ్రాలు ప్రభృతులు. "ఏరింపు పేవి మాత్రపుఁ తారకమంగవయుఁ బుష్కరాగవు బమ్మన్" చంద్ర. కొందఱు తాయి శబ్దమునకు బహువచనము "రాళ్ళు" వ్రాయుచున్నారు. అది ప్రామాదికము. మాత్రమునఁ జెప్పిన యంతి మాక్షరలోపము సమాసములలోగూడ కనబడుచున్నది. రేయి+రాజు=

రేలాట (ష.త.న.) మగతాయి+వతకము=మగతావతకము (ష.త.న.)
 వేలు+వెలుగు=వేవెలుగు (బహువ్రీహి).

హ. బహుష్వాపు ప్రత్యుత్కం త్యాక్షరలోపో విభాషయా.

కా. ౨౨. బహువచనము పరంబగునపు టాపు ప్రత్యుత్కం తుడి
 యక్షరంబునకు లోపంబు విభాషవగు.

అపు ఆరు-అవురు. జాము-జారు-జాములు, చుట్టము-చుట్టలు-చుట్ట
 ములు. మీనము-మీనలు-మీనములు.

వ్యా. బహువచనము పరమగునపుడు 'అవు'మున్నగుశబ్దముల చివరి
 యక్షరము వికల్పముగా లోపించును. అవు+రు=ఆరు-అవురు. ఇట్లే
 జారు, మీనలు, చుట్టలు మున్నగునవి. పై సూత్రమునఁ జెప్పినట్లే అపు
 ప్రత్యుత్కంతును దుడి యక్షరము లోపించుట వృత్తియందుఁగూడ వగును.
 అబెయ్య, అబోతు, అదూడ ప్రాతాదులలోఁ జేర్చినవో విట్టి, రూప
 ములు రావచ్చును. "అశ్రువుల్ జారుగ నాల్గుజారు నికఁజారు భవందిను
 సంకాకకున్" మను. 3౪ "చెయియంజుట్టలు నిష్టభృత్యులు మహాజింబ్రాణ
 ముల్ కాప కుజ్జ్వలలై" భార. ఉద్యో. 2౪. "విడుద బాహుయుగంబును
 వెడదయుము గొమరుమీనలు దీప్తి నేత్రములు మెలయ" కే. 2౪.

చిం ఏదంతా చ నామ్నా మన్యతరస్యా
 మియాన్తానాం

హ. ఎత్వం నామాంత వృత్తన్య బహుళం ప్యా
 దివచ్యయ.

ఇయే కేచిదిలోపంతు వదంతి నహి మే మతం

ఏతత్తు ముత్తియపదే దృశ్యతే కవినమ్మతే॥

డా. ౨౩. ఇయకు చూయ నామాంకం...న రెత్తం... బహుళ
ముగా ను.

కన్నియ-కన్నె, జన్నియ-జన్నె, వన్నియ-వన్నె, కొంచీయము-
కొంచెము, కొండియము-కొండెము బహుళగ్రహణముచే నందియము,
కాళీయ మొదలగు శబ్దములందెత్వము లేదు. ఇయ శబ్దమునం దిహార
లోపంబు కొందఱు వక్కాణించిరి. ఆయ్యది ప్రయోగములందు
మృగ్యంబు ముత్తియ శబ్దమునందు మాత్ర మిత్వలోపంబు గానంబడి
యెడి. ముత్తియము-ముత్తెము-ముత్త్యము.

వ్యా. నామమున 'ఇయ'కు బహులు ఏహారము బహుళముగా,
గలుగును. కన్నియ-ఇయపోయి ఏహారము వచ్చినదో - కన్నె. జన్నె=
ఆఁజోతులతోఁబాటు విడువఁబడిన యీపు. బహుళమనుటవలన నందియము,
కాళీయ మున్నగు పదములలో లోపములేదు. "నంచెము-కాతె" అను
రూపమురాదు. కొందరు ఇయలోని ఇహారము మాత్రము లోపించునని
చెప్పిరి. కాని యది ప్రయోగములందు మృగ్యము=లేదు. కాన ప్రామాణి
కము కాదు. ఒక్క ముత్తియ శబ్దమునకు మాత్ర మట్లు ఇయలోని
యహారమునను లోపము కానఁబడుచున్నది. ముత్తియము ఎత్వమురాగా
ముత్తెము ఇయలోని యహారము లోపించఁగా ముత్+య+ము=
ముత్త్యము. కొందరి పతమున ముల్లియ మున్నగు శబ్దములెత్వము

కలుగును. 'మల్లెయు, లుజెయు, గడ్డెయు నొల్లెయున నుప గిదిపడుట లొప్పుగఁ గృతులన్ మల్లియ, లంజియ, గడ్డియ యొల్లియయవినయ్యనేని యొప్పుంగృతులన్' అంద్రవాషా భూషణము. "మూలమూలం మల్లెలెంకటి మోహమోహరితాక్షిరాచితి" వసు. "ఓ మల్లియలార! మీ పొదలపాటున లేడుగదమ్మ చెప్పరే?" భాగ. దశమ. "నారికేణవపపుడిపుటూరుపొలయ వలిపెయింబెల్లెతో నురన్దలగురు" ఆముక్త. కన్నెయ-కన్నె అనునవి యికారలోపంబిని భ్రమపడతారు. కన్యా-కన్యయని తర్కము రూపంబు.

"పీడియము, వక్కలాకులు, విడెము, తమ్మ లంబు పీడెంబు పీడ్కమనం బురారి" అంద్రనామ సంగ్రహము. మానవ. "వరియాదకము-వర్యావకము-వరేవకము" అని రూపత్రయ మున్నదని యహోబలవతి చెప్పెను "నన్నుఁబ్రావకమేల జేసెడు నుహార్దముచే గరుడింపవే చెలి!" ఇట్టివి చూడ సూరి చెప్పినట్లొక్క ముత్రియ శబ్దమునకేకాక మరికొన్నిటి కిని "ఇ"కారలోపము కలుగని స్పష్టమగుచున్నది "నామములయంద లాక క్రియలయందును ఎత్వంబు చూపబడి"నని యహోబలవతి. ఓ. కదీయం బుడె-కడెంబుడె.

సర్వనామ పరిరణము

వ్యా. "సన్యాసీని సర్వనామాని" అని సన్వశబ్దము మున్నగువానికి 'సన్వనామము' అని సంకేతము. విశేష్యములకు మారుగా వాడఁబడునవి

హ. వికృతౌ సర్వనామాన్య న్నిన్నికొన్వైచ్చి పెక్కుమ పల్వయే (అ.క.వి)నినామనతాతద్వ-త్సంఖ్యార్థకాణపి అన్యాది పట్టుచుహతి సంఖ్యా ద్వాద్యా బహుత్వగా, అమహత్వేక వచనాన్యాదయ స్సర్వత స్సమా॥

కా. ౨౫.-అన్ని ప్రభులు సర్వనామంబు.

అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, పెక్కు, వలు, అ, ఈ, ఏ, నీ, నా, మన, కా. సంఖ్యావాచకంబులు-అన్ని ప్రభులు. వీనికిం ప్రథమాంత రూపంబులు దాహరించెద. వీనిలో దుమంతంబుల కెల్ల న్యాగమంబు పూర్వోక్తంబు స్మరించునది బహువచన రూపంబునకు రాదేశంబును బూర్వాగమంబును బ్రథమా బహువచనంబునకు దోలె నెరుంగని విశేషాకారంబులు గలిగెనేని గొంతొకచో ద్వితీయ వలకును గొంతొకచో ద్వితీయమందొక్క రూపంబు వరకును రూపభేదంబులు వక్కాజించెద. శేషంబుహించునది. అన్ని మొదలగు శబ్దంబు లాదును ద్విప్రభు సంత్యావాచకంబులును మహద్దర్థంబులు బహువచనాంతంబులగు- అమహద్దర్థంబు లేకవచనాంతంబులగు. ఇందు నీ మొదలగు నాలుగు శబ్దంబులు స్వాత్మంబులు మర్కరూపంబు లుండు.

మ-అనునది మహద్దర్థమనుచు, అ-అనునది అమహద్దర్థమనుచు, ప్ర-మొదలయినవి ప్రథమా విభక్తులకును సంకేతములుగా విందు గ్రహించునది.

మ. ఆ.

పర్వతాపదర్శితము.

ప్ర. | ఆంధ్ర ఊ |అన్ని
ఆంధ్రా ఊ |

ఇయదర్శకము.

ప్ర. ఇంచులు ఇన్ని.
కియద్దావద్రకము.

ప్ర. ఎందుకు ... ఎన్ని.
కలిపయార్థకము.

ప్ర. కొందరుకొన్ని.

బహుళము.

ప్ర.	పెక్కండు పెక్కుడు	పెక్కు- దీవికి బహు
------	----------------------	-----------------------

వచనము గలదు
పెక్కులు.

ఈ శబ్దంబు లొనవిశక్తికంబు
 లగుటంజేసి - అన్నిటి - అన్నింటి-
 ఇన్నిటి-ఇన్నింటి-ఎన్నిటి-ఎన్నింటి,
 కొన్నిటి - కొన్నింటి - పెక్కిటి -
 పెక్కింటి - యను యానెనా

ద్వితీయా ద్యేకవచనంబులు వరంబు
 లగునపుడమహత్త్వంబునం దగు
 నని తెలియునది.

విహారతము.

ప్ర. పదిగురు | అమహర్షి
పదిగుండు | ఐన దీప్తి
వ్యస్తప్రయోగం
లేదు.

3.

తదర్థకము

ప్ర. నాడు....	వారు వారలు వాండు
---------------	------------------------

ప్రొ. వానిని	వారిని వారలను వారిదను
--------------	------	-----------------------------

అ. | అది — అవి
| అద్ది — అద్వి
ప్ర. | అయది — అయవి
| అయ్యది — అయ్యవి

త్వి. | దానిని | —
| అదానిని |
| అద్దానిని |

వా. ఇదివ్విధము.

ప్ర. ఏడు — ఏరు
| ఏరలు
| ఏండు

త్వి. ఏరిని — ఏరిలను
| ఏండును.

అ. | ఇది — ఇవి
| ఇద్ది — ఇద్వి
ప్ర. | ఈయది — ఈయవి
| ఇయ్యది — ఇయ్యవి

త్వి. | దీనిని | — ఏనిని
| ఈదానిని |
| ఇద్దానిని |

మ యర్థి-మర్థకము

ఏడు — ఏరు.

ఏవారు | ఏవారు
| ఏవారలు
| ఏవాండు

ఏవ్వారు | ఏవ్వారు
| ఏవ్వారలు
| ఏవ్వొండు

ఏవ్వడు | ఏవ్వరు
| ఏవ్వండు

ఏవడు | ఏవరు
| ఏవండు
| ఏరిని

ఏవారిని | ఏవారిని
| ఏవారిను
| ఏవారలను
| ఏవాండును

త్వి.

ఏవ్వరిని | ఏవ్వరిని
| ఏవ్వరిలను
| ఏవ్వొండును

ఏవ్వరిని | ఏవ్వరిని
| ఏవ్వరిండును
| ఏవరిని
| ఏవండును

అ.									
ప్ర.	ఎ	ఎ		ద్వి.	దే	దే	
	ఏ	ఏ			ఏ	ఏ	
	అ	అ			అ	అ	
	ఐ	ఐ			ఐ	ఐ	
	ఓ	ఓ			ఓ	ఓ	

మహతి వాచ్యునిగునే నేకత్వంబున యత్కి-మర్తక శబ్దంబు-
 ఎవ్వరిక-ఎవ్వర్-ఎవ్వక-ఎవరిక-ఎవర్-ఎవక-ఎవ్వరికి-ఎవ్వర్కి-ఎవ్వకి,
 ఎవరికి. ఎవర్కి, ఎవరి, ఎవ్వరికి, ఎవ్వరై. ఎవ్వకి, ఎవరికి, ఎవరై,
 ఎవకి, ఎవ్వర్తక, ఎవ్వరుక, ఎవర్తక, ఎవరుక అని యిరువది రెండు
 రూపంబులు వదయు.

శబ్దాదులు మూడు మహద్వాచకంబు లేకత్వంబునంబూ వివ
 శించునపుడు ఆకడు-ఆకడు; ఇతడు-ఈతడు, ఎతడు-ఏతడు అను
 రూపంబులు వదయు. మహావాచకంబులు ఆమె, ఆమె, ఆతె, ఈమె,
 ఈమె, ఈతె, ఏమె, ఏమె, ఏతె అను రూపంబులు వదయు.

యన్యదర్థకము					అన్యదర్థకము				
ప్ర.	నీ	మీ		ప్ర.	నేను	మీ	
	ఈ	మీరలు			నీను	నీ	
	ఈ	ఈరు			ఏను	ఏ	
			ఈరలు						

ద్వి. ఏన్నును మీమ్మును
 త్వు. ఏచేతను....మీచేతను

ద్వి. నన్నును....మమ్మును
 త్వు. నాచేతను....మాచేతను

ఉభయార్థకము
వికృతిహావనాంతము.

ప్ర. మనము

తృ. మనచేతను-మనలచేతను
అర్థార్థకము

ప్ర. తాను....	తాము
	తారు
	తమరు.

ద్వి. తన్నున్....తమ్మును

తృ. తనచేతను ...తమచేతను.

ఇంక సంఖ్యావాచకములు
వర్ణాదించెద.
మ.

ఏకార్థకము. ప్ర.

ఒకడు	ఒకరు
	ఒకండు

ఒకొడు	ఒకొరు
	ఒకొండు

ఒక్కడు ...	ఒక్కరు
	ఒక్కండు

ఒక్కొడు....	ఒక్కొరు
	ఒక్కొండు

ఒకరు(డు ...	ఒకరులు
	ఒకరులు
	ఒకళ్లు

ఒకొరు(డు....	ఒకొరులు
	ఒకొరులు
	ఒకొళ్లు

ఒక్కరు(డు....	ఒక్కరులు
	ఒక్కరులు
	ఒక్కళ్లు

ఒక్కొరు(డు....	ఒక్కొరులు
	ఒక్కొరులు
	ఒక్కొళ్లు

ఒకరువు(డు	ఒకరువులు
-----------	----------

ఒకొరువు(డు	ఒకొరువులు
------------	-----------

ఒక్కరువు(డు	ఒక్కరువులు
-------------	------------

ఒక్కొరువు(డు	ఒక్కొరువులు
--------------	-------------

ఒరు(డు	ఒరులు
--------	-------

ఒరువు(డు	ఒరువులు
----------	---------

ఒండు	ఒండులు, ఒండ్లు
-----------	----------------

ఒడ్డు	ఒడ్డులు, ఒడ్డు
------------	----------------

ద్విశీమాదీ విభక్తి రూపము

లూపించుకొనునది.

అ. ప్రథమైక పదసాంకములు

ఒకటి-ఒకటి-ఒక్కటి-ఒక్కటి
ఒక్కటి-ఒకడు-ఒక్కడు-ఒక్కడు
ఒక్కడు - ఒండు. ఈశబ్దమునకు
సంఖ్యా వాచకంబునకు బహువచ
నంబు లేదు.

దీనికి మహతి వాచ్యం బగునపు
దేకత్వంబున వక్ష్యమాణ రూపంబు
లేఱుంగునది.

మహత్కర్థకము

ఒకరిత - ఒకర్త - ఒకర్తు - ఒక
ర్తుక - ఒకత - ఒకతుక - ఒకొరిత
ఒకొర్త - ఒకొర్తు - ఒకొర్తుక -
ఒకొత - ఒకొతుక - ఒకొరిత -
ఒకొర్త - ఒకొర్తు - ఒకొర్తుక
ఒకొత - ఒకొతుక - ఒకొరిత -
ఒకొర్త - ఒకొర్తు - ఒకొర్తు
క-ఒకొత - ఒకొతుక - ఒక
రిత-ఒకర్తి - ఒకతి - ఒకొరితి -
ఒకొర్తి - ఒకొతి - ఒకొరితి -
ఒకొర్తి - ఒకొతి - ఒకొరితి -
ఒకొర్తి - ఒకొతి - ఒకొరితి -

ఒకర్తె - ఒకతె - ఒకొరితె - ఒకొ
ర్తె - ఒకొతె - ఒకొరితె - ఒకర్తె
- ఒకర్తె ఒకొరితె - ఒకొర్తె
ఒకొతె - ఒర్త - ఒర్తి - ఒర్తు -
ఒర్తుక.

ఇంక త్విప్రభృతి సంఖ్యా వాచ
కంబులు ప్రథమాంక రూపంబులు
వక్కాటించెవ.

మ.

అ.

ప్ర.

ఇద్దఱు	రెండు
ఇరుగురు		
మూగురు		
మొగురు		..మూడు
మొగురు		
నలుగురు	నాలుగు
అయిదుగురు....		అయిదు
ఏగురు	ఏను
ఆఱుగురు	ఆఱు
ఏడుగురు	ఏడు
ఎనమండ్రు....		ఎనిమిది
తొమ్మండ్రు		తొమ్మిది

పడుగురు	పది	పడునాగురు	పడునాగు
పడురు		పడునేడుగురు	పడునేడు
పడుగుండు		పడునెనమండు	పడునెనిమిది
పడుండు		పంచొమ్మండు	పంచొమ్మిది
పడునొకరు ... పడునొకటి		ఇరువండు	ఇరువది
ఇచ్చది నేకశక్తిరూపంబులై		ఇరువదియొక	ఇరువదియొకటి
: ద్వామరూపంబుగం గూర్చుకొనునది.		ఇకకాదు అహంబును.	
పడునొకరు	పడునొకటి		
ఇకకాదు		ముప్పండు	ముప్పది
		వచ్చండు	వచ్చది
పన్నిదలు	వందెండు	ఏలండు	ఏలది
పన్నిరుగురు		అఱువండు	అఱువదివ
పదమూగురు	పదమూడు	దెబ్బండు	దెబ్బది
పడుమ్మగురు		ఎనుబండు	ఎనుబది
పడునలుగురు		తొంబండు	తొంబది
పడునొకరు	పడునొకటి	నూరుగురు	నూరు
పడునైదుగురు	పడునైదు	వేయిరు	వేయి
పడునేడుగురు	పడునేడు	పదివేగురు	పదివేలు

తెందు మొదలగునవి యౌపచిత్రక్రీక శబ్దంబు లగుటలేని వ్విధి యాది వికల్పము పరంబు లగునపుడు తింటు లెనవి యెరుంగునది. తెందీ దివి, తెండింటివి-తెండివి : మూడింటివి మూడింటివి - మూడివి - ఇక్కా చుట్ట, ఏకశబ్దమునకు ఒంటి-ఒకానొకరు-ఒకానొకటి-ఒకానొకరిక-ఒకను

ఓందొకరు - ఓకట్ట - అనురూపంబులును - ద్విశబ్దార్థంబునకు ఇనుమడి
ఈరాలు - అనురూపంబులు నర్థవిశేషంబులం జూపఁబడ్డారు.

వ్యా. అన్ని ప్రభృతులు = అన్ని మొదలైనవి. న్యాగమంబు =
నిగాగమము. న్యరించునడి = గుర్తుంచుకొనఁగినది తత్వము 22. సూచే
జెప్పిన నిగాగమము వచ్చును. రాదేశము = రేఫాదేశము. బహువచన లకా
రమున రేఫమాదేశమగుట. వాటలు = వారు పూర్వాగమము బిందు-పూర్వక
దకారము మున్నగునవి. వాటలు = వాఁడు. 'అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని
కొన్ని, శబ్దము లొపపితక్తికములు కనుక ద్వితీయాది విభక్తులుపరమైనపుడు,
దీంట్యాదులు వచ్చును. అన్నిటి-అన్నింటిమున్నగునవి "ని-నా-మన-తా"
శబ్దములు మహద్వర్తమున, అమహద్వర్తమున నొకే రూపము కల్గియుండును.
"ని-నా"యున్యదన్యదృద్ధిముల ప్రాతిపదికలు. నన్నయ యీ శబ్దముల
రూపసాధన పూర్తిగాజేసెను. సంకేతములు. గుర్తులు అన్ని శబ్దమునకు
మహద్వర్తమున-అంద-అదేశమై రేఫాదేశమునగా బహుమాదేశమై
'అందఱు' అనియైనది. రూపాంతరము-అందొఱు సూరి శబ్దలక్షణసంగ్ర
హమున- "అన్ని లోనగు వానికి బహువచన లోపంబు 115-మహత్తర
కలము లవర్తకంబును, వివర్ణంబునకు దవర్ణంబునగు. 156 శబ్దవరి.
అన్నికి "అంద"కాఁగాఁ అంద+లు = అందరు, ద్వితీయాద్యలలో- "అంద
ఱు - అందఱు" అగును. "అందఱు" అని యికారాంతముగా
వారుడు పొరపాటు. "పెద్దవారలదికనీతిన్" విడిగిదనిరి క్షిప్రుఁడేచి పీఠ
లచికులం ద్మృచ్చించి" ధార. "శ్రీమునకు నం దొరు గిద్దడఁ దొడగె
రుద్దతులు రాజునుతుల్." ధార. అది. 6 అ

పెక్కు శబ్దములకు బహువచనమున రేపాదేశము, పక్షమునవిందుఁ
 పూర్వకఁ దకారమునగు. పెక్కుఁ = పెక్కురు, పెక్కుండుఁ దీని
 కమహద్దర్థకవచనము. పెక్కు. దీనికి బహువచనముహద సున్నది.
 పెక్కులు. పలుకబ్రమునకు మహద్దర్థమున బహువచనమున లకారమునకు
 రాదేశము, పూర్వమున “గు”వర్ణమును వచ్చును. పలు+లు=పలు+గు+
 రు=పలుగురు. పలుగుండు. అమహద్దర్థమున సమాసముచే రాని వ్యస్త
 ముగా బ్రయోగములేదు. పలుమాలు, పలుకములు. అ-తదర్థకము. ఈ-
 ఇదమర్థకము. ఏ-యత్ కిమర్థకము. మహద్వాచకములను సమీపి
 గమము వచ్చును. పుట్టి తిత్తుకాన నాదియందు వచ్చి వా-వీ-వే అగును.
 రుమంతముకావ వాడు, వీడు, వేడు. వికల్పముకావ అడు-ఈడు.
 ఏడు. విక-నాడు బహు వారు వాండు. ద్వితీయాలలో విగాగమము-
 వానిని-వారిని. వానిచే-వారిచే. ఇక్కడి అమహద్దర్థమున అది-అవి ఇక్కడి
 ఏడు, వేడు, వివాడు, వివ్వారు, వివరుడు. ఇందువే దన్నది
 సూరి మకముకాదు. తోచును రాని తిమ్మకవి ప్రభృతులు చెప్పిరి. “వీరితో
 ముఖ్యులెవ్వార వేడు రాముడు” రామా. 7ఆ. (పా. వీరిలో ముఖ్యు
 లెవ్వారు లేరు రాముడు).

యస్య చస్యవృద్ధిముల రూపవిష్పత్తి సన్నయచే బూర్తిగా
 పాపింపబడినది. దాని వినిపెద. “వేశ్యాచస్యవ్యవృద్ధి త్పుజరో
 య్ము పుహదస్తః” నా-నీ శబ్దములకు, నా+ను- “ప్రథమాహిషేద
 న్యదా” అని ప్రథమలో ఏకామరాగా “నేను” అనును. నిపు బహు
 వచనమున “ఏకయోర్యహుశ్చేమః” అని వకారమునకు మకారమురాగా
 “మేము, మీరు” అగును. “స్మిమ్మాప్రస్యక్వాదే రపిశపిద” పన్ను, నిమ్న
 నన్ను, మమ్ము, మీమ్ము. “అన్యతరణక్య యుక్తవ్యః” అని సంయుక్తాక్షర
 ములో నొకటి లోపించగా “నేను, నిను, మమ్ము, మీము” అగును. “కిర్న

జను" అని "ఇతాంజనఃకిశ్చ" యుష్మచ్ఛబ్దమునకుఁ బ్రాప్తిండు "కి" దీనిచే విషేధింపఁబడినది ఇత 'కు' చేరి "నాకు, మీకు" అగును. తక్కిన విభక్తులు విల్లె యూహించునది.

"హ్రస్వేటాదానమవాన్ ద్వయవద్వచన ద్వయే న్యయోరాత్మా" కాను శబ్దము తృతీయాది విభక్తులందు హ్రస్వత్వమునంది రెండు వచనము లందు "న, మ" కలిగియుండును. తక్కిన ప్రథమా ద్వితీయాదివిభక్తులందు నీ-నా శబ్దములవలె రూపములుండును. కాను-కారు. తమరు,తన్ను,తమ్ము, తము తనచేత, తమచేత ఇత్యాది. "హయి ఉభయార్థవాచియఃకశ్చిద్భవతి" విత్యభిహవచనః తన్య జనో ముశసోః " విత్యభిహవచనమై నీ-నా ఉభయార్థకమైన రెనుఁగు శబ్దము "మన" అనునది. దీనికిఁబ్రథమలో ము-మనము. ద్వితీయలో య-చేరఁగా "మనలో" అగును. ప్రాగ్వత్సర్వంభిసాది కేవల తృతీయాదులందు "నీ-నా" శబ్దములకువలెనే రూపము లెఱుంగునది.

"ఒక" శబ్దమున కమహదర్థముక "ఎక్కటి" అనియుఁ గలదు. "కవలు వింకపుఁగింక గలుగు వేడిమియెల్ల నొక్కటియై యెడలెఱైనవఁగి" లక్ష్మి. 2అ. రెండు మొదలైన వావవిభక్తికములగుటచే ద్వితీయాది విభక్తు లందు వానికి "టి-ంటి" అనునవి వచ్చును రెండు+ను-రెండు+టి+ను- తత్వము 26చే ఇకారముమీఁది కునువుల కిత్వములాఁగా రెండు+టిని. అచ్చిక, 36చే య కారోవర్తమున కిత్వము-రెండిటిని, పక్షంబున రెండి టిని ఇత్యాదులు. ఇనుమడి యనుచోది రెండు శబ్దమునకిను అదేశమును, మరుగు శబ్దమునకు వృత్తిలో "మడి" అదేశముకాఁగా "ఇనుమడి" ద్విగుణము=రెండురెల్లు అని యర్థము. ఇట్లే ముమ్మడి, నలుమడిక్కాదులు.

హ సంఖ్యావాచక శబ్దస్య పూరణార్థేనగాగమః॥

కా. ౨౫. సంఖ్యకుం బూరణార్థంబునం దవగాగమంబగు.

రెండవవాడు, రెండవది. మూడవవాడు, మూడవది.

వ్యా. సంఖ్యకున్-సంఖ్యావాచక పదమునకుః పూరణార్థంబునందున్
=పూర్తిచేయువాడను నర్థమున “అవ” అంతాగమముగా వచ్చును.
రెండు+అవ=కారనంధికాగా రెండవ(వాడు) అగును. ఇట్లే మూడవ
వాడు, నాల్గవవాడు మున్నగునవి.

హ. మహత్యా మహతో వా స్యా త్వర్వ నామక్రియా
బహు.

కా. ౨౬. నర్వనామ క్రియావదంబుల బహువచనంబు మహత్తు
నకుంబోరె మహతికగు.

వారిద్దరు రుక్మిణీ సత్యభామలు. వీరు మువ్వరు శ్రీభూషికలు

వ్యా. నర్వనామములయొక్క, క్రియావదములయొక్కయు బహు
వచనము మహతీ వాచకమునకుఁ గూడ మహద్వాచకమునకై నట్లే యగును.
“వారు ఇద్దరు, వీరు మువ్వరు” ఈపదములు మహద్వాచకములు మహతీ
వాచకములకు పైకము వాడబడినవి. ఏకవచనమున మాత్రముభేదమున్నది.
అపి రుక్మిణీ, వాడు కృష్ణుడు.

చిం. క్వచిద్గకారో వః

హ. అనంయుక్తా పదాద్యన్య గన్య వస్పాన్య ద్విభాషయా.

డా. ౨౭. అపదాద్యంబయి యనఁయుక్తంబయిన గణాంబునకు
వకారంబు విశిష్టగు.

పలుగురు-పలువురు, ఇరుగురు-ఇరువురు, వేరురు-వేవురు, తొగ-
తొవ, పగలు-పవలు.

వ్యా. పద+అద్యము=పదము మొదటిది. అపదాద్యము=పదము
మొదటిలేనిది; అసంయుక్తము=చురొక హల్లుతో గూడనిది. అట్టి గకా
రమునకు వకారమూదేశమగును. పలుగురు యిప్పుడు గకారము పదాదిని
లేదు. సంయుక్తముకాదు. కనుక వకారమువచ్చి “పలుగురు” అయినది.
“గొడుగు” దీనిలో జీవరి గకారము వకారమగును కాని మొదటిదికాదు
గొడువు సిగ్గు-సివ్వుకాదు. తిగ తివ. పగడము పవడము యిత్యాదులు.

చిం. బౌపవిభక్తిక నంజ్ఞా వర్ణా స్థిర్యాదయో భవంతిహ,
రుత్యాదేర్నామ్నాం న్యు న్నేహివిభక్తౌ నమాసేచ||

హ. విభక్తౌతు నిమిత్తేయే న్యురాదేకా గమాత్మకాః
ఇతితీతి వ్యవహృతా వర్ణా బౌపవిభక్తికాః||

డా. ౨౮. “ఇతివివర్ణంబులు వక్ష్యమాణంబు లౌపవిభక్తికంబులు

విభక్తి విమర్శంబయి యాదేశగమాత్మకంబయిన ఇ, టి, ఠి
అనువర్ణంబు లౌపవిభక్తికంబు లనబడు

వ్యా. విభక్తిని నిమిత్తముగాఁజేసికాని యాగమాదేశములుగా వచ్చు
నవి చెప్పఁబోవు-ఇ, టి, ఠి అనువర్ణములకు “బౌపవిభక్తికము” లనిపేరు.

హ వితేమాద్యేకవచనే ప్రాయోనామను కేషుచిత్

అవదన్నత్ర కచితి దమి నౌపవిభక్తికా॥

ఇతి నాన్యన్యతారూఢం లక్ష్మ. లక్ష్మ విరోధతః॥

బా. ౨౯. ఇవి ద్విరీయాద్యేకవచనములు -వరంబులగునపుడు, నామంబులకుం గొప్పింటికిం బ్రాయకంబుగనగు.

కాలు-కాలివి-కాలిచే. నాగలి-నాగటివి-నాగటిచే. నేయి-నేతివి-నేతిచే. ద్విరీయైకవచనము వరంబులగునపు డౌపవిభక్తికంబులు రావని కొందరు వక్కాణించిరి. అయ్యది లక్ష్మలక్షణ విరుద్ధంబగుటచేసి యనాదరణీయంబు.

వ్యా. ద్విరీయాది+ఏకవచనంబులు=ద్విరీయ మొదలైన విభక్తుల యేకవచనములు వరములగునపుడు కొన్ని నామవాచకములకు తఱచుగా వచ్చును. కాలు+ను(ద్వి) కాలి+ను=ఇవర్ణము వచ్చినది. తత్వము 26చే యికారమును(దకును) క్రియావిభక్తుల కిత్వము వచ్చుననుటచే వికాసము రాగా కాలివి. ఇట్లే సమాసమున(గూడ కాలు+పుండు = కాలిపుండు నాగలి+ను=నాగటివి. చేయి=ను+చేరివి అనునవి “టి, తి”ల కువాహరణము. ప్రాయకమనుటచే నీవివి యుక్తమని తోచును.

హ. డిరియా దే రిత్వం

బా. ౩౦. డిరు మొదలగువాని కిత్వంబును.

డిరు-డిరివి, కాలు-కాలివి, మ్రూను-మ్రూనివి, నోరు-నోరివి, చోటు, చోటివి.

వ్యా. ఓరు మొదలైన నామములకు యిత్యముకలుగును. ఓరు+ను ఓరిని. ప్రాసు+ను=ప్రాసిని. “నోరికివచ్చిన యట్టులాడిరే యిచ్చింగిన్” భార. కర. 3౪. “నీరితోపదోచు తారక ప్రతిబింబ మొక్కొయనగ వెలుగుచున్నదాని” భార. ఆది. 6౪.

హ. అథ టి రంత్యా దేశోంతి మాగమః

పర్యాయేణవ తేషాంచి దుభయం బహుళం భవేత్

దా. ౩౧ టివర్ణము గొన్నింటి యంత్యాక్షరమున కాదేశమును, గొన్నింటి కంతాగమమును, గొన్నిటికిం బిర్యామమున రెండును వ్రాయ కంఠగనను.

అదేశము-త్రాడు, త్రాటిని. కాడు, కాటిని. నోరు, నోటిని. ఏరు, ఏటిని. అగమము-అన్ని, అన్నిటిని. ఎనిమిది, ఎనిమిదిటిని. వేయి, వేయిటిని. ఉభయము- ఏమి, ఏటిని ఏమిటిని. పగలు, పగటిని, పగలిటిని. మొదలు, మొదటిని, మొదలిటిని. నూరు, నూటిని, నూటిటిని.

వ్యా. టివవిభక్తికమైన టివర్ణము కొన్నిటికి నాగమముగాను కొన్నింటికి నాదేశముగాను, కొన్నిటికి నాగమాదేశములు రెండుగాను వచ్చును. అదేశమున కునాహారణము త్రాడు, త్రాటిని. దునుకొట్టివేసి టి వచ్చుటచేనిది యాదేశము. అగమమునకు అన్ని, అన్నిటిని. ఇక్కడ ‘టి’ అగమమైనది. ఉభయమునకు ఏమి, ఏటిని, ఏమిటిని. మొదటి దాదేశము, రెండవ దాగమమును. నీర శబ్దవస్తువు నీరు శబ్దమున కొవవిభక్తికములు వచ్చును. నీరు+ను=నీటిని.

హ. ప్రాప్యాడుపరి టేః పూర్ణబిందుః ప్రాగ్గమళం భవేత్.

డా. ౩౨. హ్రస్వముమీడి టి వర్ణమునకు ముందు పూర్ణమందువు
దిహాశముగానగు.

అన్నింటిని ఎనిమిదింటిని, పగంటిని, పగలింటిని, రెంటింటిని,
మూడింటిని.

వ్యా. హ్రస్వముమీడి వచ్చిన టి వర్ణమునకు ముందు నిండునున్న
దిహాశముగా వచ్చును. అన్ని+ను=అన్నిటిని-ఇండు టి యికారముమీడిది
కాన అన్నింటిని అయినది. ఇట్లే తక్కినవి యూహింపఁదగినవి.
వన్నయ 'టి, ంటి'వర్ణములను ప్రత్యేకముగా నొవవిధక్రియలనిచెప్పెను.

హ. పదాదా హ్రస్వాదుపరి టే, ప్రాక్షిత్వం న ఇష్యతే.

డా. ౩౩. సహద్యంబగు హ్రస్వముమీడి టి వర్ణమునకు ముందు
పూర్ణమందువగు.

కన్ను-కంటిని, మిన్ను-మింటిని, ఇల్లు-ఇంటిని, పల్లు-పంటిని.

వ్యా. అదేశాత్కరిముగావచ్చు టి వర్ణము పదము మొదటియక్షరము
పైననే యగుచో బూర్ణమందుచు పూర్వాగమందును. అనగా “ంటి”
వచ్చునది తాపము కన్ను+ను=న్నుకు “టి”రాగా “కటిని” టికి ముందు
పూర్ణమందువురాగా “కంటిని” అయినది. ఇట్లే మింటిని, యింటిని, పంటిని
అను రూపములు లూహ్యములు.

హ. అంతా గమన్తి రత్వా దే రేఫ ఏకోపి లోపభాక్

డా. ౩౪. అత్ర మొదలగు కబ్బిముల కంతాగమంబు రివర్ణంబును,
రేఫంబున కొక్కటి లోపంబునగు.

అఱు-అఱిరిని, అఱు, కఱు, కొఱు, గొఱు, మిఱు, వఱు యివి యఱు మొదలయినవి.

వ్యా. అఱు మొదలైన శబ్దములకు 'రి' అను నక్షరము చివర నాగ మముగా వచ్చుటయు, శకట రేఫములలో శౌకవానికి లోపము కలుగుటయు జరుగును. అఱు+ను=అఱు+రి+ను కాఁగా, యికారంబుమీఁదికునుపు క్రియావిభక్తులకిత్వము వచ్చునను సూత్రముచే ను-విగాఁ మాఱఁగా "అఱు+రి+ని" అచ్చిక. 36వే అఱునొని యుత్పమున కిత్వముకల్గి "అఱిరిని" యైనది, యిట్లే తక్కినవి.

హ. విభక్తై పరతో గోయి ప్రభృతే రంతిమోపి తిః

భా. ౩౫. విభక్తి పరంబగునపుడు గోయి ప్రభృతుల తుది యక్ష రంబు తివర్ణంబగు.

గోయి-గోతులు, గోరిని, గోతులను. గోయి, చేయి, దాయి, నూయి, నేయి, వాయి, రోయి యిత్యాదులు.

వ్యా. ప్రథమాది విభక్తి పరమైనపుడు గోయి మున్నగు శబ్దముల చివరి యక్షరమునకు "రి" వర్ణనాదేశముగను. గోయి+ఁ=తివర్ణాదేశము రాఁగా "గోరి+య"తత్వము 40వే తిలొని ఉచ్చిములాగా "గోతులు" అగును. ప్రథమైకవచనమున గోయి ప్రభృతులు స్త్రీ సమములగుటచేఁ బ్రథమైక వచనము లోపించుటచే నీ యాదేశమురాదు. తక్కిన యౌష విభక్తిములు ద్వితీయాది విభక్తులు పరమగునపుడురాగా నిది ప్రథమ లోనే వచ్చుట విశేషము. నన్నయ ద్వితీయాది యవక "విభక్తై" అని సామాన్యముగాఁ జెప్పెను.

హ. టిత్తో రిత్వముతః.

భా. ౩౬ టి తివర్ణంబులు పరంబులగునపుడుత్వంబున కిత్వంబు

దీనిని బట్టి చూడగానే వాస్తవికత గురించి అర్థమవుతుంది. ఇది ఒక అంశం. కవిత్వంలోని అంశాలను చూడటం వల్లనే కవిత్వం అంటారు. ఇది ఒక అంశం. వ్యాస "టీ, టి" వర్ణముల పరమైనపుడు ఉపాసమున వ్యక్తార్థము వచ్చును. రెండు + కు = రెండు + టి + కు = రెండిటి + కు = రెండిటికి కొన్ని వర్ణ సుత్వము కిత్వము వచ్చును. నెత్తురు + కు = నెత్తురికి. ఇందుకు లోని యుత్వమున కిత్వము వచ్చును. ఇది మొదటి ముద్రానుంచి కొనిబిడి వికలాముగా కూడ సున్నది. చవుటికి చవిటికి మున్నగునవి

జాతీయత - జాతీయత కేంద్రమైనది మొదటగా

అందులోని అంశాలను బట్టి చూడటం వల్లనే కవిత్వం అంటారు. ఇది ఒక అంశం. వ్యాస "టీ, టి" వర్ణముల పరమైనపుడు ఉపాసమున వ్యక్తార్థము వచ్చును. రెండు + కు = రెండు + టి + కు = రెండిటి + కు = రెండిటికి కొన్ని వర్ణ సుత్వము కిత్వము వచ్చును. నెత్తురు + కు = నెత్తురికి. ఇందుకు లోని యుత్వమున కిత్వము వచ్చును. ఇది మొదటి ముద్రానుంచి కొనిబిడి వికలాముగా కూడ సున్నది. చవుటికి చవిటికి మున్నగునవి

జాతీయత - జాతీయత కేంద్రమైనది మొదటగా
తృతీయార్థం
హా ఇహళ మదాపవిధ కిక నప్తమ్యానాప
తృతీయాయా.

దా. ౩౮ దా. ౩౯ కికముల తృతీయా నప్తమం కత్వందాదేకంబు
బహుళంబుగానన

గోరను గీతెను ఊరనున్నాడు గొడ్డటనటియెను ఇంటలేడు
వఱుత గరిసె కఱుత చూచె వక్షంబునంబు - గోరిచేత, సూరియం
దీత్యాదులు

వ్యా దౌనివిభక్తికంబుల తృతీయా విభక్తికి సప్తమీ విభక్తిని
అకారము బహుళముగా వచ్చును గోరు + చేతను = చేతకు అకారము
దేశంకా గాగోరనుఁడు+అంబును=అంబునకకారాదేశముకా గా- ఊరు+
అను = ఊరను" గొడ్డలి+చేతను=గొడ్డటను - చేతకు అకారము రా గా
గొడ్డలి+అను 29వే లికి టిరా గా గొడ్డటి+అను సువి 1 చేసంబాది
స్వరమునకు సంధికా గా-గొడ్డటను వ్రు + చేతను = అకారాదేశము-
వ్రు+అను-34 చే తివర్ణాగమము లేపద్వయములో నొకవానికి లోప
మురాగా - "వఱుతను" నైనది "ఈ యకారాద్దేశము చేతను" అను
వానిలో "చేత" కే రాక "ను" పర్వమునకు మాత్రమే యాదేశముకాదు"
అని శంకింపరాదు ఈ 'ను' వర్ణము తత్సమి రిచే తృతీయాది విభక్తుల
కాగమముగావచ్చినది కాన అదిగాక మిగిలిన విభక్తి ప్రత్యయమునకే
అకారాదేశము జరుగును ఈయాదేశము బహుళముకాన వక్షమున - గోరి
చేతను, గోరియందును, వఱుతిచేతను, మొదలైన రూపములు కలుగును.
సన్నయ కొన్ని యౌపవర్ణక్రిక నామముల కకారాదేశముచెప్పి కొన్నిటికు
స్లోపము విధించినాడు కేసాంచి దుదంతానాం నేతివిభక్తాపునోక్త్యాత్
'ఊరు+నన్=ఊ + ర్ + డ + న్ + ౨న్" యందు "ఊన్" లోపించ గా
"ఊరన్" అగును. ఇట్లే క్రిందన్. మీదన్ మున్నగునవి

ఇది యాచ్చిక పరిచ్ఛేదము

బాలవ్యాకరణము

కారక పరిచ్ఛేదము

సూ. 1 ప్రాతిపదిక సంబోధనోక్తార్థములం బ్రథమంబగు

ప్రాతిపదికార్థమునందు— రాము డు, రావణు డు

వియతోపస్థితము ప్రాతిపదికార్థము

సంబోధనంబునందు— ఓ రాము డ, ఓ రావణుడ

ఉక్తార్థమందు— రాముడు రావణుని సంహరించెను

ఈ వాక్యమునందు అభ్యాసము కర్తనుజెప్పినది కావునఁ దద్వాచక మగు రామ శబ్దమునకుఁ బ్రథమయమ్యై

రామునిచే రావణు డు సంహరింప బడియె

ఈ వాక్యము నందాభ్యాసము కర్మమును జెప్పినది గావున దద్వాచకంబగు రావణ శబ్దంబునకుఁ బ్రథమయమ్యై నని యుండునది

గు క్రియాన్వయత్వము కారకత్వము శబ్దములు క్రియతో అన్వయించునపుడేమీ అర్థములలో ఏ విభక్తులు పశ్యునో తెల్పినదే కారక పరిచ్ఛేదము ఇంగ్లీషులో Appropriate Propositions అని ఉన్నవి కాదా తెలుగు, సంస్కృతములలోను అట్లే ఒక్కొక్క అర్థములలో పరానా విభక్తియే రావలెనను వియమమున్నది ఆ వియమమే యందు చెప్పబడును

అందు ప్రథమా విభక్తి ఏ అర్థములో వచ్చు? యందు తెల్పబడినది ప్రాతిపదికము- శబ్దము శక్తికాంతి మూలయావము రామ అ పదమున న్న అర్థము ప్రాతిపదికార్థము అది నియతోపస్థితక మనగా- అ పదమువ్యతిరేకమునైనది అర్థమునందున్నది ప్రకారము శబ్దమునకు రాముడను సర్వము

పంజీధనము- విద్యనైపుణిని పొందినది
 అధ్యాపకమునగోక్రియా విభక్తి క్రియకు చేరు విభక్తి గాక్షిణిచేడు
 కర్తరి ప్రయోగమున కర్తయు కర్మణి ప్రయోగమున కర్మయు చెప్ప
 బడును కాన ఆ ఎదమొరకు ప్రథమి అచ్చును.

రాముడు రావణుడు- అన్యైతిహాసికకావ్యమున వీరవర్తి

ఓ రాము డ్దో కురువఱు డ్దో అన్యవిపరదాకేసలారోహణ్యునిత

రాము డు రాధబంధి-శంకారవేదం: యిద్దరి కట్టడియైగము

తెలుగుదేశం పార్టీకి చెందిన వ్యక్తులకు రాజకీయాలలో అవకాశం
 తెచ్చేందుకు కొనసాగుతున్నట్లు తెలుగుదేశం పార్టీ నేతలు తెలిపారు.

రామునిచే రావణుడు సంహరింపబడెను. అను వాక్యము కర్మణి
ప్రయోగము (Poss ve Vo ce) డీనిలో సంహరించబడినవాడు
రావణుడు- ఆన్ క్రియ-కర్మను క్రియకున్నాయని కర్మాణికి పదీకమునకు
ప్రథమ వచ్చినదే

నూ "జీ" కార్మికులను ద్వితీయ యోగం

భాగ్యరేఖాశయదీపాశ్రయవానిధి. దేవదత్తుడు పంథక
 మను సంపాదించి ఇది వందెవను మూడు పంథి చేసినని యిటు
 పంథి - పంథి చేయుచు వ్యాపించును. దుస్సాగి భాగ్యము
 పాశమున క్రిందను ౮ క్రిందకును పంథిచేయుచు
 యెఱుంగునది.

గు. “చేత” అను ప్రత్యయము హేతువునకు, కరణమునకు, గ్రహ్యదులతో సంబంధము కలిగినపుడును పంచమీవిభక్తి ప్రత్యయము నకు వికల్పముగావచ్చును. హేతు వనగా క్రియా ఫలమును సాధించుటకు యోగ్యమైన పదార్థము. కరణమునగా-క్రియానిధిలో ఎక్కువగా ఉపకరించునది. గ్రహమున్నగు వానిఁ గ్రహించుట, కొనుట, ఎఱుగుట, వినుట, సంబంధము కల్గినవచ్చును. ఇక్కడ బహుళమును పదమునకు వికల్పమనియే గ్రహింపదగినది, హేతువునకు-“ధనము చేతసౌఖ్యము కలుగును.” ఈ వాక్యమున సౌఖ్యము కలుగుట క్రియాఫలము. తత్సాధనయోగ్య పస్తువు-ధనము. తాన తద్వాచక పదమునకు “చేత” ప్రత్యయము వచ్చినది. ఇదివాని పక్షమున, ధనమువలన, అని పంచమి వచ్చును. అట్లే “విద్య చేతయశము కలుగు”నను వాక్యమున కీర్తి కల్గుటకు సాధన యోగ్యపస్తువు విద్య-తాన “చేత” ప్రత్యయమువచ్చినది. పక్షమున-విద్య వలన- అని పంచమివచ్చును.

కరణమునకు, “ఖడ్గంబుచేతఖండించె” నను వాక్యమునఖండించుట యిహ క్రియాసిద్ధాది మిక్కిలి ఉపకారకము ఖడ్గము. తాన తద్వాచక పదోత్తరమున “చేత” ప్రత్యయము చేరినది. పక్షమున, కారక, కివ సూత్రముచే, తోడవర్జకమువచ్చి “ఖడ్గముతో ఖండించె” అగును.

గ్రహ్యవియోగమునకు- “జానంతురు రాజారి చేతఁగప్పంబుఁ గొనియె”నను వాక్యమున “రాజారి” అను పదమునకు కారక. 9వ సూత్రముచే వలన వచ్చుచుండగా వికల్పమున ఈ సూత్రముచే చేత, ప్రత్యయము వచ్చినది.

అట్లే “మైత్రుండు చైత్రునిచేత ఋజంబుగొనియె” ఈ యర్థంబునీ చేత నెఱింగితిః ఈ పృథ్వికంబువాని చేత వింటి నను వాక్యములందు- కొను, ఎఱుగు, విను, వానితో సంబంధమున్నుంచున చైత్రుడు, నీవు, వాడు, అను పదములకు 9వ సూత్రముచే వచ్చు “వలన” అను పంచమి విభక్తి ప్రత్యయమునకు వికల్పముగా “చేత” ప్రత్యయము చేరినది.

నూ. ౩. కరణసహార్థ తుల్యార్థాయోగంబులం దృశీయ కుండోద వర్ణకంబగు.

కరణంబునంబు - కోరితోడగూలనేనె. సహార్థంబునంబు - లాటా పేనతోడవచ్చె, పేననాగుండంబువచ్చెనని యవార్థము. తుల్యార్థ యోగంబునంబు - చైత్రునితోడ మైత్రుండుతుల్లండు. తృతీయకినుటంబేసి చైత్రునకు మైత్రుండుతుల్లండుని తుల్యార్థ యోగంబున పట్టియగును.

గు. కరణార్థమునంబు, సహార్థము=కూడ అను అర్థమున, తుల్యార్థము- సమమను అర్థమున తృతీయా విభక్తి ప్రత్యయములలో- 'తోడ' వచ్చును. కరణార్థమున-కోరితోడగూలనేనె-అనువాక్యమునకూ రనేయుట అనుక్రియాసిద్ధిలో ప్రత్యర్థిపరారకము కోరి=కాణము. కాన దానికి తోడవచ్చినది.

సహార్థమున- లాటా పేనతోడవచ్చె-అను వాక్యమున సహ=కూడ అనునర్థమున పేనతోరితోడ ప్రత్యయమువచ్చినది.

తుల్యార్థయోగమున సమమను అర్థమున చైత్రునితోడమైత్రుండు తుల్లండు' అనువాక్యమునచైత్రుడనునను రోడవేరినది. పక్షమున- చైత్రునకు మైత్రుండుతుల్లండుఅని పట్టివచ్చును.

నూ. 4. వచ్యర్థా ముఖ్యకర్మంబునకు 'దోద,కు' వర్ణ కంబులు ప్రాయశఃకంబుగానగు

మైత్రుండుచైత్రునితోడనిట్లనిమి, మైత్రుండు చైత్రునకిట్లనిమి.

ప్రాయశఃకంబులుదేనా కానాకచో ద్విశీయయునగు.

గు. వచ్యర్థమునకు-చెప్పు, వరాకు, అను-మున్నగువానికి, అముఖ్యకర్మమునకు తలచుగ, 'తోడ,కు'-అను ప్రత్యయములు వచ్చును. చైత్రుండు మైత్రునితోడనిట్లనిమి-అను వాక్యమున చైత్రుకు-కర్త, మైత్రుడు-అముఖ్య-కర్మ కట్లు-ముఖ్యకర్మ అను-ధాతువు. ఇంక అముఖ్య

వైద్యుడు వైద్యసహాయకునితో కలసి యిట్లు చెప్పినప్పుడు ఒక ముఖం పైత్రుడు
చెతునకిల్లవియె-అవి కు వచ్చేను ప్రాంతమనుటచే దీక్షిత్య ఎలాగా
పైత్రుడు చెతునగూర్చి ఇట్లవియె- అవి అగును

‘సూ. 17’ తీపయోగంబునందానా తక్షందో దవరకశంఖ

శ్రీమహాభారత విద్యాస్థానము పయోగం - జనరతు రమ్మ
కృష్ణా పాఠశాలాధిపతి - వేదములం జరిచి సాంఘిక వివిధ యుద్ధ
యర్థము.

నరసింహములకు పద్మావతియునుకు సుపయోగ మనిపెరు
కరము. అద్భుతమృత్యురహితును చెప్పవలయునునకోద-ప్రత్యయము పడెను
ఉప- రామకృష్ణులు సాంప్రదించుకొనవలెనని భావించిరి- ఈ వాక్యమును
విద్యావ్యక్తాము చేసినవారు రామకృష్ణులుగా గురుశ్రుతిచేసిన
శ్లోకవక్త సద్గురుమున-తోడ-ప్రత్యయము వచి నది చీనిలరము సాంప్ర-
దించిన అవియే.

సూ. ౪ వది పదానఁబునకుఁ జిత్తురెప్పుడు.

త్యాగోద్ధృతింబు నెండ్రానెంబున దిను జనకుండ రామునొకఁడు
గన్యనిచ్చెను కొన్నిదేదం సుదేశ్యమాంబునకగు పురుషార్థంబు
జ్ఞాంబు-యెత్తినవంతు-అత్యుక్తి కిహారుగా నెవ్వరొకఁడుగల బ్రయో
గంబుల గానంబడియెడి జనకుండు రామునకు జన్మనిచ్చెను- పురుషార్థం
బున యెత్తినవంతును

ఎవనికీ త్యాగము చెయ్యదలచెనో వాడు నం ఎవనమ్ము. తద్వారా
చకవదో తరమున చియ్యదలచును జవకుడు రామునివలె గన్పనిచ్చె-
నోనో చక్కమైన జవకుడు కన్పను రామునికీ త్యాగము కానము చేయదల-
చును కానసంప్రదానియైన రామవాచక రాముదోత్తమున కొట్టు వచ్చి
బిడ్డ

కొన్ని చోట్ల త్యాగోద్దేశ్యములేకున్నను, కేవల ఉద్దేశ్యము మాత్రము వకే చతుర్థివచ్చును పురుషార్థముకొఱకు యత్నింపవలెను. దీనిలో త్యాగము లేదు. కాని పురుషార్థమునుద్దేశించి ప్రయత్నమున్నది కనుక ఉద్దేశ్యమాత్ర మైన పురుషార్థపదమునకు చతుర్థీ-కొఱకు వచ్చినది. అట్లు తఱచుగా చతుర్థికి దనులు పట్టియే ప్రయోగింపబడుచున్నది-రామునకు జనకుడుకన్య విచ్చెను-అని. పురుషార్థమునకు యత్నింపవలెను అని.

నూ-!). అపాయజగుప్పా పరాజము ప్రమాదగ్రహణ భవనత్రాణ విరామాంతర్థి వారణంబు లెద్దాననగు. దానికి పలన పర్లకంబగు.

అపాయము=విశ్లేషము, భయము=పెరిపి, ఆగుప్ప=ఏవ, పరాజయము= ఓర్పు, ప్రమాదము=పరాకు: గ్రహణము=కొనుట, ఎరుంగుట, వినుట ఇత్యాది, భవనము=పుట్టుట, త్రాణము=రారుట, విరామము= విరమించుట అంతర్థి= గుట, వారణము=వారిండుట:

అపాయంబునకు - మైత్రుండు రాజ్యంబువలన భ్రష్టంకయ్యె.

భయంబునకు - చోరునివలన భయపడియె.

ఆగుప్పకు - పాపంబువలన నేపగించె

పరాజయంబునకు - అభ్యయనమువలనకన్యె.

ప్రమాదంబునకు - పాడివలనంబరాకు వడియె.

గ్రహణంబునకు - మైత్రునివలనధనంబు గొవియె.

భవనంబునకు - మను పలన బలుపుట్టిరి.

త్రాణంబునకు - చోరునవలనంగాచె.

విరామంబునకు - భోగంబువలన విరమించె.

అంతర్థికి - శృష్టుడు తల్లివలన కాగె.

వారణంబునకు - కోకంబువలన వారిందె.

ఈ పంచమికి షష్టియుంగొందొక యెడలనగు. చోడవకు వెఱచె, పావంబునకేవగించె: ఆద్యయనంబునకుడస్యే: పాడికింబరాకువడియె. మనువునకు విశ్వైకుండువుడై: ఇత్యాదులూహించునది.

గు. అపాయము=విడిపోవుట, జానప్య=వివగింపు, రోత, పరాజయము=బడలికచెందుట ప్రమాదము=పొరపాటుపడుట: గ్రహణము=గ్రహించుట, స్వీకరించుట, తెలిసికొనుట, వినుట, మున్నగునవి భవనము=పుట్టుట, త్రాణము=రక్షించుట, విరామము=విరమించుకొనుట, అంతర్థి=దాగికొనుట, వారణము=వారించుట-నివారించుట.

పైనచెప్పినవి దేనివలన కల్గునో తద్వ్యావకపదమునకు 'వలన' వచ్చును. పై ఉదాహరణములు వరుసగా చూడదగినవి.

ఈ పంచమికిమారుగా షష్టియువచ్చును. ఆ వచ్చిన రూపముల నుదాహరించినాడు. చోరునకు వెఱచె-ఇత్యాదులు.

సూ-10. ఉండిపదంతోకానొకచో వలనపర్లంబున కను ప్రయుక్తంబగు.

హిమగిరి పలననుండి గంగవొడమె.

నాకంబువలననుండి నారదుండు వచ్చె.

గు. అనుప్రయుక్తము=అనుసరించి ప్రయోగింపబడినది. కొన్ని చోట్లవలనకు ఉండి అనుపదము కలిపిప్రయోగింపబడును—వలననుండి.

1 వ ఉదాహరణమున- భవనమును అర్థమున వలనరాగా దానికి ఉండిపదము చేరినది. 2వ ఉదాహరణములో అపాయార్థమునవలన రాగా దానికి ఉండిపదము చేరినది.

సూ-11. ఉండిశబ్దము పరంబగునపుడు వలనకు ద్విత్వీయా నప్తములు ప్రాయికంబుగనగు.

వనమునుండివచ్చె-వనమందుండి వచ్చి, ఊరినుండివచ్చి ఊరనుండి వచ్చె, వనమునుంచి, భవమునుంచి అవియుంచి శబ్దాను ప్రయోగంబుతో,

గొందఱు వ్యవహరించెవరుగాని యశిసాధుకవి ప్రయోగరూఢంబుగావని యెఱుంగునది.

గు. వెనుకటి సూత్రమునవలనకు ఉండిశబ్దమునను ప్రయుక్తముగా చెప్పెను. ఈసూత్రమున ఆ'వలన' కుమారుగా ద్వితీయ, నప్తమీ విభక్తులు తఱుచుగావచ్చునని చెప్పుచున్నారు.

వనమువలననుండి వచ్చె-ద్వితీయ వచ్చినచో-వనమునుండి వచ్చె, వప్తమీవచ్చిన-వనమునుండివచ్చె, అనియగును. అట్లే ఊరినుండి ద్వితీయ ఊరనుండి-నప్తమ ఈ'ఉండి' పదమునకు కొందరు 'ఉంచి'అను పదమును వాడుచున్నారు. అది అసాధువు. వనమునుంచి అనరాదు. వనమునుండి అనియే అనవలెను.

సూ.-12. కంటెవర్తకంబున్యార్థాది యోగజంబగు పంచమికగు.

రామునికంటె నన్యండు ధానుష్కండులేడు. లోభంబుకంటె వితరంబు దోషంబులేదు. ఇవలె షష్టియునగు.

రామునకన్యండుధానుష్కండులేడు. అన్యము, ఇతరము. పూర్వము, పరము, ఉత్తరము-ఇత్యాదులన్యాయులు.

గు. అన్య, ఇతర, పూర్వ, పర, ఉత్తర-మున్నగుశబ్దములతో సంబంధమున్నపుడు పంచమీ విభక్తి ప్రత్యయములలో 'కంటె'అను ప్రత్యయమువచ్చును. రామునికంటె అన్యండు=ఇతరుడు, ధానుష్కండు=విలుకారు లేడు. అట్లే లోభముకంటె ఇతరంబు. దోషంబులేదు. షష్టికూడ ఈ అర్థములోవచ్చును. రామునకు అన్యండుధానుష్కండులేడు. ఇది షష్టికుడా హరణము.

సూ.-13. కంటెవర్తకంబు నిర్ధారణ పంచమికగు.

ఎచ్చల నిర్ధారణమాణింబు జాన్యదులచే భేదంబై కలిగియుండు

నవబంబించుచును. ఆ పంచమికిగంటె పర్వకంబగునని యర్థము. జాన పదులకంటె నాగరకులు వివేకులు. మానహానికంటె మరణము పేరు.

గు, నిర్ధారణము = పేరుచేయుట, జాతి. గుణ, క్రియా. ద్రవ్యము లలో దేనినుండి పేరుచేయుట జరిగినను పంచమివిభక్తి ప్రత్యయములలో, 'కంటె' ప్రత్యయమువచ్చును. జానపదులకంటె నాగరులు వివేకులు. పల్లెటూరివారికన్న పట్టణవాసులు వివేకవంతులు — ఇవట నాగరులను జాతిని జానపదులనుండి పేరుచేయుచున్నందున, తద్వాచకపదమైన జానపదుల పదోత్తరమునకంటె ప్రత్యయమువచ్చినది. మానముకంటె మరణము పేరు. అనుబోధ మరణము మానమును గుణమునుండి పేరుచేయబడినది. రావ మానముకంటె-అని అయినది.

సూ. 14. పట్టిపర్వకంబు హేతువులగు గుణక్రియల కగు.

జ్ఞానముబట్టి ముక్తుడగు. నీవు వచ్చుటబట్టి ధన్యుడనయితి ఇవట వలన పర్వకంబునగు. జ్ఞానమువలన ముక్తుడగు.

గు. హేతువులైన గుణక్రియా వాచకపదములనుపట్టి 'అనుపంచమి విభక్తి ప్రత్యయముచేయును జ్ఞానముబట్టి ముక్తుడగు-ముక్తుడగుటకు, జ్ఞానము గుణముహేతువు-రావ తద్వాచక పదోత్తరమున పట్టిచేరినది. నీవువచ్చుటం బట్టి ధన్యుడనయితి-అనువానిలో ధన్యుడగుటకు వచ్చుటయనుక్రియ హేతువు. కానవానికిపట్టి వచ్చినది. పట్టికిమారుగా హేత్వర్థమున వలనము వచ్చును.

జ్ఞానమువలన ముక్తుడగు-అన్నది ఉదాహరణము.

సూ. 15 శేషషష్ఠి యొక్కయునగు.

ఇవటశేషంబనగా సంబంధించు. గామునియొక్క గుణములు, నా యొక్క మిత్రుడు, వానియొక్క తమ్ముడు, కువర్తకంబు గొన్నియెడల సంబంధించునందల, నా కుండమ్ముడు, మీకునెచ్చెరి.

గు. శ్రేషఠ్విక్తి-సంబంధార్థమునవచ్చు షష్ఠివిభక్తికి 'యొక్క' అను ప్రత్యయము వచ్చును. 'యొక్కయు' అనుటచే 'కు'వర్తకమును వచ్చునని సూరియే వివరించినాడు.

రాముని సంబంధమైన గుణములు కావ రామునియొక్క గుణములు-అయినది. ఈ సంబంధార్థమున యొక్కకుమాడుగా 'కు'రాగా నాకు తమ్ముడు-నా యొక్క తమ్ముడు-అని అర్థము.

సూ.-16. నిర్ధారణ షష్ఠికి లోపల వర్తకంబగు.

జాతి, గుణ, క్రియాసంజ్ఞలచేత సముదాయమునుండి యేక దేశంబునకుం బృథక్కరణంబు నిర్ధారణంబనంబడు. ఎద్దానివలన నిర్ధారణంబగునచ్చటి షష్ఠికిలోపల వర్తకంబగునని యర్థము. మనుష్యులలోపల క్షత్రియుండుకూరుండు. గోవులలోపల గవిల బహుక్షీర. అధ్యగులలోపల బాదవాడు శీఘ్రగామి. చాక్రులలోపల మైత్రుండు సమర్థుండు, ఇటినప్రమి యుంగలమి. పనుష్యులయందు క్షత్రియుండు కూరుండు. ఇత్యాదు లెరుంగునది.

గు. జాతి, గుణ, క్రియా, సంజ్ఞలచే సముదాయమునుండి కొంత వానిని వృథక్కరణము-పేరు చేసినపుడు వానికి షష్ఠివిభక్తి ప్రత్యయము లలో'లోపల' అనునది వచ్చును.

1. మనుష్యులలో వలక్షత్రియుండు కూరుడు-దీనిలో మనుష్యు జాతిలో ఏకదేశమైన క్షత్రియుని జాతినిబట్టి విడదీసినాడు. కనుక 'లోపల' అన్నది వచ్చినది. 2. గోవులలోపల గవిలబహుక్షీర-ఇటగోజాతి నుండి కవిలను కవిలవర్ణము-అనుగుణమునుబట్టి పేరుచేసినాడు. 3. అధ్యగులలోపల బాదవాడు శీఘ్రగామి. బాదసారులను పరుగెత్తువాడు శీఘ్రముగా వెళ్ళువాడు. బాదసారలలో సమూహమునుండి పాటువాడు-అని క్రియనుబట్టి పేరుచేసినాడు. 4. చాక్రులలోపల మైత్రుండు సమర్థుండు-ఇటువిద్యార్థి సమూహమునుండి మైత్రు-సంజ్ఞ పేరుచే పేరుచేసినాడు. కనుకలోపల

ప్రత్యయము చేరినది. ఈయర్థమునతోపలకు సూరగా న ప్రమిళాద వచ్చును. మనుష్యులయందు. క్షత్రియుడు కూడుడు అని మనుష్య వచోత్తరమున- అందు అని న ప్రమిళవచ్చినది. ఇట్లేకక్కిన వాటికిని రెండు రూపములగును.

సూ. : 7. అధికారణంబునకు న ప్రమియగు.

అధికరణంబు నా నాధారంబు. బౌద్ధశ్లేషికంబు వైషయికం బభివ్యాపకంబని యాధారంబు త్రివిధంబు. ఘటమందు జలమున్నది. మోక్షమందిచ్చగలదు. అన్నింటియందీశ్వరుడు గలారు.

గు. అధికరణమనగా ఆధారము=అశ్రయము. ఘటమందు జలమున్నదిసగా-ఘటసూధారము, జలసూధేయము. ఈఆధారము మూల విధములు, 1. బౌద్ధశ్లేషికము=సంయోగము కలిగిఉన్నది. వైషయికము=విషయముగా ఉన్నది, 3. అభివ్యాపకము=సర్వత్రవ్యాపించి ఉన్నది. ఘటమున జలము సంయోగము కలిగియుండును. మోక్షము సందిచ్చగలదు. ఇందు ఇచ్చ=కోరిక-ఇందు విషయములుండును. ఏ విషయమైన కోరిక అనగా మోక్షవిషయకమైన ఇచ్చ-అని వైషయికమైన ఆధారము. 3. అన్నింటియందీశ్వరుడు-వ్యాపించి ఉన్నాడు. కాన అభి వ్యాపకాధారము జగత్తు.

సూ. : 9. విశేష్యంబునకుంబోలె విశేషణంబునకు లింగ విభక్తి వచనంబులు.

నంద తనయుండు కృష్ణుడు నాకుదిక్కు, దేవకీపుత్ర హరి సులింతునెత్తుడు శుభవిధాయుల రామకృష్ణుల భజింతు భువనపంద్యును దుక్కిణిఁ దొగడుచుండు.

గు. గుణక్రియాది విశేషములను చెప్పినది విశేషణము, దేవివిశేషము చెప్పబడునో అదివిశేష్యము. ఈరెంటికిని లింగవచన విభక్తుల ననుముగనే ఉండును. 1. సుందతనయుండు కృష్ణుండు నాకుదిక్కు అను దానిలో కృష్ణుడు విశేష్యము - ప్రథమలింగము, పురుషింగము, ఏకవచన

మున ఉన్నది. విశేషణమైన-నంద తనముందు-అన్నదిహాద పుంలింగము, ప్రథమావిభక్తి, ఏకవచనము అయియున్నది. అట్లే 2. దేవకీపుత్ర హరి=అనుచోట హరి-ద్వితీయావిభక్తి పుంలింగము, ఏకవచనము, దేవకీపుత్రున్ - అను విశేషమునంతే. 3. కుభవిదాయుర రామ కృష్ణులన్-అనుచోట విశేష్యమైన-రామకృష్ణులన్ - -న్నది పులింగము, ద్వితీయా బహువచనము. విశేషణము- కుభవిదాయులన్ అన్నదియు నంతే. 4 భువనపంచ్యసు రుక్మిణీన్ అనుచోట రుక్మిణీన్ అన్నది స్త్రీలింగము, ద్వితీయా, ఏకవచనము, భువనపంచ్యసు - అన్న విశేషణము నంతే.

సూ (1). శ్రీ సమంబులగు విశేషణః-బులయు, మువర్త కాంత విశేషణః-బులయు బహువచనంబున కేకవచనంబు బహుళంబుగానగు

మాటలు పెక్కుల- మాటలు పెక్కులేల. కులిశధారల్కరితం బయ్యె. కులిశధారల్కరితంబులయ్యె. ఇష్టమగు పదార్థము ౫. ఇష్టము లగు పదార్థములు.

గు. శ్రీ సమము=శ్రీలింగము కాఁపోయినను శ్రీలింగ శబ్దము లకువలె ప్రథమా విభక్తి ప్రత్యయమైన 'ము' కారాదుఅరావి శబ్దములు; మువర్తకాంత విశేషణము = 'ము' అను ప్రత్యయము చివరనున్న విశేషణము.

ఇది పై సూత్రమునకు అపవాద సూత్రము, అందు విశేషణ విశేష్యములకొకే లింగవచన విభక్తులుండవలెనని చెప్పగా దీనిలో అట్లుం దని రూపములు తనబరచిచారు. 1. మాటలు పెక్కు=మాటలు విశే ష్యము, పెక్కు విశేషణము వచన భేదమున్నది. మాట-శ్రీసమము, కులిశధార- శ్రీలింగము, ఇష్టము-మువర్తకాంత విశేషణము బహు వచనము విశేష్యమున కుండగా వీటికి ఏకవచన రూపములున్నవి.

సూ. 1. ఒకానొకచో నొక విభక్తికి మఱియొక విభక్తియునగు

పైతుండు గృహమును వెడలెను. గృహము నుండి యవి యర్థము. వాడు వాహనమును దిగెను. వాహనము నుండియవి యర్థము. వారు సుఖమున్నార. సుఖముతోనవి యర్థము ఇత్యంబు లెరుంగ నది

గు. పై సూత్రములలో చెప్పబడిన విభక్తికి మారుగా మరొక విభక్తియు వచ్చును. గృహము నుండి అని పంచమికి మారుగా గృహమును అని ద్వితీయ వచ్చినది. వాహనము నుండికి మారుగా వాహనమును అని వచ్చినది. సుఖముతో అని తృతీయకు బదులుగా సుఖము అని ప్రథమ వచ్చినది.

సూ. 2 జడంబు తృతీయా నప్తములకు ద్వితీయ బహుళంబుగా వగు.

రాముడు వారి నొక్క కోరింగూరినేపె. కోరితోనవి యర్థము. లంకం గరికరింబు పుట్టె. లంకయందని యర్థము.

బాహుళకంబుచే వికృత్యంబు జడంతంబునకు బహుత్వమందెయగు. అర్జునుడు శత్రువేసరిను బాణంబులను రూపుమాపె. బాణములచేనవి యర్థము మీనంబు జలంబులనుండు. జలంబులందని యర్థము.

గు. జడము=ప్రాణముచేనిది జడవాచక శబ్దమునకు తృతీయ, నప్తము విభక్తులకు మారుగా ద్వితీయ వచ్చును 1. కోరిన్- ద్వితీయ. కోరితో అని తృతీయకు మారుగా ద్వితీయ వచ్చినది. 2. లంకన్- ద్వితీయ. లంకయందు- అను నప్తముకి మారుగా ద్వితీయ వచ్చినది.

బహుళముగా వచ్చిననుట వలన ఇక్కర్థంబు- తృతీయా నప్తము లకు ద్వితీయ వచ్చుట. ఉకారాంత శబ్దములకు బహుళవచనమున మాత్రమే కల్గెను. 1. బాణంబులను- బాణములచే, తృతీయకు ద్వితీయ వచ్చినది 2 జలంబులన్- జలంబులందు, నప్తముకి మారుగా ద్వితీయ. ఇవి

బాణము, జలము అని ఉకారాంతములు. పైవి కోరి, లంక అని ఆకారాంత శబ్దములు. కాన వానికి ఏకవచనమునకూడ ద్వితీయ పచ్చినది. ఇవన్నియు జడవాచకములే.

సూ. 23. ఉదంత జడంబు తృతీయకు నవర్థకంబగు.

రామద్రౌక్య బాణంబున వారింగూలనేని. బాణముచేసని యర్థము.

గు. ప్రాన్య ఉకారాంత, జడవాచక శబ్దమునకు తృతీయా విభక్తి ప్రత్యయం రావలినచోట 'న' ప్రత్యయం వచ్చును. 'బాణంబున'-బాణము అన్నది ఉకారాంతమైన జడవాచకం. దీనికి తరణార్థమున 4వ సూత్రంచే తృతీయ విభక్తి రాగా 'న' కారము వచ్చినది.

సూ. 24. జడంబు ద్వితీయకుం బ్రథమ బహుళంబుగా నగు.

వాడు పూవులు దెచ్చె-వాడు పూవులను దెచ్చె. ఆతె సొమ్ములు దాల్చె-ఆతె సొమ్ములను దాల్చె. వాడిల్లు వెడలె-వాడింటిని వెడలె. బాహుళకముచే దృతీయా సప్తములకు విధించిన ద్వితీయకుం బ్రథమ రాదు.

గు. జడవాచకమునకు వచ్చిన ద్వితీయకు ప్రథమ ఏకర్థముగా నగును పూవు జడవాచకం వాని ద్వితీయ-పూవులను- దానికి ప్రథమ పూవు అని అయినది ఆతె=ఆమె, సొమ్ములు = నగలు. నగలను అని ద్వితీయ వచ్చుచోట సొమ్ములు అని ప్రథమ వచ్చినది. ఇంటిని-కల్లు అయినది. బాహుళకముచే తృతీయా సప్తములకు 22వ సూత్రంచే విధింపబడిన ద్వితీయ స్థానమున ప్రథమరాదు. కోరికొలనేని-నని, లంక కరికలంబు వుదైసని-కోరి, లంక పదోత్తరమున ద్వితీయకు చూరుగా ప్రథమ రాదని అర్థం.

సూ.- 5. కాలాధ్యములకుం బ్రాయికంబుగా ప్రథమ యగు.

వాఁడు విన్నవచ్చె, వీడు నేడుమోయి, మాపు నిలుపుము, రేపు పొమ్ము, వారు క్రోశము నడచిరి. పీరామడ వోయిరి.

గు. కాలవాచకములకు, సూర్యవాచకములకును ప్రథమా విభక్తి తఱుడుగా వచ్చునని అర్థం. విన్న, నేడు, రేపు, మాపు- కాలవాచకములు, క్రోశము, అమడ- అధ్యవాచకములు. వీటికి ప్రథమ వచ్చినది. ప్రాయికముగా అనుటచే వాడు ఉదయమున వచ్చెను- ఇత్యాదులందు సప్తమివచ్చిన రూపములున్ను ఉండును.

సూ.- 28. నర్వనామ సంఖ్యాఖదాన తద్విశేష్యంబుల యందెయ్యది ముందు ప్రయోగింపఁబడు దాని ద్వితీయాదు లకుం బ్రథమ బహుళంబుగానగు

అన్ని గుట్రములకు- అన్నింటికి గుట్రములకు, గుట్రములన్నింటికి, గుట్రములకిన్నింటికి సాహించు ము స్పర్దు.

రెండు గుట్రములకు-రెండింటికి గుట్రములకు, గుట్రములు రెండింటికి, గుట్రములకు రెండింటికి సాహించు నలుగురు.

లక్ష గుట్రములకు- లక్షకు గుట్రములకు, గుట్రములు లక్షకు, గుట్రములకు లక్షకు రవుతులు లక్ష ఇత్యాదు లెరుంగనది

గు. అన్ని మున్నగు నర్వనామములు, సంఖ్యాను చెప్పట - ఒకటి, రెండు మున్నగునవియు పర్వనామములు, సంఖ్యావాచకములు అన్నియు విశేషణములే. వాని విశేష్యములలో ముందు ప్రయోగింపబడిన దాని ద్వితీయాది విభక్తులకు మారుగా ప్రథమా విభక్తి వచ్చును. 19వ సూత్రంచే విశేషణ విశేష్యములకొకే విభక్తి రావలసియుండగా వీనిచే వ్రథమా విభక్తి విధించుచున్నారు. అన్నిటికి గుర్రములకు- ఒకే విభక్తి వచ్చిన రూపము, అన్ని గుర్రములకు- వ్రథమ వచ్చిన రూపము, గుర్రము

అన్నిటికి- విశేష్యము ముందు ప్రయోగింపబడినందున దానికి ప్రథమ పచ్చినది. విశేషణవాచకమైన అన్నికి అన్నింటికి అని షష్ఠి వచ్చినది. ప్రథమా విభక్తి రానివక్షమున అన్నిటికి గుర్రములకు అని షష్ఠియే వచ్చినది.

సూ. 27 ఒకానొకచో విశేషణంబులో షష్ఠికింబ్రథమ విభాషనగు.

సుగుణాభిరాముడు రామునకు జోహారు వానరైద.

సుగుణాభిరామునకు రామునకు జోహారు మొనరైద.

గు. విశేష్యము షష్ఠి విభక్తిలో ఉన్నపుడు, విశేషణములు షష్ఠి విభక్తిలో ఉండవలసి యంతగా దానికి మారుగా ప్రథమా విభక్తి వికల్పముగా విధించబడినది. రామునకు, విశేష్యము షష్ఠిలో ఉండగా, సుగుణాభిరాముడు, అని విశేషణమునకు ప్రథమ వచ్చినది.

సూ. 28. భవత్కర్త వ్యవహితంబులగు విశేషణంబు లకుంబ్రథమయగు.

అగు మొదలగున విభక్త్యర్థములు. విద్యాశాలియగు పురుషుని నకల జనులు నన్యవంతుడు భూతదయాళురగు మహాత్ములకు శ్రేయంబు గలుగును. అతిమానుష మత్యచ్ఛత మతిమష్కరమున కేళవాద్ధనకృతిన్.

గు. భవతి-అను సంస్కృతధాతువున కర్థములు తెనుగున - అగు, అను, టి, అయిన, ఐన - మున్నగునవి. ఈ పదములచే విశేష్యమునకు వ్యవధానముకల విశేషణములకు ప్రథమ వచ్చును. 1. విద్యాశాలియగు పురుషుని - ఇచ్చరి పురుషుని - అన్న విశేష్యము ద్వితీయా విభక్తిలో మున్నది. విశేషణమైన విద్యాశాలి-అన్నది ప్రథమలో ఉన్నది. 2. భూతదయాళురగు మహాత్ములకు-నీవిలో విశేష్యము షష్ఠిలో ఉన్నది. విశేషణమైన భూతదయాళురు-అన్నదానికి అగు అన్నది వ్యవధానముగా ఉన్నది. కాన విశేషణమునకు ప్రథమవచ్చినది. 3. అతిమానుషము అత్యద్భుతము,

అతిమృగ్యరము, అయిన, కేశవాద్ధున కృతిన్, దీనిలో ఉన్న మూడు విశేషణములకును, అయిన అను వ్యవధానమున్నందున ప్రథమ వచ్చినది.

సూ. 29. భవత్కర్తృకంబు నన్నిహిత విశేషణంబు నకును, దాని ముందు విశేషణంబులకయి పదంబును బహుళంబుగానను ప్రయుక్తంబులగు.

అతులుడయి అప్రమేయుడే హరివి గొలుతు.

గు. విశేష్యమునకు వారి విశేషణము అన్నపుడు, నన్నిహిత విశేషణంబునకు=దగరగానున్న వివేషణమునకు, అగు, అనునదిన్ని, దూరముగా ఉన్న విశేషణములకు అయి, అను పదమును అను ప్రయుక్తము వికల్పము గానగు. హరికి అతులుడు, అప్రమేయుడు, రెండును విశేషణములు. అందు నన్నిహిత విశేషణమైన అప్రమేయుడన్నదానికి—బొ'అను నదియు, దూరవిశేషణమైన అతులుడన్నదానికి, అయి, అన్నదియు అను ప్రయుక్తమైనది.

సూ. 30. అయపదాను ప్రయోగంబు లేనిచోఁదాది విశేషణంబునకేని విశేషణంబులన్నింటికేని మీఁద నముచ్చయార్థంబు విభాషంబ్రయోగింపఁబడు.

అద్యుడ ప్రమేయుడగు హరివి గొలుతు.

అద్యుడైన పేయ్యగుడుచే హరివి గొలుతు.

అద్యుడ ప్రమేయుండగు హరివి గొలుతు.

గు. అయి, పదమును ప్రయుక్తము కానపుడు చివరి విశేషణమునకు గాని, విశేషణములన్నింటికీగాని నముచ్చయార్థం వికల్పముగావచ్చును.

1. ఉదాహరణమున చివరి విశేషణమునకు నముచ్చయార్థమైన 'ను' చేరినది. 2వ దానిలో రెండు విశేషణములకు 'ను' చేరినది. 3వ దానిలో దూరవిశేషణమున 'కయి'లేదు, నన్నిహితవిశేషణమునకు నముచ్చయార్థము చేరలేదు.

సూ. ౧1. ధాతుః విశేషణ వ్యవధానంబున విశేషణంబు లన్నింటి కయి పదంబును ప్రయుక్తంబగు.

అచ్యుంఁదై, అప్రమేయుఁదై, యభిం సేవ్యుఁదై, యోనంగేడు దేవుని నభినురింతు, ఇవట మఱియుంబ్రయోగ వైచిత్ర్యంబు గల దతి ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

గు. ధాతుః విశేషణములు లేక క్రియాజన్య విశేషణములు 7 రకములున్నవి. ఎడి, ఎదు, ఇను, చున్, కల, అవి, ఎడియెడుచాలవి రూపము. నన్నిహిత విశేషణంబునకు విశేష్యమునకు మధ్య ధాతుః విశేషణమున్నచో అన్ని విశేషణములకును "అయి" అన్న పదమును ప్రయుక్తమగును. పై ఉదాహరణమున "ఎగుంగెడు" అను ధాతుః విశేషణము వ్యవధానముగా నున్నందున విశేషణములకన్నిటికి "అయి-బ" అన్నపదము అను ప్రయుక్తమైనది. ఇట్టివే ప్రాచీన కమల ప్రయోగములతో ఎన్నో రకముల రూపములు కనబడునవి సూరి వివరించినాడు.

సూ. ౧2. భావార్థకాది యోగంబునం గర్తకుంబ్రథమయగు.

రాముఁడు వచ్చుట; రాముఁడురాగా లక్ష్మణుఁడుగాంచె; రాముఁడు విల్లించినంద్రలోకంబులా కులంబులగు. రాముఁడు పట్టిన పత్రిన వారింపఁ దరంచె.

గు. భావార్థకాదులతో యోగమున్నపుడు కర్తయైన పదమునకు ప్రథమవచ్చును. రాముఁడు వచ్చుట—ఇది భావార్థకము దీనితో సంబంధ మున్నందున రాముఁడు—అని ప్రథమవచ్చినది. రాముఁడురాగా-రాగా—అనుదానికి కర్త కాన రాముఁడు—అని ప్రథమవచ్చినది. రాముఁడు విల్లించిన-దీనిలోను అందినన్-అనుక్రియకు కర్తరాముఁడు, రాముఁడు పట్టిన-దీనిలో పట్టిన అనుదానికి కర్త రాముఁడు-అని ప్రథమావిధక్తి వచ్చినది.

నూ. ప్రథమాంతంబులగు యుష్మదన్య ద్విశేషణంబుల కేకత్వంబున 'వు,ను'లు,ను బహుత్వంబున 'రు, 'లు నంతాగమంబులు ప్రాయికంబుగనగు.

నూ.-74. ఈ యాగమంబులు పరంబులగునపుడుత్వంబున కత్వంబగు.

నీవుధన్యుఁడవు, నేనుధన్యుఁడను, మీరుధన్యులరు, మేము ధన్యులము. ఇకారంబు మీదికను క్రియావిభక్తుల యుత్వంబున కిత్వంబగునను సూత్రముచేత వునురికత్వంబగు. నీవుసుకృతివి, నేను సుకృతివి. "అర్తి హరుఁడవేనినుఁగొల్తునంబుజాక్ష" "గర్వగరిష్టంధరు నన్ను" "మీరలు పెద్ద" ఇత్యాదులు ప్రాయిత గ్రహణముచే రక్షితంబులయ్యె.

గు. ప్రథమావిభక్తిలోఁజన్ని యున్యల్=నీ, అన్యల్=నే అనుశబ్దముల విశేషణములకు ఏకవచనమున మ-నులును, బహువచనమున రు,ములును అంతమున=ఁవరన అగమములుగా వచ్చును.

నీవుధన్యుఁడవు-ఇది నీమనకు విశేషణము, ఏకవచనము, కాన ధన్యుఁడు+వుచేరగా-3 సూత్రముచే ఉత్వమునకత్వమురాగా ధన్యుఁడను-అగును. అట్లే నేను ధన్యుఁడు+ను=ఉత్వమున కత్వము=ధన్యుఁడను. సుకృతి+ను-ఇకారంబు మీదికనుమక్రియా విభక్తులయుత్వంబున కిత్వంబగు-నను సూత్రముచే ఇకారము మీది'ను'కు ఇత్వమురాగా సుకృతివి, సుకృతివి అయినది. బహువచనమున-ధన్యులు+రు= ఉత్వమున కత్వము రాగా-ధన్యులరు. ధన్యులు+ము=ధన్యులము. ప్రాయికముగా అనుట వలన-గర్వగరిష్టంధరు-అనియు కావచ్చును. పై అగమములు వచ్చిన-గర్వగరిష్టంధరు-అనికావలెను. అట్లేమీరలు పెద్దలరు-అని కావలసి యుండగా పెద్దలు అనిఅయినది.

నూ.-75. అది శబ్దంబునకు 'మను'లు పరంబులగు నపుడును, నంతోధనంబున-దును 'దాన'యను నాదేశంబగు.

నీవు చిన్నదానవు, నేను చిన్నదానను, ఓ చిన్నదాన!

గు. చిన్న+అది+వు= అనిఉండగా ఈసూత్రముచే 'దాన'అను

నది-‘అది’ శబ్దమున కాదేశముగా రాగా - చిన్నదాన+పు=చిన్నదానపు అయి నది. అట్లేనేను చిన్న+అది+ను చిన్న+దాన+ను= చిన్నదానను అగును. సంబోధనమున-ఓ చిన్న+అది=ఓ చిన్నదాన అని అయినది

సూ-36. అన్యాయశ్చ దన్యత్కార్యంబు లందు త్ర రోత రీయంబు బలియంబు

వారును మీరు నుధన్యులరు. మీరును మేమును ధన్యులము

గు. అన్య, యన్యః, అన్యః-నీవు నేను, మీరు, మేము, ఇవి గాక ఇతరములు వీటిలో ఏది ఉత్తరము-రో అది బలవత్తరము అనగా ఆశబ్దమునకు వచ్చు కార్యముచేయవలెను. వారును మీరుధన్యులరు-దీనిలో మీరు-అన్నది ఉత్తరమున అన్నది కాన దానికార్యమైన ‘రు’వచ్చు ధన్యులరు అయినది. లేనిచో ‘ధన్యులు’ కావలసివచ్చును. అట్లే మీరును మేమును ధన్యులము-అన్నచోట మేము-అన్నది ఉత్తరమున నున్నది కాన‘ము’చేరి ధన్యులము అయినది.

సూ-37. ఏకవాక్యంబు నందోకానొక్కందుతక్క నర్వపదంబులు త్రమ నిరపేక్షంబుగం బ్రయోగింపంజను

పూర్వమిది పరిమిదియని వియమమపేక్షింపక వాక్యమందెల్ల ఎదంబులు వలచినట్లు ప్రయోగింపదలెను.

ఏని ప్రభృతి శబ్దములకొన్ని వియమసాపేక్షంబులయి యుండు, గాలివల్లగావీచెను, వీచెనుజల్లగాని, చల్లగానివీచెను వీచెనుగాలివల్లగా, గాలివీచెనుచల్లగా, చల్లగావీచెనుగాని

గు ఏకవాక్యము=కర్త, కర్మక్రియలు అన్నట్లే వాక్యము. దానిలో ఏవి మున్నగుకొన్ని శబ్దములు తప్పి తక్కిన పదములన్నియుండు వెనుక ఆను వియమము లేకుండ ఎల్లా ప్రయోగించినను దోషములేదు. దాని కుదా హరణముగా వాక్యములోని మూడుపదములను వీలైనన్ని రీతులవాడి చూపినాడు ఏని, వలెమున్నగు పదముల విషయమున రాముడేని, రాముడు వలె-అనియే ప్రయోగింపవలెగాని-ఏనిరాముడు, వలెరాముడు-అని ‘ఏని, వలె’ పదములను ముందుంచి వాక్యము చెప్పరాదు.

ఇది కారక పరిచ్ఛేదము

ॐ ॐ

సమాస పరిచ్ఛేదము

సూ-1. సమర్థంబులగు పదంబు లేక పదంబగుట
సమానంబు

వృథాగూఢంబులగు నర్థంబులకే కార్థభావంబు సామర్థ్యంబు

వృథాక్రస్తి సిద్ధాంతంబులగు పదంబులకే కార్థంబులందు వృత్తిసామర్థ్యంబు

గం. రెండుగాని అంతకన్న ఎక్కువగాని సమర్థములైన పదములు కలిసి ఏకపదముగా సమానమనబడును. సమర్థములనగా—వేరువేరుగా ఉన్న పదములకు ఒకే అర్థము కలిగింపగలకత్తీ. అన్నిపదములును కలిసి సమానముగా ఏర్పడజాలవు వారురాముడు—ఇక్కడి చెలువుగట్టు—సమానము కాగలవు

సూ-2. సాంస్కృతికాచ్చిక మిశ్ర భేదంబుచే సమానంబు త్రివిధంబు

సాంస్కృతికంబని యాచ్చికంబని మిశ్రంబని సమానంబు త్రివిధంబు. అందు సాంస్కృతికంబు సిద్ధంబని సాధ్యంబని ద్వివిధంబు. లేవల సంస్కృతకల్పంబుల సమానంబు సిద్ధంబునాఁబడు రాజాజ్ఞ తటాకోదకము. లక్ష్మీవల్లభుఁడు, సంస్కృతనమంబుల సమానంబు సాధ్యంబునాఁబడు రాజాజ్ఞ, తటాకంబునుదకము, లక్ష్మీవల్లభుఁడు, లక్ష్మీన తెనుంగుల సమానంబాచ్చికంబనంబడు టెనిమీనతి, చెలువుపీఠు, సిరియెవుఁడు ఉభయంబులు కూడినది మిశ్రంబనంబడు—రాజామొదల, చెలువునుదకము, సిరివల్లభుడు

గు సాంస్కృతికము, ఆర్థికము, మిశ్రము-అని నాలుగు మూడు విధములు. సాంస్కృతికము మరల రెండురకములు-1. స్థిరము, 2 సాధ్యము. 1. సాంస్కృతికములో స్థిరము-కేవల సంస్కృత పదములతో సంస్కృతమున ఏర్పడి నచూసాంతమున దుముపులు చేరినది. రాజాజ్ఞ ఇది రాజ+అజ్ఞ. అవి రెండు సంస్కృతపదములతో నైనది నవర దీర్ఘ సంధితో కలిసినది. అట్లే తటాక+ఉదకము, లక్ష్మి వల్లభుడు అన్నవి. 2 సాధ్యమనగా తత్వమశబ్దములతో నేర్పడినది. రాజ+అజ్ఞ. రెండును తత్వమశబ్దములు పట్టి సమానమున-అనుసూత్రము చేనుగా గమముపెచ్చి రాజాజ్ఞ అయినది అట్లే తటాకంబు+ఉదకము=తటాకంబు సుదకము, లక్ష్మివల్లభుడు లక్ష్మిశబ్దము ప్రాస్యమై లక్ష్మియైనది. ఇది తత్వము. 2. ఆచారమును పదముల కూడికతో నైనది, ఆర్థికము - జీవి యానతి. ఆచారమును పదము, తద్యప పదము కలిసినవి చెఱువునీరు, నీరిచేఁపుడు - ఇవి కూడ ఆచారమును పదముల కలయికలే. సంస్కృతము-తెలుగు శబ్దములకలయిక మిశ్రసమావేశము. రాజామదల-ఇందురాజా రాజతత్వమందము, ముదలఆచారమును పదము. చెఱువునుదకము, స్థి వల్లభుడు-నీరిలో కూడ వల్లభుడు, ఉదకము-తత్వమ పదములు. చెఱువు - ఆచారమును పదములాగా, నీరి - తద్యప పదము. యిది భాషనుబట్టి వచ్చిన విభాగము

సూ. 3 తత్పురుషామలకు లక్షణంబు ప్రాయశఃకంబుగ సంస్కృతోక్తంబయగు

తత్పురుష, బహువ్రీహి, ద్వ్య-ద్వంబులని సమానము లెల్లండ్రి విధములయి యుండు అవి ప్రాయశఃకంబుగా సుతరాచార్యులను పదార్థ స్రవానంబులయి యుండు. అందు తత్పురుషంబు వ్యధికరణంబనినమానాది కరణంబని ద్వివిధంబు ద్వివిధములకు మీడి వదలదు. సమానము వ్యధికరణంబు ఇది. తత్పురుష, బహువ్రీహి, ద్వ్య-ద్వంబులని సమానము లెల్లండ్రి విధములయి యుండు అవి ప్రాయశఃకంబుగా సుతరాచార్యులను పదార్థ స్రవానంబులయి యుండు. అందు తత్పురుషంబు వ్యధికరణంబనినమానాది కరణంబని ద్వివిధంబు ద్వివిధములకు మీడి వదలదు. సమానము వ్యధికరణంబు ఇది.

దొంగభయము, రామునిదొణము, మాటనేర్పరి. విశేషణంబుపకు విశ్వవ్యంబుతోడ నమానంబు నమానాధికరణంబు నా(బడు. ఇదియే కర్మాధారయంబు నా(బడు - సరసపు వచనము, తెల్ల గుఱ్రము, మంచి రాజు ఇది సంభాష్య పూర్వంబు ద్విగువు నా(బడు. ముజ్జగములు, ముల్లోకములు, బహుప్రీహ - ముక్కంటి, చరివెలుగు ద్వంద్వము - తల్లిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు.

ప్రాయికంగా ననుటచే సంస్కృత లక్షణంబు దొడరిని నమానంబుగలదని సూచింపబడియె. వానంజేసి - చిగురుకీలు - జాంటిమోవి ఇత్యాదులయిన ఉపమాన పూర్వపద కర్మాధారయంబులు గ్రాహ్యంబులు ముఖపద్యము, చరణకమలములు - ఇట్టి యుప మానోత్తర పదంబులు గలవుగాని విపరీతంబులు సిద్ధంబులు లేవని యెఱుంగునది. సిద్ధంబు సర్వంబు గ్రాహ్యంబు రాజు జరుపుడు, నీలోత్పలము, పీతాంబరుడు, రామలక్ష్మణులు. కేవల సంస్కృతకల్పము వికృతికల్పముతోడ నమసింపదు. వానంజేసి, యనేకమాలు లల్పవం దిత్యాదులు దుష్టములని తెలియునది.

తత్పురుషాది నమానముల లక్షణములు సాధారణముగా సంస్కృతములో చెప్పినట్లే ఉండును. నమానములు మూడు రకములు. 1 తత్పురుషము, 2. బహుప్రీహ, 3. ద్వంద్వము. ఉత్తర పదార్థ ప్రధానము తత్పురుష, అన్య పదార్థ ప్రధానము బహుప్రీహ, ఉభయ పదార్థ ప్రధానము ద్వంద్వము ఏది ప్రధానమన్నది క్రియతో అన్వయించుటనుబట్టి తెలియును.

రాజపురుషులు కావరి కాయచున్నారు, దీనిలో కావరి కాయవారు పురుషులుకాని రాజు కాదుకదా. నమానమున మొదటి పదము పూర్వ పదము. తెండవది ఉత్తరపదము. పురుష - అన్నది ఉత్తరపదము. దాని అర్థస్థుత్పాదనము 2 బహుప్రీహలో - ముక్కంటి - మూడు కన్నులు కల్గినాడు సునగా మూడు, కమ్మలు రెండుపదముల అర్థములు కాక అన్య పదము మొక్క... అర్థము కిప్పుడు అర్థమైనది. ద్వంద్వమున - రామ

కృష్ణులు చదివరి. చదివినవారు రామకృష్ణులిద్దరును. కనుక ఉభయ పవార్థ ప్రధానము

ఇందు తత్పురుష రెండు విధములు - 1. వ్యధికరణము
2. సమానాధికరణము. ద్వితీయాదివిభక్తులతో నయినది వ్యధికరణము. సమానాధికరణ తత్పురుషయే కర్మధారయము. అది సంఖ్యా పూర్వమైన ద్విగువు అనబడును ఉపాహరణములన్నిటికీ విచ్చినారు. నెంతాల్పు=నెంతు ధరించినవారు - ద్వితీయా తత్పురుష. నెంతకుక్కువవారు = నెంతేక తక్కువవారు తృ. త. దేవరమేలు = దేవరకొలుకు మేలు - చ. త. దొంగభయము = దొంగవలన భయము - పం. తి. రామునిదాణము = రాముని యొక్క దాణము - ష త. మాటనేర్పరి - మాట యందు నేర్పరి - స. త.

విశేషణ విశేష్యములైన సమానము సమానాధికరణము - కర్మ ధారయము. నరనపువచనము = నరనమైన వవాచకము - విశేషణ పూర్వ పదము. తెల్లగుఱము = తెల్లని గుఱము. మంచిరాజు = మంచివాడైన రాజు - ఇవియి విశేషణ పూర్వపదములే సంఖ్యా వాచకము పూర్వపద మైన ద్విగామ అనబడును - ముజ్జగములు - మూడైనజగములు ముల్లోక ములు = మూడైన లోకములు. బహుప్రీతి - ముక్కుంటి = మూడు+ కన్నులు కలవాడు. చలివెలుగు = చల్లని వెలుగు కలవాడు - చంద్రుడు ద్వంద్వము - తల్లి+కండ్రి = తల్లిదండ్రులు. అన్న+కమ్మారు = అన్న దమ్ములు. ఇక్కాదులు.

ప్రాచీనమనుననమర్మకలక్షణము (ద్వంద్వసూత్రములైనను) గుర్తొ ఉన్నవని చిరుగుతేలు. జాంటిమోవి అని ఉదహరించినారు. ఇవి చిరుగు వంటివేయి, జాన్నవంటి మోవి - అవి ఉపమాన పూర్వపద కర్మధారయ ములు. ఇవి సంస్కృతము లేవని సూరి చెప్పినారు. కాని సమాన కుసుమా వళిలు - 'కౌముదీవికదా, రతిసుందరీ, రితాతన్విత, ద్రాక్షమధారా, ఘన

గ్యము. అని ఉదాహరణ లిచ్చి యున్నారు. సిద్ధాంత కౌముదిలో సమాస ప్రకరణమున - ఉపమానాని సామాన్యవచనైః. 2-1-55. మన ఇవ గ్యము: మనశ్శాస్త్రము: - అని ఉదాహరించి యున్నారు మరి సూరియేరి సంస్కృతమున లేదని చెప్పెనో తెలియదు. విపరీతంబులు, ఉపమాన పూర్వపదములు సిద్ధంబులు=కేవల సంస్కృత పదములతో కూడినవి

కేవల సంస్కృత శబ్దము కేవల తెలుగు శబ్దం సమనించదు.

అనేకమాటలు, అర్పదండు - వీనిలో అనేక, అర్ప కేవల సంస్కృతశబ్దములు మాటలు, దండు - అన్నవి తెలుగు పదములు. యిట్లు మిశ్రమ చేయరాదు. “అనేకపుమాటలు, అర్పపుదండు” అన వచ్చును సాధువగును.

సూ. 4. ఆ ఈ ఏ యను నర్వనామంబులు త్రికంబు నాంబు.

గు. ఆ ఈ ఏ అను మూడుశబ్దములకు త్రికమని పేరు యిది తచ్చబ్బి, ఇమ శబ్ద, కింశబ్ద వర్ణాయములగు వా, వీ, ఏ శబ్దములను రూపములు

సూ. 5. కర్మధారయంబు శిశ, స్త్రీనమ, ముగంత, ధాతులు విశేషణ పూర్వపదంబయి యుండు.

ఆ చందము, ఈ చందము, ఏ చందము. వాడిమాట, పోడి పాట, బెడిదపు బడిదము మడిసెడు దడములు: ఈ నియమముచే బల్లి దాడు, మల్లుడు, కావలుడు, రావణుడు - ఇత్యాదుల సమాసంబు లేదు.

గు. కర్మధారయ సమాసముతో పూర్వపదము త్రికముగాని-ఆ, ఈ, ఏలు, స్త్రీనమముగాని-స్త్రీ లింగశబ్దమువలె ప్రథమైకవచనము లోపించినది ధాతులు విశేషణములు-ఎడి, ఎరు మున్నగునవికాని అయి యుండును ఉదాహరణములలో మొదటిమూడు త్రికపూర్వపదములు,

చాది, పోడి-అన్నవి శ్రీ సమములు. ముగంతము-ముగాగమాంతము కాని వర్తకాంతముకాని - టెడివము + అడివము = మువర్తకాంతము మడిసెడు- విరుఅను ఛాతుజ విశేషడాంతము. ఇట్లుచెప్పినందున బల్లిదుడు+మల్లుడు బల్లిదమ్మలుడు, కావరి రావణుడు-అనునట్టి రూపములందవు. అ నమాన ముల సాచుపులుకావు.

నూ-6. శ్రీనమఘటితంబయ్యెకానొకండు బహుప్రీహి చూపఁబెడు.

ముక్కంటి, వేగంటి, చలివెలుగు, వేవెలుగు, మోటబరి ఇత్యాదుల వ్యవహార సిద్ధంబులు గ్రాహ్యములు.

గు. తెనుగున బహుప్రీహి నమానములు తక్కువ అని ఒకామె కండు అని సూచించినాడు. అవికూడ శ్రీ సమఘటితములే. వానిలో రెండు పదములును శ్రీసమములే. మూడు+కన్ను, వే+కన్ను, చలి+వెలుగు, వే+వెలుగు, (మోటయొక్క బరువుకలది) బు - నమాసాంతకార్యము వచ్చి-ముక్కంటి మున్నగురూపములైనవి. శ్రీసమములైన శబ్దములన్నిటిని బహుప్రీహిగా కూర్చురాదని వివేచించుటకే కవివ్యవహార సిద్ధములే గ్రాహ్యములని సూచించెప్పినాడు.

నూ-7. అచ్చికశబ్దంబుతోడ శ్రీ సమంబు ప్రాయుకంబుగా ద్వంద్వంబగు.

అన్నదమ్ములు - తల్లిదండ్రులు-ఊరువల్లెలు - అలమగలు. మగఁ డును బిడ్డలును, పల్లమును గల్గెమును-ఇత్యాదుల సమనింపవని ఈ వియ మంచున నెఱుంగువది

గు. మొదటిపదము శ్రీసమము, ఉత్తరపదము అచ్చతెనుగు పద ముగా ఉండునది ద్వంద్వసహసము. అన్న+తమ్ముడు = మొదటిది శ్రీసమము, రెండవది తెనుగుపదము అయినది. అట్లే తల్లి+కండ్రీ, ఊరు + పల్లె, అల+మగలు- ఇవన్నియునంతే. ఈవియమము ప్రకారము

మగడు+దిద్దలు-దీనిలో మొదటిపదము నుండి అదము, రెండవది శ్రీ
నమము అయినది పల్లము+కల్లము=రెండును తెనుగుపదములే-ఇట్టివి
సమానముగా కలియనేరవు.

సూ-8 సర్వశబ్దములు సంబంధమునందుం దచ్చబ్దం
ముతోడ నమనించు.

నావాడు — నాయది - ఇంటివాడు - ఇంటిది - రామునివాడు -
రామునిది.

గు. అన్నిశబ్దములును సంబంధించినది అనుసర్థమున తచ్చబ్దము=
ఆ అనుశబ్దము, వాడు, వారు, అది, అవి, మున్నగునవి: వానితో సమాన
మగును. నావాడు=నాకు సంబంధించినవాడు. నాయది=నాకు సంబంధించి
నది. ఇంటివాడు, ఇంటిది, రామునివాడు-రామునికి సంబంధించినవాడు,
రామునిది.

సూ-9 ధాతుజవిశేషణములకు విభక్తి వివక్షించు
నపుడు తచ్చబ్దమును ప్రయుక్తంబగు.

వచ్చినవాడు, వచ్చినది, రానివాడు-రానియది.

గు క్రియాజన్య విశేషణములకు విభక్తి చేర్చదలచినచో తచ్చబ్దము
వాడు, అది, మున్నగునవి, చేరను. వచ్చిన,రాని-యివి ధాతుజ విశేషణ
ములు. వీనికివాడు, అదిచేరినది. వచ్చినవాడు, వచ్చినది, రానివాడు రానిది-
అవిఅయినది. దీనిపై విభక్తులు చేర్చవచ్చునని అర్థము. వచ్చినవాడు,
వచ్చినవాని, వచ్చినవానిచే, వచ్చినవానికొఱకు, రానివానివలన—

సూ 10 ఎల్లయెడల ధాతుజ విశేషణముల కట్టియను
పదంబు విభాషనను ప్రయుక్తంబగు.

వచ్చినట్టి రాముడు , వచ్చిన రాముడు, వచ్చునట్టి వాడు, వచ్చు
వాడు.

గు. సమానములైనను కాకపోయినను, తదృచ్ఛమును ప్రయుక్తమైనను, కాకపోయినను అట్టి అను పదం వికల్పముగా చేయను. వచ్చి వట్టి రాముడు. అట్టి చేరినరూపము ఏకల్పముకాన, వచ్చిన రముడు, అట్టి చేరినరూపం.

సూ. 1: యుష్మదన్యదా త్కార్యకంబుల కుత్తర పదంబు పరంబగునపుడు దుగాగమంబు విభాషనగు.

నీను కరుణ, నీ కరుణ, నానీని, నా నీని: తనను రూపు, తన రూపు.

గు. యుష్మత్=నీ, అన్యత్=నా, అత్యంతాను-వీనికి ఉత్తర పదము పరమైనపుడు యక్+అగమము=దు-అన్నది అగమముగా వచ్చును. ఇది వికల్పము. నీను కరుణ=నీయుగ్మ కరుణ. వికల్పము కాన నీ కరుణ. అట్లే తక్కినవి

సూ. 2 గుణవచనంబులగు నల్లాదులకుం కర్మధార యంబునందు నిగాగమంబు బహుళంబుగానగు.

నల్లని ప్రము-నల్లగుర్రము: నల్ల, తెల్ల, పచ్చ, ఎర్ర, బామ, తియ్య, కమ్మ, ఇల్ల, విన్న, తిన్న, అల్ల-ఇత్యాదులు నల్లాదులు.

గు. గుణములను తెలుపెడి నల్ల మున్నగు పదములకు కర్మధారయ సమాన 'ని' అను వర్తము అగమము వికల్పముగానగును. నల్లనిగుర్రము- ఇది విశేషణపూర్వపద కర్మధారయము. వికల్పముకాన నల్లగుర్రము-ని రాని రూపము. రంగు, రుచి, విన్న, తిన్న=అందమైన అవి యర్థము. తిన్ననైవ=పరిగానున్న రేణ అవికూడ అర్థము.

సూ. 1 ద్విరుక్తంబగు హల్లు పరంబగునపు డాచ్చి కంబగు దీర్ఘమునకు ప్రాస్థంబగు.

నూ.- 4. త్రికంబుమీది యనంయుక్త హల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబుగానగు.

అక్కన్య-అకన్యః ఇక్కారిము-ఈకారిము, ఎల్లోకము-ఏలోకము, అయ్యుక్వము - అయక్వము బాహుళకముచే నూష్ఠ్య రేపంచులకు ద్విత్వంబుగలుగవచ్చు. ఆ రూపము, ఈ శబ్దము, ఏషండము, ఆ సుకృతి, ఆ హయము.

గు. మద్యన అచ్చు లేకుండ రెండు హల్లులు క్రమముగా ఉన్నచో వానికి సంయుక్తమనిపేరు. క+అ+అ=క్త - ఇది సంయుక్తాక్షరము. అ, ఈ. ఏరిమీద ఆనంయుక్తమైన హల్లున్నచో ద్విత్వము వచ్చును. అ+కన్య=అ+క+క+అ=క్కన్య=అ క్కన్య. 13వ సూత్రముచే ద్విరుక్తమైన హల్లు=క్కః పరమగునపుడు, అచ్చికమైన దీర్ఘము= అచ్చరెనుగు పదములోని దీర్ఘ ఓ=అ, ఈ, ఏ మున్నగునవి. వానికి హ్రస్వము ఏకర్పముగా వచ్చును. ఆ క్కన్య-లో ఆకు హ్రస్వమురాగా అక్కన్య అను ఇట్లే తక్కినవి. ఓష్యయ=శషనహః రేఫము=ర. ఈ అక్షరము పరమైనపుడు ద్విత్వమురాదు. ద్విత్వము రానిచో హ్రస్వమునురాదు. కమక ఆ రూపము, ఈ శబ్దము, ఏషండము, ముకృతి, ఆహయము - అను రూపములే ఉండును.

నూ.- 5 కృత హ్రస్వంబగుచోటు శబ్దంబునోత్వంబున కత్వ హ్రస్వంబులు ఏధాషనగు.

అచ్చోటు - అచ్చటు - అచ్చోటు: ఇచ్చోటు - ఇచ్చటు-ఇచ్చోటు: ఎచ్చోటు-ఎచ్చటు-ఎచ్చోటు: ఏని ద్విత్వంబునకు పక్ష్యమాణ వివిధే బాషి కంబుగ లోపంబు.

అచ్చటు=అచ్చోటు: ఇచ్చటు=ఇచ్చోటు: ఎచ్చటు=ఎచ్చోటు. ముచ్చోటులు-ముచ్చటులు-ముచ్చోటులు: అను రూపంబులు ప్రయోగంబులం గావంబుచేసిరి.

గు హ్రస్వము చేయబడిన ఓత్వము కలిగిన చోట అను శబ్దము నకు అత్వహ్రస్వంబుఁ=అకారము, హ్రస్వత్వమును వికల్పముగావచ్చును. అ+చోటు=అచ్చోటు, ఇవుడుచోటు శబ్దములోవిఠికారమునకు అకార హ్రస్వములుగా-అచ్చటు, అచ్చోటు-అగును. ఇట్లే ఎచ్చోటు-ఎచ్చటు-ఎచ్చోటు యిత్యాదులు. పక్ష్యమాణ విధి-ప్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదము 8వ సూత్రముచే చోటు శబ్దము ద్విత్వమునకు వికల్పముగా లోపముఁగా-అచటు, అచోటు అయినవి. మూడు+చోటులు=నమాన 17వే డులోపము. మూ+చోటులు 13వే దీర్ఘమునకు హ్రస్వము-ము+చోటుఁ, 15వే ముచ్చోటులు, ముచ్చోటులు, ముచ్చటులు, ఈ రూపములు ప్రయోగములలో ఉన్నవని జెప్పినారు

సూ-16. ఉత్తర పదంబగుచోట శబ్దము టాక్షరమునకు లోపంబు విభాషనగు.

చోటు శబ్దంబొపవిభక్తికంబు గావున దాని యంతిమాక్షరంబై నప్రత్యూదేశంబున యకారంబుతోడఁ బాక్షికంబుగ లోపించునని యర్థము. అచ్చోనున్నాడు, అచ్చోలెనున్నాడు. ఒకచోనుండె, ఒకచోట నుండె.

గు. చోటు శబ్దము దాపవిభక్తికము కాన చోటు+ఇ+అంబు కాగా, అచ్చిక 38వే నప్తమీ విభక్తికి 'అ' వచ్చి చోటు+ఇ+అ-కాగా ఇ+అ=అయి చోటు+అ=చోట అగును ఈ 'ట' అను అక్షరము వికల్పముగా నమానములో లోపించగా అ+చోట=అచ్చోన్. వికల్పము కాన అచ్చోటన్. ఒకచోటన్, ఒకచోన్ అయినవి.

సూ. 17. నమానాధికరణంబగు సుత్తర పదంబు పరంబగునపుడు మూడు శబ్దము డు వర్ణంబునకు లోపంబును, మీఁది హల్లునకు ద్విత్వంబునగు.

మూడు జగములు - ముజ్జగములు: మూడు లోకములు - ముల్లోకములు.

గు. ద్విగు సమాసమున మూడు+జగములు - అని యుండగా దుష్పర్థోపమ మిది హల్లునకు ద్విత్వమువాగా-ముజ్జగములు, ఇట్లే ముల్లోకములు అను రూపముల సిద్ధించును.

సూ-18. ద్విగువున తేకవచనంబు ప్రాయశఃకంగా నగు. మిశ్రంబునఁగూడు.

ముచ్చిచ్చు-ముక్కూరు-ముప్పూరిక-ముత్తొవ-మువ్విధములు.

గు. మూడు+చిచ్చులు = ప్రేరాగ్ని-యిందు తెండు పదములును అచ్చ లెనుగు పదములేకాన ఏకపదనము పచ్చినది=ముచ్చిచ్చు. అట్లే మిగిలినవియు మూడు+విధములు-యిది విధములు అన్నది సంస్కృత సమమునకు మిశ్రసమాసము కాన దీనికి ఏకపదనము రాతే

సూ-19 కొండొకచో సమానంబునందు నామ్వాది కనుమ్వాదుల మువర్ణంబులు వచ్చువర్ణంబులగు.

నానుచేను, పాపరేడు, కనుపవులు, జనపనార, నాము, పాము, ప్రేము, వేము, అమ్మ, ఎమ్మ - యవి నామ్వాదులు. కనుము, యనుము, ఉడుము, ఎనుము, జనుము, మినుము యిత్యాదులు కనుమ్వాదులు.

గు. నాము + అదులు = నామ్వాదులు = నాము మొదలై నవి. కనుము+అదులు=కనుమ్వాదులు. సమాసములో నామ్వాది కనుమ్వాదులకు పకే, ప వర్ణములు వచ్చును. పకే నామ్వాది శబ్దముల మువర్ణమున కొదేశముగారాగా జిత్తు విందుపూర్వంబునను సూక్రముచే పూర్వమున ఆర్థవిందువురాగా నాము+చేను=నానుచేను అయినది. అట్లే పాము+రేడు=పాపరేడు. కనుము+పులు=కనుపవులు; జనుము+నార=జనపనార. ప్రేయెత్తము, వేదకాయ, అంపబొది, యనుపబద్ది, మినుపపన్న-యిత్యాదులు.

సూ. ౨౦ నిక్కలాదులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.

నిక్కం, కవ్వడి, పువ్వియకాడు-ఇత్యాదులు.

గు. నిక్కం మున్నగు శబ్దములు వ్యాకరణసాధ్యములు కాకున్నందున, మహాకవి ప్రయోగములలో ఉన్నందున, ప్రయోగములో ఉన్నరీతిగా గ్రహింపదగినవి. నిక్కము+కం=నిక్కం; కవ+వడి=కవ్వడి, పూవు+వియకాడు=పువ్వియకాడు. వీనిలో లోపద్విత్వానంతనువగు సూత్రములు లేవు, అయినను సాధువులే.

సూ. ౨౧. అకారంబున కామ్రేడితంబునకుంద దర్థకంబున కయి, యాయును శబ్దంబులు విభాషనగు.

వక్ష్యమాణ విధిచేతనయను దానికైకా రాదేశంబునగు: ఆయయి కాలము-ఆయయి కాలము ఆయ్యయి కాలము-ఆయ్యయి కాలము-అయ్యై కాలము-అయ్యై కాలము-అయ్య కాలము-అయ్యక్కాలము-అయ్య కాలము-అయ్యక్కాలము.

గు. ద్వీరుక్తము యొక్క పరరూపమున కామ్రేడితమని పేరు. రెండుసార్లు ఉచ్చరించబడినదానిలో రెండవదగు అకారమునకు అయి, అయి అనునవి వికల్పముగా వచ్చును. అ+అ+కాలము=అ+అయి=యదాగమము-అయయి-ప్రహస్యద్విత్వములు రాగా-అయ్యయి: అ+అయి=యదాగమము రాగా-అయయి: ప్రహస్యద్విత్వము రాగా అయ్యయి: అయికి ఐకారము రాగా-అయ్యైకాలము - ప్రహస్యద్విత్వములతో అయ్యై: అయి అయయి రాక యదాగమము వచ్చిన- అయ్య, యారు ప్రహస్యము కాకు ద్వీత్వమురాగా-అయ్యక్కాలము: అకుప్రహస్యము యాకుద్విత్వము రాగా - అయ్యక్కాలము-దాని మీదయ్యకు ప్రహస్యము ద్వీత్వము రాగా - అయ్యక్కాలము-అని వడి రూపములు వచ్చినవి.

సూ. 22. బహువ్రీహిని సమాసాంతకార్యంబులు గానంబడియ్యెడి.

ముక్కంటి, కడలిరాచూరి, నయవ, గట్టు విలుతుడు.

గు. సమాసము చివరి పదమునకు కలుగు అదేశ, అగమలో పాదులు సమాసాంతకార్యములు. మూడు+కన్నులు, కలవాడు (శివుడు) అను నర్థములో ముక్కంటి అగుచున్నది. కన్నులు, లోమ్ము కుంటి అన్నది సమాసాంతకార్యం. మూడు+కంటి, సమాస. 17వే కాకు ద్విత్యము రాగా, 13వే 'మూ'కుప్రహస్యముగా ముక్కంటి అయినది.

కడలిరాజు+మాత (సముద్రుని కూతురు-లక్ష్మి) దీనిలో "య"కు ఇకారము సమాసాంతకార్యము రాగా కడలిరాచూరి అయినది. నాలుగు+వాయిదా కలవాడు, (బ్రహ్మ)- దీనిలో వాయిలో యలోపము, వాకు ప్రహస్యముగా, నయవ. గట్టు+విల్లుగా కలవాడు, శివుడు, లోకము ద్విత్యలోపము, తకారాగమము సమాసాంతకార్యము, గట్టు విల్లుడు అయినది.

సూ. 23. బహువ్రీహిని త్రివాచ్ఛంబగుచో మేనునకు బోడిమగు.

అరదుబోడి, ననబోడి, పూబోడి, విసిబోడి.

గు. బహువ్రీహి సమాసమున స్త్రీ అర్థమగుచో 'మేను' శబ్దమునకు 'బోడి' అను శబ్దము సమాసాంతముగా అదేశమగును. అరదు+మేను (కలది-స్త్రీ) పువ్వువంటి శరీరము కలది, అరదుబోడి. ఇట్లే ననబోడి, పూబోడి, విసిబోడి, ఇత్యాదులు.

సూ. 24. ద్వంద్వంబు నందు ఋకారంబునకు రవర్థంబు విభాషనగు.

మాత్రపితలు, మాతాపితలు- ఇత్యాదులు.

గు. సంస్కృత ద్వంద్వసమాసముతో మొదటి పదము చివర ఋకారమున్నచో దానికి 'ర' వర్తమాదేశమగును. మాతృ పితృ, 'త్వ' లోని ఋకారమునకు 'ర' రాగా, మాత్రపితలు, అయినది. ఇది వికల్పము కాన, మాతాపితలు అగును.

నూ.- 28. సమానవిధ క్రికిలోపంగుః ఋతునకుః గాదు.

రాముని బాణములు, సరసపువచనములు, వేవెలుగు, గుణముల ప్రోక.

గు. సమాసములో మొదటిపదము చివరమున్న విధక్తి స్రత్యయములోపించును. లట్లు, అనగా బహువచనలకారము. దీనికి మాత్రము లోపమురాదు. రామునియొక్క బాణములు, యొక్క అనునది మొదటి పదము చివరనున్న విధక్తి స్రత్యయము. దీనికి లోపమురాగా, రాముని బాణములు, అయినది. సరసములు+పచనములు, లోపించగా, మువర్తము నకు పుంపురగా సరసంపు పచనములు. వేలు+వెల్లుగు, యికిలోపము రాగా, వేవెలుగు. గుణముల యొక్కప్రోక, దీనిలో యొక్కలోపించును. కాని లకారము మాత్రములోపించదు. కనుక, గుణముల ప్రోక అయినది

నూ.-29. కర్మాదులకుః బాధాన్య వివక్షయందు ధాతుః విశేషణములు కర్తతోదం బోలెవాని తోదనమనించు.

రాముః ౪ రశించిన భృత్యుడు, రాముఁడు వాలినేసిన బాణము.

రాముఁడు గోవునిచ్చిన విప్రుఁడు- రాముఁడు వెడలిన వనంబు.

రాముఁడు వసించిన పర్వగృహము, రాముఁడు వసించిన చోటు.

గు. ధాతుః విశేషణములు సామాన్యముగా కర్తతో సమాసమగును

అట్లుగాక కర్మాదులకును ప్రాధాన్యము వివక్ష చేపట్టవుడు వానితోడను సమానము పొందును.

1. భృత్యుని రక్షించిన రాముడు, ఇట్లు కర్త ప్రధానమైన చెప్పవగును. కాని కర్మకు ప్రాధాన్య వివక్షలో- రాముడు రక్షించిన భృత్యుడు అని అయినది.

2. బాణముచే వీసిన వారి- అన్నది కరణమునకు ప్రాధాన్యము చెప్పగోరి- 2. రాముడు వలినేసిన బాణము అని అయినది.

3. విప్రుని కొలకు గోవునిచ్చిన రాముడు- అను వానిలో విప్రునకు ప్రాధాన్యము విచ్చిన రాముడు గోవునిచ్చిన విప్రుడు అని అయినది.

4. వనము నుండి వెడలిన రాముడు అను వానికి బదులు. వనమునకు ప్రాధాన్యము నియ్యగా- రాముడు వెడలిన వనము అని అయినది.

5. పర్ణగృహమునందు వసించిన రాముడు, అన్నవానికిని పర్ణగృహమునకు ప్రాధాన్య వివక్షలో, రాముడు వసించిన పర్ణగృహము, అయినది. అట్లే రాముడు వసించినచోటు.

ఇది సమాన పరిచ్ఛేదము

తద్ధిత పరిచ్ఛేదము

సూ.-1 తన వర్ణకంబు త్వార్థంబునందగు

త్వార్థంబునగా భావంబు ప్రకృతి జన్యబోధంబునంబుబ్రహ్మకారంబు భావంబు.

రాముని తనము, రాముతనము, మనుమని తనము, సీత తనము, గొప్ప తనము, కొఱ తనము, నల్లదనము, పుల్లదనము.

స. ప్రాతి పదికములకు భావావ్యర్థములందు కలుగు ప్రత్యయము లకు తద్ధితములని పేరు. తద్ధితాంతమున ప్రాతి పదికములగును. అనగా తద్ధితాంతములపై విభక్తి ప్రత్యయములు చేరును.

పంసృతమున “తన్యభావస్తవతలే” అను సూత్రముచే భావార్థము న“త్వ” ప్రత్యయము చేరును. భావమునగా ప్రకృతి జన్యబోధయందు ప్రకారము “మనుష్య” జ్ఞానమున, మనుష్యత్వము ప్రకారము, మనుష్య విశేష్యము. తనుక తజ్జన్య జ్ఞానమున ప్రకారము మనుష్యత్వము తనుక త్వార్థము భావముని స్ఫుటమైనది.

ఆ అర్థమున తెనుగ్గున “తన” ప్రత్యయము చేరును. రాముని యొక్క+తనము = రాముని తనము. విగాగమబోధముగా, రాము తనము. ఇట్లే తక్కినవియు.

సూ.-2. ఇటు విశేషంబుత్స్వార్థంబునకు విభాషను బాధకంబగు

నృష్టము.

గు. ఉత్పర్గమనగా సామాన్యవిధి. సామాన్యవిధికి విశేష విధి విత్యముగా బాధకము. కాని ఈ పరిచ్ఛేదమున వికల్పముగా బాధకమని చెప్పినాడు. అందుచే జీకాదులు వచ్చు స్థలములందు వికల్పముగా తన వర్ణకమును వచ్చును.

సూ-3. చిన్నొదులకు జీకవర్ణంబగు.

చిన్నజీకము. కన్నెజీకము.

ఁన్న, కన్నె, చుట్టము, చొంగ, పేద, మింద, లంజె - ఇత్యాదులు చిన్నొదులు.

సూ-4. ఉత్వంబున కత్వంబు జీకము పరంబగు నపుడగు.

కొత్తజీకము, వెడ్డజీకము, వెజ్జజీకము.

గు. కొత్తు+జీకము=కొత్తులోని ఉత్తారమున కత్తారము రాగా కొత్తజీకము, వెడ్డజీకము, వెజ్జ+జీకము ఇత్యాదులు.

సూ-5. పేర్వాదులకిమివర్ణకంబగు.

పేరిమి, కడిమి.

పేరు, కడు, ముచ్చు, మేలు, చెవి, పోడి, వాడి, వేడి ఇత్యాదులు పేర్వాదులు.

సూ-6. నవర్ణకంబు గుణవచనంబులగు నల్లాదులకగు.

నల్లన, తెల్లన

నల్లి, తెల్లి, పచ్చ, ఎఱ్ర, చామ, తియ్య, కమ్మ, పుల్లి, చక్క, విన్న, తిన్న, అల్లి, ఒయ్య, తిమ్మ, చక్క, ప్రేక ఇత్యాదులు నల్లాదులు.

సూ-7. ఇక వర్ణకం బగ్గలాదులకగు.

అగ్గలిక, ఒమ్మిక—అగ్గలము, ఒమ్మ.

సూ-8. మగటి మ్యాదులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.

మగటిమి, మగతనము, పేదటిమి, ఒజ్జనము, కోదరము, కోదం ద్రము, కోదంద్రకము, కోదబీకము, కోమరికము, చెలికాము, తెలుపు, పసుపు, నలుపు.

టికాదులు రాని పక్షమందు దన ప్రత్యయంబిన్నింటికగు.

చిన్నతనము, మ్రుచ్చదనము, నల్లదనము, అగ్గరంపుదనము, ఒజ్జతనము

గు. మగటిమి మున్నగునవి ప్రయోగములో ఉన్నట్లుగా గ్రహించ వలెను. 2వ సూత్రములో చెప్పిన టికిగా విశేషవిచి వికల్పముగా భావకము కాన చిన్నరికము, చిన్నతనము— ఇత్యాదిగా అన్నిటికి రెండు రూపములు వచ్చును.

సూ-9. అరమరాదులకు స్వార్థంబునం దిక వర్ణ కంబగు,

అరమరిక, అమిక.

అరమర, అము, అల్లిలిల్లి, గంటి, నడపడి, నాడు, నివ్వో, పొత్తి, మాన, మెరి, వాలు-ఇత్యాదు లుమరారు.

గు. స్వార్థంబునగా ప్రకృత్యర్థమే. అరమర=అరమరిక- ఈరెండను సమానార్థకములే. ఇట్లే నడపడి-నడపడిక ఇత్యాదులు.

సూ-10. ఉక వర్ణకంబు చిలుతాదులకు స్వార్థంబు నందగు.

చిలుతుక, నాతుక.

చిలుత, నాతి, నెలత, మెలత, పడతి, మడతి, పొంతి, వెంటి, విప్పు, ఎమ్ము - ఇత్యాదులు చిలుతాదులు.

గు. చిలుతాదులకు స్వాంతముననే 'ఓక' ప్రత్యయము చేరును. నెలత+ఓక=నెలయక, పడయక, మెలయక, విప్పుక- ఇత్యాదులు.

సూ-11. కాకత్తియ చర్లకములు పుంస్తవ ప్రీత్యంబు మతుల్యంబునం దాటాదులకగు.

కా ప్రత్యయమునకు మగాదిగణగదావంతునందేసి దుజ్జగు. అదికొడు, అదికత్తియ.

అది, అదపము, ఎమ్మె, ఓహుము, కటారి, కొల్లి, చెలిమి, చేరువ, చొరవ, జట్టి, జాజర, జూదము, లిండి, కేర, వొద్ద, నీయి, నేస్తము, జేరము, పగు, వియ, వెచ్చము సొగసు ఇత్యాదు లాటాదులు.

గు. అచ్చిక పరిచ్ఛేదము 4వ సూత్రమున మగాదులకు దుజ్జ వచ్చునని యున్నది. మగాది గణములో కా ప్రత్యయంతములు. ఈ ప్రత్యయంతములను (15 సూ) చే చెప్పబడినవి కాన ప్రత్యయము చేరిన మీదట దు వచ్చును. అది+కా+డు=అదికాడు, అది+కత్తియ= అదికత్తియ. కలవాడు అను నర్థము పురుష వాచకముగా 'కా' ప్రత్యయము, ప్రీత్యధకముగా కత్తియ ప్రత్యయము చేరును.

సూ-12. కాకత్తియల కకారంబునకు గకారంబు కొందొకచో గానంబడియెడి.

అందగాడు, అందగత్తియ, కొందెగాడు, కొందెగత్తియ, జేరగాడు, జేరగత్తియ-ఇత్యాదులు.

గు. కాకత్తియ ప్రత్యయములలోని కకారమునకు గకారము రాగా అందగాడు - అందగత్తియ మున్నగు రూపములు వచ్చును. కొందొకచో అనుటచే కొన్ని పదములకు మాత్రమే అట్టి రూపము లున్నవి.

సూ-13. కాకత్తియలు కొండో వానికి స్వార్థంబునం జూపట్టెడు.

చెరికాడు, చెరికత్తియ, హెగ్గడికాడు, హెగ్గడికత్తియ.

గు. కొన్ని శబ్దములకు స్వార్థములోనే కాకత్తియ ప్రత్యయములు వచ్చినవి. చెరి=చెరికాడు. ఇవి మరుబర్తమునగాక స్వార్థముననే వచ్చినవి.

సూ-14. కావర్తకంబు తిర్యక్కులకుం గానంబడియెడి.

ఇబ్బండిగాడు, ఒంటిగాడు, కొమ్మూరాడు, పరికాడు- ఇత్యాదులు మృగవిశేష వాచకంబులు.

గు. తిర్యక్కులు=పరువులు, పక్షులు. వాటిని చెప్పు పదములలోను కాప్రత్యయంత శబ్దములున్నవి, కయిరాసులలో కాప్రత్యయము ఉన్నందున దీనిపై దుక్ వచ్చినది (అచ్చిక 4).

సూ-15. అటమటాదులకు మతుబర్థంబునందీవర్తకంబు వుం న్నవంబునందగు.

ఈ ప్రత్యయంతంబు మగాది గణంబు. అటమటిడు, కమ్మరీడు, అటమటము, కమ్మకము, కన్నడము, కొండెము, బాననము, బూదకము, మందడి, మన్నెము, సుంకము.

ఉక్కివంబునకు పరోపంబు-ఉక్కిడు యిత్యాదులు.

గు. అటమట మున్ను సావానికి కలిపి అను అర్థమున పురుషవాచక మైనపుడు 'ఈ' ప్రత్యయము వచ్చును. ఈ ప్రత్యయము మగాది గణము లోనికి. కాన దుక్ చేరును అటమటము + ఈ + దు = అటమటిడు ఇత్యాది.

సూ-16. ఈ ప్రత్యయంబు కొన్నింటికి స్వార్థంబు నందగు.

మొక్కరీడు, కల్లరీడు.

సూ- 17. అరి వర్ణకంబు మతుబర్ణంబున జాలాదుల కగు.

జారి, ఒఱసరి.

జారి, ఒఱపు, కల్లి, చుపు, జూదము, దక్కు, తగవు, తీరుపు. తెంపు, తెరుపు, నేరుపు, మతకము, వెగవు, వేఱ, నిగ్గు, సుకము యిత్యాదులు.

గు. జారి మున్నగు పదములకు కరివాడు-కరిడి అను నర్థమున “అరి” ప్రత్యయము చేరును. $జారి + అరి = జారి - ఇచ్చే$ కక్కినవియు

సూ- 18. ఇవర్ణకంబోయారాదులకు మతుబర్ణంబు నందగు

ఓయారి, ఆక్కసి.

ఓమూరము, ఆక్కనము, కడలు, వాగము, జోగము, మతకము, తుటారము, బండారము, విత్తరము, విటారము, బేహారము, మచ్చరము, మిటారము, విన్నాణము, వెక్కనము-ఇత్యాదులు.

గు. ఓమూరము మున్నగు పదములకు “ఇ” ప్రత్యయము కరి వాడను అర్థమున చేరును $ఓయారి = ఓమూరము$ కరిడి.

సూ-19. పవర్ణకంబు కుల వాచకంబునకు స్త్రీవాచ్యం బగునపుడు మతుబర్ణంబునందగు.

కొఱవత, చాకిత.

కొఱవ, చాకి, దోయ, వాలె, వ్రే, సాలె- ఇత్యాదులు కులవాచకంబులు.

గు. కులవాచకమైన పదమునకు స్త్రీ చెప్పబడునపుడు కరిడి అను నర్థమున “క” అను ప్రత్యయము వచ్చును $చాకి + క = చాకిర$, దోయత ఇత్యాదులు.

సూ. 20. తవర్తకంబు పరంబగుచో నొకానుకచో నెత్తంబు చూపట్టెడు.

చెంచెత, మారెత

సూ. 21. యువతివిటి రజస్వలలు గుచ్చెత మిందత ముట్టుతలు నాఁబడుదురు.

సృష్టము.

గు. గుచ్చెత = యువతి, మిందత = విటి, ముట్టుత = రజస్వలి.

సూ. 22. వగాదులకు బహువచనాంతంబులకు స్త్రీ వాచ్యంబగునపుడు మత్వర్థంబునం దాడి వర్తకంబగు.

వ గ లా డి

వగ, చిన్నై, కుడుకు, వన్నె, దొమ్మి, ఎమ్మె, ఇక్కాదులు వగాదులు గు. బహువచనమున ఉన్న వగ మున్నగు పదములకు స్త్రీ అర్థ మైనచో కలది అను అర్థమున “అడి” అను ప్రత్యయము వచ్చును. వగలు + అడి = వగలాడి = వగలుకలస్త్రీ. చిన్నైలాడి, కుడుకులాడి- అన్నియు ఇట్లే.

సూ. 23 వగాదులకు బహువచనాంతంబులకు బుస్త్ర్యంబున మతుబర్థంబాకారంబగు

ఆ ప్రత్యయంతంబు మగాడిగణంబు. వగలాడు, చిన్నైలాడు.

గు. బహువచనమున ఉన్నవగమున్నగు శబ్దములకు కలవారు అను అర్థమున పురుషుడు చెప్పబడినచో “అ” కారముచేరును. ఇది మగాడిగణమునొంది కాన దుడ చెరును. వగలు + అ + డు = వగలాడు. వగలు కలవారు. ఇట్లే చిన్నైలాడు మున్నగునవి.

సూ. 24. ముక్కులో నగువానికిం దదభావద్యోతకంబయి మతు బర్థంబునం దిడి వర్తక బగు.

ముక్కిడి = ముక్కు లేనివాడవి యర్థము.

ముక్కు, వాలు, పెరమ, సిగ్గు, ఇత్యాదులు ప్రయోగబలం నెఱుంగువది.

గు. ముక్కు మున్నగు శబ్దములకు లేవివాదు అను అర్థమున “ఇడి” ప్రత్యయము చేరును. ముక్కు + ఇడి = ముక్కిడి.

సూ-25. మానార్థంబున తేతత్వంబునందెడు వర్ణకంబగు.

తూమెడు, ముంతెడు, ఎత్తెడు, వీసెడు, జేసెడు, మూరెడు, కుందెడు, గంపెడు.

గు. ఇంత పరిమాణము అను అర్థమున ఏకవచన శబ్దము : ద ‘ఎడు’ అను ప్రత్యయము చేరును తూము + ఎడు = తూమెడు
వీసె + ఎడు = వీసెడు; ఇట్లే తక్కినవి.

సూ-26. ఎడు వర్ణకంబు పరంబగునపుడు లివర్ణంబు లోపించు.

కమికెడు, కొడికెడు, చోనేడు, పిడికెడు, పుడిసెడు, నందెడు.

గు. ఎడు ప్రత్యయము పరమైనపుడు శబ్దములో చివరనున్న ‘లి’ అను అక్షరము లోపించును. కమికిరి + ఎడు = కమికెడు. కొడికిరి, దోపిరి, పిడికిరి, పుడిసిరి, నందిలి-పిటికి పై రూపములు వచ్చును.

సూ-27. దఘ్నార్థంబున బంటి, కొండెరుగు.

మోకాలిబంటి, మోకాలికొండి, జొమ్మబంటి, జొమ్మకొండి.

గు. ఇంతలోతు- అను అర్థములో “బంటి-కొండి” అను ప్రత్యయములు వచ్చును. మోకాలిబంటి, మోకాలికొండి = మోకాలుతో లోతు (నీరు) అని అర్థము. మొరిబంటి, కుత్తుకబంటి-ఇత్యాదులు.

సూ.28. ఆర్థ విశేషముల వర్ణకాంతరములను
మహాత్ప్రయోగముల నెఱుంగునది

మంబమారి, తిండిపోతు-తాచ్యర్థమునమారి, పోతు వర్ణకంటలు.

అదప=తాంబూలకరింపవాడు: ముతుబద్ధమునంద ప్రత్యయము.

పెండ్లము = దీర్ఘ: పెండ్లి శబ్దమునకు ముతుబద్ధమునందము
ప్రత్యయము : ఇత్యాదులూహ్యము.

కొన్నికొన్ని అర్థములలో కొన్నికొన్ని ప్రత్యయములు చేరిన
హాసములు మహాకవి ప్రయోగముల వ్యాసా తెలియపరచెను. కొన్నిటిని
చూపుచున్నాడు. తాచ్యర్థమునన్ = అట్టి కీర్ణము కరి - అనువర్తమున
మారి, పోతు - అను ప్రత్యయములు రాగా - మంబ మారి = మంబు
వ్యూహముకరించి, తిండిపోతు-తిను కీర్ణము కరివాడు: అదపము=తాంబూల
ముందును పల్లెము కరివారు -అను వర్ణమున - అచారము చేరగా - అద
పము + అ = మువర్ణతోపము రాగా-అదప, కరిది అను వర్ణమున
“అము” ప్రత్యయము చేరగా-పెండ్లి + అము = పెండ్లము = పెండ్లి
చేసికొనబడినది. ఇట్టివి మహాకవి ప్రయోగములలో ఉన్నవి తెలియ
దగినవి.

ఇది తద్విత పరిచ్ఛేదము

క్రియా పరిచ్ఛేదము

సూ-1. ధాతువునకు.

ఇది యధికార సూత్రంబు. యింకనెయ్యడియు పక్రమింపందడు నయ్యడి ధాతువున కవి యెఱుంగునది.

గు. అధికార సూత్రమనగా-తరువారి సూత్రములతో కలిసి అర్థ మిచ్చునది. తరువారి సూత్రములకు “ధాతువునకు” అన్నది అను పర్తిండును.

సూ- 2. వర్తమానంబునలిట్లుగు.

వర్తమాన క్రియా వృత్తియగు ధాతువునకు లిద్యర్థకంబగు. వర్త మానంబునాబ్రావణ్య పరిసమాప్తంబు. అప్పటికి ముగియబడునది.

గు. సంస్కృతిమున పది లకారములున్నవి - లట్, లిట్, లుట్, లృట్, లేట్, లోట్, లక్, లిక్, లుక్, లృక్-అనునవి. అందులో సూరి- లట్, లిట్, లృట్టులను వర్తమాన, భూత, భవిష్యత్కాలమును బోధించు దిక్తై తీసికొని, తక్కిన లకారములను మావి, లాట్టు లాట్టు, లడి అను మరీ మూడింటివి కల్పించెను.

అందు వర్తమాన కాలమును బోధించునపుడు ధాతువునకు లిట్టు అగును. ప్రారంభించబడి, అప్పటికి ముగియక అన్నది వర్తమాన మన దిడును.

సూ. 3. భూతంబున లిట్లుగు.

భూతక్రియ వృత్తియగు ధాతువునకు లిద్యర్థకంబగు.

భూతంబున విద్యమానధ్వంస ప్రతియోగి : ముందుండియప్పటికి లేకుండునది.

గు. భూతకాలమును బోధించు ధాతువునకు లిట్టు వచ్చును. భూత మనగా యిప్పుడు ధ్వంసంబది. దేని ధ్వంస చెప్పుచుమో అది దానికి

ప్రతియోగి అగును. కృత యుగముందెను. యిప్పుడు కృతయుగవ్యంస తిన్నది. కాన కృత యుగము ఆధ్వంసకు ప్రతియోగియగును. పూ ముందీ, యిప్పుడు లేనిది-అని యర్థము.

సూ. 4. భావి నిర్బుత్తుగు.

భావిక్రియా వృత్తియగు భాతువునకు ల్పద్యర్థకంబగు.

భావి విద్యమాన ప్రాగభావ ప్రతియోగి. అప్పటికిఁ బుట్టుచుండు పద.

గు. ప్రాగభావము వస్తువు పుట్టకమును పుండునది కనుక యిప్పు డున్న ప్రాగభావ ప్రతియోగి-యికిమీద పుట్టదోవునది.

వానికి కొడుకు పుట్ట గలడు. యిప్పుడు పుట్టుకయొక్క ప్రాగభావ మున్నది. దాని ప్రతియోగి పుట్టుక. కనుక అది భవిష్యత్తు.

సూ. 5. తద్ధర్మాదులందు లాటగు.

తద్ధర్మాది క్రియావృత్తియగు భాతువునకు లాద్యర్థకంబగు.

తస్మిం సంభావనా సంప్రక్షసాతత్య పర్తమాన భావ్యాశీరాపలాది పదగ్రహ్యంబులు.

గు. తస్మింము=అ స్వభావము, సంభావన=హింపబడుట; సంప్రక్ష= ప్రక్ష; సాతత్యము = సతతము జరుగుచుండుట; పర్తమానము, భావి అశీరాపలు = అశీర్వచనము మున్నగునవి పేటిని దోచించునపుడు భాతువునకు లాట పడును.

సూ. 6. అశీర్వాస నా పార్థన విధులందు లాటగు.

అశీరాపిలందు భాతువునకు లాద్యర్థకంబగు.

గు. అశీ=శవస; కాప=రిట్టు; సంప్రార్థన = ప్రార్థించుట; విధి = విధించుట-ఈ యర్థములందు లాట పడును.

సూ-7. వ్యతిరేకంబున లబియగు.

వ్యతిరేక పరిష్ట క్రియ వృత్తియగు దాతృపునకు లబివర్ణకంబగు.
గు. వ్యతిరేకమును బోధించునపుడు “లబి” అగును.

సూ-8. లకారంబునకు ‘దు’ బ్రావురునుముష్టాగు.

లకారదిలకారంబుల లొక్కొక్కటికి దుజపలా దేశంబులగు.

ఇందు ఇలొరంబు ప్రత్యాహార్యంబు.

గు. ము ఇ-అనునపుడు ఇలొరము ప్రత్యాహారమునకై చెప్పబడి
నది. ప్రత్యాహారమునగా మొదటి అక్షరము చివరి అక్షరము కలిసిన
మధ్య సున్న వాటికి, తనకును సంజ్ఞమును. దు ఇ అనగా “దు, రు, షు,
రు, ను ము” అను అక్షరము చెప్పబడును.

సూ-9. అందు వరుసను రెండేసి ప్రథమ మధ్యమోత్త
మంబులనంబడు.

దు ఇ, రు-ప్రథమము: పు, రు-మధ్యమము: ను. ము- ఉత్తమము.

గు. ప్రథమ, మధ్యమ, ఉత్తమ పురుషలు మూడిటికి రెండేసి
ప్రత్యయములు.

సూ-10. వీనిలో రుములు బహువచనంబులు: పెరిరే
కవచనంబులు.

దు ఇ, పు, ను - ఏకవచనములు: రు, రా, ము: బహువచ
నములు.

సూ-11. నామ, యుష్మదన్య దర్థంబు లందుంబ్రథమ
మధ్య మోత్తమంబులగు.

గు. యుష్మత్ = నీవు, మీరు: అన్యత్ = నేను, మేము: నామ =
ఆ రెండుతప్ప మిగిలిన నామము. ఎక్కడెక్కడో ప్రథమ, ఏడురు
మధ్యమ, తిన్నుత్తమ - అవి నేను, మేము కర్తలైనపుడు ఉత్తమ పురుష,
నీవు, మీరు కర్తలైనపుడు మధ్యమ పురుష, ఈ రెండును లాక తిక్కినవి
కర్తలైనపుడు ప్రథమ పురుషయు వాదనగలను.

సూ.-12. అమహద్భంబునందు దు క్కలుకుదువులగు, నున్నాను బంధంబు మీద దివియగు.

గు. శ్రీ తిర్యగ్దశ విన్నంబులును వాని విశేషంబులు మహత్తు లనబడును. తిర్యక్కులనగా పశుపక్ష్యాదులు. శ్రీ వాచకములు మహాశీ వాచకము. తిర్యగ్దశములు-అమహత్తులు. తెనుగుప వులింగ, శ్రీలింగ, పవుంపక లింగ విభాగము లేదు. దానిస్థానే వాచక భేదమున్నది.

అమహత్తు కర్తయైనపుడు దు-రు లకు దు-వు లగును చెప్పటోపు ఉన్నాను బంధము మీద దు-రు లకు ది-వి అగును.

శ్రీ వాచకములు కర్తలైనపుడు - అచ్చిక 26. సర్వనామ క్రియా పదంబుల బహువచనంబు మహత్తునకు బోలె మహాతికగు- అని బహు పదనమున మహద్వాచకమునకు పలెనే మహాశీ వాచకమునకును క్రియా పదములగును. రుక్మిణీ పాదగలదు - రుక్మిణీ సత్యధామలు పాదగలరు. చిలుక ఉన్నది-చిలుకలు ఉన్నవి.

సూ.-13. ఉదంతంబునకు లట్టుపరంబగునపుడున్నాను బంధంబగు. ఉదంతంబయిన ధాతువునకు లట్టు పరంబగు నపుడు 'ఉన్న' అను శబ్దం బను ప్రయుక్తంబగు'

గు. ఉకారాంతమైన ధాతువునకు లట్టు పరముగాగా 'ఉన్న' అను పదము అనుప్రయుక్తమగును.

సూ.-14. ఉన్న శబ్దంబు పరంబగునపుడు చువర్త కంబగు.

గు. 'ఉన్న' అనునది పరమైనపుడు 'చు' అను ప్రత్యయము చేరును ఇది అర్ధరహితమైన 'చు' వర్తకము మరొకటి శత్రుత్వాదువర్త కము. 'చున్' అన్నది అది వర్తమానార్థకము.

సూ.-15. దివీతరంబగు దుఱ పరంబగునపు దున్నాను బంధంబునకు దీర్ఘంబగు.

ప్రథమము : వాడు వందుచున్నాడు, వారు వందుచున్నారు.

మధ్యమము : నీవు వందుచున్నావు, మీరు వందుచున్నారు.

ఉత్తమము : నేను వందుచున్నాను, మేము వందుచున్నాము.

గు. వందు-వాతువు 13వే 'ఉన్న' అనుబంధము, 14వే చువర్తకము. లిట్ట ప్రతిమైక వచనమున-రుణ- 15వే ఉన్న దీర్ఘములాగా వందు+చు+న్న+రు=వందుచున్నాడు. ఇట్లే తక్కిన రూపములును.

సూ-16. లిట్టాఖ్యుల దుష్టానతెను, నువర్తంబులగు.

లిదాదేశంబగు దుష్టానకు ఎను అనుపదియు, లాదాదేశంబగు దుష్టానకు మ అనుపదియు వాదేశంబగు.

గు. భూతకాలమున- లిట్ట- 'దు'కు- ఎను రాగా- వందు+విను=వందెను. తద్వర్తకాలంబున-లిట్టాన- 'దు'కు-ను రాగా- వందును.

సూ-17. భూతంబునం దిగాగమంబగు.

భూతార్థ వృత్తియగు దాతువున కిగాగమంబగు.

సూ-18. లిట్టపుణ పరంబగువపుడు తివర్తకంబగు.

ఇతారంబు పిరిది కనుపు క్రియా విభక్తుల- యను సూత్రముచే రుణాన కిత్వంబు.

ప్ర-వందెను, వందిరి. మ-వందిరివి, వందిరిరి.

ఉ-వందిరివి, వందిరిమి.

గు. పుణ=పురుషము-లు వందు+రు 17వే ఇగాగమములాగా వంది+రు=ఇకారంబు మీది కునుచే క్రియా విభక్తుల యుత్వంబున కిత్వంబు-నను సూత్రముచే యితారము మీదికి కావ వంది+రు=వందిరి. వంది+పు=వంది+వి, 18వే తివర్తకములాగా వంది+తి+వి=వందిరివి. యిట్లే తక్కినవి.

సూ.- ౧౪. కలఙ్గనుబంధంబు ల్పట్టు పరంబగునపుడగు.

ల్పట్టు పరంబగునపుడు ధాతువునకు కరిజి అనునది అను ప్రయుక్తంబగు.

సూ.- ౧౫. జీత్తు పరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంబగు.

జీత్తు పరంబగునపుడు ధాతువు సుత్వంబున కత్వంబగు.

గు. ధాతువునకు భవిష్యదర్థమున ల్పట్టురాగా, ల్పట్టు పరమగునపుడు కరిజి చేరును. వండు+కరి- 20చే ఉకారమున కకారమురాగా వండఁగలరు. జీత్తు అనగా జి అన్నది ఇత్తుగా కరిది. కరిజి అట్టిదే.

సూ.- 2. కరిజి పదుజాలు పరంభులగునపుడు నుగాగ మంబగు.

ప్రకారాఙ్కాణ.

ప్ర. వండఁగలరు- వండఁగలరు, వండఁగలరు, వండఁగలరు.

మ. వండఁగలవు, వండఁగలరు.

ఉ. వండఁగలను, వండఁగలము.

గు. వండ+కరి+రు-21చే నుగాగమమురాగా వండన్+కరిరు =వంది 16, 17 సూత్రములచే ప్రకమునకు విందువు, పరకమురాగా వండఁగలరు-యిక్కడి రూపము లేర్పడును.

సూ.- 2. లాట్టు రుజి పరంబగునపుడు డుగాగ మంబగు.

ప్ర. వండును, వండునురు.

మ. వండునువు, వండునురు.

ఉ. వండునును, వండునుము.

లావర్థంబులయందు లిసువాహుంబులు వక్కాణించెద.

తద్ధర్మంబు- కులాలారు కొండలువానును.

తచ్చీరంబు- జ్వరన జ్వరంబు లుప్పరం బెగమును.

సంభావన- ఇప్పుడు వాడింటి నుండును.

సంప్రక్షము- ఉండునా? పోదనా? సాతత్యము- నర్వంబు నందీ క్షరుండుండును; నర్వంబీక్షరుని యండుండును. వర్తమానంబు- మేనవిప్రు డొంబరి కలువెడపెడును.

పక్ష్యహణ వివిధేః బ్రాయకంబుగ వర్తమానంబునందెటుగావ్యాగ మంబులగు. భావి-వాడు తేవు వచ్చును. ఆశీస్సు:- కుభంబును. పక్ష్యర్థం బురి కౌశానాకిచో భూతంబున లాట్టు గానంబడియెడును. “ధవళాయత లోచన వానికిట్లనున్” (అనున్=అనెను) మను. 2-49.

గు. లాట్టు పరమైన- తద్ధర్మ కాలమున

పండు+ను=పండును. పండు+రు = 22వే దుగాగమము రాగా పండుదురు. ఇట్లే తక్కినవి. తద్ధర్మకాల మెన్నిరీతుల వాడబడునో వివరింపబడినది.

సూ-21. లాట్టు రుభ పరంబగునపుడెదగాగమంబును, బ్రథమ నువ్వుకంబు పరంబగునపు డెదుగెడిగాగమంబులు బహుళంబుగానగు.

ప్ర. పందెడును; పందెడివి, పందెదరు.

మ. పందెదవు, పందెదరు.

ఓ. పందెదను, పందెదము.

గు. పండు+ను- దీవిచే ఎరు, ఎడి, అగమములురాగా-పందెడును. ఇకొరింబు కునువు క్రియా విభక్తుల సూత్రముచే- పందెడి+ను=పందెడివి, రుభ = రు,వు,రు,ను,ము-లు ఎదగాగమమురాగా - పండు+ఎద+రు= పందెదరు. ఇట్లే తక్కినవి.

సూ. 21. లిట్లాట్టుల వకారంబునకు లోపంబు విభాషనగు.

పండితి, పండితివి, పండితు, పండితువు, పండితు, పండితువు.

గు. లిట్టు-లాట్టులలోని వకారమునకు లోపము ఏకర్పముగానగును. లోపించగా- పండితి: కాని పక్షమున- పండితివి. అట్లే పండితు- లోపము వచ్చినది. పండితువు- లోపముకాని రూపము

సూ-22. తిర్యగ్దండంబులు వాచ్యంబులగునపుడు లిట్లాట్టుల ప్రథమ బహువచనమున కేకవచనంబగు.

చిలుకలు పలికెను: చిలుకలు పడుకును. చిలుకలు పలికెడును.

మేఘములు గర్జిలెను. మేఘములు గర్జిలును: మేఘములు గర్జిలు దును.

గు. తిర్యక్కులు, జడములును కర్తలైనపుడు లిట్టు, లాట్టులలోని ప్రథమ పురుష బహువచనమునకు మూడగా ఏకవచనముగును.

చిలుకలు పలికినవి - అనుటకు బహులు పలికెను. మేఘములు జడములు కాన జడను కూడ గర్జిల్లినవికి మూడగా గర్జిలెను - అని ఏకవచనము వచ్చినది.

సూ-23. లూట్టుదు జ్ఞానతెడు తవర్దంబులు ద్రుతాంతంబులగు.

అశిన్యు : మీకు మేలు గలిగెడును. మీకు మేలుగఁగతును

కాపంబు : నీకు రాక్షసత్వంబు గలిగెడును: నీకు రాక్షసత్వంబు గఁగతును.

సంప్రాప్తసంబు హరిసనుఁ గృపఁగాఁచెడును. హరిసనుఁ గృపఁ గఁచుతను.

గు. లాట్టులో దుష్టానకు ద్రుతాంతములైన “ఎదున్, తన్” అన్నవి అగును.

కలుగు + ఎదున్ = కలిగెడున్. కాంచు + తన్ = కాంచు తను. ఇత్యాది.

సూ. విధియందు లాట్టునకు మాటుగా నదియను తచ్చబ్బంటును. ముందు నుగాగమంబునగు.

మైత్రుండు నా విరిస్త కార్యంబు చేయినది.

వీనికి వీవు బానబియ్యము యుండునది

గు. విధిలో లాట్టునకు బియ్యము “అది” అను నదియు చానికి ముందుగా నుగాగము వచ్చును. చేయు + న్ + అది = చేయునది. మొదటిది ప్రథమ పురుష, రెండవది మధ్యమ పురుష. విది ఉత్తమ పురుషలో ఉండదు. కాన ఉదాహరణమియ్య లేదు. బానబి=సహాయము

సూ. 291 ఎదుతల ద్రుతంబున కచ్చుపరంబగునపుడు మకారంబగు.

వీకు పేరగలిగెడు మనియెను. వీకు పేరు గలుగుత మనియెను

గు. కలిగెడున్ + అనియె = ప్రతమునకు అచ్చు పరమైనది కాన, సకారమునకు మకారమాదేశమైనది-కలిగెడు మనియెను.

సూ. 292 బాన్యార్థమపురులకు ముడు జ్జులగు.

అశిన్చ . దీర్ఘాయువగుమి. దీర్ఘాయులరగురు.

కావంబు : రాక్షసుడ వగుము. రాక్షసులరగురు.

సంప్రాప్తవంబు : వన్ను రక్షింపుము. వన్ను రక్షింపుడు.

విధి : నా చెప్పిన పని చేయుము నా చెప్పిన పనిచేయుడు.

గు. లాట్టులోని మధ్యమ పురుషలోని పురు-లకు ము-డు అగును

అగు + వు - కి మురాగా = అగుము; అగు + ము - కి బియ్యములు - అగుదు.

విధి : నా చెప్పిన పనిచేయునది అని వికల్పమున వచ్చును

సూ-30. ఉభయ ప్రార్థనంబున దుగాగమంబున కత్వంబగు.

మనము పండుదము;

జీత్తు పరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంబును సూత్రముచే లజి పరంబగునపు డత్వంబు.

ప్ర : పండడు, పండరు : పండడు, పండరు.

మ: పండవు, పండరు.

ఉ: పండను, పండము.

గు. ఉభయ ప్రార్థనమనగా నీవు+నేను=మనము ఉభయులము కర్తృగా కల్గిన ప్రార్థన దీనిలో దుగాగమమును, చానికి ఉకారమున కకారమును అగును

పండు+దు+ము=పండుదము.

లజిలో- పండు+రు=ఉత్వమున కత్వములాగా పండడు. అమె పండడు, వారు పండరు ఇత్యాది.

సూ-31. మధ్యమము యుజ్జులు ముజ్జునాఁబడు.

గు. మధ్యమ పురుషులలో వచ్చు మురు - అను వానికి ముజ్జు అని పేరు.

సూ-32 వ్యతిరేకంబున ముజ్జు పరంబగునపుడు కుజీయగు

నీవు పండకుము, మీరు పండకుడు.

గు. వ్యతిరేకార్థమున మధ్యమ పురుష ఏకవచన బహువచనము లలో ము-రులు వరమైవపుడు 'కు' వచ్చును. దుజి జీత్తు కాన ఉకారము కారమగును.

పండు+కు+ము=పండకుము. అట్లేపండు+కు+డు=పండకుడు.

నూ. . సం పార్థనంబుల ముజ్జన కదాదులు విశాష

నను ప్రయుక్తంబులుగు

పండుమ, పండుమా, పండుయి, పండుమీ, పండుడ, పండు గ,
పండుడి, పండుడి.

అ అ ఇ ఈ ఎ ఏ ఓ ఓ అమ్మ అమ్మ ఇక్కడ రదాదులు.

గు. సంప్రాప్తనలో ము దు లకు అదాదులు వికల్పముగా వచ్చును.

పండుము+అ-పండుమ: పండుడు+ఇ=పండుడి యిక్కడలు.

నూ. 4 విదాదులను పయుక్తంబులగునపుడు ముజ్జ
నకు వుజీ రుజీ యుగు.

వినవె, వినవే, వినరె, వినరే, వినకువె, విన కే, వినకురె,
వినకురే.

గు. ఎదాదులు=ఎ ఏ య అనుప్రయుక్తములయినపుడు ము-దు లకు
వరుసగా పు-రు య వచ్చును అవి జీర్తులు కాన ఏకారమున కకారమగును.
విను+ము- పండగా- ము-కి పు రాగా విను+పు రాగా ఉత్పమున కత్వము
రాగా వినపు+ఎ=వినవె. విను+రు+పు+ఎ = (32వే కు) వచ్చును)
ఉత్పమున కత్వము- వినకువె ఇక్కడి

నూ. . 5. టవర్ణకంబు భావంబునం దగు

భావంబుగా భావార్థంబు.

పండుట, పండుట. వినుట, కనుట.

గు. భావు యొక్క అర్థమే భావము. దానియందు భావునకు
'ట' ప్రత్యయము వచ్చును. పండు+ట=పండుట తక్కినవియన్నిట్లే,

నూ. 6 . కజీ వర్ణకంబు పురార్థ యోగంబున విశాషను
భావంబునందగు.

పండకమునుపు, పండుటకు మునుపు, చేయక మునుపు, చేయుటకు మునుపు. మునుపు, ముందు, మున్ను, తొల్లి.

గు. మునుపు అను అర్థము కల శబ్దములతో సంబంధమున్నప్పుడు భావంబున 'క' ప్రత్యయము వచ్చును. పండు+ట-లో టాకు బదులు 'క' రాగా పండు+క-కణి జీత్తు కనుక ఉకారమున కకారము రాగా పండక మునుపు అయినది. మునుపు మున్నగు శబ్దముల సంబంధము లేకున్ననాక వచ్చిన రూపములు కవదిడుచున్నవి - చేయక తప్పదు, రాక తీయదు ఇత్యాదులు.

సూ-37. వ్యతిరేక భావంబున మిడియగు.

వ్యతిరేక విశిష్ట క్రియాభిధాయి భాతువునకు మిడియగు పండమి, పండమి.

గు. వ్యతిరేక భావార్థమున భాతువునకు 'మి' చేరును. పండు+మి= పండమి. మిడి జీత్తు కాన ఉత్వమున కత్వము వచ్చును.

సూ-38. సమానాశ్రయంబులం బూర్వకాలంబునం దివర్తకంబగు.

ఏకాశ్రయంబులగు క్రియలలో నెయ్యది పూర్వకాలికంబగుండవ్వాది యగు భాతువున కివర్తకంబగు. ఇది మైత్తావర్తంబునా(దు).

పండి, పండి, విది, కవి.

సమాన కర్తృకంబుల కసమానాశ్రయంబులనుటంటేసి చైత్రువిచేత' మైత్రుండు కొద్దంబడి మడి, నిశ్శాది సిద్ధంబయ్యె.

గు. కర్తృభావి కర్మభావి ఒకే ఆశ్రయము కల రెండు క్రియలలో ఏది ముందుయ్యెనో దానికి 'ఇ' కారము వచ్చును. అతడు అన్నము పండి, భుజించెను. ఇందువండు, భుజించు- అనునవి రెండు క్రియాలు. అందు ముందైనది పండి పండుట కనుక దానికి ఇకారము చేరగా పండు+ఇ= పండి అయినది.

సమాన కర్తృకము లనగా ఒకే కర్తృ కలవి. అట్లు చెప్పిన 'చైత్రునిచే కొట్టబడి మైత్రుడు మడిసె' అను వాక్యమున కొట్టబడి- అను రూపమురాదు కొట్టబడుటకు కర్తృ చైత్రుడు మడియుటకు కర్తృ మైత్రుడు. కాన అట్టి రూపములు సాధించుటకై సమానాశ్రయంబులైన- అనెను. ఇప్పుడు కొట్టబడినవాడు, మడిసినవాడును మైత్రుడుకాన సరిపోయినది. ఇది యే త్వాత్కము.

సూ-39. కటి వ్యతిరేక త్వాత్కంబునం దగు.

పండక, పండక, కొట్టక, తిట్టక.

గు వ్యతిరేకమైన త్వాత్కములో భాతువునకు 'క' చేరును. ఇది శీత్రుకాన ఉత్పమున కత్వము వచ్చును. పండు+క=పండక ఇక్కడి.

సూ-40. తుమర్థ భావలక్షణంబు లందు నుజీయగు.

భావ లక్షణం బనగా వన్యక్రియకు లక్షణ భూతంబగు క్రియ. తుమర్థంబు పండును భావలక్షణంబునంబును భాతువునకు ముఖ్యర్థకంబగు.

తుమర్థంబు - చైత్రుండు పండను బోయెను పాకక్రియార్థము పోయెనని యర్థము.

భావలక్షణము : చైత్రుండు పండ నతిపి వచ్చెను. ఇహ పండు లక్షణము, వచ్చుట లక్ష్యము.

గు. తుమర్థమనగా సంస్కృతమున 'తుం' ప్రత్యయము వచ్చు వర్తమున కొఱకు అవి అర్థము. ఆ అర్థమున 'నుడ' అనగా 'న' వచ్చును పండను=పండుట కొఱకు. భావలక్షణమనగా మరొక క్రియకు లక్షణమైన క్రియ. వచ్చు క్రియకు లక్షణమైన క్రియ పండుటక కాన దానికి 'న' రాగా పండన్ అయినది.

సూ-41. చేదర్థంబునందు వృత్తంబగు భావలక్షణంబు నందు సవర్ణకంబు ద్రుతాంతంబగు.

వానరు గురిసిన బింటలు పండును. వాడు రమ్మనినఁ బోయితిని.

గు. చేత్- అనుదానికి 'అయినదో' అని అర్థము. వానరు కురిసివన్ = కురిసివచో వంటలు పండును. రెండవది వృత్తమైన భావరక్షణమున కుదాహరణము. వాడు రమ్యనన్ = రమ్యనగా పోయితివి. ఈ రెండును 'నన్' చేరినది.

సూ-42. అనంతర్యంబున దువర్తకంబు ద్రుతాంతంబగు.

జాబితో తెంచుదుంగు పరియంబులు వికసిల్లె.

గు. తో తెంచు + దున్ = ఉదయించిన తరువాత. అనంతరము అను అర్థమున ద్రుతాంతమైన దువర్తకము = 'దున్' అన్నది వచ్చును.

సూ-43. చువర్తకంబు ద్రుతాంతంబు క్రియా న్యాయంబున శతర్థంబు నందగు

చూచుచుంటోవుచున్నాడు; చూచుచుంటోయెను. చూచుచుంటోవఁ గలఁడు.

గు. శత్య + అర్థము = శృత ప్రత్యయమునకున్న అర్థము వర్తమానమని అర్థము.

క్రియతో అన్వయమున శృత ప్రత్యయము యొక్క అర్థమున ద్రుతాంతమైన చువర్తకము = చున్ అన్నది వచ్చును. చూచు + చున్ = చూచుచునీ. మూడు కాలములందును ఈ ప్రత్యయము వచ్చునని సూచించుటకే మూడు ఉదాహరణము లియ్యబడినవి.

సూ-44. తృవర్తకార్థంబు నందెడియెడు వన్నియలగు.

ప్రహరించెడివాడు, ప్రహరించెడువాడు; ప్రహర్త అనియర్థము.

గు. తృవర్తకార్థము = కర్తృర్థము - ఈ అర్థమున ఎడి, ఎరు అను ప్రత్యయము వచ్చును. ఎడి, ఎరుల తరువాత వాడు అని తర్థము వాడబడో అది విశేషణముగా కాదు.

సూ-45. వానికి తోపంబు బహుళంబు గావగు.

ప్రహరించువాడు: ప్రహర్త యని యుష్టుము.

గు, కర్త అను అర్థమున ఎడి ఎరుల - భోవము వికల్పముగా వచ్చును.

సూ-46. ఉన్న కలజీన వర్ణకంబులు భవద్భావి శత్యక్తవదర్థంబు లందగు.

ఉన్న వర్ణకంబు వర్తమానార్థక శత్రుత్వంబు నందగు: కల జీ వర్ణకంబు భవిష్య దర్థక శత్రుత్వంబు నందగు: నవర్ణకంబుక్త వదర్థంబు నందగు. ఇవి నర్త్యాభిధానంబు నందగునని మొఱుండునది. సుబంధ వాచ్యంబు సత్త్వంబునాఁడు

వండు చున్నవాడు: వందగలవాడు: వండినవాడు.

గు: వర్తమాన శత్రుత్వమున - “ఉన్న” ప్రత్యయమును, భవిష్య దర్థక శత్రుత్వమున “కల” వర్ణమును, క్తవదర్థమున = భూతార్థమున “న” వర్ణకమును వచ్చును. వండు చున్నవాడు-వర్తమాన కారిక క్రియా జన్య విశేషణము.

వందగలవాడు - భవిష్యత్కారి క్రియాజన్య విశేషణము.

వండినవాడు - భూతకారిక క్రియాజన్య విశేషణము.

సూ-47. వ్యతిరేకతృవర్ణకార్థంబున నిజీయగు.

వందనివాడు

ఎడి ప్రభృతి వర్ణ కాంతంబు లేదును ధాతుజ విశేషణంబుని ప్రాప్తినగు వ్యవహరించుడు.

గు. 1. ప్రహరించెడి, 2 ప్రహరించెడు, 3. ప్రహరించు, 4. ప్రహరించుచున్న, 5. ప్రహరించగల, 6. ప్రహరించిన, ప్రహరింపని - ఈ ఏడును ధాతుజ విశేషణములు, లేక క్రియాజన్య విశేషణములు అనఁబడును.

సూ-48 లకాధాదులు నకర్మంబునకుం గర్తృ కర్మంబు లందును..

రాతికింగర్త యందునగు.

సకర్మకంఠనాఁ గర్మా కాంతోద్దాపకంఠు

కర్మకంఠనాఁ గర్మా కాంక్షనుద్దాపకంఠు

౨ క్రియ - సకర్మకములు, ఆకర్మకములు - అని రెండు విధములు సకర్మకము లనగా కర్మాకాంతోద్దాపకములు-రాముడు విఘ్నేని రక్షించెను రాముడు ఎవరిని రక్షించెను? అని కర్మాకాంక్ష కల్గినది విఘ్నేని అని సమాధానము ఆకర్మక క్రియకు కర్మాకాంక్షరాహిత్యము - అతడు భయపెను భయపెను అను క్రియ కర్మాకాంక్షను చేవనెత్తును కాన అది ఆకర్మకక్రియ

నూ. 49. పడుజ్యను బంధంఠు కర్మంఠు నందగు.

కొట్ట బదు చున్నాడు కొట్ట బదు చున్నది కొట్ట బదుడు కొట్ట బదవినాడు

౨ కర్మటి ప్రయోగమున భాతువునకు 'పడు' అనునది చేదను కర్మటి ప్రయోగమునగా కర్మను బట్టి క్రియకు పదనాదులు వచ్చునది రామునిచే విఘ్నేని రక్షించెను రామునిచే రాక్షసులు వంశబిరి ఇచ్చట కర్మను బట్టి క్రియ పితవచనే బహువచనములు వచ్చినవి కర్తరి ప్రయోగమున కర్తను బట్టి క్రియాపదములుండును

నూ. ౧ గుట పెరహితంఠులయి, యయాంతంఠులయిన యేకవ్యవర్ ద్వివ్యవర్తంఠుల యిచుగ్వ కంఠులకి యుదాగమంఠు విభాషనగు

ఏక స్వరభాటు, ద్విస్వరభాతులకు మీడి యిచుగ్వ కంఠులకి యుదాగమంఠు విభాషనగు

గురుమంతంబగు భాతువునకును, యాంతంబగు భాతువునకును మీడి యిచుగ్వక్రంఠులకి యుదాగమంఠు రాదు

భుక్ + ఇమ్ + ఇంచు = భుజియించు పక్షంబున - భుజించు

గుణ + ఇయ్ + ఇంచు = గుణీయించు, గుణించు

ఇందు గ్యవధానమునం జేసి సంస్కృత దాతువులు వక్ర పర కంబులు లేవని యెఱుంగునది

యాచో, అర్హ ఇత్యాదులు గురువంతంబులు వ్యయ - ఇతి యంతము యాచించు అర్థించు, వ్యయించు

జీ + ఇంచు - అనుచో వింత్యంబగుటం జేసియు యుగాగమంబు రాగా యంతంబగుటం జేసియు యుదాగమంబు లేదని యెఱుంగునది

కృతా కృత ప్రసంగి విత్యంబునా బడు

స + ఇయ్ + ఇంచు = సగియించు సగించు

సరు + ఇయ్ + ఎను = సగియెను, సగెను

పడు + ఇయ్ + ఎను = పడియెను, పడెను యిత్యాదు లెఱుంగు నది.

గు గురువైన అక్షరమురేకయుండి, యంతములు = యకారము చివర కలివి కాకుండి, ౬౩ అచ్చు, రెండచ్చులు కలి దాతువులకుఇందుక్కు గావి ఎవలు గావి పరమైననచో ఇయుదాగమము = ఇయ్ అగమముగా వచ్చుట వికల్పము

భుజ్ + ఇయ్ + ఇంచు = భుజియించు, వికల్పము కాన భుజించు సంస్కృత దాతులన్నియు ఇంచుక్కు చేరియే తెనుగన వాడబడును కాన వక్రము - పరమైనవి ఉండవు.

గురు సహితములు - యాచ్ + యించు = యాచించు, అర్హ + యించు = అర్థించు యంతము - వ్యయ + యించు = వ్యయించు - వీనికి ఇ యుదాగమము రాలేదు

జీ + యించు - అసనవుడుక్రియా 64వో అనుగాగమము రాగా- జీ + అయ్ = జయ్ - అని యంతముగును కాన దానికి ఇయుదాగమము రాదు కాన జయ్ + యించు = జయించు- అను

విత్యమగ్గా కృతా కృతప్రసంగి జి-అను భావపునకు ఇయుదాగమము చేసినను చేయకున్నను అయుగాగమము వచ్చును కాన అది విత్యము అందుచే అది చేసినయే ఇయుదాగమము చేయవలెను యా-తమైనందున ఇయుదాగమము రాదు.

సూ-౧1 పర్వాదుల నవర్థకంబున కత్వంబును కద హల్లునకు ద్విత్వంబును విభాషనగు.

పద్ధ-పడిన, పద్ధను పడినను,

పదు, యిదు, చెదు తగు, అను. కను, కొను రిను మను, విను, చను యివి పర్వాదులు.

గు పదు మున్నగువానికి ఎదు + వ - దీనిలో నవర్థకమునకు అకారమురాగా ఎదు + ల = పద - దీనికి కడిహల్లు = దివరిహల్లు = ద్-నకు ద్విత్వమురాగా తద్ద - అను యిది వికరము కాన - పడిన - అగును

సూ-౧2 క్రియాఫలంబు కర్తృగామియగుచో గొను ధాతు వను ప్రయుక్తంబగు

యిదిమి యాత్మనే పదార్థంబని వ్యవహరింతురు

పండుకొను చున్నాడు

గు క్రియ యొక్క ఫలము కర్తను చెందునపుడు కొను అను భావపు ప్రధాన భావపునకు ప్రయుక్తమగును పండు + కొను + చున్నాడు = పండుకొను చున్నాడు తనకై పంటచేసినాని, రినునని అర్థము అదే పదం కొనైనదో - పండుచున్నాడు - అగును దీనికి సంస్కృతమున అత్మనే పదమని పేరు పదుల కొరకైన దానికి పరస్మై పదమని పేరు

మా. 53. కొను ధాతువు పరఃఖగునపు డిగాగమంబు
బహుళంబుగా నగు

వండికొనియె, వండుకొనియె

బహుళంబునచే, యాంతింబునకు నిత్యంబు - చేసికొనియె
కొనుధాతువు చేరువుదు ఇ' రౌంబు వికల్పముగా వచ్చును

వండికొనియె - వండుకొనియె - యికారము రాని రూపము

బహుళమని చెప్పినందున యరారాంత ధాతువునకు నిత్యముగా
వచ్చును చేయు + కొనియె = 54వే యాకు సకారము, యరారము
రగా చేసికొనియె, అని నిత్యముగా అగును

నూ. 54 ఇకార వక్రంబు బుక్తంబులందలి వి పరం
బగుచో యాకు సకారంబగు

చేయు-చేసిరి, చేసి, చేసికొను, చేసెను చేసెడిని - ఇత్యాదు
లెఱుంగునది

గు ఇకారమురాని, వక్రము=ఎ ఏ లు రాని పరమైనపుడు ధాతువు
లోని చివరి యకారమునకు సకార ముదేశమగును

చేయుధాతువు చేయు+ఎను-చేసెను చేయు+ఇ=చేసి

నూ. 55. చువర్ణకంబు పరఃఖగునపు డన్యాదుల
కుత్వలోపంబేని, నుస్థానంబున విందులేని విభాషనగు.

అమృన్నాడు, అంచున్నాడు అమృన్నాడు, అన్నను, అంచును
అచుచును, అను, కను, కొను, తిను, మను, విను-ఇవి అన్యాదులు

౦ అను మున్నగు ధాతువులకు చు' పరమైనపుడు ను లోని
ఉత్వమునకు లోపముకాని ను స్థానమున వార్తమింపువు - మన్నకొని
వికల్పముగా వచ్చును అమృన్నాడు ఉత్వలోపము అంచున్నాడు-మింపు
అనుచున్నాడు-వికల్పము కాన ఏదియు రాని రూపము

సూ-56. ఉన్న శబ్దంబు పరంబగునపుడుండు ధాతువు నకు లోపంబగు.

ప్ర ఉన్నాడు- ఉన్నాడు, ఉన్నది, ఉన్నవి.

మ . ఉన్నావు- ఉన్నాడు

ఉ ఉన్నాను- ఉన్నాము

ఉన్నవాడు

గు ఉండు ధాతువునకు ఉన్న - అను శబ్దము (అనుబంధమైనది ఉన్న క్రియా-131). ప్రత్యయమైన ఉన్న (క్రియా 46) పరమైనపుడు ధాతువు లోపించును

ఉం +ఉన్నాడు=ఉన్నాడు-మాత్రమే అగును

అట్లే కూర్చుండు, విలుచుండు - మున్నగువాటికి కూడ - కూర్చుండు+ఉన్న=కూర్చున్న డీవిలో ఉన్న శబ్దము పరమైనపుడు 'చున్' రాదు.

సూ. 57. చేదాద్యర్థనాంతంబయిన యుండునకున్న దేశంబు విభాషనగు.

ఉన్నను, ఉండినను

గు చేదర్థకమైన నన్'తో కూడిన ఉండు ధాతువునకు 'ఉన్న' అను శబ్దము వికల్పముగా ఆదేశమగును ఆదేశముగా ఉన్నను, రావిదో ఉండినను

సూ. 58. తిదుటలు పరంబులగునపు డన్వాదుల సుస్థానంబున మున్నయు నుండు రులోపంబును విభాషనగు

అందురు, అంటి ఉంచురు, ఉంటి పక్షంబున- అనుదురు, అనుచి, ఉంచుచురు, ఉంచుచి ఇత్యాది.

గు అను, శను, కొను, తిను, మను, విను- ఈ 6 మాత్రమే అన్వాదులు పశ్యాదుల (6)లోని చను-డివిలో చేరదు.

అను+దురు=సున్నరాగా- అందుకు రావిదో అను+రు ఉండు
 చాతువునకు దుకోవమగును ఉండు+దురు = ఉండురు ఉండు+రు= ఉండురు

సూ-59 ఇట విందువుమీది తదలకు నిత్య వైకల్పి
 కంబులయి టదలగు.

అంటివి అనిరివి అందురు, అందురు.

ఉంటివి, ఉండిరివి ఉందురు, ఉండురు.

గు 58చే నుప్తానమున విందువు వచ్చి, ఆ మీదనున్న తద లకు
 విత్యమగాను వికల్పముగాను టదలు వచ్చును

అను+తి+ను=అను+తి+వి=అం+తివి=అంటివి ఇకారంబు
 మీది-అనుసూత్రముచేపు-విగాఅయినది 58చే ను విందువైనది 5=చేతి-టి
 అయినది వికల్పముకాన-అనిరివి అను+రు-అందురు-అందురు-ంప్ర

సూ-60. ముజ్జ పరంబగునపుడు కోశబ్దము కొనునకు
 బహుళంబుగానగు

బహుళంబునచే దీవికినొ కానొకదోనతివారంబని యెఱుంగవడి.

కొమ్ము, కొండు అనునవి లక్ష్యములు

గు ముడుగు పరములగునపుడు కొనుదాతువునకు 'కో' అనుశబ్దము
 వికల్పము అతి వారము=అతి వ్యాప్తి చెప్పినదోదనే కాక మరొకొన్ని
 చోట్లను కలుగుట-శబ్దపల్లవమైన కొనునకు ఈ రూపము కల్గును

చదువు కొనక-చదువుకోక, చదువుకోవి, చదువుకోగలడు-ఇత్యాది

కేవల కొనునకురాదు-కోక, కోవి-అను రూపములు లేవు

సూ-61 ముజ్జపరంబగునపుడు దీర్ఘంబునకు ప్రహస్వం
 బును, మువర్ణకంబునకు మాముడియునగు

కొమ్ము, కొనుము, కొండు, కొనుకు

గు కొను+ము-కొనునకుకోరాగా-కోము-మువర్ణకమునకు మా

ముడియు, దీర్ఘమునకు ప్రాప్తమురాగా-కొమ్ము-అగును కొనుడు-లోనిను
స్థానమున విందువురా-కొందు-అగును వికల్పముకాన-కొనుము, కొనుడు

సూ-౪౨ రువర్తకంబు పరంబగునపుడు సున్నమిదిత
దదలయుత్వంబునకు లోపంబు విభాషనగు

పోషింతు, పోషింతుడు కొండు, కొందుడు, కొండు, కొందుడు.
గు. పోషింతుడు, సున్నమీదనున్న త కారముమొక్క ఉకారము
లోపించగా పోషింతు, వికల్పముకాన-పోషింతుడు

సున్నమీది తదదల కనుదచే పిలుతుడు, చేయుదుడు, అనుచోట్ల
పిలుతు, చేయుడు అనురూపములు రాలేదు

సూ-౪౩ సంస్కృతంబున కంగలాదుల కించుక్కగు.

సంస్కృతాక్షుల కంగలాదుల కించుగాగమంబగు పవించు
పవించు, త్యజించు, భజించు, అంగవించు

అంగల అడక, అరగ, ఆవుల, ఉరిక, ఉగ్గడ, ఓనర, కార, గాల,
జాడ, తిరిక, తురిక, పంక, పరిక, పరివ, అప్ప, ఒప్ప, ఆరి-ఇక్కడ
లంగలాదులు

గు అంగల మున్నగు సంస్కృత ధాతువులకు “ఇంచు” చేరును
పవ+ఇంచు=పవించు, అంగల+యించు=అంగలించు యిత్యాది.

సూ-౪౪ ఇ డి ఋ ల కించుక్కు పరంబగునపుడ
యు గవు గరుక్కులగు

జి-జయించు. ప్ర-ప్రవించు ధృ-ధరించు

సి-సయించు లా-లవించు త్య-తరించు

గు. సంస్కృత ధాతువులకు ఇంచు చేరునపుడు ఇకారమునకు
అయి, ఉకారమునకు-అన్ ఋకారమునకు-అర్ అదేశమగును

జి+అయి+ఇంచు=జయించు ప్ర+అన్+ఇంచు=ప్రవించు

ధృ+అర్+ఇంచు=ధరించు ప్రియులకు విశ్లే.

సూ.-45 నిర్జినామంబుల కయుగాగమంబు కలుగదు

నిర్జికి, నామ భాతువుల కయుగాగమంబు కలుగదు

నిర్జించు, నురించు, మ్మరించు

ఈ జ్ఞాపకంబు చేతనే నామంబులకు భాతుత్వ విపక్షయందించుగాగ మంబగునని యెఱుంగునది. శయనించు, పయనించు.

గు నిర్జి భాతువునకును నామ భాతువులకును అయుగాగమము కలుగదు నామ భాతువులనగా నామవాచకములకు భాతుత్వ విపక్ష్య చేయగా నేర్పడినది

నిర్జి+ఇంచు-నిర్జించు శయన+ఇంచు, శయనించు పయన+ఇంచు =పయనించు

నామములకు భాతుత్వము లేదు, వాటికి ఇంచుగాగమ ప్రాప్తి కలుగదు యాత్రమును లేదన్నచో యిక్కడ అయుగాగమము కల్గదని చెప్పుటచేతనే భాతుత్వము, ఇంచుగాగమము వచ్చునని తెలియుచున్నది.

సూ.-66. సంస్కృతంబునకు అఘూ పదంబున కించుక్కు పరంబగునపుడు గుణంబగు

అ, ఏ, ఓ ఈ మూడును గుణంబులునా బడు ఋస్థావికంపగు గుణంబు రపరంబయియుండు

సంస్కృత భాహుపథలకు ఇ, ఉ, ఋ-అనువానికి సొరిదిని ఏ ఓ, అర్-అనునవి యిందుక్కు పరంబగునపుడునని యెఱుంగునది

చిద్-చేదించు ముష్-ఘోషించు వృష్-వర్షించు

భిద్-భేదించు పుష్-పోషించు హృష్-హర్షించు

గు అలోన్యాయార్థ ఉపసారా అని చివరి అక్షరమునకు ముందక్షరము ఉపసార అనబడును చిద్లో చివరి అక్షరము ద్ కాగా ఉపసార చిద్ లోని యిక్కారము ఇది రము అక్షరము కలక యిది రఘూపదమయినది. అట్టి భాతువులకు ఇ,ఉ,ఋ లకు వరుసగా ఏ,ఓ,అర్-లు వచ్చును చిద్లో

ఇ-కి ఏ రాగా చేరించు ముషలో ము.లోని ఉ-కి ఓ రాగా హెచ్చించు
వ్యష్—వ+ము ము-కు అర్ రాగా వ+ -ర్+ష+యించు= వర్షించు
అయినది.

సూ- 3. స్పృశిక్తగుణము విభాషనగు.

స్పృశించు-స్పృశించు

౪ గుణము వచ్చినో మరచిమునకు అర్ రాగా స్పృశించు
అయినది. రానిపక్షమున స్పృశించు అని హామము

సూ-౪౨. తిఖ భుజ రచ కృశములకు గుణము
లేదు

లిఖించు, భుజించు, రచించు, కృశించు

కుచ భాతువునకు గుణములేదని యొకండు వక్కాణించెనది
గ్రహ్యంబుగాదు

గు. లిఖ, భుజ, రచ, కృశ - అను భాతువులు ద్వైత్వరంబులు,
లఘూధలు రాన వానికి గుణము వచ్చుచుండగా రాదని చెప్పదున్నాడు
లిఖించు లేదా రేఖించు అని రావలసి వచ్చును కుచ భాతువునకు పంకో
చించు అని హామము గుణముతో ప్రయోగమున్నందున చాకి కూడ
గుణము వచ్చును.

సూ-౪౩ స్పృశికి నిర్మితిని గుణము లేదు

చతుర్ముఖండు ప్రజలను సృజించె అతండు విషయంబుల
వివర్ణించె

గు. ప్రజలను సృజించె వన్నపుడు గుణములేదు వివర్ణించె
వన్నప్పుడు గుణము వచ్చినది రాన నిర్మితి - అను వర్ణమున గుణము
రాదు.

సూ-71 వర్తించునకుం బేరణంబున కించుక్కగు

చిందించు, వచించించు అపువించు, వండించు, పండించు.

గు. సర్వమునకు-అనగా అన్ని విధముల ధాతువులకును తెనుఁగున ధాతువులు నాణవిధములుగా తయారగును

1 సంస్కృత ధాతువులకు ఇంచుక్కు చేర్చగా ఏర్పడునవి క్రియా 63

2 అంగలాచరి కించుక్కుచేర్చగా నేర్పడునవి క్రియా 63

3 దేశ్య భాషలో సహజముగా ఉన్నవి వండు, వండు మున్నగునవి

4 నామములకు ధాతుత్వ విపక్ష చేసి ఇంచుక్కు చేర్చగా ఏర్పడునవి నామధాతువులు, నుతించుమొ క్రియా 65

ఈ అన్నిటికి ప్రేరణామున ఇంచుక్కు వచ్చును

వచ + ఇంచు + ఇంచు = వచించు = చెప్పించు, చెప్ప నట్లు చేయు

సూ. 1 రంజాదుల యించ కృకారంబునకు నవించు కంబున కప్రేరణంబున ద్విరుక్త లకారంబగు.

రంజిల్లు, ధాసిల్లు, వర్జిల్లు, విరిసిల్లు, రాజిల్లు.

ఈయాదేశ యోగంబున భిదాదుల తర్మకంబులగు

భేడిల్లు, కంపిల్లు, సంపిల్లు

గు రంజమున్నగు ధాతువులకు ప్రేరణాకము కాని ఇంచుక్కు లోని సున్నతో కూడిన చరాంబునకు ద్విరుక్తల కారము - ల్ల - అను రంజ + ఇంచు = రంజి + ఇల్లు = రంజిల్లు ఇట్లు లాభ్యత్వము వచ్చిన భిదాది ధాతువుల క్రియకము లగును భేడిల్లు, కంపిల్లు భేడిల్లెను లేవిచో - రాముడు ఒక్క బాణముచే నప్తసారిములను భేదించెను యిది సకర్మకము.

సూ. 72 ఇంచుక్కు పరంబగునపుడు రంజాదుల యించుక్కునకు లోపంబగు

లాదేశంబున కవవాదంబు రంజించు, భేదించు, సంపించు

గు ప్రేరణార్థక యందుక్క వదముకాగా భాతువునకు చేర్చు
యందుక్క లోపించును

రంజ + యించు + యించు = ఒకయించు పోగా - రంజించు-
అవి అయినది

సూ. 73. చుగాగమం బాప్తికంబున కనంయుక్త
నలదరాంతంబునకుఁ ప్రేరణంబున బహుళంబు గానగు

పూను పూనుచు, పూనించు తేలు - తేలుచు, తేలించు
మరుదు - మరుచుచు, మగిడించు కుదురు - కుదురుచు, కుడి
రించు

విను - వినుచు, వక్ష్యమాణంబు వుగాగమంబు, వినిపించు.

బహుళకంబుచేఁ గొన్నింటికిఁ జాగాగమంబు లేదు

అను-అనిపించు, తిను-తినిపించు, కను-కనిపించు

దీవి యత్వంబునకు దీర్చించునగు-కనిపించు

గు. న, ల, ర, ర - చివరనున్న అచ్చ తెనుగు భాతువునకు
ప్రేరణార్థమున అనంయుక్తమునైన చుగాగమమువచ్చును

పూను + చు = పూనుచు = వహించజేయు, తేలు- స్వార్థము.
తేలుచు - ప్రేరణము

వికల్పము కా - పూనించు, తేలించు విను + యించు =
78వ వుగాగమమురాగా -వినిపించు బహుళమనుటవలన కొన్ని భాతు
వులకు చుగాగమమేరాగా - అను - అనిపించు కనిపించు - లోనినాకు
దీర్చుచు - కనిపించు.

సూ. 74 అట్లు పుగాగమంబును నూన్వాయులకగు

మాను-మానువు-మానుచు. మను-మనువు-మనుచు'

బహుళకంబున దీనికిండ్లుక్కోలేదు.

గు. పుగాగమంబును-అనుటచే చుగాగమమను వచ్చును

మాను-మానుచు, మానువు బహుళమనుటచే దీనికించుక్కు రాదు

మను - మనువు - మనుచు దీనికించుక్కురాదు కనుక .

“మనించు” అనికాదు.

సూ.-౧౧ చుక్కు పర్లంబులు పరంబులగునపు డీత్వంబున కుత్వంబగు.

సూ.-౧౨ అట్లు చుక్కు గాగమంబు లదంగ్యాది మాయ్యాదులకగు నగుచో వాని కడవ్రాలు లోపించు

అడగు-అడఁచు అడగించు మాయు-మాపు-మాయించు

అడఁగు, కరఁగు, కరఁలు, నరి గు యిత్యాదు లదంగ్యాదులు

మాయు, ఉడుగు, కడచు, కుడుచు, విగియు యిత్యాదులు మాయ్యాదులు.

ఆ గు ప్రభృతులు భయగణంబులు

బహుళకంబునం జేసి కొన్నింటి కించుక్కు క్కుగాగమంబులు

మూఁడును, గొప్పింటికంబు యథా సంభవముగా రెండును, గొప్పింటి కొక్కటియు నగునని రెఱుంగునది

ఆగు - ఆచు - ఆపు, ఆగించు రేగు-రేచు, రే పు-రేగించు పాయు-పాచు-పాపు. విలుగు-విలుచు చూచు-చూపు నేరుచు-నేరుపు పేయ-పేపు. లేచు-లేపు కలియు-కలుపు తడియు-తడుపు తెలియు తెలుపు యిత్యాదు రెఱుంగునది

గు - చు, పుపర్లములు పరమైనపు డితారమున కుకారమగును

తెలియు-తెలుపు, తడియు-తడుపు.

అడగు, మాయు మున్నగువానికి “చు, పు” లు పరమైనపుకు వాని

వివరి అక్షరము లోపించును అడగు+చు=అడచు మాయ+పు=మాపు కొన్నిటికి యించు, చో, పో-మూడును, కొన్నిటికి రండు, కొన్నిటి కొక్కటి వచ్చును అవి ఉదాహరణముల చూడనగును

సూ-77 ఇంచుక్కుగ్గుగాగమంబులు పరంబులగు నపుడు దాగమాదేశ లోపంబులు పెక్కుతెలింగులం గానంబడియెడి

అగు-కావించు వచ్చు-రావించు, రప్పించు విన్నపము-విన్నవించు మోకాయ-మోకరించు కేక-కేకరించు వలవ-వలవరించు పరివించు అరి-రిరికించు, అరించు ప్రక్క-ప్రక్కరించు, కొచ్చు-నెంచు నొప్పించు ఉండు ఉనుచు-ఉంచు దిగు - దించు దిగించు, పెరుగు-పెనుచు-పెంచు తునుగు-తుంచు, మునుగు - ముంచు మునుచు మొగుడు-మొగుడుచు, మొగుచు, మోడుచు, మొగిడించు, చొచు చొనుపు, చొప్పించు, అనుగు చించు, చింపు, త్రెగు-త్రెంచు-త్రెంపు తిరుగు-తిప్పు చచ్చు-చంపు, వియచు-వియవరించు, వియపు, కొను-కొలుపు పోపు-పుచ్చు, పనుపు-పంచు, పనుపు పంపు అనుచు-అంచు, అనుపు, అంపు

అనువ్రయుక్తంబగు పోవునకుం బుచ్చు మాత్రంబగు మోనపోవు-మోనపుచ్చు ఇత్యాదు లెరుంగనది.

గు ఇంచు, చు, పు' పర్ణములు వరములైనపుడు అగచములు, అదేశములు, లోపములు ఎన్నో రీతుల నున్నవి అవి అనుగతిలేవివికాన ఉన్న మన టుల చూచుకోవలెను

సూ-78 అర్థాదులకించుక్కు పరంబగువముడుపుగాగ మంబగు మానునకు విభాషస్తా

అవిపించు, అను, కను/తిను, నను

మానిపించు, మానించ

గు. 55 సూక్తిమున చెప్పిన అన్వయబారింటిలో కొను, మను
 యను విడిచినాడు మనునకించుక్కు రాదు (74 సూ) కొను (వెలకు
 శీపిశాపు) భాతువునకు ప్రేరణమున కొనిపించు అను రూపములు వ్యవహారమున
 ఉన్నను ఉపాహరించలేదు.

సూ-79. అడ్డదుల కించుక్కు పరంబగునపు యుగాగ
 మంబగు నప్పొదులకు విభాషనగు.

అడ్డము-అడ్డగించు.

అడ్డచు, ఓరు, చిత్తము, పంకము, పెల్లి, బోర, మట్టము, పేకము
 ఇత్యాదు లడ్డదులు అప్ప-అప్పగించు, అప్పించు

అప్ప, ఓప్ప, పల్లిము కోపము యివి యుప్పాదులు.

గు. అడ్డము మున్నగువానికి ఇంచు' పరమైనపుడు గుగాగమము
 విత్యముగాదు అప్పాదులకు వికల్పముగాను అనున అడ్డము-అడ్డగించు
 అప్ప-అప్పగించు, అప్పించు,

సూ-80. అదోరు కూదుల దళారంబునకుం జుక్కు
 పరంబగునపుడు రేఫంబగు.

అదు-అరుచు, అడించు ఓదు-ఓరుచు, ఓడించు కూదు-కూరుచు,
 కూడించు

గు అదు, ఓదు, కూదులకు 'దు' పరమైనపుడు దళారమునకు రేఫ
 మాదేశమగును.

అదు+చు=అరుచు అడించు-ఇంచుక్కు పరమైన రూపము

సూ-81. చెదునకుం జుక్కుగాగమంబులు నుదాక
 లము రేఫంబునగు

చెఱుచు, చెఱువు

చెదు భాతువునకు చు, వులు వచ్చినపుడు దళారమునకు
 'జు' వచ్చును.

చెడు+చు=చెఱుచు, చెఱుపు

నూ-౪౩ పడునకుం జాక్కును దా కిలఘురేఘంబునగు

వఱుచు.

‘ప’ పడునకు చు పరమైన దశారమునకు ‘ఱ’ వచ్చును పడు+చు=పఱుచు. వఱుచు-అను అకార చుద్యమైన దానికి పరుగెత్తు అని అర్థము అది పడునకు ప్రేరణము కాదు.

నూ-౪౪. శబ్ద వల్ల వంబగు పడున కించుక్కు విభాష నగు నగుచో దా కు లఘు రేఘంబగు

వెలువడు—వెలువరించు వెలువఱుచు చొప్పడు—చొప్పరించు’ చొప్పఱుచు

గు శబ్ద వల్ల సమగ్రగా భావనకు భావనగాని నామవాచకముగాని కలిసివడి వెలు+పడు=వెలువడు— దీనికి యిండుక్కు వికల్పముగా వచ్చును వచ్చినపుడు దశారమునకు లఘురేపము— ర వచ్చును వెలు వడు+ఇంచు=వెలువరించు ఇంచుగాగమము వికల్పముకొన రానప్పుడు వెలువరుచు అగును చొచ్చు+పడు=చొప్పడు.

నూ-౪౫. ప్రేరణంబు నందించుక్కుమీద నించుక్కు లేదు

ఇదినుటంజేసి ప్రేరణార్థంబయిన యకరాగమంబుమీ దంప్రేరణార్థే చుగాగమంబగునని యెరుంగునది

నొచ్చు-నొంచు, నొంపించు చచ్చు చంపు, చంపించు

గు ప్రేరణంబునందించుక్కు- అనగా ప్రేరణార్థక యిందుక్కు అని అర్థము దానిమీద ప్రేరణార్థ యిందుక్కు రాదు. కాని ప్రేరణార్థక మైన చు, పుగాగమములమీద ప్రేరణార్థక యిందుక్కు రావచ్చును స్వాత్మేం చుక్కుమీద ప్రేరణార్థేం చుక్కును రావచ్చును పచించు+యించు=పంచించించు పచించు స్వాత్మేంబుక్కు. దానిమీద యిందుక్కు

వచ్చినది యందు+యందు=వచ్చింది-వచ్చు, వచ్చింది- యవి ప్రేర
జార్థక చు, పూలు-వచ్చిన రూపములు దానిపై ప్రేరజార్థకేందుక్కు
వచ్చినది ప్రేరజేందుక్కుపై ప్రేరజేందుక్కురామరాన చనువు-చదివిండు,
చదివింపిండు అనికాదు అని అర్థము

సూ-౮౧. ఇత్వంబుగాని యెత్వంబుగాని కూడుచో
ననోద్వంబుయిన యుత్వంబున కిత్వంబుగు

నిగుడు-నిగిడి, నిగిడె ముడు, మగిడి, మగిడె

ఉడు-ఉడిగి, ఉడిగె మును-మునిగి, మునిగె.

గు ఇకా, ఏకారములు పరమైనపుడు మొదటిదికాని ఉకారము
నకు యికారము వచ్చును నిగుడు+క=నిగిడి దీనిలో గు గి-గా మారి
నది. మొదటి ఉకారము మూనివి ఉగు, మునుగులు వీనిలో రెండవ
ఉకారమే ఇకారమైనది

సూ-౮౨. ముడిత్తులు ముత్తురాదు

గు ముట్ట, తీర్తు- ఈ రెంటికీ ముత్తు అని సంజ్ఞ

సూ-౮౩. ప్రేరజేం చుక్కు పరంబగునపుడు పకారంబు
చకారంబునకగు

పచిందు- పచింపిండు పచిందు-పచింపిండు పిచుడు-పిలిపిండు
పరిచు-పరిపిండు

పత్వంబు హెచ్చునకుం గలుగదు, మెచ్చునకు విధానగు

హెచ్చిండు, మెప్పిండు, మెచ్చిండు

గు ప్రేరజార్థకమైన యందుక్కు పరమైనపుడు చకారమునకు
పకారమాదేశమగును పచిందు+యందు=పచింపిండు మొదటి యిందు
లోని చకారము పకారమైనది హెచ్చునకు పకారము రాలేదు, మెచ్చునకు
వికల్పముగా వచ్చినది మెచ్చునకు వచ్చినపుడు రెండు చకారములకు-
చ్చు, ఎ రెండు పకారములు వచ్చినవి మెప్పిండు

సూ-౪౪. అగమాన్య చకారంబుల కద్విరుక్తంబులకు
ముత్తు పరంబగునపుడు పవలగు

అగమము . ఎవింపడు, పచింపుము అడపడు అడపుము

అన్యము పిలువదు పిలుపుము

గు ద్విరుక్తముకాని అగమ, అన్యచకారంబులకు క్రమముగా
ప, వ లు వచ్చును అగమ చకారమునకు ఎండు+దు=పచింపదు
అగమాన్య-సహజమైన చకారము పిలుచు+దు=పిలుపదు పిలుచు+ము=
పిలుపుము

సూ-౪౫. ఖండ బిందువు మీది నిద్ధ చకారంబునకు
ముత్తు పరంబగునపుడు పకారంబు పొయికంబుగనగు

తలవక, త్రేవక, తోవక

ఏడునకు వైభాషికంబు ఏవక, ఏ చక నోడనకుం గలుగదు.
నోచక

గు అరసున్న తరువార ఉన్న నిద్ధమైనచకారమునకుము-దు పర
మగునపుడు పకారము తలమగా పచ్చును తలచు + క = తలవక,
త్రేచు + క = త్రేవక, తోచు + క = తోవక ఏడునకు ఏక
ర్పము - ఏచు + క = ఏవక ఏ చక నోడనకు కాదు నోచక
నోచక-అను చూపము కాదు

సూ- అగమ చకారంబునకు నెఱునున్నమీది
దానికి దుక్కు పరంబగునపుడు పకారంబు విభాషనగు

అ కర్తింపుదురు చంపుదురు, చింపుదురు

పత్వంబురావి పక్షంబున పక్షమాణితాదేశం

అకర్తింతురు, దంతురు, చింతురు

గు. పూర్ణబిందువు తరువార ఉన్న అగమ చకారమునకు ము-
పతమైన పకారము ఏకర్పముగా పచ్చును అకర్తించు+దురు = అకర్తింపు

దురు పర్వమురానిచో క్రిమా 108వే దుగ్ధకారముకారమై—
అకర్షింతుడు-అగును.

సూ-౪. అగు, వచ్చు, చొచ్చు, చూచులకు ముత్తు
పరంబగునపుడు కా, రా, చొరు, చూడులగు.

అగు - కాడు వచ్చు - రాడు, వచ్చు. చొచ్చు - చొరు
చూచు - చూడు, చూడుము

గు అగు - కా, వచ్చు - రా, చొచ్చు - చొరు, చూచు-చూడు-
అనునవిము-దురు పరమైనపుడు అగును కనుక అగు + డు = అడు
కాక - కాడు అయినది వచ్చు + డు = వచ్చడు కాలేదు రాడు
అయినది

సూ-౪2. ఇచ్చునకు పర్వంబున కీయగు

ఇచ్చు-ఈడు, ఇమ్ము

ఈయ యను నాదేశంబు నొకానొకచోఁగానం బడియెడి

“బలిపివీయని భూమిపరియవతుల ”

గు యచ్చు అనువాచువు సంకను కొట్టివేసి ఈ అన్నది ముత్తు
పరమైనపుడు వచ్చును

ఈయవచ్చినచో - ఇచ్చు+వి=ఈయని-అగును

సూ. ౪ తేతేడులు తెచ్చునకగు

తెచ్చు-తేడు, తేరుడు మ్ము, తేరుము

గు తెచ్చు వాచువునకు ముత్తులు పరమగునపుడు తే, తేరు -
అన్నవి అదేశములగును

తెచ్చు+డు=తేడు, తేరుడు

సూ. ౪౩. చావుచోవులు చచ్చునొచ్చుల కగు

చచ్చు-చావడు, చావుము నొచ్చు-నోవడు, నోవుము

వక్ష్యమాణంబు ప్విత్వంబు-నొవ్వడు

గు చచ్చు - అను భావనకు ముత్తులు పరమగునపుడు చావు అన్నదియు, నొచ్చుకను నోవు - అన్నదియు అదేశములగును చచ్చు + తు = చావడు, నొచ్చు + డు = నోవడు వక్ష్యమాణము ప్రక్రిరక 6వే నోకి ప్రాప్తము మీది హల్లుపకు ద్విత్యముగా నొవ్వడు

సూ. 9. జీత్తుపరంబగునపుడు చాని పువర్ణంబు విభాషనులోపించు.

చాక, చావక చాకుము - చావకుము నోక - నోవక - నోకుము - నోవకుము

గు జీ ఇత్తుగాగల ప్రత్యయములు పరమైనపుడునైవాని పువర్ణము నకు లోపము వికల్పముగా నుండు చచ్చు + క = చాక వికల్పము కావ-చావక

సూ. 6 అగున కనురినులకు ముట్టిత్తులు పరంబు లగునపుడు కా, నా, కానలు విభాషనగు

అపవాద్య సూత్రముచే గా'కు వకారంబు. వక్ష్యమాణం బౌత్వంబు కమ్ము అగుము, అవుము, డొము, కందు, అగు డు, అచె డు, డొడు, నాడు, అనడు, కావడు, కనడు

గు అగు + ము = అగుము అపవాద్యగ కార బునకు వకారంబునని - అమము- క్రిమా 103వే అవునకొరగా - డొము అగునకు "కొ"గా రాము 61వే కాకు ప్రాప్తము, మువర్ణమునకు మాముడిగా-కమ్ము-అను మాములు స్పష్టించును

సూ. 97 నేరుచునకు లిద్దాట్టులు ముత్తు పరంబులగు నపుడు చ, చు' లకు లోపంబు బహుళంబుగానగు

నేచెను, నేరిచెను, నేచును, నేరుచును, నేరడు, నేరువడు

గు నేరుచు అసాధాతువునకు లిద్దా, లాట్టు, పరమైనపుడు "రు" అను అక్షరమును, ముత్తు పరమగునపుడు "రు" అను అక్షరమును వికల్ప

ముగాలోపించును నేరుచు+ఎను = రు లోపము రాగా నేచెను రానిచో.
నేరిచెను నేరుచు + రు = చు లోపమురాగా నేర(రు)

సూ-99. పోవునకు దుష్టాత్తులు, ముష్టాంబరంబులగు
నపుడు పులోపంబుం బొద పదలును విభాషనగు

పోదురు, పోవుదురు పోడు, పోవదు పోవుము, పోదము,
పదము పొమ్ము

గు పోవు అను ధాతువునకు దుక్కు, ముత్తు, ముట్ట వర గు
నపుడు మలోపము, పొద పదలు అదేశములో వికల్పముగానగును.
పోవు + పరు = పు లోపించిన—పోదురు లేదా పోవుదురు పోవు+
ము = పొదము, పదము 61వే పొమ్ము, పోవుము

సూ-99. అగుపోవుల కద్రవారి కిద్వక్రంబులు
పరంబులగునపుడు యకారంబగు.

వక్ష్యమాణంబై త్వంబు

అయి - ఐ అయిరి - ఐరి పోయి, పోయిరి, పోయెను
పోయెడు.

గు అగు-పోవు అనుధాతువులకు ఇ, ఎ, ఏలు పరములైన చిహ్న
అక్షరములకు యకారము వచ్చును. అగు + ఇ = ఆయి + ఇ =
అయి - ఐ—(103వే వక్రశబ్దము - వచ్చినది) అట్లే - పోవు +
ఇ = పోయి + ఇ = పోయి. పోవు+ఎడు=పోయెడు

సూ-100. అగునకు వ కంబు గూడుచో దీర్ఘంబగు.

వక్ష్యమాణంబు ద్విత్వంబు ఆయెను అయ్యెను, ఆయెడు,
అయ్యెడు

గు అగు-ధాతువునకు వక్రంబు-ఎవెలు-హుదిన దీర్ఘమువచ్చును

అగు+ఎను=ఆయి (99వే) + ఎను=ఆయి+ఎను = ఆయెను
ప్రకీర్తక. 6వే హ్రస్వద్విత్వములురాగా-అయ్యెను.

సూ-101. పిలుచు మొదలగువానికి ముత్తు పరంబగు నపుడు తడవ్రాయి బహుళంబుగ లోపించు

పిలుడు, పిలువడు, పిలుము, పిలుపుము.

లేచనకు ముట్ట వరంబగునపుడు చు లోపంబగు. లెమ్ము, లెందు.

పిలుచు, నిలుచు, తలఁగు ఇత్యాదులు

గు. పిలుచు మున్నగు భాతువులకు ముత్తు పరమగునపుడు చివరి అక్షరము బహుళముగా లోపించును పిలుచు + డు = చు లోపించగా- పిలుడు లోపించనిది-పిలువడు లేచనకు చు లోపము నిత్యము. లేచు+ము=చులోపించగా- లే+ము=లెమ్ము

సూ-102 లాఠిచో నహితము కాదేకాదులు కానంబడియెడి.

కాపుతను, కాతను అగుట, కాపుట, అగుదును, కాపుదును, కానను, కాపునను, అనుదును, అనవుదును, నాపుదును-యిత్యాదు లెరుంగునది

గు తక్కినవోట్లకూడ కా, నా మున్నగు అదేశములు కనబడుచున్నవి అని సూత్రార్థము

అగు+తన్=కాపుతన్, పులోపములాగా కాతను కాపున, కాన, అనవుడు, నాపుడు.

సూ-103. ఆచ్చికంబులందయియువులకు వక్రతమంబులు బహుళంబుగానగు

అయిదు - ఐదు, అయిరేని - ఐరేని, అపుడు - ఐదు, గవునెను- గొనెను.

గు అచ్చితెనుగు పదములలోని అయి, అపు-అనువానికి ఐ, ఐ య బహుళముగా వచ్చును. అయిరేని-ఐరేని=పెండ్లి కుండలు ఐదు=పెదవి. గొనెను=ఐరకా. ఆచ్చికములనుటచే అయించు మున్నగు తత్వము క్రియ లందుగాని, దయతుడు, రవులు మున్నగు తత్వము కర్తవ్యములందు గాని

యా కార్యము రాదు బహుళమునుది పరిసర అరియిండు, వెరియిండు
మున్నగుచోట్ల ప్రవృత్తిలేదు

సూ-101. కలుగున కస్త్యర్థంబునందు లట్టు పరంబగు
నపుడు కలయగు

ప్ర కలడు-కలరు, కలదు-కలవు

మ కలవు - కలరు

ఉ కలను - కలము

గు ఉన్నది అను అర్థముకరి కలుగు భావునకు లట్టులో కరి
అదేకమగును

కలుగు+దు=కలడు ఇత్యాది

సూ-105. శ్రుత్యంబునం 'గ'లాదేశంబు విభాషనగు

వడి యెదులకు లోపంబిది విత్యంబు కలవాడు-కలుగువాడు

గు తృవర్ణకార్యంబున కలుగునకు కరి అదేశము వికల్పము
కలవాడు వడి, యెదులకు లోపము విత్యముగా కాన కలెడివాడు అను
రూపమురాదు కలుగువాడు, కలిగెడివాడు, కలిగెడువాడు అవి యగును

సూ-116 అస్త్యర్థంబునకు లజీ, మి, క, ని, వడి
వర్ణకంబులు పరంబులగునపుడు లేయగు

ప్ర . లేడు, లేరు, లేదు, లేవు

మ లేవు, లేరు ఉ లేను లేము, లేమి, లేక, లేని లేవడి

గు ఉన్న అను నర్థమున కరి కలుగు భావునకు లజీ మి, క ని,
వడి ప్రత్యయమున పరమైనపుడు లే అదేశమగును కలుగు+దు=లేడు
అట్లే లేమి యిత్యాదులు.

సూ-107 వ్యతిరేకంబునందు వలెచున కొల్ల
విభాషనగు

ప్ర ఒల్లిడు-ఒల్లరు, ఒల్లిదు, ఒల్లివు

మ ఓల్లపు-ఓల్లరు ఓ ఓల్లను-ఓల్లము.

ఓల్లమి, ఓల్లక, ఓల్లని పక్షంబున వలవఁ దీర్కాడి.

ఓల్లమి కొల్ల బాదని ప్రయోగంబులం గానందీయెడి.

గు వలచు అను ధాతువునకు వ్యతిరేకార్థమున ఓల్ల అనునది వికల్పముగా వచ్చును.

వలచు+డు=ఓల్లరు రాని పక్షమున వలవఁడు అని అగును.

సూ. 1 8 చువర్ణంబుతోడ దుగ్ధకారంబు తకారం బగు

విలుతురు, విలుతురు, ఆడతురు, కడతురు, వింతురు, పెంతురు, పవింతురు, పవింతురు.

చేతురు, కోతు రిక్కాదుల, సాదువులని యెడుఁగునడి.

గు. చువర్ణము దుగ్ధకారములకు తకారము అక్షమగును. విలుచు+పడు=విలుతురు. చేయుదురు అనియే దీని రూపము దీనిలో చువర్ణము లేనందున చేతురు అను రూపమురాదు, కాన అది అసాధువు అట్లే కోతురు-అన్నదియు అసాధువే

సూ. 109. పడుజికొను లొకానొకచో స్వారంబు పొదను ప్రయుక్తంబులగు

చొచ్చు-చొరఁబడు విలుచు-విలువఁబడు కూడు-కూడఁబడు. పండు-పండుకొను

గు పడు, కొను-అను ధాతువుల కొన్నిచోల్ల స్వార్థమున అను ప్రయుక్తములగును చొచ్చు+పడు=చొరఁబడు=ప్రవేశించు అనియే అర్థము అట్లే పండు+కొను=పండుకొను=పరుండు అని అర్థము

సూ. 110 తెంచు ధాతువగ్వాదుల కను ప్రయుక్తం బగు నగుచో నుత్పాము పయిని దాని తకారంబు ద తారఁబగు.

అగుదెంచు, నెగఁగించెంచు, పోవుదెంచు

అగు, నెగఁద్రు, పోవు, చొచ్చు, పుచ్చు, తోఁచు, నడచు వఱచు, మొలచు, వీచు ఇత్యాదు

గు అగుమున్నగువానికి తెంచు-అను భాతువను ప్రయుక్తమగును ఉకారముమీద నున్న తరారమునకు దరారమగును అగు + తెంచు = అగుదెంచు

సూ. 11. అథ్యాగతి నరుగ్వాదులకయ్యుదియను ప్రయుక్తంబగు, నగుచో గువర్ణంబు విభాషనులోపించు

అరుదెంచు-అరుగుదెంచు ఏతెంచు-ఏగుదెంచు చనుదెంచు

సూ. 11. అయ్యుదిపరంబగునపుడు చువర్ణంబు లోపించు

చొచ్చు-చొత్తెంచు పుచ్చు-పుత్తెంచు. తోఁచు-తోఁతెంచు,

గు. అరుగుమున్నగువానికి తెంచు అనుప్రయుక్తమైనపుడు అరుగు మున్నగు వానిలోని “గు” వర్ణము వికల్పముగా లోపించును అరుగు + తెంచు = అరుదెంచు వికల్పము కాన అరుగుదెంచు గువర్ణమునకే లోపము వచ్చునని సూచించుటకై చను + తెంచు = చనుదెంచు-అన్నది ఉపాహరించబడినది

అట్లే తెంచు పరమగునపుడు చువర్ణము లోపించును చొచ్చు + తెంచు = చొత్తెంచు, ఇక్కడ చద్యము మున్నది కాన తద్విత్వము వచ్చినది

సూ. 113. అద్దానికి ముత్తు పరంబగునపుడు తేతేరులగు.

అగుదేఁడు, అగుదేరఁడు అగుదెమ్ము, అగుదేరుము.

గు అద్దానికి = అను ప్రయుక్తమైన తెంచు భాతువునకు ముత్తు పరమైనచో ఆ భాతువునకు తే, తేరు-లు అదేశములగును. అగు +

తెంచు + దు = అగుదే దు అగుదేర దు అగు + తెంచు + ము =
అగు + తే + ము = అగుదేము అగుదెమ్ము

సూ. 11 భూతంబున లిడికి లిడంతంబగు నగుధాతు
వను ప్రయుక్తంబగు

వాడు రాదయ్యెను, వారు రాయిరి, అది రాదయ్యెను అవి రాప
య్యెను, నీవు రావయితివి, మీరు రాయితిరి, నేను రావయితివి, మేము
రావయితిమి

గు భూతకాలమున లిడికి-వ్యతిరేకార్థమునన్న ధాతువులు, లిడం
తంబగు అగు ధాతువు = అం ధాతువు యొక్క భూతకాలిక రూపములు-
అను ప్రయుక్తము లగును రాదు-లిడిరూపము దీనికి - అయ్యెను-
లిడంత అగు ధాతురూపము భూతార్థమున అను ప్రయుక్తమైనది

సూ. 115 సుజ్యోతంబగునగు ధాతువు క్రియా విశే
షణంబుల కను ప్రయుక్తంబగు సుజీకి విభాషనగు

కాను అనునది సుజ్యోతంబగునగు ధాతువురూపము

సూ. 116 దానికి ప్రాప్త్యంబు విభాషనగు

లెప్పగాను, లెప్పగను, న్యాయ్యముగాను, న్యాయ్యముగను

ఇది సరళము విత్కము, చూడగాను, చూడగను, చూడను ఇది
స్వత్వములేదు

గు సుజ్యోతకమయిన అం ధాతువు = కాను-అనునది ఇది
క్రియా విశేషణముల కను ప్రయుక్తమగును సుజ్యోతధాతువునకు విక
ల్పముగానగును కాను-అను దానికి ప్రాప్త్యము వికల్పముగానగును.
లెప్ప + కాను = లెప్పగాను. చూడన్ + కాను- (సుజ్యోత ధాతువు
చూడన్-అన్నది) చూడగాను. ఇదినున్న ప్రకమునకు స్వత్వములేదు.

చూడనుగాను-అవికాదు

సూ. 117 ఉన్న. కల నవర్థకముల మీది తచ్చర్థ
వకారంబునకు లోపంబు విభాషనగు

బహుళకంబుచే విది సంధి నిత్యంబు

పండుచున్నవాడు - పండుచున్నాడు - పండుచున్నవారు -
పండుచున్నారరు - పండుచున్నారరుడు, పండుచున్నవారను-పండుచున్నారనుడు
పండుచున్నవారము-పండుచున్నారము ఇట్లు పండ గలవాడు, పండ గ
లొడు, పండినవాడు పండినాడు ఇత్యాదు లెఱుంగునది

గు ఉన్న, కల, నవర్తకముల మీద నున్న తచ్చర్తవకారమువాడు
అన్నదనిలోని వకారమునకు వికల్పముగా లోపమువచ్చును అర్తునకు
సంధి బహుళముగానగు, అవి బహుళ గ్రహణముచే ఉన్న + వాడు -
వకార లోపముగా - ఉన్న + అడు = ఉన్నాడు - అని నిత్యముగా
అగును

త్యవహారములో 1 పండినాడు 2 పండినారు 3 పండినావు
4. పండినారు 5 పండినాను 6 పండినాము అను ఆరును ఉన్నవి
కాని ఇందు 1, 2, 4లు మాత్రమే వ్యాకరణముచే సాధ్యములు కాని
3, 5, 6లు అసాధ్యములు. ఇవియైనను క్రియా పదములకు మాడుగా
వాడబడిచున్న సుబంధ విశేషముచే కాని క్రియా పదములు కావు వీనికి
కారక క్రియలని వాడుక కలదు

సూ. 18 రాత్వాదులకు ధాతువులను ప్రయుక్తంబు
లయు విలక్షణార్థాభిధాయకంబులగు నీయవి శబ్దపల్లవంబులు
నాఁబడు

హరుమందు, విలచుందు, పరుందు, వస్తుందు, అహోను, ఈ
కొను, ఈయకొను ఇయ్యకొను, రక్కొను, త్రొక్కొను, మేకొను, ముయ
కొను, మేలుకొను, మేలుకను, మేలుకొందు, అలవడు, పిరువడు
చొప్పడు, వెలువడు, తలపోయు, వాసపోయు, అపోవు, కొంపోవు, కొని
పోవు, విజయం చేయు, కయివ్రాడు, తూకొడుచు ఇత్యాదులు శబ్దపల్ల
వంబులు

గు ధాత్వాదులకు - ధాతువులకుగాని నామవాచకములకు గాని, ధాతువు లను వ్రయు క్రములై విరిక్షణమైన అర్థమును చెప్పునవియగును. ఇవి శబ్దవిధియము లనబడును కూడుచు + ఉండు = కూడుచుండు పేలు + కొను = పేలుకొను కొన్ని నమమైన అర్థము విచ్చునవియు ఉన్నవి విద్ర + పోవు = విద్రపోవు = విడిచి - అన్నది విరిక్షణము కాదు కదా.

సూ-119. చేదర్థ యోగంబున ల్పిట్టునకు లిట్టగు.

ఆ ఋషీశ్వరుండు వచ్చెనా పలిందు గార్యమర్

వాడు లేవు వచ్చెనేని నీవు కార్యంబు దొరకొనుము.

గు చేదర్థము = అయినచో అన్నది ఆ అర్థమున్నప్పుడు భవిష్యత్తునకు భూతము ప్రయోగింపబడు రాగలదేని - అనుటకు బహుళ వచ్చెనేని - అని యాకారము మైన లిట్టవాదబడినది

సూ-120. ఆత్మార్థంబధిపాతంబగుచోఁదల్లింగవంశ్యాధిధాయివచనంబు ధాతు విశేషణంబులకగు.

రాముడు రావణుండు మార్పి నీకయందను సామిత్రి సహితంబు గల బుష్పకాహుళంబులు చాచేరందునకే తెంచె

సూ-121 ఆగతిరంబులగు క్వాదుల కిందుయోగంబు లేదు

ఓ, న్, క్, రేక్, రోక్, రోచ, పచి, లప ఇత్యాదులకుగతి ఎరపాతంబులకు ధాతువులకీ భాషం బ్రయోగంబు లేదు.

ప్ర, వ్రా, అప, సం ఆసు, -వ విస్, విక్, దుస్, దుర్, వి అక్, వి, అది, -పి, అతి, ప, ఉత్ అభి, ప్రతి, పరి, అప, హి ప్రభుతును సాక్షి కృతయను, గతి సంజ్ఞాకంబులు

ప్రాసువిరుపది రెండును సవర్గంబులునాఁబడు.

ప్రథమించు, అవిర్భవించు, ప్రసరించు, సంస్కరించు, భస్మీకరించు, పాక్షాత్కరించు అతి రేకించు, అలోకించు, అలోక్రించు, ప్రవంచించు ప్రంపించు, ఇత్యాదు లార్యప్రయోగంబుల నెఱుంగువది.

గు. ప్రాదులకు క్రియతో కలిసినపుడు ఉపసర్గంబి- గతి అనిపేడు అగతికములనగా ఉపసర్గంతో కలియని భూ + అదులు = భ్యాదులు - భూ. మున్నగు ఛాతువులు వాటికి ఈ బాషలో ప్రవేశము లేదు ప్రథమించు మున్నగు - రూపములుకొన్ని ఉపసర్గలు లేనివై నను అర్య ప్రయోగముల నున్నందున గ్రాహ్యములు

సూ-122 వలయ్యాది క్రియలకుంగ ర్తయగు భావంబు నందు నుజీయగు.

వలయ్యాది క్రియలకుం గ ర్తృ భూతక్రియావృత్తియగు ఛాతువునకు నుజీ వర్ణకంబు.

వాడు చూడవలయు, ఎరలు చూడ గవలయు వీవు చూడ వలయు. పిడు చూడవలయు నేను జూడవలయు, మేము చూడవలయు, మనము చూడవలయు

వలయును- వలచు, కూడును, కూడదీ, చెల్లును-చెల్లదీ, తగును-తగదు ఇత్యాదులు వలయ్యాదులు

సకర్మంబునకు స్వరూప ప్రేరణార్థంబులు రెండును, గొనువద్దను బందంబులందొక్కొక్కటితోడ, రెంటితోడం గూడుచోనగునవి యాఱుం గూడ రూపంబు లెవిమిదయ్యె వాని సొరిది నుదాహరించెద

1. కర్తృర్థకము మైత్రుడు వంటకమును వండెను
2. ఆత్మనేపద కర్తృర్థకము మైత్రుడు వంటకమును వండుకొనియెను.

3 కర్మార్థకము మైత్రునిచేత వంటకము వండబడియెను

4. ఆత్మనేపద కర్మార్థకము . మైత్రునిచేత వంటకము వండుకొనబడియెను

5. ప్రేరణ కర్తృత్వము : చైత్రుడు మైత్రునిచేత వంటకము వండించెను.

6 ప్రేరణాత్మనేపద కర్తృత్వము. చైత్రుడు మైత్రునిచేత వంటకము వండించుకొనెను

7 ప్రేరణకర్తృత్వము చైత్రునిచేత, మైత్రునిచేత వంటకము వండించబడియెను

8 ప్రేరణాత్మనేపద కర్తృత్వము చైత్రునిచేత, మైత్రునిచేత వంటకము వండించుకొనబడియెను

గు వాడు చూడవలయును - అనగా వాడు చూడన్=చూచుట, వలయున్=అవశ్యకముగను అని సమన్వయము

కర్తృభూతక్రియ=చూచుట అనునది దానికి నుడి వచ్చిన రూపము చూడన్=చూచుట అని అర్థము కావుననే వాడు వారు మొదలగునవి మారి నను యిది మారలేదు

సూ.-123. గతిబుద్ధి ప్రత్యవసానార్థ శబ్ద కర్మా కర్మకంబుల కప్రేరణంబునం గర్త యగునది ప్రేరణంబునం గర్మయగు.

పొందు మొదలయినవి గర్మకర్తకంబులు తెలియు మొదలయినవి బుద్ధ్యర్థకంబులు. తిను మొదలయినవి ప్రత్యవసానార్థకంబులు విను, చెప్పు చదువు మొదలయినవి శబ్దకర్మకంబులు ఆకర్మకంబులు ప్రసిద్ధంబులు. మైత్రుడు గ్రామంబుం దొందెను చైత్రుడు మైత్రుని గ్రామంబుం దొందించెను లాతిచో పహిత మిక్కార్యంబు గావంబడియెడి.

మైత్రుడు ఘడమి నేలెను చైత్రుడు మైత్రునిం బాడలు నేరించెను

గు. గత్యాద్యర్థకంబులు- అనగా గమనము, పొందుట, బుద్ధి తిను, విను, చెప్పు, చదువు మున్నగు పర్యవసానములు, ఆకర్మములకును ఆప్రేర

జమున కర్తవ్యమై ప్రేరణమున కర్మమును అచాహుతిమున అప్రేరణమున మైత్రుడు కర్త ప్రేరణార్థమున మైత్రుని అని కర్మ అర్థము ఈ ధాతువులకేకాక తక్కిన వాటికిని ఇట్లుగనని ఉపాహరించినాడు అందులోను అప్రేరణమున కర్తవ్యమైన మైత్రుడు ప్రేరణమున కర్మ మైనాడు

సూ.124 అనపిత కర్తకౌకానోకచో షష్ఠి బహుళంబుగానగు

రాము డు మిథిలం గనియె-రామునకు మిథిల గనంబడియె

రామునిచే మిథిల గనంబడియెను

మైత్రుండు తత్త్వంబుం దెలిపెను - చైత్రుండు మైత్రునకుం దత్త్వంబుం దెలిపెను కన్యాదీ యోగంబునం బ్రయోజ్యకర్తకు షష్ఠి విత్యంబుగానగు.

విశ్వామిత్రు డు రామునకు మిథిలం గానిపించెను. కృష్ణుడరుచునకు విశ్వరూపంబుం జూపెను

అకర్మంబున కప్రేరణంబునం దాత్యనేపద కర్మానుబంధంబులు లేమింజేసి రూపభేదంబు లయిదని యెరుంగునది.

1. కర్తగ్రీవకము . మైత్రుండు మనియెను

2 ప్రేరణ కర్తగ్రీవకము చైత్రుండు మైత్రుని మనియెను

3 ప్రేరణాత్యనేపద కర్తగ్రీవకము చైత్రుండు మైత్రుని మనుచు కొనియెను

4 ప్రేరణ కర్మాగ్రకము చైత్రునిచేత మైత్రుండు మనుచు బడియె.

5. ప్రేరణాత్యనేపద కర్మాగ్రకము చైత్రునిచేత మైత్రుండు మనుచుకొనబడియె.

వెండియుం బ్రేరణంబునందించుగాగమంబు గరిగివచో సకర్మంబు నకుం బండ్రెందు, సకర్మకంబునకుం దొమ్మిదియు భేదంబులని యూహించునది

గు క్రియచే కర్త చెప్పబడినచో ప్రథమ వచ్చును. రాముడు మిథిలంగవియె అన్నవానిలో కర్తయైన రాముడు ప్రథమకో నున్నది. అనంతపాతమైనచో చెప్పబడనిచో రామునకు మిథిల కనబడియ అని రామునకు అని షష్ఠి వచ్చినది

కను మొదలైన క్రియలకు ప్రయోజ్యమైన కర్తకు షష్ఠి విక్రియముగా వచ్చును

పల్నామిత్రుడు రామునకు మిథిలం గానిపించెను - అను వానిలో రామునకు అని షష్ఠి వచ్చినది ఇట్టిచోట్ల ప్రథమ రాదు.

౬కర్మక క్రియా చూపములు క్రమముగా వివి చూపబడినవి. సకర్మక క్రియారూపములు 122 సూత్రము వద్ద చూపబడినవి వాని జూపుచి కక్కడ నందింపము లేదు ఆ పట్టిక కూక ఇక్కడనే యిచ్చిన పరిపొడిదిదని చమకీడుమున శ్రీ దుహ్వారివారు వ్రాసిరి

ఇది క్రియా పరిచ్ఛేదము

కృదంత పరిచ్ఛేదము

సూ-1 కృత్తుల కర్తంబులు యథా వ్యవహారంబుగ గ్రాహ్యంబులు

ధాతువునకు విహితంబగు దుష్టేన్న ప్రత్యయంబులు కృత్తునాఁబడు కృత్తులకు వక్ష్యమాణంబులకు ఛాపకర్తృ కర్మాద్యర్థంబులు మహాజన వ్యవహారానుసారిగా నెరుంగునది

ఆ(క=బంధనము మొలక=నవోద్భవము ఏలిక=పాలకుడు కోరిక=వాంఛయు, వాంఛితంబును మూ(క=నంపుము అడిక=నింద ఓడిక=ప్రతిఘటన)

గు ఆ(క=భావార్థము మొలక=కర్తృత్వము ఏలిక=కర్తృత్వము కోరిక=భావ, కర్మాత్వములు మూ(క=కర్తృత్వము. అడిక=భావకర్మాత్వములు. ఓడిక=ప్రవాహము-కర్తృత్వము.

కృదంత పరిచ్ఛేదమునకూడ ధాతువునకు' అను సూత్రము అనుపరింపను

సహాపక క్రియలకు వచ్చు దు-రు, వు-రు, ను-ము' అను అరుసు తప్ప ధాతువునకు చేరు ప్రత్యయములన్నియు కృత్తులవనిదాను

అట్లు పండు+ట=పండుట, పండు+మి=పండమి, పండు+ఇ=పండి పండు+క=పండక, నుఅడి-పండన్, నన్-పండినన్, దున్,పండుదున్, చున్,పండుచున్, ఎడి-పండెడి, ఎదు-పండెడు, ఉన్న,పండుచున్న, కలడి-పండగల, న-పండిన, విడి-పండని-అవి క్రియా పరిచ్ఛేదమున చెప్పిన 14ను కృత్తులే. ఇవి అన్నిధాతువులకు వచ్చును కృదంత పరిచ్ఛేదమున చెప్పెడు 'త వర్తకాదులు కొన్నిటికి మాత్రమే చేరును వీటిలో ఒక్కొక్కదానికి అనేకార్థంబులుండుట, ఒకే అర్థములో చాల ప్రత్యయ

ముదవచ్చుట-గా ఉండుటవలన యథా వ్యవహారముగ గ్రహ్యంబుని చెప్పినాడు

సూ. ' ఇటంగృత్కగ తపవేములు వరంబులగునపుడు క, గ, చ య, వలకు లోపంబగు

కృత్సంబంధులగు కాదులు పరిమిలగునపుడు ఛాతువునఁజరంబులగు లోపంబగు మీది లక్యంబులం జూడంబడు.

గు కృత్ప్రత్యయములైన క, గ, త, ప వ, ఇమి' అనువానిలో ఏది పరమైనను ఛాతువుచివరఁజన్న క, గ, చ, య, వ'లలో ఏదైనను లోపించును

బ్రదుకు+ఇమి= బ్రదిమి-కలోపము, కలుగు+ఇమి=కలిమి-గలోపము, కూరుచు+ఇమి=కూరిమి-చలోపము, మూయు+తక్ష=మూత-యలోపము, పోవు+తి=పోక-వలోపము.

మొత్తము కృత్ప్రత్యయములలో ఏవివచ్చిన ఏవి లోపించినను తెలియుటకై పట్టిక.

పరమగు కృత్తులు - లోపించెడి పర్వములు

క =	} క, - గ, చ, వ కువ - గ, య, చ	ప	} పడి - చ వి - య పు -

గ - గడ - గ, చ

త } త - చ
తక్ష - య

ఇవి-ఇమి - గ, చ, య, క.

ప } ప - య
పు - య, చ

సూ. 3. కవర్ణకంబులు గ్వాదులకగు

అరుగు-అక, అగు-అక, ఎరుగు-ఎరుక.

ఇది దింప-లోపంబు ఇట్లు కొన్నింటి గ్రహించునది

కడగు-కడక, కలగు-కలక, కాగు-కాక, చునుగు-చునుక
నడచు-నడక నలగు-నలక పోవు-పోక, ఎడగు-ఎడక
మలగు-మలక మునుగు-మునుక మూగు-మూక మొలచు-మొలక
వచ్చునకు-రా రాక పంగు-పంగక పీగు-పీక

ఇక 'క, పులపరంబులగునపుడు కనునకు వీర్థంబగు నానుక
కినియు ముదియు లకుత్సంబనగు-కినియు-కినుక ముదియు-ముదుక
ఇత్యాదుల యిట్లు

సూ-4. ఇమివర్ణకంబు కలుగ్వాదులకగు

కలుగు-కలిమి, ఓరుచు-ఓరిమి కారుచు-కూరిమి నేరుచు-నేరిమి
ప్రేరుచు-ప్రేరిమి బిరియు-బిరిమి బ్రుకు-బ్రుకిమి ఒడ్డు-ఒడ్డిమి కేలు-
కేలిమి

సూ-5. కజ్జ వర్ణకంబు చేయ్వాదులకగు.

చేయు-చేత అరియు-అరిత, కూయు-కూత కోయు-కోత
గీయు-గీత నేయు-నేత పూయు-పూత పోయు-పోత మూయు-మూత
షేయు-షేత మ్రోయు-మ్రోత రోయు-రోత లాయు-లాత వ్రాయు-
వ్రాత వ్రేయు-వ్రేత

గు కజ్జ వర్ణకము జిత్తు కాన వితిమ వ్రాప్తిమగును అనగా చావికి
ముందు అరమన్న చండును

సూ-6. కువర్ణకంబుడంగ్వాదులకగు

అడగు-అడకువ ఎరుగు-ఎరుకువ కలగు-కలకివ నలగు-
నలకువ పెనగు-పెనకువ, పొలగు-పొలకువ మలచు-మలకువ
మెలగు-మెలకువ లోగు-లోకువ వేగు-వేకువ

సూ-7. టవర్ణకం బాద్యాదులకగు నగుచో నంత
తోపంబగు.

అడు-అడు. ఊరు-ఊరు. ఊరు-ఊరు. పేరు-పేరు. ఓరు-
ఓరు, తిరురు-తిరురు, తేరు-తేరు, తిమ్మరు-తిమ్మరు, వండు-వండు, పారు-
పారు, మండు-మండు, వండు-వండు, వేనరు-వేనరు

అను ప్రయుక్తంబగు అభివృద్ధింబు ప్రాయశః క్లితమందుగు
కోలాటము పోలాటము, మంద్రాటము ఇత్యాదులు.

గు ఈటవర్ణకమునకు క్రియాపరిచ్ఛేదము చెప్పబడిన టవర్ణకము
కును భేదమున్నది ఈటప్రత్యయము దావకర్తృకర్పార్థములు మూడింటను
వచ్చును. కొద్ది దాతువులకేవచ్చును ఇది పరమైనపుడు చివరి ఆక్షరము
లోపించును అడు-అడు. అడు ప్రత్యయము పరమైనపుడు చివరి ఆక్ష
రము లోపించును దావార్థమున మాత్రమేవచ్చును. అన్ని దాతువులకు
వచ్చును అడు+ట=అడుట-ఇత్యాది ఈ రెండు టవర్ణకముల అర్థమును
వ్యవహరింపవలె గుర్తింపవలెను.

అడు-క్రిత అడుట-క్రితించుట పాడుట- పాటపాడుట- పాట -
గీతము

వండుట- వంటచేయుట- వంట- చేయుక్రియ ఇత్యాది

నూ-౪ టువర్ణకంబు పర్వాదులకగు నగుచోనవి
యాద్యక్షర శేషంబులయి దీర్ఘంబునందు.

వరు-పాటు, చెరు-చేటు అడుచు-అటు, కలుచు-కాటు, పొడుచుకి
పొటు, వరుచు-వాటు, ఏయు-ఏటు, ఓరు-ఓటు, వ్రేయు-వ్రేటు

గు టవర్ణకము పరమైనపుడు దాతువులోని మొదటి ఆక్షరము
మాత్రమే మిగిలి, దానికి దీర్ఘముగను. వరు+టు=వరుగులగా, దీర్ఘ
ములగా-పాటు అగును.

నూ-5. పవర్ణకంబు తిరియ్యాదులకగు

తిరియు-తిరివము కరియువకత్తంబునగు-కరివము, పొరియు-పొరి
వము మురియు-మురివము, సొరియు-సొరివము, వరియు-వరివము,

సూ-10. తవర్థకంబామలించు లోనగు వానికగు

అవులించు-అవులింత, ఇగిలించు-ఇగిలింత, ఓకిలించు-ఓకిలింత
కుళ్లగించు-కుళ్లగింత కుసివించు-కుసిలింత, కొక్కరించు-కొక్కరింత
కొప్పరించు-కొప్పరింత, గిలిగించు-గిలిగింత ఇత్యాదు లెదుంగునది

సూ-11 పువర్థకంబు మాయ్యాదులకగు

మాయు-మాపు, పేయు-పేపు, అదిమ-అడుపు, ఇంచు-ఇంపు
ఏచు-ఏపు, ఏడు-ఏపు, కను-కానుపు, కాచు-కాపు, చూచు-చూపు, తరిచు-
తరిపు, తోచు-తోపు, త్రేచు-త్రేపు, త్రోచు-త్రోపు పూచు-పూపు,
పెనుచు-పెనుపు పొలుచు-పొలుపు, ప్రోచు-ప్రోపు మెచ్చు-మెచ్చు
మోచు-మోపు, వరిచు-వరిపు, వాచు-వాపు, ఇత్యాదులు మాయ్యాదులు.

సూ-12 ఇకవర్థకంబంజ్యాదులకగు.

అంజు-అంజిక, అమరు-అమరిక, అరయు - అరయిక అరియు-
అరియిక, అరు-అడిక, అదు-అడిక అపు-అపిక, కను, కానిక కూడు, కూడిక
కోరు, కోరిక పొందు-పొందిక, పోలు, పోలిక.

తూను తూ గునకగు. తూగు, తూనిక, ఇత్యాదు లంజ్యాదులు

సూ-13 అప్పాదులకు నజియగు

అప్ప, అప్పన, ఒజ్జ ఒజ్జన, ఒప్ప ఒప్పన, గట్ట, గట్టన, గడ గడన
దట్ట, దట్టన. దీవ, దీవన, పాట, పాటన, మన్న మన్నన, వీడు, వీవన

సూ-14 బిడి యే ల్యాదులకగు

ఏలుబిడి, కట్టుబిడి, కనుబిడి, కొనుబిడి, గిట్టుబిడి, చెల్లు
బిడి, చేరుబిడి, తగులుబిడి, తీరుబిడి, పెట్టుబిడి, పోబిడి మ్రొక్కువడి,
వచ్చుబిడి, సాచిబిడి.

గు వచ్చుబిడికి లాది అని యాపాంతరమున్నది

సూ-15. గడచేర్వాదులకగు.

చేరుగడ, తిరుగడ, తిరుగడ, తేరుగడ త్రేగడ, మనుగడ, విడుగడ
ఏరుగడ.

సూ-16. ఇతికోర్వాదులకగు

కోరికి, పూనికి, పోలికి, మనికి, వినికి. చూడు చూచునకగు.
చూడికి.

సూ-17. మనర్థకంబు మన్వాదులకగు

మను-మనువు కాచు-కావు కొంచు-కొలుపు చప్పు-చావు;
తడయు-తడవు విచుచు-విలుపు నొచ్చు-నోవు పూచు-పూవు ప్రచ్చు-
ప్రవువు

గు చచ్చు+వు=చావు+వు=చావు నొచ్చు+వు=నోవు+వు=
నోవు.

సూ-18 అవర్థకంబు గీత్యాదులకగు.

గీతి, ఊద, పిండ, కాయ, చదియ, తునియ, పరియ, పాయ,
విరువ, మీరు, ముడియ, వదర. వ్రయ్య

సూ-19. అకవర్థకంబు మాత్యాదులకగు

మాటు-మాటుకము అమ్మ - అమ్మకము అంపు - అంపకము.
పంచు-పంపు-పంపకము పండు-డకారంబు చకారంబు పంబకము.
తోము-తోమకము. అద్దు-అద్దకము.

గు ఇతిమ పంచు-చకారమునకు పకారాదేశము చెప్పబడినది

సూ-20 దువర్థకంబాత్వాదులకగునగునపుడు పకా
రంబు చయలకగు.

అటు-అటు , అమ్మ-అమ్మడు, అల్లు - అల్లుడు, ఎక్కు-
ఎక్కుడు, క్రొమ్మ-క్రొమ్మడు చోపు-చోపుడు, క్రొక్కు-క్రొక్కుడు
క్రోచ్చి-క్రోచ్చుడు. దంచు-దంపుడు, వాచు-వాపుడు, దిగు-దిగుడు, దోచు-

వో పుడు, పెంచు-పెంపుడు, ప్రేచు-ప్రేపుడు, ప్రాచు-ప్రాపుడు, హాయు-మాపుడు, రాచు-రాపుడు ఇత్యాదులు.

గు. ఆఱు మున్నగువానికి డు ప్రత్యయము వచ్చును. అది వర మైనపుడు చ్చ య లు వకారము వచ్చును దంచు-దంపుడు, మాయు-మాపుడు మూలమున ప్రేచు అనునది లేదు. దానిని గురించి రమణీయ మున చర్చించి, చివరకు ప్రేచు-ప్రేపుడు అని చివర చేర్చుట మంచిదని సూచించినారు.

సూ.-21 ఉపర్థకంబదుక్వాదులకగు

అరుకు, అంటు, ఒప్పు, ఒలుగు, ఒనగు.

సూ.-22. వడి ప్రభృతు లిల్లెలుగునది

వడి-కొవడి, గెలువడి, నడవడి, వ్యతిరేకంబున-లేవడి

వి తనివి, తెలివి, విరివి. అవు-తగవు, వగవు, ఉలువు ఇ-చేయి వ్రాయి. కలి-కనుకలి, వినుకలి ఇత్యాదులు మహాజన వ్యవహారంబుల నెఱుంగునది

గు. అర్థ వ్యవహారముల నరికించి, ఏ ప్రత్యయము లేయర్థమున వాడబడినవో గుర్తించదగినవి వ్యాకర్త సూరి చెప్పియున్నారు

ఇది కృదంత పరిచ్ఛేదము

ప్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదము

సూ-1. పదాద్యంబులు ఋః వర్ణంబులు రః కుల్యంబులు

అతః య ఋషి— ఇతి నందిరేదు అ ఋషి— ఇతి యదాగమము లేదు. వచ్చె ఋషి, వచ్చెన్ ఋషి, వచ్చెను ఋషి ఇతి ద్రుతమునకు రోప సంశ్లేషస్వత్వములు

గు పదము మొదటనున్న ఋ-ః అను అక్షరములు ర-ః వంటివి అచ్చులైనను ర-ః హల్లులవలెనే అగును నంది లేకపోవుట, రోపస శ్లేషస్వత్వములును హల్లు పరమగునపుడు జరిగెడివే యివర్తమాదీ యందు కల పదములు తెనుగులో లేనందున ఉదాహరింపలేదు.

సూ-2 అచ్చిక పదంబులందు త్తమంబులగు రు లు రు-ః ము-దఱి యేత్వంబునకు హ్రస్వంబు విభాషనగు.

నల్లెరు-నల్లెరు, పల్లెరు-పల్లెరు, పెన్నెరు-పెన్నెరు, మానేరు-మానేరు, అదేరు-అదేరు, కుందేరు-కుందేరు, తోదేరు-తోదేరు, నాగేరు-నాగేరు, నేరేరు-నేరేరు, మారేరు-మారేరు, పూరేరు-పూరేరు, తంగేరు-తంగేరు

ఋ అచ్చ తెనుగు పదములలో చివరి యక్షరమునకు రు.లు,రు లైన దానికి ముందు దీర్ఘమున్న దానికి హ్రస్వము వచ్చును నల్లెరు-నల్లెరు తంగేరు-తంగేరు, 'తంగెటి జమ్మ గృహపేడి' మను

సూ-3 ఊమేల నయ్యెదతాయెతులందు ద్రిక్కవామంబు లందు యాకుందులవ్య వక్రయోగంబులేదు.

వృష్టము

యె, యేలు పయిని చెప్పిన మూడు పదములందే తప్ప ఇంకే తెనుగు శబ్దమండను లేవు పోయెను అను క్రియలలో ఉండ వచ్చును అందుకే నామంబులందు' అని సూత్రించినాడు.

సూ-4 ఊయేల యూయాలల చాపుల నొందొంటికిం గుఱుచయొందెనగు

ఉయేల, ఊయేల, ఊయేల, ఉయాల, ఉయాల, ఉయాల

పక్ష్యమాణులు యద్విత్వంబు ఉయ్యేల, ఉయ్యేల, ఉయ్యాల, ఉయ్యాల

గు వాపు=ద్విముసకు హ్రస్వము వికల్పముగానగు ప్రకీర్త 6వే ద్విత్వము కలుగును

సూ-5 పయ్యెద పయ్యద

గు పయ్యెద శబ్దమునకు రూపాంతరము పయ్యద

సూ-6 ఊయేలాదులందొలి యచ్చుమీఁది హల్లునకు ద్విత్వచనంబొందెనగు.

ఉయ్యేల-ఉయేల

ఉయేల, ఊయేల, ఉయాల ఉయాల, ఆయె, ఏవిధము, ఓయ, ఓయూరము కోపు (దనుగ్రము) జాజర, తీరియ, తీయము, కేవ (ప్లవము), కేమ తోయి, వీవియ నూపు, నోవి నోపు పూపు, పేయ, మోక (అంకురము), మోటిక, మోపు, వీయము—ఇత్యాదు లూయే లాదులు

గు పై యుదాహరణము లన్నిటికి ద్విత్వచన హ్రస్వములగును కేవ-కేప్ప పూపు-పుప్పు ఇత్యాది

సూ-7 అకారంబుక్రింది అకారంబునకుండు దినులుల క్రింది నలలకు లోపంబు బహుళంబుగనగు

అణ్ణు-అణ్ణు

కన్ను-కన్ను

పల్ల-పలు

గొట్టియ-గొట్టియ

నన్ను-నన్ను

విల్లు-విలు

గు చివర ఉన్న నులు-ల క్రింది నరలును, చివరనున్నను, మధ్యమందున్నను ల క్రింది అకును లోపము వికల్పముగా అగును అటు అనుచో చివరి ఆక్షరమైనను, అక్షరము లోపించునని రెండుదాహరణలు నరలు చివరివె అని ఉదాహరణములు స్పష్టము

సూ-౧. అక్కటాదుల జడ్డకు లోపంబు విభాషనగు

అకట-అక్కట

అక్కట, అట్టిక, అట్టుక, అట్టె అయ్యారె, అయ్యో, అవ్వారి, ఇట్టిక, ఉప్పుపెడము, అయ్య ఎక్కనక్కయము ఎక్కనెక్కయము, ఎక్కిరింత, ఎడ్డ, ఎన్నిక, ఎమ్ముక, కజ్జాయము కట్టా, కట్టెక కిప్పు రము, కమ్మటము, కమ్మతము, కువ్వాడము కొట్టిక, కొమ్మ, కొయ్య గూర, గయ్యోకము, గిజ్జగాడు గజ్జరాతి, చిట్టి, చిన్న, చిమ్మట, చెన్నటి, చెప్పము, చెప్పుడు, చెమ్మట, చెల్లియలు, జవ్వాడి, జాబిల్లి, తమ్మటము, తమ్మలము, తల్లి, తమ్మికి, తువ్వర, తెల్లి, దప్పు, దివ్యయ, నవ్వ, నిద్దుర, నివ్వరి, నివ్వో, నువ్వ, నెట్టిక, నెమ్మలి, నవ్వించు, పిన్న పుల్లియ, పుచ్చ, పెద్ద పొట్టి, ప్రాతెన్న, ప్రెగ్గడ, బెగ్గడు, దొమ్మ, దొమ్మికము, దొమ్మిడికము, దొమ్మిడికము మజ్జ మత్తలు, మల్లారము, ముక్కు, ముద్దిను, మెట్టిక, మొక్కరము మొగరము, మెల్లము, రడ్డి, రాట్టిపెట్ట, పటి, పయ్యో సన్నియ సవ్వడి సవ్వంగి అట్టు ఇట్టు ఎట్టు అప్పుడు ఇప్పుడు ఎప్పుడు అన్ని ఇన్ని ఎన్ని కొన్ని మమ్ము పిమ్ము తమ్ము అమ్మ ఆక్క అవ్వ అయ్య అప్ప అచ్చోటు ఇచ్చోటు ఎచ్చోటు అచ్చటు యచ్చటు ఎచ్చటు యక్కాడు లక్కటాదులు.

గు. జడ్డ=ద్విత్వము

సూ-౪. జడ్డక్కరంబుతోఁబదాది వ్యరంబుగూడుచో జడ్డుకు లోపంబు లేదు

అజ్జెత్తె, కన్నదరె, నన్నడిగె, ఎల్లొత్తె, విల్లించె.

గు ద్విత్వాక్షరముతో పదము మొదలనున్న అచ్చు కలిసినచో
ద్విత్వలోపము రాదు

కన్ను+అదరె=కన్నదరె

సూ-1 . హాదిలయు నీలుగులోనగు వాని తొలి
హల్లునకు లోపంబు బహుళంబుగనగు

హదపము-అదపము హరిదళము-అరిదళము హరితి-అరితి
నీలుగు-ఈలుగు నీలుగు, నెగయు, పొందు, పొనరు

పూను పొదవుల కాదిలోపందొకండు వచ్చియించె నవీయ వివార
మూలకంబు

గు. హకారిము మొదలనున్న పదములకు నీలుగు మున్నగు
పదములకు తొలి హల్లు వికల్పముగా లోపించును హదపములో హకా
రము లోపించగా అదపము అగును పూను-పొదవులకు ప్రథమాక్షరములు
లోపించిన ఊను-ఓదవు అని యగును. పూను=పూనుకొను, కడగు
పొదవు=అక్రమించు, వ్యాపించు, క్రమ్ము ఊను=మోపు, నాటు, అను
ఓదవు=ఊగు, దీసయొగించు అని అర్థభేదమున్నందున వీని మొదటి
హల్లులు లోపించవు

సూ-11 అరాటాదులం బ్రథమేతర దీర్ఘంబునకు
ప్రహస్వంబు విభాషనగు

అరాటము-అరటము

అరాటము, కక్కుటిలి కేళాహళి కొమారుడు, కొమారిత,
గంబూరము, పెంజూరము, బంగారము బేహారము, వీరితాటము
సంకోషము

సూ-12 ఓయారాదులందొలి దీర్ఘంబునకు ప్రహస్వంబు
విభాషనగు

ఓయారము-ఓయారము

ఓయారము కేశాక్షాళి కోరి గూడారము, గోరువంక (పక్షి),
జోహారు, నీలుగు, పేడ, దేహారము (దీర్ఘమధ్యము) మాటు, మూలుగు
మోతకు. వీటిరాదిము, వీడియము యిత్యాదులు.

గు వీటి మొదటి దీర్ఘమునకు హ్రస్వము వికల్పముగా వగును
పేడకుపెండ అవియు వ్యవహారమున్నది

సూ-13 . అదంగాదుల రాకు జకారంబు విభాషనగు.

అడఁగు-అజ గు

అడఁగు, కడఁగు, చిల్లాడము తగడము నాడెము, పోడి,
మిడుగు వడ కు, మిడుఁగులు యిత్యాదులదంగాదులు.

గు వీని దకారమునకు జకారము వికల్పము నాడెము-నాడెము,
పోడి-పోడి యిత్యాది

**సూ-14 దక్కులోనగు వానిదాకు దకారంబు
విభాషనగు**

దక్కు-దక్కు

దక్కు, దగ్గలు దాగు దాకరి, దీగు, దిగ్గియ, దూయు దెండము,
దెప్పరము, దెప్ప, దొంగ దొప్ప యిత్యాదులు

**సూ-15 ఏతాదులకు మువర్ణకంబు పరంబగువపుడు
దీర్ఘంబు విభాషనగు**

ఏతము-ఏతము

ఏతము, కళము, గాలము, గుడ్డము గోతము గోతము, జాతము,
జాంతము, జోతము, తణగము దొండము మండము, లాతము, ఏతము
యిత్యాదులు.

**సూ-16 పదాంతంబులయి యుపయ్యుక్తంబులయిన
నులురుల యుత్వంబునకు తోపంబు బహుళంబుగనగు.**

ఇందు నురుల కుత్వలోపంబు ప్రాయశఃకంబుగ హల్పుకంబులకు
జాపద్దెడు

మ్రాన్పడె, మినువడె, మిన్వడె, పత్తురువారు-పత్తుర్వారు కారు
కొనియె-కొక్కొనియె రాములు-రాముల్ వనములు-వనముల్

గు ఎదము చివరనున్నవి, సంయుక్తములు కాని నురుల-
ఉకారమునకు వికల్పముగా లోపమును నురులకు సాధారణముగా వాల్లు
వరమైనపుడే వచ్చునని చెప్పినాడు అందుచే యకారమునకు వాల్లు పరము
గాలేకున్నను వచ్చినది మ్రాన్పడె అన్నదానికి మ్రానునడె అని రూపము
లేదేమో ఉదాహరింపలేదు

సూ- ఆచ్చికంబులంబద మధ్యంబుల నలదరల
యుత్వంబునకు లోపంబు బహుళంబుగనగు.

కనుక_కన్క, కానుక_కాన్క చిలుక-చిల్క, కాణవ-కాన్వ
అడుగు-అడ్గు, కడుపు-కడ్పు, పెరు-పెర్గు కూరుకు-కూర్కు

సూ-18 లాఠి యచ్చునకు నహిత మొకానొకచో
నుడి నడుమ లోపంబు గానంబడియెడి

కలికి-కల్కి, ములికి-ముల్కి, మిడిపి-మిడ్పి, పొలితి-పొల్తి

గు పైవ చెప్పిన ఉకారమునకేకాక మరొక అచ్చునకు కూడ
పద మధ్యమున లోపము వచ్చును కలికి - ఇకారము, పొలితి -
అకారము.

సూ-19. అబ్బురారులం దుత్వంబునకు లోపంబు
విషయానగు.

అబ్బరము-అబ్రము

అబ్బరము, కప్పురము అప్పుడు, ఇప్పుడు ఎప్పుడు చప్పుడు
నెత్తురు ఇక్కాదులు.

గు. కొన్ని అక్షరములున్నను లేనటులే పై వాల్లుతో కలిసి వివిధం

చను అట్టి అక్షరములుండియు లోపించినట్లే కనుక లోపముచెప్పబడినది
ముత్తయము-ముక్కము

సూ.-౨౧ చుక్కరక రువర్ణకంబునకు ముందటి దు
వర్ణంబు నుత్వంబునకు లోపంబు విభాషనగు నగుచో దత్పూ
ర్వంబు గురువుగాదు

అమరుచు-అద్రుచు ఎమరుచు-ఎద్రుచు. పదురుచు-పద్రుచు.

గు చు పరమంబున్న రు వర్ణకమునకు ముందున్న దుకారము
మొక్క-ఉకారమునకు లోపము వికల్పముగా అగును ఆ ద్విత్యముకల్గినను
తత్పూర్వ అక్షరము గురువు కాదు అద్రుచు అనునపుడు అ-నంయుక్త
పరకమైనను గురువుకాదు

సూ.-21. జూదాదుల దాకు జకారంబు విభాషనగు.

జూదము జూజము

అవుదు, జవాదీ, జాదీ, జాదు, విరవాది.

సూ.-22 నిందయందామ్రేడితంబు నాద్యక్షరములకు
ప్రాస్వదీర్ఘంబులకు గిగీలగు.

కుంభకర్ణుడు-గింభకర్ణుడు రావణుడు-గీవణుడు

గు నిందించుచులో రెండవసారి చెప్పబడిన పదము మొదటి
అక్షరము ప్రాస్వమైన గి' అనునదియు, వీర్ఘమైన గి' అనునదియు
అదేకమగును

సూ.-23 పాదంబునం బ్రథమ ద్వితీయాక్షరములు
వళి ప్రాసంబులునాఁబడు

గు పాదమున మొదటి అక్షరము వళి=యతియు, రెండవఅక్షరము
ప్రాస అనబడును ఈ యతిప్రాస భేదములు అవ్యకవీయము మున్నగు
గ్రంథముల మాడనగును

సూ-24 యవలు లఘులఘువులు మైత్రింబోరయు
రేఫంబులు పౌరయవు.

గు. యతి ప్రాసాదులలో లఘువులు అలఘువులైన యవల-లకు
మైత్రియున్నది కాని ర, త లకు మైత్రిలేదు.

సూ-25 రేఫంబులు లఘు లఘువులుండక్కుంగల
విశేషంబులు నార్యవ్యవహారంబులఁ దెలియుట శ్రేయంబు

శ్రీస్తనాంబిత కస్తూరీ శంక సంకలితోరసే

సంకజాషయ నాథాయ వేంకటేశాయ మంగళం

గు. తెనుగున రేఫకటరేఫ (ర అ) వివేకము వారి కష్టము కాన
ఆ విషయము మహాకవుల ప్రయోగములలో చూడదగినదని, ఇంకను
ఏవైన విశేషములు తెలియగోయిన శిష్యజిజ్ఞాసువులు ఉద్ధృంథ పరికింప
చేయుట తద్వారా తెలిసికొనుట శ్రేయోవాయకమని చెప్పుచు, సూరి గ్రంథ
మును మంగళాంతకముగా ముగించినాడు

ఇది కంభంపాటి రామగోపాలకృష్ణమూర్తి విరచితమైన

గుప్తార్థప్రకాశిని యను బాలవ్యాకరణాంశిక ప్రకీర్ణక

సరిచ్చేదము నర్వము సంపూర్ణము.

శుభం భూయాత్ !

శ్రీ

అకారానుక్రమణి కాం సంవిధాన్యేహ ముత్తమాం

శ్రీమద్విష్ణుయ సూత్రాణాం మణిబోధాయ కేవలం॥

నూ. ౧ వంఖ్య.

అందదుకు ప్రభృతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.

సంధి - 42

అందున వప్తమి

తత్వమ - 7

అందు వడనను రెండే అపమమథ్య మోత్యమము

క్రియా 9

అంద్యవగా గమములందప్పన పదాది సర్వంబులు పరం

విగునపుడచ్చునకు సంధియగు

సంధి 11

అంద్యదుల కలిగాగమంబు సమానంబునందగు సంధి 11

అఁటయిఁక చుఁడు వర్ణంబులందప్పను దీకొని హ్రస్వంబు

మీఁద ఖండ విండువును, ద్రుతంబునకు లోపంబునులేవు

సంధి. 22

అలక్షణిఁబడి లంగుదీనచ జల దంత్యంబులు.

సంఖ్య 9

అకవర్ణకంబు మాత్స్వయంతకగు.

కృదంత 19

అక్కటామర నిర్దేశులోపంబు విధాననగు

ప్రకీర్ణక 8

అగతికంబులగు ద్వావలకిందు యోగంబులేదు

క్రియా 121

అగున, కను, కమలకు ముట్టిత్తులు పరంబులగునపుడు కావకానలు విధాన

నగు

క్రియా - 95

అగునకు ప్రక్రంబుగూడుచో దీర్ఘంబుగు

క్రియా 100

- అగుపోవుల కడమల కిద్వక్రంబు పరంబులగునపుడు యకారంబగు
క్రియా 99
- అగువచ్చుచొచ్చుచూచులకు ముత్తవరంబగు నపుడు కారాచొద చూడులగు
క్రియా 91
- అచ్చున కామైడితంబు పరంబగునపుడు సంధి తఱచుగనగు
సంధి 10
- అటమటాదులను మమ బర్థంబునందీ వర్ణకంబు పుం స్త్వంబునందగు
తద్వత్ 18
- అట్లుచుక్కుగాగమంబు లడంగ్వాదీ మాయ్యాదులకగు. ననుచో వాని కడ
వ్రాలు లోపించు క్రియా 76
- అట్లువుగాగమంబును మన్వాదులకగు క్రియా 74
- అట్లు రేనుగోను శబ్దములను వర్ణంబగు జ్ఞగు. అచ్చిక 19
- అడంగ్వాదులడకుఁ కారంబు విభాషనగు ప్రకీర్ణక 13
- అడ్వాదులకించుక్కు పరంబగునపు - గు గాగమంబగు; అప్పాదులకు
విభాషనగు. క్రియా 79
- అత్తునకు సంధి బహుళముగానగు సంధి 4
- అడంకంబు దీర్ఘపూర్వలో పథంబున మహత్తుమీడి విభక్తి లకారంబు
నకు రేఫంబగు తత్సమ 38
- అదియవిశబ్దంబుల యత్తునకు స్మృత్తిని లోపంబు బహుళంబుగ
నగు సంధి 45
- అది శబ్దంబునకు వునులు పరంబగునపుడును, సంబోధనంబు నునును దాన
యను నాదేశంబగు. కారక 35
- అద్దానికి ముత్తవరంబగునపుడు తే తేరులగు క్రియా 113
- ధికకరణంబునకు నప్తమియగు కారక 17
- నభిహిత కర్తకామకచో షష్ఠి బహుళంబుగానగు. క్రియా 124

అనుకరణంబు నందహమాదుల మకారంబునకు ద్విరుక్తి
విభాషనగు నంది ౪౧

అనుకరణంబునందు దిహల్లునకు ద్విర్వచనంబగు
నంది ౪౨

అనుకృతిని నమ్మశృంఖలము తుదియత్తున కోటిము విభాషనగు
నంది ౪౩

అనువంశంబగు తెనుగుదమంతమునకు నిర్మలము నిత్యముగాను
శత్రువు 24

అన్నిప్రభృతులు సర్వనామంబులు అచ్చిక 24

అన్యంబులకు నహిత వికార్యంబు కొండొకచో గానంబడి
యెడి నంది 3౪

అన్యయుష్మద స్మక్త్యంబు లందుత్తరోత్తరంబు బలీయంబు
కారక 36

అన్యమలకించుక్క పరిందిగునవుడు పుగాగమంబు, మానునకు విభాష
నగు క్రియా 78

అనదాద్యంబులు అనుయక్తంబున గకంబునకు వరారంబు విభాషనగు
అచ్చిక 27

అపాయభయ జగుప్సా పరాజయప్రమాద గ్రహణ కవనత్రాణ విరామాం
తర్థవారణంబు లెద్దాననగు దానికిపరివ వర్తకంబగు కారక 9

అప్సామలకు నజీయగు కృదంత 13

అబ్బురొడలందుత్వంబునకు లోపంబు విభాషనగు ప్రకీర్ణక 19

అభ్యాస తివరు గ్వాదుల కయ్యడియను ప్రయుక్తంబగు, నగుచో సప్త
కంబు విభాషణనులోపించు క్రియా 111

అచరాద్యంబునందు ద్రాక్షాలకు దువులకు, నున్నామ బంధంబుమీద దివి
య క్రియా 12

అమ హన్మవుంనకముల, కదంకములకు మువర్తకంబగు	తత్పమ 39
అయివదాసు ప్రయోగంబు లేవిచోఁ దాది విశేషణంబునకేని, విశేషణంబుల	
స్పిందికేని మీఁద నముచ్చయార్థంబు విభాషం బ్రయోగింపబడు,	కారక 30
అయ్యది పరంబగునపుడు చువర్తంబులొపించు.	క్రియా 112
అరమరాలకు స్వార్థంబు నంది కవర్తకంబగు	తద్ధాత 9
అదివర్తకంబు మకు బద్ధంబున జాలాలకగు	తద్ధాత 17
అర్థవిశేషంబుల వర్తకాంతంబులును మహా శ్రవ్యయోగంబు ల నెరుంగునది	తద్ధాత 28
అర్థ మొదలగు శబ్దముల శంతాగమంబు తివర్తంబు ను కొక్కటి లోపం	
బునగు.	అచ్చిక 34
అవర్తకంబు గీత్వామలకగు	కృవాంత 18
అవసానంబునందు ద్రుకవర్తంబునకేని, ద్రుతంబునకేని	
లోపంబు బహుళంబుగానగు	నంది 20
అన్వయంబు నకు లక్షి మికవి వడివర్తకంబుల పరంబులగునపుడు లేయగు	
	క్రియా 106

అ

అక్షాపియసు నర్వనామంబు లు త్రికంబనాఁబడు	సమాన 4
అకారంబు న కాప్రేడితంబు నకుందదర్థ కంబు నకయ; యాయాయసు	
శబ్దంబు లు విభాషనగు,	సమాన 21
అగమ చకారంబునకు నెఱమన్నమీఁది దానికి దుక్కు పరంబగునపుడు	
చకారంబు విభాషనగు.	క్రియా 90

- అగమమువు పర్ణంబులకందు పర్ణము పరంబగునపుడును గాగమంబు
విభాషనగు తత్పను 30
- అగమాన్య చకారంబుల కద్విరుక్తంబులకు ముత్తు పరంబగునపుడు
పవలగు క్రియా 88
- అచ్చికంబులందయి అమలకు వక్రతమంబు దిహళంబులు దిహళంబుగా
వగు క్రియా 103
- అచ్చికంబులందమధ్యంబుల నెడరల యుత్వంబునకు లోపంబు దిహ
ళంబుగవగు ప్రకీర్ణక 17
- అచ్చికపదంబు లందుత్వమంబులగుదుడును ముందటి యేత్వంబునకు
హ్రస్వంబు విభాషనగు ప్రకీర్ణక 2
- అచ్చిక శబ్దంబుతోడ శ్రీ నమంబు ప్రాయశంబుగా ద్వంద్వంబగు
నమాన 7
- అచ్చికశబ్దంబు లెల్లందఱచుగ శ్రీనమంబులం గ్లిదనమంబులయి యుండు.
అచ్చిక 2
- అదోడుకూడులడ కారంబునకుం జాక్కు పరంబగునపుడు రేంఫదగు.
క్రియా 86
- అకార్యంబుల పితంబుగ్నదోదల్లింగ సంఖ్యాభిధాయి వచనంబు ధాతుజవిశేష
బంబుకగు క్రియా 120
- అత్యేమవిజంతంబులను, నాంతములగు మనుజ సంజ్ఞలను శ్రీత్వంబు దిహ
ళంబుగావగు తత్పను 77
- అదేశ పరళంబులకు ముందున్న ద్రుతమునకు బిందు
సంశ్లేషములు విభాషనగు నంది 17
- అవంతర్యంబున రు పర్ణకంబు ద్రుశాంతంబగు. క్రియా 42
- అమ్రేడితంబు పరంబగునపుడు కదాదుల తొనియచ్చుమిది

వర్ణంబులకై నదంతంబగు ద్విరుక్తకారణగు
నంది 0

అ మేడితంబు పరంబగునపుడు మద్యమముడు జ్ఞులకు
లోపంబు విభాషనగు నంది 49

అ మేడితంబు పరంబగునపుడు విభక్తిలోపంబు బహుళంబు
గానగు నంది 41

అరాటాదులం బ్రదవేతర దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు విభాషనగు
ప్రకీర్ణక 11

అర్య వ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు నంజ్ఞా 23

అల్పాదుల బహువచన లకారంబునకు రేఫంబును ముందటి లవర్ణంబు
నకు విందుపూర్వక దకారంబునగు అచ్చిక 11

అశీశ్వన సంప్రాప్తన విదులందు లాట్లగు క్రియా 6

ఇ

ఇంచుక్కు పరంబగునపుడు రంజాదుల యించుక్కునకు లోపంబగు.
క్రియా 72

ఇంచుక్కుక్వగాగమంబులు పరంబగునపు డాగమాదేశ లోపంబులు పెక్కు
తెలుంగుం గానబడియెడి క్రియా 77

ఇకారాదులకుఁదప్ప ద్రుత ప్రకృతికములకునందిలేదు నంది 1

ఇ ఈ ఏ ఏ లం గూడిన చజలు తాలవ్యంబులు నంజ్ఞా 8

ఇ ఉ ఋ ల కించుక్కు పరంబగునపు డయుగపు గరుక్కులం
క్రియా 64

ఇక వర్ణకం బం జ్యాదులకగు. కృదంత 12

ఇక వర్ణకం బగ్గరాదులకగు తద్దిత 7

ఇవర్ణకం బోయారాదులకు మఱుబర్ణంబుంబదగు. తద్దిత 18

- ఇకారంబమీడి కనువు క్రియా విభక్తి యుత్వంబున కిత్వంబు. తత్పమ 26
- ఇకార వక్రంబు లుక్తంబు లంపిలివి పరంబులగుచో యాకు సకారంబగు. క్రియా 54
- ఇకి కోర్వాదులకగు. కృదంత 16
- ఇగ్గిరాయుగంతంబుల ప్రభుమైక వచనంబునకు లోపంబు. తత్పమ 44
- ఇచ్చునకు వ్యవంబునకీయగు క్రియా 92
- ఇబంగృత్క గతపవేములు పరంబులగునపుడుకగచయవలకు లోపంబగు. కృదంత 2
- ఇట విండుపుమీ డి తదలకు విత్క పై కల్పికంబులయి టదలరు క్రియా 59
- ఇట విశేషం బుత్సర్గంబునకు విభాషనుబాధకంబగు. తద్ధిక 2
- ఇ టి టి వర్ణంబులు వక్ష్యమాణంబు లొపవిభక్తికంబులు ఆచ్చిక 28
- ఇకరములగు హల్లులు స్థిరములు. సంజ్ఞా 6
- ఇత్తునకు బహువచనము పరంబునపు డుత్వంబు. తత్పమ 45
- ఇత్వంబుగావి యెత్వంబుగావి కూడుచో ననాద్యంబయిన యుత్వంబున కిత్వంబు. క్రియా 85
- ఇమి తర్జకంబులుగ్వాదులకగు. కృదంత 4
- ఇయకు చూరుగా నాచూంతంబున కెత్వంబు బహుళంబుగానగు ఆచ్చిక 23
- ఇవి ద్విశీమాద్యైక వచనంబులు పరంబులగు నపుడు నామంబులకుం గొప్పిటికిం బ్రాయికంబుగనగు ఆచ్చిక 29

ఈ

ఈ ధాతు యున్మద్యర్థంబులమీడి వాని యుత్వంబు కిత్వంబు రాదు తత్పమ 27

ఈ ప్రత్యయంబు కొప్పింటికి స్వార్థంబునందగు తద్దిత 16
ఈమాగమంబులు పరంబులగునపు రుత్వంబున కత్వంబిగు. కారక 34

ఉ

ఉండి పదంబొకానొకచో వలనవర్ణకంబున కమప్రయుక్తంబిగు. కారక 10

ఉండి శబ్దము పరంబగునపుడు వలనకు ద్వితీయానప్రములు ప్రాయికంబుగ నగు. కారక 11

ఉకవర్ణకంబు చిరుదాదులకు స్వాంబునందగు. తద్దిత 10

ఉకారంబుకారంబుల కంబువర్ణకము పరింబగునపుడు ను గాగమంబిగు తత్వమ 29

ఉకారాంతంబిగు మహత్తునకు పువర్ణకము బహుళముగానగు తత్వమ 50

ఉకారాంత గోళబ్దంబులకంతట పు వర్ణకంబిగు తత్వమ 48

ఉకారాంత జడంబునకు న వర్ణకంబిగు కారక 18

ఉగాగమంబును ద్విత్వంబును బాడి హల్లునకగు తత్వమ 68

ఉత్తరపదంబిగు చోటశబ్దము టాక్షరమునకు లోపంబు విశాషనగు సమాస 16

ఉత్తనకచ్చు పరంబగునపుడు సంధియగు సంధి 1

ఉన్దింబున త్వంబు టికము పరమగునపుడగు తద్దిత 4

ఉదంతంబునకు లఙ్ఘపరంబగునపుడు న్నాను బంధంబిగు క్రియ 13

ఉదంతంబు జడంబు తృతీయ న వర్ణకంబిగు కారక 23

ఉదంతనామంబున కను కరణంబునందు పుగాగమంబిగు సంధి 54

ఉదంతమగు తద్దర్మార్థ విశేషమునకచ్చ పరంబగునపుడు
నుగాగమంబగు పండి 35

ఉదంత సంస్కృతనామంబుమీడి పంబుద్ది దుష్టానకు నూకారంబు ప్లుతం
వాదేశంబు విభాషనగు తత్వమ 35

ఉదంత స్త్రీవమంబులకును, బుంపులకు, నదంత గుణవాచ
కంబులకును దనంబు పరంబగునపుడును గాగమంబగు

పండి 35

ఉన్నకలది నవర్ణకంబులు భవద్ధాని సత్పక్త వదర్థంబులందగు
క్రియా 46

ఉన్నకల నవర్ణకంబులపి ది తచ్చబ్రవకారంబునకులోపంబు విభాషనగు
క్రియా 117

ఉన్నకబ్బంబు పరంబగునపుడుండు భాతువునకు లోపంబగు క్రియా 56

ఉన్నకబ్బంబు పరంబగునపుడు చువర్ణకంబగు క్రియా 14

ఉపయోగంబునందభ్యాత కుందో దవర్ణకంబగు కారక 7

ఉభయప్రార్థనంబునందు గాగమంబున తత్వంబగు క్రియా 30

ఉపవర్ణకం బదు క్వాదులకగు. కృదంత 21

ఉయ్యేరి, పయ్యేరి కాయైరులండ్రిక నామంబులందు యాకుంబాలవ్య వక్ర
యోగంబులేదు. ప్రకీర్ణక 3

ఉయ్యేరి, యూయాలరిణావురి మెంబొంటికింగుఱువ యొందెనగు.

ప్రకీర్ణక 4

ఉయ్యేరిదులం దొలియచ్చమీడి హల్లునకు డ్విరవనాబొందెనగు

ప్రకీర్ణక 6

ఉడు మొదలగువాని కిత్వంబగు

అచ్చిక 30

బి

బికారం దీతుర్కంబు

తత్వము 68

ఓ

ఒకానొకచో నామము సంక్లిష్ట బహువచనాంత తుర్కంబులు బహువచనంబు
నెవయు అచ్చిక 17

ఒకానొకచో నొకవిభక్తికి మఱియొక విభక్తియునగు కారక 18

ఒకానొకచో మహత్వంబునందు మరుప్రకారంబున కానాదేశంబు విభాషనగు
తత్వము 74

ఒకానొకచో విశేషణంబుల వ్యవక్తిం బ్రథమ విభాషనగు కారక 27

ఓ

ఓయామంత్రణంబునందగు తత్వము 14

ఓయాదులందొల్లరి దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు విభాషనగు ప్రకీర్తక 12

ఓరియోసిమై త్రియందంగలవు తత్వము 16

ఓశబ్దంబునకు యరుషనీదస్త్రీ పురుషామంత్రణంబులందు యిది, రి వర్ణం
బులు విభాషనంతా గమంబులగు. తత్వము 15

ఓ

ఓవవిభక్తికంబుల వివర్తనలయ వర్ణంబునకు బహువచనంబు చంబునగు
నపుడు పూర్వ బిందుపూర్వక తువర్ణంబు బహుళంబుగానగు. అచ్చిక 18

ఓవవిభక్తికముల తృతీయా నప్తముల తత్వంబాదేశంబు బహుళంబుగానగు
అచ్చిక 38

క

కంటే వర్తకంబన్వార్థాది యోగ్యంబును పంచమికగు	కారక	12
కంటేవర్తకంబు నిర్ధారణ పంచమికగు	కారక	13
కంధరాదులు క్లిబతుల్యంబు బహుళంబుగానగు	తత్వము	86
కజి వర్తకంబు పురార్థ యోగంబున విషాషను భావంబునందగు	క్రియా	38
కజి వ్యతిరేకత్వార్థంబునందగు	క్రియా	39
కచటకపలు పరుషంబులని, గజదదటలు సరళంబులని చెప్పందగును	సంజ్ఞ	5
కద్రువ నాగమాత	తత్వము	51
కయి—వట్టి—యొక్కలకును గాగమంబులేదు.	తత్వము	9
కరణ సహార్థ తుల్యార్థయోగంబులందు దృఢీయకుందోడ వర్తకంబుగు	కారక	5
కర్మంబున ద్వితీయ యగు	కారక	2
కర్మాధారయంబు త్రిశ్రీ ప్రసమముగంత భాతుజ విశేషణ పూర్వ పదం బయియుండు	సమాప	5
కర్మాధారయంబునందత్వమంబుల కాదు శబ్దము పరంబగు		
నపుడుత్వంబున కుత్వంబును రు గాగమంబునగు నంది	పాద	31
కర్మాధారయంబున జేర్వాది శబ్దములకచ్చు పరంబగునపుడు		
టుగాగమంబు విభాషనగు	పాద	24
కర్మాధారయంబు లిందుత్తునకచ్చు పరంబగునపుడు		
టుగాగమంబుగు	పాద	28
కర్మధారయంబు లిందు మువ్వర్థంబునకుం బుంపులగు.		
	పాద	32

- కర్మాచరికుఁ బ్రాధాన్య వివక్షయందు చాతుఁ విశేషణములు కర్తవ్యోద
భోలే వాచితోత నమసిండు. నమాన 2
- కరిఁటి పదుఱాలు వరందిగునవుడు ముగాగమందిగు. క్రియా 2
- కరిజ్యనుదింధంబు ల్రట్టు వరందిగునవుడగు క్రియా 15
- కరిన్యాచరి నువర్తించు కుజగు. భిహవచనము వరందిగునవుడు నిక్కము
గానగు. ఆచ్యుక్ 18
- కలుగున కన్యార్థమునందు లట్టు వరందిగునవుడు కరియగు క్రియా 104
- కవర్తకంది బుగ్గవచరికగు. కృదంత 3
- కాకత్తిము కారంచునకు గారంచు కొంచొకదో గానందియెడి తద్ధిక 12
- కాకత్తిములు కొంచొక వానికి స్వార్థమునం జూపదైదు తద్ధిక 13
- కాకత్తిము వర్తకములు వుంస్తన్వ త్రిత్వియరి ముదివర్తించునం చాటాచరి
కరు. తద్ధిక 11
- కాప్రత్యయంబు నడి దిహవచన రారంచునకు లఘ్వలమురేఫంబులును,
లమురేఫంబునకు ముందు విందుహుర్వకదకారంచునకు ఆచ్యుక్ 7
- కాలాభ్యములకుం బ్రాముకంబుగాఁ బ్రవచయగు. చారక 25
- కావర్తంబు తిర్యక్కులకు గానందియెడి. తద్ధిక 14
- కు-మొక్క-లోపరి-వడ్డి తత్కమ 6
- కలు, చిలు, కడు, నడు నిడు శబ్దముల అదరి కచ్చు సరం
బగు డు ద్వీరు క్తటకారంబగు. వచి 12
- కువర్తకం బిరుగ్గవచరికగు కృదంత 6

కువర్తకంబు వరంబగు కవుడు కార ముకారంబులకు వగాగమంబగు

తత్వము 28

కూతు శబ్దము ప్రథమైక వచనమునకు రువర్తంబగు

అచ్చిక 9

కృతప్రాస్వంబగు త్రికంబు మీది చోటు శబ్దంబు నోత్వంబున కత్వ హస్వంబు - విధానగు

వమాన 15

కృతోత్కంబగు సంస్కృత నామంబు సంబుద్ధి దుష్టనకు లోపంబు విధానగు.

తత్వము 34

కృత్తుల కర్తంబులు యథా వ్యవహారంబుగ గ్రాహ్యంబులు కృదంత 1

కొందొకచో నమానంబులందు నామ్వాది కనుమ్వాదుల మువర్తకంబులు వజ్జివర్తంబులగు

వమాన 19

కొను ధాతువు పరంబగునపు డీగాగమంబు బహుళంబుగానగు క్రియ 53

కొన్ని దుమంతంబుల బహువచన లకారంబునకు రేఫంబును, దానికి ముందు పూర్వదీందుపూర్వక డకారంబునగు

అచ్చిక 6

కొన్ని యెడల ద్రుతంబుమీది నకారంబు గానంబడియెడి

సంధి 21

కొఱకు, కయి- చతుర్థి

తత్వము 4

క్వార్థంబైన యిత్తునకు సంధిలేదు

సంధి 8

క్రియా పదంబులం దిత్తునకు సంధి వైకల్పికముగా నగు

సంధి 6

క్రియా పదంబు కర్తృగామి యగుచో గొను ధాతువనుప్రయుక్తంబగు.

క్రియ 52

క్రోత శబ్దమున కాద్యక్షరేషంబునక గొన్నియెడల నుగాగ మంబునుం గొన్ని యెడల మీది హల్లునకు ద్విత్వంబునగు

సంధి-38

క్లిబంబులు మిత్రాదులు మహద్వాచకంబులు విభాషంబులొంగ తుల్యంబు
లగు తత్వము 18

అ

అంద నిందువునుడి పిద్ధాచకారంబునకు ముత్తు వరంబగునవుడు వకారంబు
ప్రాయికంబుగనగు క్రియా 89

గ

గదచేర్వాదులకగు. క్షవదంత 15
గతిబుద్ధా వ్రత్యవసానార్థక కర్మాకర్మంబులక ప్రేరణంబునం గర్తయగునది
ప్రేరణంబునం గర్మంబగు క్రియా 123
గుణవచనంబులగు నల్లాదులకు గర్మధారయంబునందు విగాగమంబు
బహుళంబుగానగు నమాన 12
గురువిరపితంబులయి, యయాంతంబులయిన యేకస్వర, ద్విస్వరంబుల
యించుగ్వక్రంబులకి యుదాగమంబగు క్రియా 50

జ

జిత్తు విందుపూర్వంబగు తత్వము 19
జిత్తు వరంబగునవు డుత్వంబున కత్వంబగు క్రియా 20
జిత్తు వరంబగునవుడు వాని వర్తంబు విభాషను లోపించు క్రియా 95

చ

చరిత్రాదుల మువర్తంబునకు లోపంబు బహుళంబుగానగు తత్వము 58
చావునోవుల చచ్చు కొచ్చులకగు. క్రియా 94
చిన్నాదులకు యీకవర్తకంబగు తద్విక 3
చుక్కరకడు వర్తకంబునకు ముందటి వర్తంబు సుత్వంబునకు లోపంబు
విభాషనగు. నగుచోఁ దక్కుర్వంబు గురువుకాదు. పక్షిర్తక 20

- చుక్కపర్ణంబు పరంబులగునపు దీర్ఘంబున కుత్సంబగు క్రియా 75
 చుగగమంబాచ్చికంబున కసంయుక్త సలక్షరాంతంబు నకంప్రేణంబున
 బహుళంబుగానగు క్రియా 73
 చువర్ణకంబుతోడ చగ్ధకారంబు తకాంబగు క్రియా 108
 చువర్ణకంబుప్రతాంతంబు క్రియాన్వయంబునకతర్థంబునందగు క్రియా 43
 చువర్ణకంబు పరంబులగునపు డన్వయల కుత్సతోపంబేవినుస్థానంబున విడు
 వేవి విభాషనగు. క్రియా 55
 చెడునకుంజుక్కుగాగమంబులును దాకలఘురేఫంబునగు క్రియా 81
 చెయిపు బహువచన లకాంబున కలఘురేఫంబు విభాషనగు అచ్చిక 10
 చేత-తోడ-తృతీయ తత్వమ 3
 చేత-తోడ-లోపల వర్ణకంబుల ప్రథమాక్షరంబులు వై కల్పికంబుగా
 శేషించు తత్వమ 10
 చేత-తోడ- వలన కిత్సంబు సమానంబులందగు సంధి 48
 చేత వర్ణకంబు కర్తకగు కారక 3
 చేతవర్ణకంబు హేతుకంబులగు గ్రహోద్ది యోగంబున పంచమిని
 బహుళంబుగానగు కారక 4
 చేదర్థంబునందు వృత్తంబు భావలక్షణంబునందు నవర్థంబు ద్రుతాంతం
 బగు క్రియా 41
 చేదర్థ యోగంబున ల్పట్టునకు లిట్టగు. క్రియా 1 9
 చేదార్థ్య నాంతంబున యుండున కున్నారేళంబు విభాషనగు క్రియా 57

■

జగదీంద్రజిత్తు తకాంబున కు లోపంబు విభాషనగు తత్వమ 79

జడంబు తృతీయా నప్తములకు తృతీయ విహారంబుగానగు. కారక 22

జడంబు ద్వితీయకుం బ్రతిమ విహారంబుగానగు కారక 24

జడ్డక్కరంబుతోఁ బదాది స్వరంబు గూడుచో జడ్డకు లోపంబులేదు
చ్రక్తిర్ణక 9

జాదాదుల దాకు జకారంబు విభాషనగు. చ్రక్తిర్ణక 21

ట

టవర్ణకం బాహ్యదులకగు. నగుచో నంత లోపంబగు. కృదంత 7

ట వర్ణకము దావంబు నందగు క్రియా 35

టి-తి వర్ణంబులు పరంబులగునపుడు త్వంబున కిత్వంబగు
అచ్చిక 36

టి వర్ణంబు గొప్పింటి యంతాక్షరంబున కాదేళంబును, గొప్పింటి కంత
గమంబును గొప్పింటి కిందర్యాయంబున రెండును బ్రాయికంబుగానగు
అచ్చిక 31

టి వర్ణంబు పరమంబునపుడు క్రిందు-మీఁదుము-దువు వర్ణములకత్వంబగు.
అచ్చిక 37

టువర్ణకంబు పాహ్యదులకగు, నగుచో పవియాద్యక్షర శేషంబులయిదీర్ఘంబు
నొందు. కృదంత 8

డ

డుజ్జర్ణకంబునకుం బ్రకృతి యున్నది దుమంతంబనందులకున్నప్పుడు 20

దుమంతంబునకు ద్వితీయాద్యేక పదనంబు పరంబులగునపుడు మూర్ధమనపు
సర్వత్ర విభాషనగు

దుమంతంబున ది సువర్ణకంబును తలంబున్న క్లిష్టంబగు. తత్వము 20

దుముపున లేకపదంబులు.

గుమువులు ప్రథమ కశ్యప 1
 దువర్ణకం బాత్వాదుల కగునపుడు పకారంబు చయలకగు. కృదంత 20

త

తక్కినవి యుభయంబులు కశ్యప 13
 తజ్వర్ణకంబు చేయ్యాదులకగు కృదంత 5
 తత్పురుషాదులకు లక్షణంబు ప్రాయికంబుగ సంస్కృతోక్తంబగు నమాన 3

తద్దర్శాదులందు లాట్టగు క్రియా 5
 తన వర్ణకంబు త్వార్థంబునందగు తద్దిత 1
 తలఁబ్రాలు మొదలగు నమానంబుల ద్రుతమునకు లోపము లేదు. వంధి 27

తవర్ణకం బాపురించు లోపగు వాచికగు కృదంత 10
 తవర్ణకంబు కులవాచకంబునకు ప్రీవాచ్యంబగునపుడు మతుద్వర్ణంబునందగు తద్దిత 19
 తవర్ణకంబు పరంబులొ నొకానొకచో నెత్వంబు చూపఁబడి తద్దిత 20
 తాను నేను పదంబుల ద్రుతంబునకు వంశైషంబు లేదు. వంధి 23

తిదుబిలు పరంబులగునపు డన్వాదుల మస్తానంబున మున్నయు, నుండు దు లోపంబును విభాషనగు. క్రియా 58

తిర్యగ్దడంబులు పాచ్యంబులగునపుడు లిఱ్ఱాట్టుల ప్రథమ బహువచనంబున కేకవచనంబుగు క్రియా 25
 తుమర్థాభావలక్షణంబులందు నుజీయగు క్రియా 40
 తృతీయాదులను నుగాగమంబుగు కశ్యప 8

తృప్తార్థార్థంబునందెడి యెడు వన్నియలగు క్రియా 44

శండు ధాతువగ్వామల కనువ్రయు క్తంబగు, పగుచో నుత్వంబు వయవి
వావి తకారంబు దకారంబగు. క్రియా 110

తెనుగునకు వర్తములు ముప్పదియాలు సంజ్ఞా 3

తెనుగులమీ ది సాంస్కృతికపరుషములకు గనదదవలురావు.

నంది 14

తేతేరులు తెచ్చునకగు. క్రియా 93

త్రవ్వంబునం గలాదేశంబు విభాషనగు క్రియా 105

త్రికంబు మీ ది యనంయు క్త హల్లునకు ద్విత్వంబు విహారంబుగావగు
నమాన 14

త్రిలింగదేశ వ్యవహార సిద్ధంబగు భాష దేశ్యంబు సంజ్ఞా 21

ద

దంత్య తాలవ్యంబులయిన చజలు నవర్తంబులు సంజ్ఞా 7

దక్కులోనగువావి వాకు దకారంబు విభాషనగు ప్రకీర్ణక 14

దహ్వర్తంబున బింటికొందులగు తద్విక 27

దానికి హ్రస్వంబు విభాషనగు క్రియా 110

దాని యంతిమ మకారంబునకు లోపంబగు తత్వమ 71

దీపీతరంబగు దుశ వరంబగునపుడు న్నానుబంధంబునకు దీర్ఘంబగు.

క్రియా 10

దీర్ఘంబుమీది హల్లునకు ద్విత్వంబు విహారంబుగావగు. తత్వమ 69

దీర్ఘముమీద సాధ్యపూర్ణము లేదు సంజ్ఞా 15

దూతాదులకు త్రిత్వంబు విహారంబుగావగు తత్వమ 61

దుష్టహృగ్బంబులకు దివి హృదీయగు తత్వమ 84

ద్రుతమునకు నరక స్థిరములు పరములగునపుడు లోప
సంశ్లేషములు విభాషనగు నంది 18

ద్రుత పకృతికము మీది పరుషములకు నరకములగు నంది 16

ద్రుతప్రకృతులుగావి శబ్దములు కళనందరు సంజ్ఞా 13

ద్రుతాంతములయిన పదములు ద్రుతప్రకృతికములు. సంజ్ఞా 12

ద్వంద్వమును ముకారమునకు రకావర్ణము విభాషనగు సమాస 21

ద్వంద్వమునం బదము పయిపరుషములకు గనదదవలగు నంది 15

ద్విగువున కేకవచనము ప్రాయకముగావగు, మిశ్రమునకు గాదు సమాస 18

ద్విగుత్తందగు హల్లు పరందిగువపు డాచ్చికందగు దీర్ఘమునకు హ్రస్వం
విగు. సమాస 13

ధ

ధాతు విశేషములకు విభక్తి వివక్షించునపుడు తచ్చబ్ధించు ప్రయుక్తం
బగు సమాస 9

ధాతు విశేషణ వ్యవధానమున విశేషణములకన్నింటికయు పదించు
ప్రయుక్తందగు కారక 31

ధాతువునకు క్రియా 1

ధాత్యులు ధాతువులనుప్రయుక్తములయి విరక్షజాత్యాభిధాయకములగు,
వీయవి శబ్దవర్ణపంజులునందు క్రియా 118

న

నకారంబు ద్రుతము సంజ్ఞా 11

నవర్తకము గుణవచనములగు నల్పాదులకగు తద్దిత 6

నామంబుల తుదీ దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబగు. తత్పమ 5
నామయుష్మదన్యదర్థిములంబుల బ్రథమ మధ్యమోత్తమంబులగు.

క్రియా 11

విందయందాప్రేడితంబు నాద్యక్షరిములకు హ్రస్వ దీర్ఘములకు గిగీరింబు
ప్రకీర్ణక 22

విక్కలాదులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు వమాస 20

విర్జి నానంబుల క యుగాగమంబు కలుగదు. క్రియా 65

విధారణ షష్టికి లోపం వర్ణకంబగు. కారక 16

స్యంజ్యంతంబగునగు ధాతువు క్రియా విశేషణంబుల తనువ్రయుక్తంబగు

క్రియా 116

సువర్ణంబు ద్వితీయ తత్పమ 2

నేరుచునకు లిష్టాట్టులు ముత్తంబులగునపు యరుచులకు లోపంబు

బహుళంబుగానగు. క్రియా 97

నోశద్ధింబునకు నావయగు తత్పమ 63

ప

పగకాదుల బహువచన లకారంబునకు రేఫంబు. అచ్చిక 5

పట్టివర్ణకంబు హేతువులగు యణక్రియలకగు. కారక 14

పదుటి టను లొకానొకచో స్వార్థంబునం దనువ్రయుక్తంబులగు

క్రియా 109

పదుజ్యనుబంధంబు కర్మంబునందగు క్రియా 49

పదునకుం జుక్కును, డారమురేఫంబునగు. క్రియా 82

పద్యాదుల పవర్ణకంబున కత్వంబును గదహల్లునకు ద్విత్వంబును విభాష

నగు క్రియా 51

పద్మాదులు పరంబులగునపుడు మువ్వకంబునకు లోపపుర్ణ
బిందువులు విభాషనగు నంది 48

పదాంతంబులయి యనంయు క్తంబులయిన నులురుల యుత్వంబునకు
లోపంబు బహుళంబుగానగు ప్రక్తిక 16

ఎదాద్యులగు హ్రస్వంబుమీది టివర్ణంబునకు ముంబు షార్ణవించువల
అచ్చిక 33

పదాద్యంబులు యిటు పర్ణంబుల రలరుల్యంబులు ప్రక్తిక 1
పయ్యెద పయ్యెద ప్రక్తిక 5

పవర్ణకంబు తిరియ్యుచులకగు కృపాక 9
పాచంబునం బ్రుమ ద్వితీయాక్షంబులు వ? వ్రాసంబునా బడు ప్రక్తిక 23

పిలుచు మొదలగువానికి ముత్తు పరంబులగునపుడు కడవాయి బహుళంబుగ
లోపించు క్రియా 101

పుంలింగమగు మహద్వాచకమునకు డుజ్జగు తత్సమ 22
పుంలింగమగు మహద్వాచకంబున నామంబు తుదియత్వంబున కుత్వం

బిగు. తత్సమ 21
పువర్ణకంబు మూర్ఛ్యుచులకగు కృదంత 11

సృష్టీవాది భూకర్తంబునకు భువియగు తత్సమ 62
సేదాదికర్తంబుల కాల్పకర్తము పరంబులగునపుడు కర్మాధా

యంబునందు దుగాగమంబుగు నంది 30
సేర్వాచులకి మివ్వకంబుగు తద్విక 5

పోవునకు మట్టాత్తులు ఎరంబులగునపుడు పులోపంబు, పొదపదలును
విభాషనగు క్రియా 98

ప్రథమమీడి పరుషములకు గనదదవలు బహుళముగానగు

నంది . 8

ప్రథమాంతింబులగు యుష్మదన్యవ్యిశేషణంబుల కేకత్వంబున వు-ను-లును
బహుత్వంబున దు-ము-లును సంకాగమంబుల ప్రాయికంబుగనగు

కారక 33

ప్రథమేతర విభక్తికత్రర్థ చువర్ణంబులందున్న యుకారమునకు
నంది వైకల్పికముగానగును

నంది 2

ప్రాకృతమునకు వర్ణములు నలువది

సంజ్ఞా 2

ప్రాతిపదిక సంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రథమయగు

కారక 1

ప్రేరణంబునందించుక్కుమీడి నించుక్కులేదు

క్రియా 84

ప్రేరణించుక్కు వరంబగునవుడు వకారంబు చకారంబునకగు

క్రియా 87

ఐ

బిడియేర్వాచులకగు

కృదాంత 14

బల్లిదామలు సంస్కృత కుర్కంబులు

అచ్చిక 3

బహుత్వంబున ద్వితీయాది విభక్తులను రదాగమాదిగు

తత్వము 31

బహువచనంబు వరంబగునవుడావు ప్రభృతుల కుడి యక్షరంబునకు

అచ్చిక 22

లోపంబు విశాషవగు

బహువచనంబు వరంబగునవుడు చేనుపేను మినుకబ్బింబులను

అచ్చిక 20

లోపించు

బహు వచనంబు వరంబగునవుడు రేయిప్రభృతుల కుడియక్షరంబు లోపించు

అచ్చిక 21

బహు వచనంబు వరంబగునవుడవంయుక్తంబులయి యుదంతంబులయిన

ద-ల-ర-లకల ఘలకారంబు బహుళంబుగానగు

అచ్చిక 13

బహు వచనంబు వరంబగునవుడు ద-ల-ది-ర-ల యుత్వంబునకు

అచ్చిక 12

లోపంబు బహుళంబుగానగు

బహు వచన శ్లిష్టంబులయి యద్విరుక్తంబులయిన దకారలకారంబుల కం
ము లకారంబు నిత్యంబుగనగు. అచ్చిక 14
బహుప్రేహిని సమాపాంతకార్యంబు లుంగావంబడియెడి సమాస 22
బహుప్రేహిని ప్రీవాద్యంబులచో నుపమానంబుమీడి మేనునను బోడి
యగు. సమాస 23

భ

భవచ్చత్రాదుల కిందు యోగంబులేదు. తత్సమ 87
భవత్యర్థకంబు నన్నిహత విశేషణంబునకును దానిముందు విశేషణంబులకయి
వదంబును బహుళంబుగానను ప్రయుక్తంబగు చారక 29
భవత్యర్థవ్యవహితంబులగు విశేషణంబులకుం బ్రథమయగు తారక 28
భవార్థకాది యోగంబునంగ ర్తకుం బ్రథమయగు తారక 32
బావినిల్పట్టగు క్రియా 4
భూతంబునందిగాగమంబగు క్రియా 17
భూతంబునొడికి లిడంతంబగునగు భావము ప్రయుక్తంబగు క్రియా 114
భూతంబున లిట్టగు క్రియా 3

మ

మగ టిహ్యదులు యదా ప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు తత్పిక 8
మతు బాధికంబు ద్వితీయైకవచనాంత తుల్యంబు నామంబగు. తత్సమ 70
మధ్యమపురుష క్రియలయందిత్తునకు నందియగు నంది 7
మధ్యమపురుషము వర్ణకంబునకు హరివసానంబులు పరంబు
లగునపుడు లోపము విభాషనగు నంది 47
మధ్యమపురుష యోగంబునందార గాగమంబు విభాషనగు తత్సమ 37
మధ్యమము దుష్టాలు ముష్టా నా దుష్ట క్రియా 31
మనఃప్రభృతుల సకారంబునకు ద్విత్యంబు విభాషనగు తత్సమ 83
మహాతీ తరంబులగు ప్రీలింగంబుల విశేషణంబులకుఁ గ్లిబత్వంబు విభాష
నగు తత్సమ 86

మహాత్ములగు మగావలకుంగయి రాదులకును దుష్టగు, మత్వంబుగాను.

ఆచ్యుక 4

మహాత్వంబున స్వార్థపరంబగు రాజశబ్దము రాజనాబదు తత్వము 78

మహావ్యాచకంబులగు సాంతంబుల కంతలోపంచేసి, ద్వితియై కవచనాంత
ల్యత్వంబేనగు. తత్వము 81

మహాద్వాచకములు వుంలింగంబగు బ్రహ్మశబ్దమునకు త్రిత్వంబగు

తత్వము 79

మానార్థంబున కేకత్వాబునందెడు వర్ణకంబగు

తద్విత 25

ముక్కులోనగు వానికిఁ దదాశావద్యోతకతంబులు మకు బద్ధంబునందెడి
వర్ణకంబగు

తద్విత 24

ముజ్జీత్తు, ముత్తునా బదు

క్రియా 86

ముష్టా పరంబగునపుడు కోశబ్దాబుకొనునకు బహుళంబుగానగు క్రియా 60

ముష్టాపరంబగునపుడు పీర్థంబునకు హ్రస్వంబును మువర్ణకంబునకు

మాముడియునగు

క్రియా 61

మువాసులకు ప్రతయైకవచన లోపంబులేదు

తత్వము 72

మువర్ణకంబునకు మాముడియేవిని బూర్ణతీర్థంబు పూర్వకబువర్ణంచేసి విదాష
వగు

తత్వము 42

మువర్ణకంబునకు విపించుకార్యము ముగాగమంబునకునగు

తత్వము 41

య

యథారంబును వుపూ మొమోలును తెలుగ్గు మాదిలకు మొదటలేవు

సంజ్ఞా 17

యరవలులమువులని, యరిఘువులని వివిధంబులగు

సంజ్ఞా 18

యరివలు లిష్టులమువులు మైత్రింబొయు రేఫంబులు పొరయవు

ప్రకీర్ణక 24

యువతివిలేకనవ్వలగు ద్వైతమందక ముట్టుకలు నాబడుచుదు తద్విత 21

యుష్మదన్యదాత్మార్థకంబుల కుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు దుగాగమంబు
విభాషనగు- నమాన 1

ర

రంజాదులయించుకృత కారంబునకు నవిందుకంటియిన కప్రేరణంబున
హీరుత్తరకారంబగు క్రియా 71

రలదో వధనవార్తాదుల యుపోత్త మేత్వంబు న కుత్వంబు గలుగడు
తత్వమ 47

రువర్ణకంబు పరంబగునపుడు మన్నమీడి తదరల యుత్వంబునకు లోపంబు
విభాషనగు క్రియా 62

రేవంబులు లఘులఘువులందక్కంగల విశేషంబులు నార్య వ్యవహారంబుల
రంబులఁ దెలియుట శ్రేయంబు. ప్రకీర్ణక 48

రైగ్లోకంబుల కోత్వంబు విభాషనగు తత్వమ 64

రికారంబుక్రింది రికారంబు నకు దుదీనులు క్రిందినలలకు లోపంబు బహు
ళంబుగనగు ప్రకీర్ణక 7

రేవ్రభృతుల బహువచనమునకు ముందు దుజ్జగు అచ్చిక 8

ల

లకారంబు నకు దుజ్రావురును ముజ్జగు క్రియా 8

లకారాదులు సకర్మంబునకుం గర్త గర్మంబులందును లాఠికిం గర్త
యందునగు క్రియా 48

లక్షణ విరుద్ధంబగు భాషగ్రామ్యంబు సంజ్ఞ 12

లాఠి నహిరము కాదేగాదులు కానందశీయైతి క్రియా 1-2

లాఠి యచ్చనకు సహితనాకానాకతో నుకినదు మలోపంబు గానం బి
యైది ప్రకీర్ణక 13

లాఠి యక్ష పరమపరపును సుగామయంబు క్రియా 22

లాట్టు రుజ్జా పంపిగునవుడుదెద గాగమంబును, బ్రథమమవర్ణకంబు
 ఎరంబిగునవుడెడుగెడిగాగమంబులును బహుళంబుగానగు క్రియా 23
 విఖ. భుజి, రుద కృతంబులకు గుణంబులేదు క్రియా 68
 లిట్టు మజ్జా పరంబిగునవుడు తివర్ణకంబు క్రియా 18
 లిట్లాట్టుల దుజ్జాన తెనును వర్ణకంబులగు క్రియా 16
 లిట్లాట్టుక లవకారంబునకు లోపంబు విధానగు క్రియా 24
 లుప్తశేషంబునకుం బరుషములు పరములగునవుడు నుగాగ
 మంబగు షరది

లు-ల-న-లు వరంబులగునవుచారానాకచో ముగాగమంబు నకు ముంబంబిగు
 బును, దత్తుర్వన్వరంబునకు దీర్ఘంబును విధానగు త క్రియా 83
 లువర్ణంబు బహువచనంబు ఛారక 15
 లూట్టు రుజ్జానెది తవర్ణంబులు ప్రకంబులగు
 లూఞ్యధ్యమవుదులకు ముదుజ్జాలకు క్రియా 4పుడు

వ

వగాదులకు బహువచనాంతంబులకుఁ బున్వంబున మతుబర్ణంబు కారంబిగు
 తద్ధిక 23
 వగాదులకు బహువచనాంతంబులకు శ్రీ వాచ్యంబిగునవుడు మత్వర్ణంబునం
 దాది వర్ణకంబు తద్ధిక 22
 వచ్యర్థ ముఖ్యకర్మంబునకుఁ దోదకువర్ణకంబులు ప్రాయశంబుగానగు
 కారక 6
 వది వ్రథకులి డైఱుంగువది కృదంత 2
 వర్ణయుక్తరళములు పరమగునవు దొకాకొకచో ద్రుమన
 మూర్ఖులందువును గానంబడియెడి: వది
 వర్తమానంబు నరిట్టగు క్రియా

పంప-కంఠ-వట్టి-పంచమి.

తత్పమ

పరియ్యాది క్రియల కుంగర్తయగు భావంబు యనుజియగు క్రియా 2

వ త్యావహనంబున సంధిలేమి దోషంబుగాదని యార్జులండు

సంధి 50

వానికి మువర్త శేరిరంబయిన విరక్తి పరంబగుననిదు ముగాగమించు

తత్పమ 40

వానికి లోపంబు బహుళంబుగావగు

క్రియా 45

వానిలో నున్నది బహుళవచనంబులు, పెరిరేకవచనంబులు క్రియా 10

లేవంకల ముఖంబుల యుపాత్త మేత్వంబునకు బహుళంబు

రంబుల దె మిత్వంబు

తత్పమ 6

రెగ్గోకల్పంబు దాత్వ సవిత్వనేత్వ శబ్దములకు మహత్తుల తత్వ-త్రి పద్ధా

అకారంబుక్రియనగు

తత్పమ 53

కంబుగనగు లూట్టనకు మాటుగా నదియును, తచ్చట్టంబును ముందు

తే హంబునగు

క్రియా 27

ఎభక్తి ముందిగుననుదు గోయిప్రభృతుల కుదియకలంబు తివర్తంబు

అభిప్రక 35

ః శేష్యంబునకుం దోలె విశేషణంబునకు లింగ విరక్తి వచనంబులగు

కావక 19

విశ్లేకర్యాదులకు త్రిత్వంబు

తత్పమ 76

విన్నగంబున కేను కరణంబుల లోపంబు

సంధి 50

పుష్కలంబు మన్వాదులకగు

కృపాంత 17

పుష్కలంబు విరక్తి పరమగుచో మకారాంతంబులకు బహుళంబు

గోకల్పనకు విత్వముగా పుగాగమంబు

తత్పమ 49

మృత్యుచేతనంబు లోపము విభాషనగు

తత్పమ 56

వేదపురోధ పురోధనుడు	తత్వము 82
వ్యతిరేకంబునందు వలచునకొల్లి విభాషనగు	క్రియా 107
వ్యతిరేకంబున ముజ్జా పరంబగునపుడునుజియగు	క్రియా 32
వ్యతిరేకంబున లజియగు	క్రియా 7
వ్యతిరేక తృవర్ణకార్థంబున విజియగు	క్రియా 47
వ్యతిరేక భావంబున మిజియగు	క్రియా 37
వ్యతిరేక మధ్యమము వర్ణకంబున తెల్లయెడల లోపంబు విభాష నగు	సంధి 48

శ

శబ్దవల్లవంబున వదువకించుక్క విభాషనగు, వగుచో రాజులముదేఫంబగు	క్రియా 83
శేషషష్ఠి యొక్కయునగు	కారక 15

ష

షష్ఠినమానంబునందు కారముకారముల తచ్చు పరమగునపుడు నుగాగమంబగు	సంధి 34
---	---------

ష

సంఖ్యకుం బూరణార్థంబునందవ గాగమంబగు	అచ్చిక 25
సందులేనిచోట స్వరంబు కంటెంబరంబయిన స్వరంబునకు యదాగమంబగు	సంధి 3
సంప్రవాసంబునకుం జతుర్థయగు	కారక 8
సంప్రార్థవంబుల ముజ్జావేశవాదులు విభాషనగు ప్రయుక్తంబులగు	క్రియా 33
సంబోధనంబునందు బదంబు రుషియకారేకారంబులకు దీర్ఘంబు విభాషనగు	తత్వము 33

సంబోధనంబునందు బహువచనమున కారగాగమందిగు తత్వము 36

సంబోధనంబునం దేశార్థంబున వదంబు తుదియుకారంబున తకారందిగు
తత్వము 32

సంస్కృతంబునకంగలాదుల కిందుక్కగు. క్రియా 63

సంస్కృతంబునకుల మూవధంబున కిందుక్క పరమగునపుడు సుజందిగు
క్రియా 66

సంస్కృత ప్రాకృత తుల్యందిగు బాషతత్వముఁబు సంజ్ఞా 19

సంస్కృత ప్రాకృత బాషందిగు బాషతద్వవంబు సంజ్ఞా 20

సంస్కృతమునకు వర్ణంబులేఁబడి సంజ్ఞా 1

సంస్కృతనమంబులఁ దిక్కారాంతములయిన శబ్దముల యువధావజులు బహు
వచనంబు వరందిగునపుడు దంత్యములగు సంజ్ఞా 10

సంస్కృత నమేతరంబుయిన యీబాషయవ్వు యనఁబడు అప్రిక 1

సంస్కృత నమేతరంబులయిన తెలుఁగు శబ్దములయందుఁ బరుష సరళము
లకు ముందే విందువు కాన బడుచున్నది. సంజ్ఞా 16

సమర్థంబులగు వదంబు లేక వదందిగుట సమానంబు. సమాన 1

సమాన పదంబునందు సంయోగంబు వరందిగునపుడెల్లఁచో ఖండబింబున
నకుం బూర్ణందిగు అప్రిక 15

సమానాచికరణందిగు సుత్తరపదంబు వరందిగునపుడు మూడు శబ్దము
దుష్వర్ణంబునకు లోపంబును మీఁది హల్లునకు ద్విత్వంబునగు. సమాన 17

సమానాశ్రయంబులఁ బూర్వకాలకంబునం ద్వివర్ణకందిగు క్రియా 38

సమానంబునందు ద్రుతంబునకు లోపంబగు. సంధి - 24

సమానంబునం బూఁతామల తొలియచ్చమీఁది మ్దంబులెల్ల
లోపంబు బహుళంబుగానగు. సంధి 36

సమానంబునందు ద్రుతంబునకు స్వత్వంబులేదు సంధి 26

సమానంబుల సుదంతంబులగు ప్రీవమంబులకుం బుంపులకుం
బరుష పరళంబులు పరంబులగునపుడు సుగాగమంబగు.

సంధి 25

సమాన విభక్తి లోపంబగు, లట్టువకుఁగాడు.

సమాన. 25

వర్వంబునకుఁ బ్రేరణంబునం దించుక్కగు.

క్రియా. 70

వర్వనామ క్రియావదంబుల బహువచనంబు మహత్తనకుఁబోలె మహాతికగు

అచ్చిక 26

వర్వనామ సంఖ్యాభిధాన తద్విశేషంబులయం దెయ్యడి ముంపు న్రయో

గింపఁబడు, దాని ద్వితీయాశ్రయంబు బ్రథమ బహుళంబుగానగు కారక 26

వర్వకర్తృత్వంబు సంబంధము నందుం దచ్చద్విముతోడ సమానంబు

సమాన 8

సాంతంబుల తుదినారంబునకు లోపంబు బహుళంబుగానగు తత్త్వము 80

సాంస్కృతికాచ్చిక మిశ్రభేదంబుచే సమానంబు త్రివిధంబు. సమాన 2

సురళబ్ధంబు విత్కముగా, వసురళబ్ధము వైకర్పికముగా ప్రీతుర్యంబులగు,

సంస్కృత సమానంబునఁగావు

తత్త్వము 60

స్మృతి విర్మితిని గుణంబులేదు

క్రియా 69

ప్రీతిర్యగ్దడ భిన్నంబులును, హని విశేషంబులును మహత్తనకుంబంది

తత్త్వము. 17

ప్రీతింగంబుల ప్రథమైక వచనంబునకు లోపంబగు

తత్త్వము 57

ప్రీతింగంబులెల్ల స్వస్వవియతంబులగు, ప్రీవత్కయంబులగు గూడ యందుఁ

బ్రవర్తించు

తత్త్వము 85

ప్రీనమాంబులగు విశేషంబులయం, మువర్తకాంత విశేషంబులయం, బహు

వచనంబున కేకవచనంబు బహుళంబుగానగు.

కారక 20

ప్రీనమపుటితంబు యొకానొకండు బహుప్రీతి చూపఁబడెడు,

సమాన 6

స్మృతి గుణంబు విభాషనగు

క్రియా 87

స్కర్గివాచ్చి దేవమరిశబ్దంబు లేకత్వ బహుత్వంబులం ౧౩

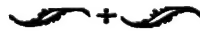
హ

హరితంబు ప్రథమైకవచనాంత తుల్యంబింధు నామంబగు తత్పద 67

హరితంబు నీచుల లోనగువాని తొలి హల్లువకు లోపంబు బహుళంబుగ
వగు కర్ణక 10

హస్వముమీది టివర్ణంబునకుఁ బూర్ణమిందువు వైకర్ణికముగవగు
సంజ్ఞా 14

హస్వముమీది టివర్ణంబునకు ముందు పూర్ణమిందువు బహుళంబుగవగు
అచ్చిక 32

కొన్ని ప్రసిద్ధ గ్రంథాలు

సంస్కృత వ్యాకరణ ప్రకాశిక	-కె. ఎ. కృష్ణమాచార్యులు	50-00
సాహిత్య దర్శనం	-ఆచార్య కె.వి.ఆర్. సరసింహం	80-00
ఆధునికాంధ్ర కవితా సమీక్ష	"	90-00
రత్నావళి	"	8-00
సాహిత్య శిల్ప సమీక్ష	-ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతం	30-00
తెలుగులో చాటు కవిత్వం	-ప్రొ. జి. లలిత	60-00
వ్యాకరణ దీపిక	-డా॥ కోరాడ మహాదేవశాస్త్రి	100-00
ఆంధ్రభాషా వికాసం	-ఆచార్య గండికోటి సోమయాజి	100-00
పోతన్నగారి వైచిత్రీ	-ప్రొ. కె.వి. రామకోటిశాస్త్రి	25-00
సూక్తులు-హితోక్తులు 1, 2 భా.	-కప్పగంతుల మురళీకృష్ణ	50-00
ఆరుద్ర కవితలు	-ఆరుద్ర	50-00
మనుచరిత్ర	-అల్లసాని పెద్దన	18-00
వసుచరిత్ర	-రామరాజ భూషణుడు	30-00
పాండురంగ మహాత్మ్యము	-తెనాలి రామకృష్ణుడు	30-00
పారిజాతాపహరణం	-నంది తిమ్మన్న	18-00
విజయ విలాసం	-చేమకూర వేంకటకవి	5-00
శృంగార నైషధం	-శ్రీనాథుడు	25-00
అంతరార్థ భాగవతం-	-డా॥ వేదుల సూర్యనారాయణశర్మ	30-00
అంతరార్థ శ్రీదేవీభాగవతం-		
మహావిష్ణు పురాణం	"	30-00
అంతరార్థ మహాభారతం	"	50-00
ముక్తి మెట్లు	"	25-00
జాతీయాలు-పుట్టుపూర్వోత్తరాలు	-రెంటాల గోపాలకృష్ణ	12-00
సుభాషిత రత్నావళి	"	15-00
బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థ ప్రకాశిని		
-డా॥ కంభంపాటి రామగోపాల కృష్ణమూర్తి		30-00

[illegible]